

MODERNISERING AV
VESTFOLDBANEN
KONSEKVENSER FOR
KULTURMINNENE

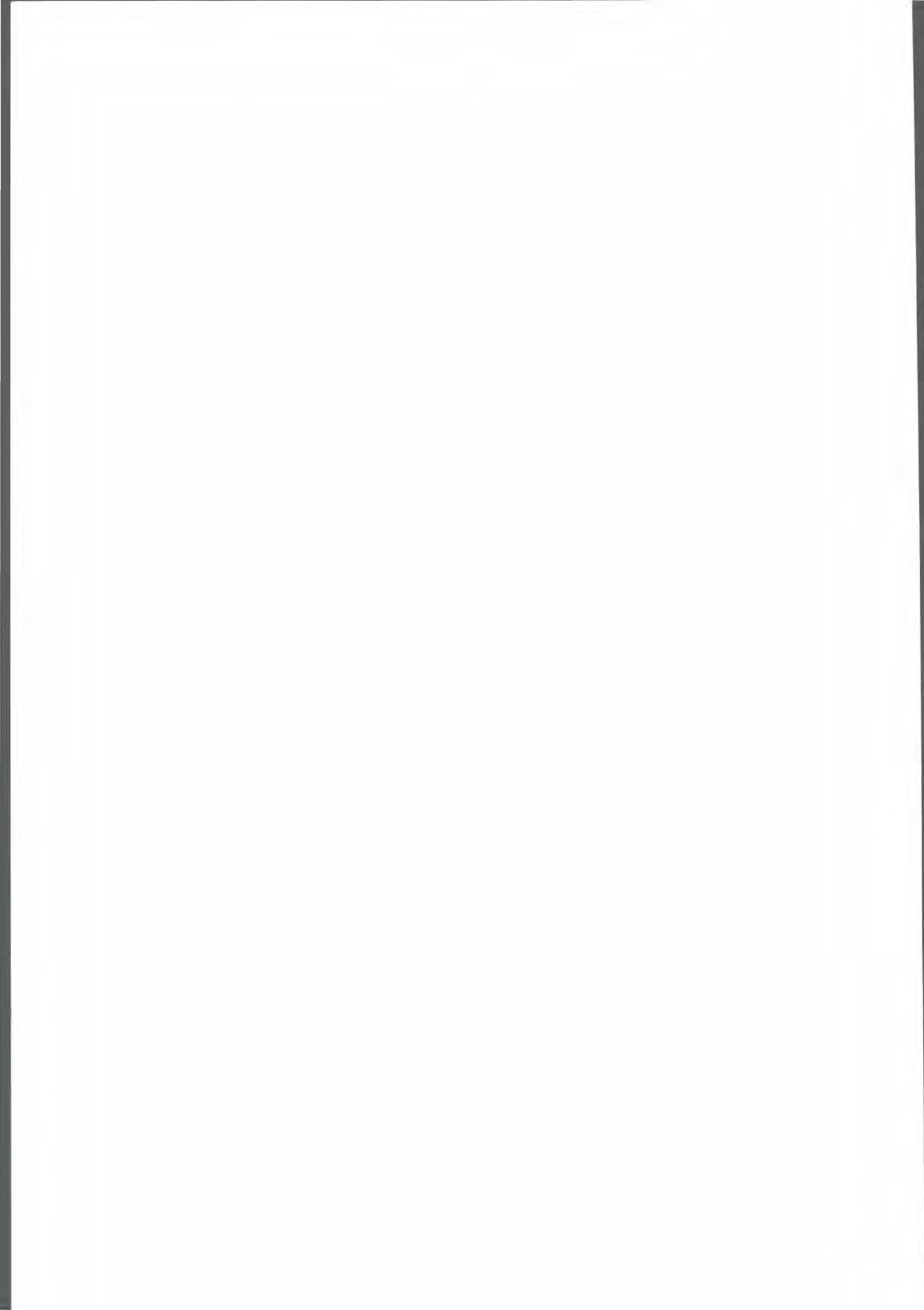
DELRAPPORT FOR
STREKNINGEN

NYKIRKE
BARKÅKER

FYLKESKULTURSJEFEN I VESTFOLD
FOR
NSB BANE REGION SØR
SEPTEMBER 1995

FASE 2

SKINNER OG MINNER

Forord

Dette er endelig utgave av Kulturminneprosjekt Vestfoldbanens rapport om strekningen fra Nykirke til Barkåker (Parsell 6).

Rapporten bygger på:

- *Arbeidsrapport Hovedplan Nykirke - Tønsberg, siling av alternative traséer. Fjellanger Widerøe AS 15.02.94.*
- *Arbeidsrapport landskapsvurderinger fase 1, Fjellanger Widerøe AS 05.07.94.*
- *Diverse tegningsmateriale fra Fjellanger Widerøe AS overlevert ved gjennomgang av traséene i møte 28.09.94.*
- *Supplerende tegningsmateriale overlevert fra NSB Bane Region Sør november 1994*
- *Gjennomgang av traséer i møte med NSB Bane Region Sør 17.01.95.*
- *Oppdatert tegningsmateriale fra NSB Bane Region Sør mottatt 28.02.95.*
- *Tegningsmateriale for traséalternativ H5 datert 15.06.95*
- *Et nytt sett med tegninger med mindre endringer i traséalternativ H5 datert 01.08.95 ble mottatt i slutten av august 95. Rapporten forelå på dette tidspunkt ferdig redigert, og da endringene ikke har større betydning i forhold til de foreliggende vurderingene er disse ikke medtatt i rapporten.*

Rapporten tar for seg tettstedet Nykirke og områdene umiddelbart nordenfor. Barkåker er imidlertid ikke dekket av denne rapporten siden dette tettstedet behandles i rapporten for Barkåker-Tønsberg-Stokke.

Det vestlige traséalternativet H4 er nå tatt ut av den videre planleggingen. Vi har likevel valgt å presentere prosjektets materiale for dette alternativet.

Rapporten er et ledd i den konsekvensutredning NSB som tiltakshaver gjennomfører etter Plan og Bygningsloven for moderniseringen av Vestfoldbanen. Rapporten er én av en serie delrapporter som utgjør Kulturminneprosjekt Vestfoldbanen fase 2. Fase 1 ble avsluttet med rapporten SKINNER OG MINNER revidert utgave som gir en samlet framstilling av kulturminnekonsekvensene for hele traséen fra Drammen til Skien.

Kulturminneprosjekt Vestfoldbanen er organisert av Vestfold Fylkeskommune Kulturetaten på oppdrag av NSB Baneregion Sør. Vestfold Fylkeskommune har valgt Rosland AS til å gjennomføre prosjektet, men har også selv bidratt med personale inn i prosjektet.

Rapporten har tre målsettinger:

1. *Den skal gi en oversikt over kulturminnemiljøene de ulike traséene passerer og redegjøre for konfliktene anlegget skaper innen kulturminnetemaet og evt. foreslå avbøtende tiltak.*
2. *Den skal videre presentere en sammenliknende vurdering av parallelle traséer slik at det totale konfliktbildet ved valg av en trasé kan klargjøres.*
3. *I tillegg presenterer rapporten resultatene av en del av de arkeologiske undersøkelsene utbygger er pålagt å gjennomføre forut for reguleringsvedtak etter Kulturminneloven.*

Prosjektarbeidet ble påbegynt i mars 1993 og registreringer av evt. objekter, lokaliteter og områder har pågått fram august 1995. En foreløpig utgave ble levert desember 1994 og kommentarer til denne er innarbeidet i denne utgaven.

Roslands Arkitektkontor a.s.

31. august 1995

Innholdsfortegnelse

INNLEDNING

<i>Forord</i>	1
<i>Innholdsfortegnelse</i>	3
<i>Rapportens oppbygging</i>	5

SAMLET KONFLIKTVURDERING 9

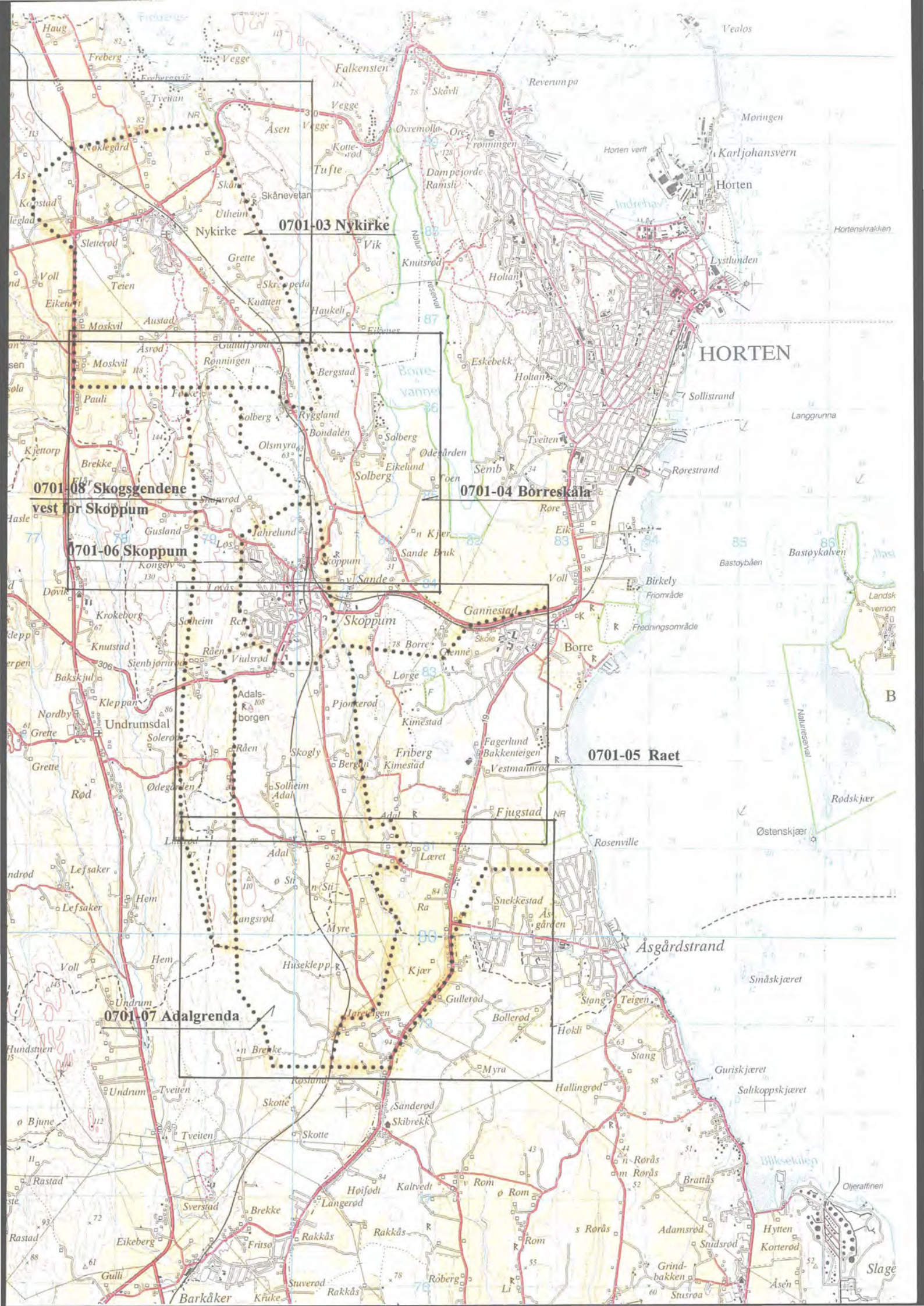
FORHISTORISK TID OG MIDDELALDER I BORRE 21

BESKRIVELSE AV KULTURMILJØER 33

<i>0701-03 Nykirke</i>	33
<i>0701-04 Borreskåla</i>	73
<i>0701-05 Raet</i>	123
<i>0701-06 Skoppum tettsted</i>	171
<i>0701-07 Adalsgrenda</i>	195
<i>0701-08 Skogsgrendene</i>	223

LITTERATUR OG ARKIVALIA 245

KART, LOKALITETER OG KONFLIKTER

0701-03 Nykirke

0701-08 Skogsgendene
vest for Skoppum

0701-06 Skoppum

0701-04 Børreskåla

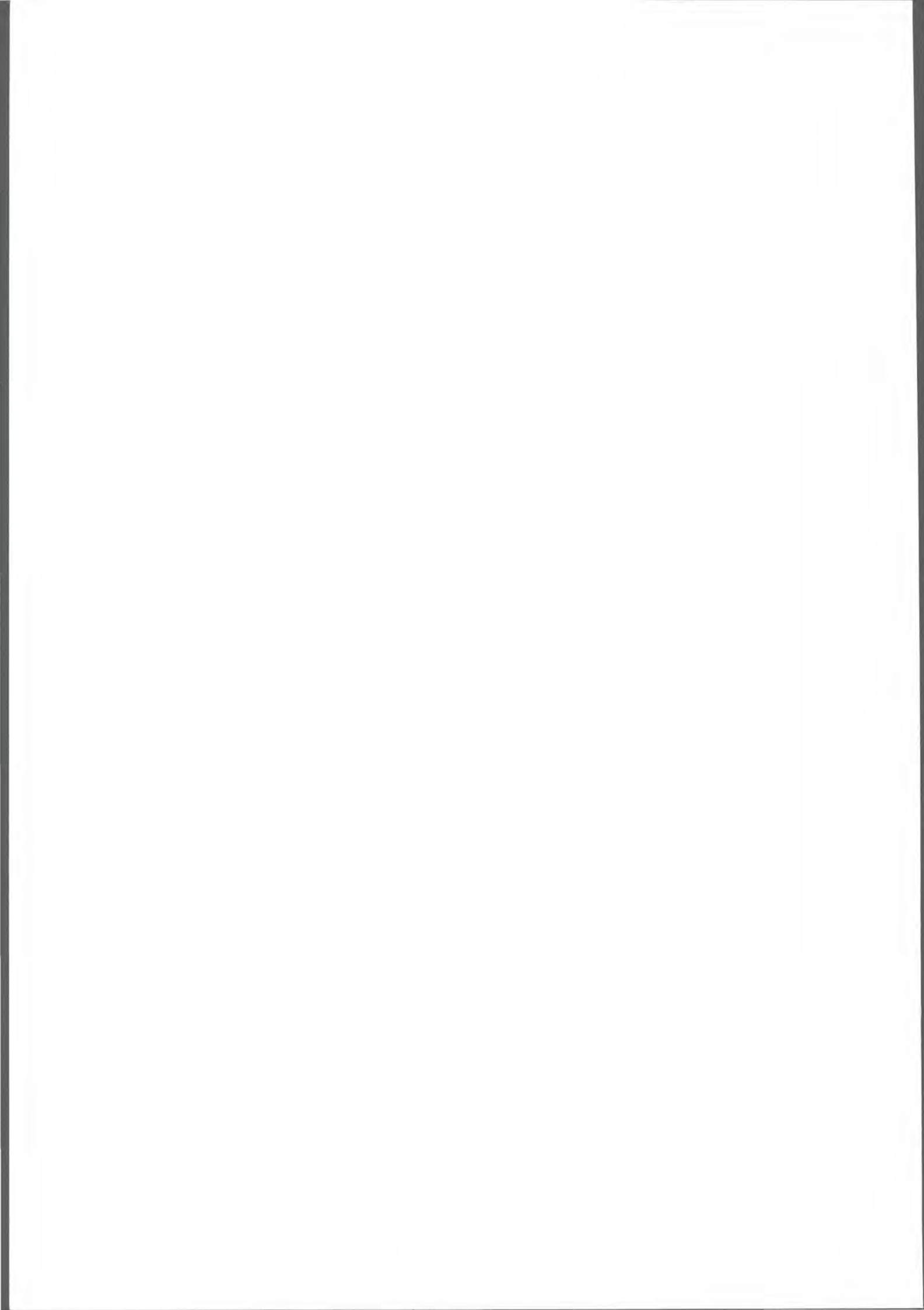
0701-05 Raet

0701-07 Adalgrenda

HORTEN

B

Slage

Rapportens oppbygging

HOVEDINNDELING

Analysen av naturgrunnlag, arealbruk, historikk, inngrepets virkninger og konflikter er beskrevet på et hovednivå: *kulturmiljøer*. I tillegg er det gjort en oppsummering av konfliktene for hele planområdet *kapitlet Samlet konfliktvurdering strekningen Nykirke - Barkåker* som fungerer som et sammendrag.

I tillegg er *lokaliteter*, både arkeologiske og nyere tids, skrevet ut i rapportform og leveres som bilag i eget hefte.

KULTURMILJØER

Det har vært hensiktsmessig å dele området inn i 6 kulturmiljøer:

- 0701-03 Nykirke
- 0701-04 Borreskåla
- 0701-05 Raet
- 0701-06 Skoppum tettsted
- 0701-07 Adalsgrenda
- 0701-08 Skogsgrendene

avgrensingsproblemet

Utgangspunktet for avgrensingen av kulturmiljøene er inngrepets influensområde. Grensene for kulturmiljøene er forsøkt trukket slik at sammenhengene kulturminnene imellom kan belyses helhetlig. Like viktig er forholdet mellom kulturminnene og landskapet.

Linjer som tegnes for å avgrense miljøene kan lett bli statiske som tilnæringsmåte for å forstå et område. Det er dessuten nærmest umulig å trekke en grense som ikke overskjærer en eller annen sammenheng i landskapet. Utenforliggende kulturminner og overordnede strukturer er derfor trukket inn der det er nødvendig, selv om framstillingen er fokusert på forhold innenfor området.

I hvilken grad hensynet til de kulturhistoriske og landskapsromlige forhold faller sammen vil variere. Avgrensninger basert på rent visuelle forhold er utilstrekkelige. Vi har som ønske å gjenspeile kulturlandskapsrommet som komplekst og dynamisk rent romlig, samtidig som vi vil gjøre rede for endringer over tid. Det er nødvendig å se landskapsmessige og kulturhistoriske sammenhenger på flere nivåer.

Hva vi ser etter farger selvsagt avgrensningen, så vel som framstillingen for øvrig. Av den grunn varierer det hvilke landskapsbetraktninger og kulturhistoriske forhold som vektlegges.

PRESENTASJONSFORM

Under overskriften *Oversiktsdata* beskrives kulturmiljøene med hovedtrekk ved dagens situasjon mht. naturgrunnlag og arealbruk.

Under *Historikk og beskrivelse* presenteres kulturmiljøet med landskap og kulturminner fra forhistorisk og nyere tid.

Framstillingen er todelt og inneholder generelle trekk med historikk og overordnede strukturer, samt geografisk presentasjon av lokaliteter og enkeltminner som er særlig viktige eller blir spesielt berørt av inngrepsplanene. Framstillingens oppbygging varierer etter kulturmiljøets karakter. Under enkelte kulturmiljøer har det falt naturlig å integrere generelle trekk og områdets historie med presentasjon av lokalitetene. I andre kulturmiljøer er dette mer skilt. Også hvilke emner som vektlegges vil variere fra miljø til miljø. Ferdselshistorien berører viktige strukturer og er mange steder særskilt belyst. I enkelte områder er eiendomshistorien av spesiell betydning.

Formminner og nyere tids kulturminner

I jordbruksområdene følger beskrivelsen av lokalitetene som regel navnegårdene. Utgangspunktet er dagens situasjon med landskap og bebyggelse. Fornminnernes opprinnelige sammenheng er ikke nødvendigvis lik dagens gårdstruktur. Vi har likevel valgt å knytte beskrivelsen av fornminnene til dagens gårder og nyere tids kulturminner, fordi vi tror at vi slik best beskriver den virkelighet vi i dag opplever fornminnene i. Slik får vi belyst tidsdybden i kulturminnestrukturen i et bestemt område.

Eget kapittel om fornminner

Tyngden av beskrivelsen i kulturmiljøene vil naturlig utgjøres av historie og kulturminner fra nyere tid. Kulturminner fra forhistorisk tid krever i tillegg andre og større rammer for forståelse. Derfor omtales forhistorien i planområdet som helhet i et eget kapittel *Forhistorisk tid og middelalder i Borre*.

Vurderinger av kulturminner og -miljø

Under overskriften *vurdering* er kulturminner fra historisk og forhistorisk tid sett i sammenheng. Det er hovedtrekkene som her er forsøkt belyst. Man finner også vurderende beskrivelser i de forutgående delene av kulturmiljøbeskrivelsen.

LOKALITETER

Dette har vært registrerings-enheten både når det gjelder automatisk fredete og nyere tids kulturminner. I begge fagkretser kan lokalitet være et enkelt funn eller en enkeltstående bygning, landskapsform e.l., men vanligvis betegner lokalitet en samling objekter som utgjør en sammenheng. Eksempler kan være et gravfelt, et gårdstun, bebyggelse langs en veg eller en del av et tettsted. Enkeltojekter kan foreligge i databasen, men er ikke medtatt i rapporten.

KART

Prosjektets konklusjoner er sammenfattet i kartbilag der konfliktgrad er angitt. Prosjektet har utarbeidet et eget kartgrunnlag i målestokk 1:10.000 til dette formålet der de aktuelle parsellene er tegnet opp. Lokalteter for automatisk fredete kulturminner og nyere tids kulturminner er avmerket.

KONFLIKTVURDERING

Vi har i konfliktangivelsen prøvd å skille mellom *direkte konflikt* der kulturminner helt eller delvis blir utslettet, konflikt pga. nærhet til miljøer og konflikt med *landskapets kulturhistoriske innhold*. *Inndirekte konflikter*, dvs. konflikter som er en følge av jernbanelutbyggingen som f.eks. veiomlegginger er medtatt i den grad vi har underlagsmateriale for å beskrive slike konsekvenser. Gjennom å legge vekt på kulturmiljøer og lokaliteter har vi forsøkt å framlegge materialet slik at det gir rom for konklusjoner selv om traseene i den etterfølgende planprosessen skulle forskyves noe. I alle fall vil denne angrepsmåten minimalisere arbeidet med å justere konfliktvurderingene.

Kravet til planskilte kryssinger gjør at mange driftsveier som i dag krysser planfritt vil måtte samles i overganger og underganger, noe som likeledes kan føre til etablering av veier parallelt med sporet. Det vil også i

anleggstiden være behov for å framføre provisoriske veier til strategiske punkter på traséen og delvis føre disse langs sporet. Likeledes vil det være behov for arealer til mellomlagring av masser og andre riggområder. Det har naturlig nok ikke vært mulig å trekke disse inn i vurderingene på dette nivået i planene. Generelt vil man i anleggsperioden utvise en fleksibilitet som unngår de større konfliktene, men i enkelte områder vil man måtte berøre uregistrerte områder med potensiale for funn av fornminner der tilleggsregistreringer kan være aktuelt.

Det foreligger ennå ikke vurderinger fra tiltakshaveren på hvor deponi av tunnelmasser og evt øvrig masseoverskudd skal skje. Det vil bli reist krav om støyskjerming ved passering av tettsteder. Vi har forsøkt å kommentere slike forhold og også pekt på hvor det bør gjøres videre studier når mer detaljerte planer foreligger.

KONFLIKTANGIVELSE

Etter avtale med NSB Bane Region sør og konsulentene som arbeider med prosjektet er det utviklet en klassifikasjon av konfliktene som er benyttet på kartene og i sammendraget under PLANOMRÅDET. Klassifiseringen er slik:

- A** Meget stor konflikt
- B** Viktig konflikt
- P** Potensiale for funn av forhistoriske bosettingsspor

I tillegg er mulighet for avbøtende tiltak eller spesielle utforminger av traséen angitt med:

- * Traséens utforming/avbøtende tiltak kan minske konflikten

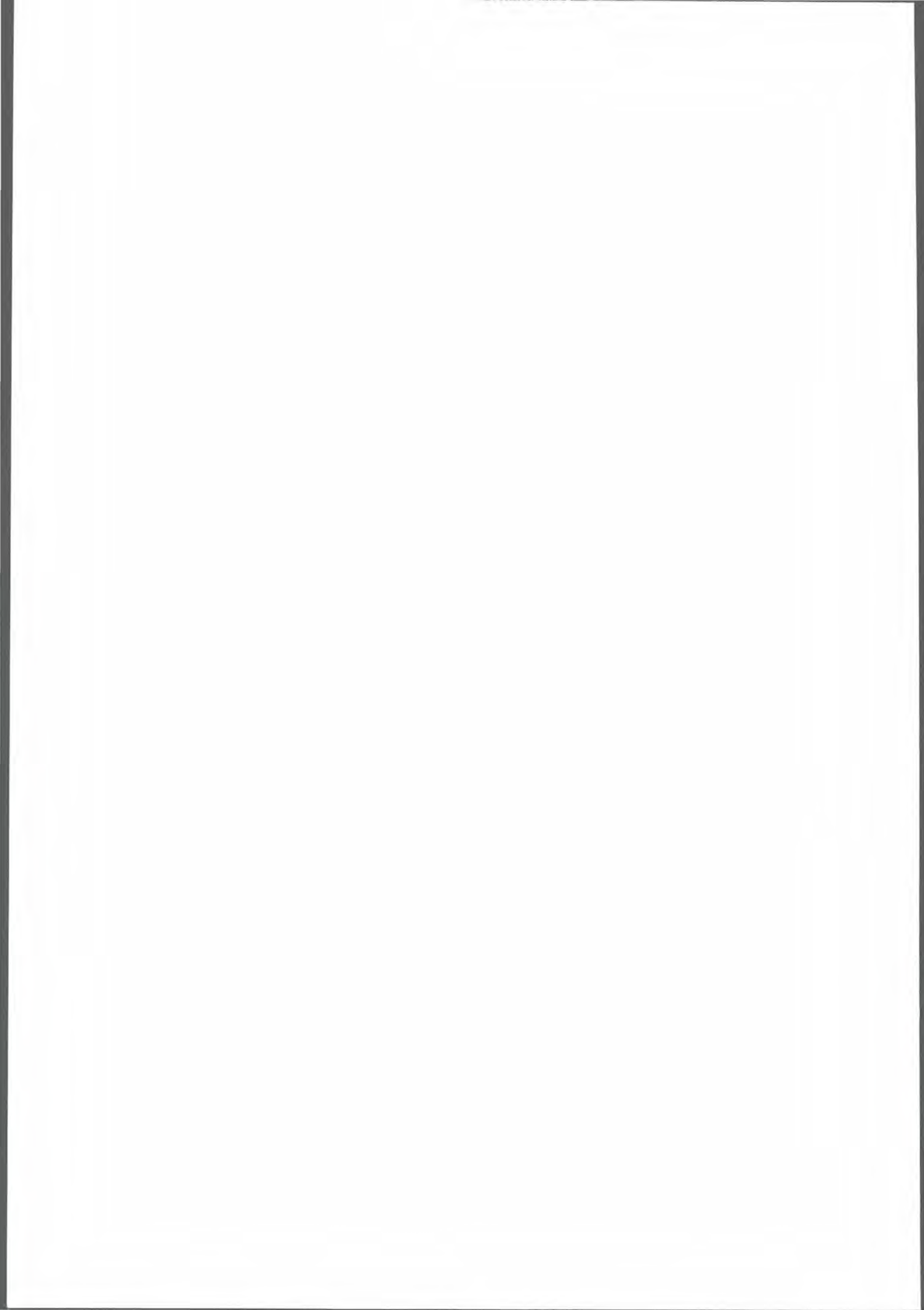
Denne løsning er valgt fordi kulturminneprosjektet ikke vil ha den fulle oversikt over realismen i et foreslått justering eller tiltak. Økonomi, tekniske forutsetninger og virkninger overfor andre temaer gjør at vi bare kan ta de nødvendige verbale forbehold og ellers gjøre konfliktvurderingene ut fra de viste traséføringene. I praksis gir dette fem konfliktklasser: **A - A* - B - B* - P**.

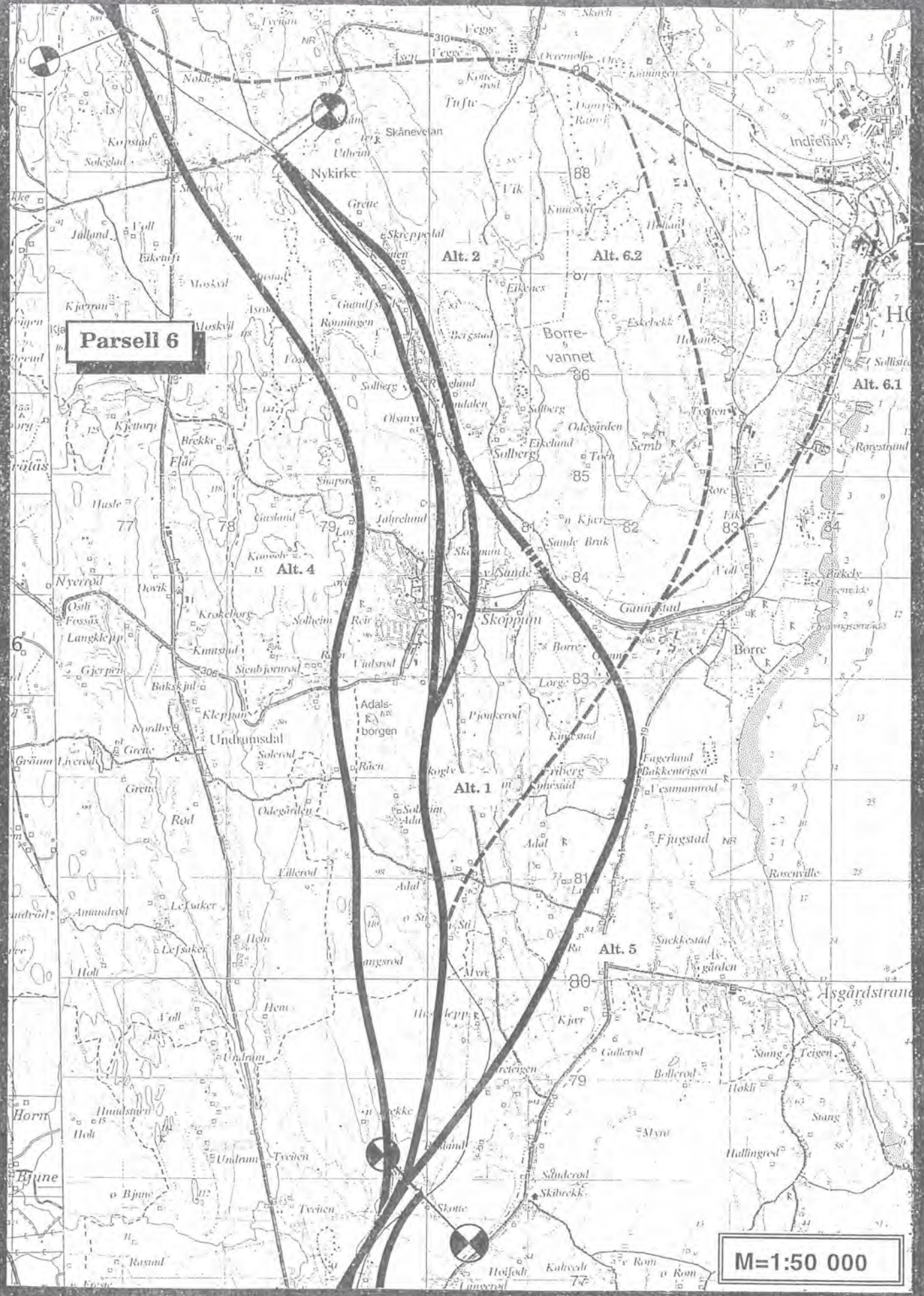
P-arealene vil oftest være dyrket mark der det har vært fysisk umulig for prosjektet å gjøre registreringer, som regel pga. pløying i umiddelbar tilknytning til såing. Samtidig indikerer nærliggende gravfelt eller andre forhold et stort potensiale for bosettingsspor. Dette er områder der det er aktuelt å gjøre tilleggsregistreringer.

MEDARBEIDERE

Ansvarlig for arbeidet med denne rapporten har vært:

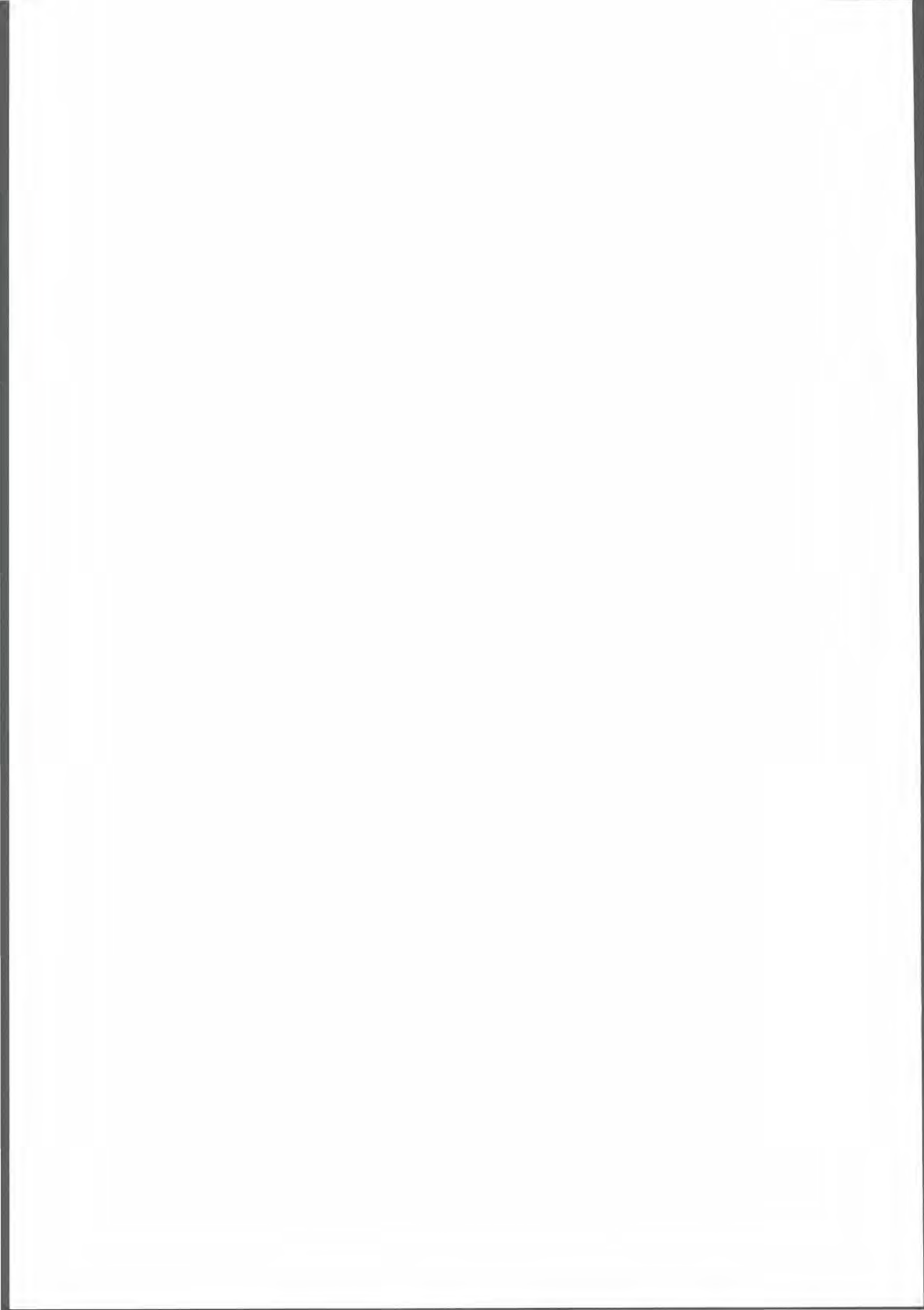
Isa Trøim
Unni Broe
Sissel Riibe
Eivind Hartmann

Parsell 6

M=1:50 000

Samlet konfliktvurdering strekningen Nykirke Barkåker

Traséforslagene berører kommunene Våle, Borre og Tønsberg. Den vesentlige delen av traséene ligger i Borre kommune. Sammendraget gir en summarisk oppsummering av konfliktene som er vist på kartmaterialet lengre bak i rapporten. Konfliktene og vurderingene som ligger bak dem er nærmere beskrevet i de enkelte kulturmiljø-kapitlene.

Det sammensatte bildet av traséalternativene med de mange stasjonslokaliseringsalternativene og mulighetene for Hortenspor-tilknytninger gjør det umulig, i et helhetlig kulturminneperspektiv, å komme med en forbeholdløs prioritering innen hvert kulturmiljø. Sist i dette kapitlet har vi derfor gjort et forsøk på slike avveininger.

ALTERNATIV H1

Alternativ H1 representerer utretting av dagens linje fra Nykirke til Jareteigen. Vurderingen av alternativ H1 til krysningen av Skåneveien gjelder også H2 og H5.

Vestre Nøklegård gnr. 101/6

B*

Nærhet til fint gårdstun, hvor bebyggelsen har alderspreg og sjelden høy autentisitet.

Avbøtende tiltak: Det må tas hensyn til bebyggelsen.

P

Potensiale for bosettingsspor fra jernalder og middelalder.

Linjebebyggelsen

B*

Nærhet til vokterbolig og 3 eldre boplasser grodd opp langs jernbanen. Forteller om konsekvenser av Vestfoldbanens gjennomføring i 1881.

Avbøtende tiltak: Skjerming og hensynstaking under anleggstida.

Nykirke stasjonssted

A

Avskjæring av det gamle veiløpet Skåneveien/Kirkesvingen innebærer konflikt med sentrale, historiske strukturer for kirkestedet og tettstedet. *Løsning B* (halvt nedsenket bane) innebærer en betydelig fysisk og funksjonell barriere og fører til stor konflikt. Ved *løsning C* (kulvert) vil de historiske strukturer kunne tas vare på og senterfunksjoner kunne videreutvikles. (Løsning A, bane i dagens nivå med omkjøringsveier, er primært knyttet til alternativ H2/H5.)

<i>Prestegården (Eikeberg-Ramberg)</i>	B*	Berører ravinelandskap nær gårdstun med eldre bebyggelse og får konsekvenser for helheten i kulturlandskapet.
		Avbøtende tiltak: Konfliktgrad avhengig av inngrepets dybde og utforming, samt vilkår for fortsatt bosetting i de gamle tunområdene..
<i>Grette-overgangen</i>	B*	Direkte konflikt med veifar som forbinder gårdene på østsiden med Nykirkeveien, Fv 670. Disse gårdene representerer verdifull bebyggelse og kulturlandskap.
		Avbøtende tiltak: Opprettholdelse av veien.
<i>Knatten</i>	B*	Nærhet til gårdstun med bebyggelse representativ for daldragets småbrukskarakter. Konsekvenser for drift, forhold mellom landskap og bebyggelse.
		Avbøtende tiltak: Kan trolig i liten grad avbøtes. Opprettholdelse av driftsveier. Makesifte med NSB.
<i>Guttulsrød</i>	A*	Direkte konflikt med verdifull bebyggelse på bruk 68/2. De to Guttulsrød-tunene utgjør sammen et viktig element for småbruksstrukturen i området og er visuelt viktige som avgrensning av slettebygda rundt Nykirke.
		Avbøtende tiltak: Justering av traséen med kort kulvert.
	B*	Overskjæringen av Fv 670 innebærer konflikt med gammel bygdevei til Nykirke.
		Avbøtende tiltak: Siden linjen ligger så lavt bør det være mulig å legge veien over i bru uten spesielle oppbyggingsarbeider.
<i>åker sør for Guttulsrød</i>	P	Konflikt med funnsted for steinalder, gir potensiale for ytterligere funn.
<i>jernbaneundergang ved Nordre Rygland (Rakås)</i>	B*	Konflikt med kulturminner etter samferdsel; fin gammel jernbaneundergang og veibru for eldre trasé av Nykirkeveien. Mulig konflikt med dammurer.
		Avbøtende tiltak: Opprettholdelse av veien. Dokumentasjon av veibru og ytterligere undersøkelser av eventuelle dammurer.
<i>vei fra Nubbestua</i>	B*	Konflikt med en av de gamle veiene til utmarka i vest.
		Avbøtende tiltak: Opprettholdelse av veifar over veiskjæring.
<i>undergang Olsmyrveien</i>	A*	Konflikt med dagens jernbane som kulturminne. Svært fin jernbaneundergang og forstøtningsmurer. Konflikt med Olsmyrveien, en av de gamle veiene inn til marka og småbruk.
		Avbøtende tiltak: Opprettholdelse av Olsmyrveien. Integrering av de gamle murene i forstøtningsmurer og underganger for den nye underbygningen.
<i>Skoppum jernbanestasjon</i>	A*	<i>Stasjonslokalisering i det gamle stasjonsområdet.</i> H1 vil som det eneste alternativ ha muligheter for å opprettholde den fredningsverdige bebyggelsen på Skoppum stasjon i en meningsfull sammenheng. Dette forutsetter imidlertid en bedre tilpasning både av det nye dobbeltsporet og løsning av lokale veitilknytninger.

		<p>Avbøtende tiltak: Videre utredning av linjeføring for å finne tilfredstillende løsning på tilpasning til verneverdig jernbanebebyggelse og dagens perrong.</p> <p><i>Stasjonslokalisering Tverrmyra.</i> Stasjonen mister sine hovedfunksjoner. Visse driftsfunksjoner kan opprettholdes med fortsatt drift av Hortensporet.</p>
<i>underganger og murte fyllinger</i>	A ^o	<p>Veianlegget med de særegne hårnålssvingene og undergangene med fine steinmurer er en viktig del av jernbaneknutepunktet og ligger utsatt til ved alt. H1. En utradering av disse vil innebære stor konflikt.</p> <p>Avbøtende tiltak: Utrede mulighetene for å opprettholde undergangene med mest mulig av de opprinnelige murene som forblending i den nye underbygningen.</p>
<i>"stasjonsstedet"</i>	A	<p>En kurveutretting vil føre til at bebyggelsen sør for stasjonen, som representerer det opprinnelige stasjonstettstedet, blir utradert. Dette innebærer stor konflikt med kulturvern hensyn. For å ivareta sider ved bygningsmiljøets historiske verdi, bør bygningene dokumenteres.</p>
<i>Tokerød gård</i>	A	<p>Tokerød gård, som representerer den gamle gårdsbebyggelsen i tettstedet, vil bli direkte berørt. Dette er en stor konflikt med kulturvern hensyn. Dokumentasjon bør vurderes</p>
<i>åkre i Adalgrenda</i>	P	<p>Potensiale for bosettingsspor fra forhistorisk tid.</p>
<i>Adal stasjonsområde</i>	B*	<p>Muligheter for direkte konflikt med stasjonstilknyttet bebyggelse, Indirekte konflikt for helheten i stasjonsmiljøet, bl.a. ved avskjæring av Fv 665 som også representerer en gammel vei fra før jernbanetida.</p> <p>Avbøtende tiltak: Opprettholdelse av det gamle veiløpet mest mulig uendret. Dokumentasjon av eldre bygninger som eventuelt må rives.</p>
<i>Adal-Sti</i>	B*	<p>Mulighet for barriere mellom to gårdsbruk som oppfattes i sammenheng.</p> <p>Avbøtende tiltak: Opprettholdelse av den gamle veien mellom brukene.</p>
	P	<p>Potensiale for bosettingsspor fra forhistorisk tid i dyrka mark.</p>
<i>Huseklepp, Jareteigen, Brekke</i>	B*	<p>Stor skjæring vil gi konflikt med flere gamle veifar i et interessant utmarksområde.</p> <p>Avbøtende tiltak: Dekke til deler av skjæringen og rekonstruere terrenget ved veifarene.</p>

ALTERNATIV H2

		<p><i>Alternativ H2 utgjør en østlig parallell til H1, og er nord for Nykirke stasjon og sør for Skoppum sammenfallende med denne. Hovedhensikten med dette alternativet er å nytte deler av dagens trasé slik H1 gjør det, samtidig som konfliktene med tettbebyggelsen i Skoppum gjøres mindre.</i></p>
<i>Nykirke stasjonssted</i>	A*	<p>Løsning A, bane i dagens nivå og stenging av Skåneveien, er primært knyttet til alternativ H2/H5. Det innebærer inngrep i form av omlegging</p>

		av veiløp, støyskjærming ol. Alternativet vil få store negative konsekvenser for den historiske strukturen i området. Avbøtende tiltak: <i>Løsning C.</i> (Kulvert) se alt. H1.
<i>Myraveien</i>	B*	Direkte konflikt med område med bolighus fra mellomkrigstid og senere ved Myraveien. Noen vil kunne bli stående. Avbøtende tiltak: Opprettholde boligområdet ved skjærming av den bebyggelsen som kan bli stående.
<i>åker sør for Myraveien</i>	P	Potensiale for funn av bosettingsspor fra forhistorisk tid og middelalder.
<i>Grette</i>	A	Inngrep i beitebakker i ravedal nær karakteristisk og verdifullt tunområde. Fører til stor konflikt for de kulturhistoriske sammenhengene i verdifullt kulturlandskap.
	A? P	Konflikt med fossile dyrknings spor og groper. Funksjon og datering usikker. Potensiale for funn fra forhistorisk tid.
<i>Skreppedal-Bondalen</i>	A	Inngrep i ravinelandskapet der det er på sitt mest karakteristiske. Rammer et verdifullt kulturlandskapselement i nær tilknytning til gamle gårdstun. Får stor konsekvens for en helhetlig opplevelse av kulturminner og landskap
<i>Bondalen</i>	A	Selv om bebyggelsen på Bondalen vil bli spart, vil inngrepet indirekte få store negative konsekvenser for kulturverninteresser, som her først og fremst knyttet til strukturen i tunet, til beliggenheten i landskapet og forholdet mellom småbruket og hovedgårdene i området.
<i>Olledalsveien</i>	A	Hulveien gjennom Olledalen blir direkte berørt, og dette medfører konflikt med automatisk fredet kulturminne. Olledalsveien er også et kulturminne som forteller om sammenhenger fra nyere tid og gir spesielle muligheter for opplevelse av kulturminner og landskap.
<i>kulturlandskapet Solberg-Nordre Rygland</i>	A	Inngrepet vil få direkte konsekvenser for elveløpet og det nære gårdslandskapet, som samtidig også utgjør den nordvestre avgrensingen av Borreskåla kulturlandskap
<i>Søndre Rygland</i>	B*	Inngrepet får konsekvenser for de vestre deler av elvesletta ved Søndre Rygland. I en større målestokk kan dette få virkning for opplevelsen av Borreskåla, et kulturlandskap av regional verdi. Krysning av Fv 670 innebærer overskjæring av gammelt veiløp, og vil få negative virkninger for landskapet. Forslaget ligger nært tunet på Søndre Rygland, men vil trolig i ikke få store konsekvenser for sammenhengen mellom gårdstun og landskap. Avbøtende tiltak: Virkningene av ulike løsninger utredes nærmere, m.h.t. linjenivå og utforming. Det flate landskapet og den bratte naturlige "veggen" i vest, burde kunne gi muligheter til å minimalisere barriere effekten her. Må ses i sammenheng med virkninger lenger sør ved Skoppum.
<i>Skoppumgårdene</i>	A	Linjen griper inn i et særpreget kulturlandskap hvor Skoppumryggen med gravhauger, langstrakt tunområde og beitehage ligger som en klart avgrenset øy omgitt av sin jordvei. Direkte og indirekte virkninger av inngrep i dette området fører til store konflikter med hensynet til kulturverninteressene.

<i>framhuset på Mellom-Skoppum</i>	A	Det gamle huset blir direkte berørt. Det har i sjelden grad bevart alderspreget og har dertil stor bygningshistorisk interesse. Inngrep innebærer stor konflikt. Ved inngrep bør huset dokumenteres bygningshistorisk.
	P	Potensiale for funn av bosettingsspor i dyrka mark.
<i>Skoppum tettsted</i>	A	<i>Jernbanestasjonen:</i> Den verneverdige jernbanebebyggelsen vil ligge uten meningsfull funksjonsammenheng. Dette innebærer store konflikter med kulturverninteresser. <i>Den gamle tettstedsbebyggelsen:</i> H2 går utenom den gamle tettbebyggelsen sør for jernbanen.
<i>Tokerødstua</i>	A	Direkte konsekvenser for en liten boplass i sveitserstil. Typisk for eldre småhusbebyggelse ved Skoppum, men få er så godt bevarte.
		Avbøtende tiltak: Ingen utenom dokumentasjon.
<i>Viulsrød - Pjonkerød østre variant</i>	B	Bebyggelsen i tunet på Pjonkerød vil bli direkte berørt, noe som innebærer konflikt med et element i et fint kulturlandskapsområde nord i Adalgrenda. Dyp skjæring sør for tunnelen vil føre til landskapskonflikt i samme landskap.
<i>Viulsrød - Pjonkerød vestre variant</i>		Denne følger dagens jernbane over området og vil i liten grad berøre kulturverninteresser.
<i>åkre i Adalgrenda</i>	P	Potensiale for bosettingsspor fra forhistorisk tid.
<i>Adal - Barkåker</i>		Videre sørover er alternativene H1 og H2 sammenfallende og det henvises til omtale under H1.

ALTERNATIV H4

Det vestre alternativet H4 går utenom det gamle stasjonsstedet Nykirke. Traseen skrår fra Kopstad mot Skoppum, som tangeres vest for bebyggelsen, og følger så Tangsrødåsen til Barkåker.

<i>skogsområdet nord for Kopstad</i>	A?	Konflikt med fossile dyrkingsspor og groper. Dateringen er usikker.
		Avbøtende tiltak: Usikkerheten kan avklares med detaljregistrering.
<i>gårdsbebyggelsen på Kopstad</i>	B*	Indirekte konflikt med eldre gårdstun, vilkår for drift og gårdsbebyggelsens forhold til kulturlandskap. Jernbaneplanenes virkning vil være avhengig av utforming av E18 med tilkjørselsveier.
		Avbøtende tiltak: Tilrettelegging for drift ved planfrie driftsveier, utskifting.
<i>bygdevei sør for Kopstad</i>	B*	Konflikt med gammel bygdevei.
		Avbøtende tiltak: Opprettholdelse av veifar.
<i>Teien</i>	B*	Direkte konflikt ved nærheten til gårdsbebyggelse og overskjæring av gårdsvei.

		Avbøtende tiltak: Justering av traséen, legge banen lavt i terrenget event. skjerming av tun. Opprettholdelse av driftsveier og gammel gårdsvei
<i>Åserød</i>	B*	Direkte konflikt med gammel gårdsvei og nærhet til tun fra siste verdenskrig.
		Avbøtende tiltak: Opprettholdelse av gårdsvei. Legge banen lavt i terrenget.
<i>Austad</i>	A*	Direkte konflikt med automatisk fredete kulturminner, steinalderboplasser, fossile dyrkingsspor og slaggekonsentrasjoner.
<i>Nedre Føyke</i>	B	Avbøtende tiltak: Justering av traséen. Konflikt med karakteristisk småbrukslandskap.
	B*	Konflikt med gammel bygdevei.
		Avbøtende tiltak: Opprettholdelse av veien.
	A?	Konflikt med fossile dyrkingsspor. Datering usikker
		Avbøtende tiltak: Usikkerheten kan avklares med detaljregistrering.
<i>Øvre Føske</i>	B*	Konflikt med gammelt veifar fra Føske til Olsmyra.
		Avbøtende tiltak: Opprettholdelse av veien.
<i>Skogsområder nord for Snapsrød</i>	A?	Konflikt med fossile dyrkingsspor. Datering usikker
		Avbøtende tiltak: Usikkerheten kan avklares med detaljregistrering.
	A	Direkte konflikt med automatisk fredete kulturminner, en steinalderboplass.
<i>Snapsrød</i>	B	Direkte konflikt med gammel bebyggelse.
	B*	Direkte konflikt med gammelt veifar. Landskapskonflikt med enhetlig småbrukergrend.
		Avbøtende tiltak: Opprettholdelse av veien og tilpassing/utforming i forhold til landskapet.
<i>Løs</i>	B*	Direkte konflikt med gammel bygdevei.
		Avbøtende tiltak: Opprettholdelse av veien.
	B	Direkte konflikt med gårdsbebyggelse som er en viktig del av dette landskapet.
	B	Konflikt med gårdslandskap som ligger i fin avgrensning til tettstedet.
<i>stasjonslokalisering Løs</i>	A	Direkte konflikt i en liten jordbruksdal med steinalderboplasser, bygdeborg og gammel vei.
<i>Nordre Råen</i>	A	Direkte konflikt med automatisk fredete kulturminner, steinalderboplasser.

	B	Direkte konflikt med hensynet til jordbrukslandskap rundt gamle tunområder, særlig kantsonene mellom innmark og utmark. En for området typisk trang åkerbruksdal.
<i>stasjonslokalisering Nordre Råen</i>	Λ	Nærheten til den markante "Børjern" med den forhistoriske bygdeborgen, samt de store gårdstunområdene på Råen, gjør dette stasjonsalternativet til det mest konfliktfylte av de 2 på H4.
<i>tilknytting til Hortensporene</i>	Λ	Både søndre og nordre tilknytting vil få store konsekvenser for fornminner, gårdsbebyggelse og andre kulturlandskapselementer på Viulsrød, som er en sentral del av det verdifulle landskapet nord i Adalgrenda.
<i>Solheim</i>	Λ	Direkte konflikt med fint lite småbrukertun på Solheim.
<i>Tangsrød</i>	B	Konflikt med landskapet som også vil få en viss innvirkning på opplevelsen av kulturminner.
<i>Skoppum tettsted</i>	A	<i>Jernbanestasjonen:</i> Den verneverdige jernbanebebyggelsen vil ligge uten meningsfull funksjonsammenheng. Dette innebærer store konflikter med kulturverninteresser. <i>Den gamle tettstedsbebyggelsen:</i> H5 går utenom den gamle tettbebyggelsen sør for jernbanen.

ALTERNATIV H5

Hovedhensikten med dette alternativet er en nærmere tilknytning av Borre og Horten til høyhastighetsbanen. Linjen følger alternativ H2 fra Nykirke ned Bondalen. Ved Vestre Solberg er traséen gitt en østligere kurve mot Kirkebakken. Traséen følger rætt fra Kirkebakken til Fv 665 mot Adal og får felles trasé med H1 og H2 sør for Huseklepp.

<i>Grette - Skreppedal</i>	Λ	Lik H2. Store konflikter med nærhet til verdifull bebyggelse og kulturlandskap. Potensiale for konflikt med automatisk fredete kulturminner.
<i>Bondalen/Vestre Solberg</i>	Λ	Traséen ligger her mer østlig enn H2. Det er her ravelandskapet er på sitt mest karakteristiske. Gårdstunene dokumenterer variasjon i bosettingsstrukturer og er begge viktige elementer i dette landskapet. Traséen føre til store terrenginngrep og ligge i skjæring svært nær gårdsbebyggelsen i de to tunene og forsterke konflikten mht. til disse..
<i>Olledalsveien</i>	A	Hulveien gjennom Olledalen blir direkte berørt, og dette medfører konflikt med automatisk fredete kulturminner. Olledalsveien er også et kulturminne som forteller om sammenhenger fra nyere tid og gir spesielle muligheter for opplevelse av kulturminner og landskap.
<i>Søndre Rygland - Nordre Sande</i>	A	Traseen får store konsekvenser for et storslaget jordbrukslandskap med mange verdifulle kulturlandskapselementer. Den berører her overgangssonen mellom ravedalene nord ved Bondalen og elveslettelandskapet ved Borrevannet. Traséen krysser alle de tre, hoved-elvefarene i området. Området har regional interesse.
	P	Høyt potensiale for bosettingsspor fra forhistorisk tid ved Sande og Solberg.

<i>Kryssing av Fv 670</i>	B*	Veien representerer bygdevei med lange tradisjoner. Høye installasjoner som veibruer, men også store skjæringer vil komme i konflikt med verdifullt kulturlandskap. Avbøtende tiltak: Krysningsløsninger må utformes under hensyn til kulturlandskapet.
<i>Eikelunden på Sande</i>	A	Tunnelpåhogg i gammel beitehage med store eiketrær. Inngrepet innebærer konflikt med et svært verdifullt natur- og kulturlandskaps-element.
<i>Sande tunområde</i>	A	Gjennomskjæring av et markant tunområde som gjennom nyere historie har hatt en sentral betydning for området. Inngrepet vil sannsynligvis være utformet som løsmassetunnel, og en gammel allé kan bli direkte berørt. Åpen skjæring sør for tunet og rampe for Hortensporet vil føre til store terrenginngrep.
	P	Området har stort potensiale for bosettingsspor fra forhistorisk tid og middelalder. Løsmassetunnel og store skjæringer her vil ha stort potensiale for konflikt med automatisk fredete kulturminner.
<i>Sandegata</i>	A	Direkte konsekvenser for enkelthus i et sammenhengende miljø med småkårsbebyggelse. Dokumenterer viktige sider i en eldre sosial struktur i området.
<i>Nøysom-Tonsåsen</i>	AB	Direkte konflikt med eldre bebyggelse av bygningshistorisk interesse, overskjæring av gammelt veiløp med askeallé og sår i landskapet skaper konflikter med viktige elementer i et verdifullt kulturlandskap..
	P	Potensiale for bosettingsspor fra forhistorisk tid og middelalder.
<i>Glenne</i>	A*B*P	Løsmassekulvert ved Glenne vil kunne gi direkte konflikt med bosettingsspor fra forhistorisk tid. Anleggsarbeidet kan få indirekte konsekvenser for de to gamle gårdstuna på Nedre Glenne med hus som har bygningshistorisk interesse og er verdifulle elementer i landskapet. Kan få direkte konsekvenser for småbruk. Avbøtende tiltak: Sjakting for å avklare eventuelle konflikter med automatisk fredete kulturminner. Ivaretaking av gårdsbebyggelsen og andre kulturelementer i tunområdet.. Opprettholdelse av gamle veifar som kulverten berører. Dokumentasjon av bebyggelse på småbruk.
<i>Fogdeskogen</i>	A	Direkte konflikt med automatisk fredete kulturminner, og et stort potensiale for ytterligere bosettingsspor fra forhistorisk tid. Sammenhengen mellom kulturhistoriske elementer og store naturverdier gjør området spesielt verdifullt med hensyn til rekreasjon og formidling.
<i>Gunnerød</i>	B*	Muligheter for direkte konflikt med spor etter middelaldergårds-bosetting og ruiner etter husmannsplass. Avbøtende tiltak: Dokumentasjon av spor etter husmannsplassen.
<i>Stasjonslokalisering Fogdeskogen. AP</i>		Direkte konflikt med automatisk fredete kulturminner, Potensiale for bosettingsspor fra forhistorisk tid og middelalder. Områdets relative uberørthet gir det en høy verdi i forskningssammenheng. Gamle veifar danner et nettverk av kommunikasjonslinjer av ulik type og alder. De er

kulturminner som sammen med naturelementer og forminner gir stor opplevelsesverdi til et sentralt friluftsområde. Både direkte inngrep og mulige ringvirkninger av en stasjonslokalisering ved Fogdeskogen vil føre til store konflikter med kulturverninteresser. Om alternativet velges må tilgjengeligheten til Fogdeskogen opprettholdes.

Fagerlund

B* Nærhet til gårdstun fra tidlig 1900-tall.

Avbøtende tiltak: Hensynstagning under anleggsarbeide og utforming av skjæring som minimaliserer inngrepet.

strekningen Bakkenteigen - Ra

AP

Dyp skjæring ved Bakkenteigen flater ut mot terrengnivå ved Læret, Ra. Inngrepet innebærer konflikt med Raets kulturlandskap. Med unntak av høyskolesenteret på Bakkenteigen har Raet gjennom Borre blitt spart for store utbygginger og landskapsendringer. Inngrep her fører til konflikt med et kulturlandskap av regional verdi. Stort potensiale for bosettingsspor i dyrka mark. Mulig konfliktfull nærhet til eldre bebyggelse på Katrineberg som representerer den gamle bebyggelsen langs veien.

Eventuelt Hortenspor ved alternativ stasjonslokalisering Fogdeskogen

AP

Stort potensiale for bosettingsspor fra forhistorisk tid og middelalder. Mulighet for direkte konflikt med verdifullt gårdstun, samt overskjæring av gammel vei. Negative konsekvenser av å ha to jernbanespor gjennom et verdifullt kulturlandskap.

Huseklepp

B*

Høyden med gårdsbebyggelse, beitehager, gravfelt og funn fra forhistorisk tid utgjør et markant natur og kulturhistorisk element i Adalgrenda. En gjennomskjæring i denne høyden vil få konsekvenser for opplevelsen av disse elementene og føre til indirekte konflikt med kulturminner.

Avbøtende tiltak: Landskapstilpassning og justering av linje kan kanskje avbøte noe.

P

Konflikt med funnsted for steinalder, gir potensiale for ytterligere funn.

utmarksveier

B*

Overskjæring av utmarksveier mot Brekke og Tangsrød som viderefører gamle veifar

Avbøtende tiltak: Opprettholdelse av veifar.

Skoppum tettsted

A

Jernbanestasjonen: Den verneverdige jernbanebebyggelsen vil ligge uten meningsfull funksjonsammenheng. Dette innebærer store konflikter med kulturverninteresser. *Den gamle tettstedsbebyggelsen:* H5 går utenom den gamle tettbebyggelsen sør for jernbanen.

AVVEINING AV ALTERNATIVER

Alle alternativene har knyttet til seg store kulturminnekonflikter slik det kunne forventes ved framføring av et så stort anlegg gjennom Borre.

Alternativ H1

H1 følger i stor utstrekning dagens trasé. Den bryter derfor i mindre grad enn de andre traséforslagene med eksisterende overordnede strukturer. I jordbrukslandskapet sør og nord for tettstedet Skoppum, er konfliktene derfor av mer lokal karakter selv om de i og for seg kan være store isolert sett. Til en viss grad har jernbanen selv gitt premissene for en kulturminnestruktur som det er i kulturvernets interesse og opprettholde.

De viktigste konfliktpunktene når det gjelder H1 ligger i spørsmålet om stasjonslokalisering og passering av tettstedet Skoppum. Ut fra kulturverninteresser er det av stor betydning at H1 gir mulighet for å opprettholde det verneverdige stasjonsmiljøet på Skoppum i mest mulig meningsfylt sammenheng. Dette forutsetter en videre detaljplan for ivaretaking av verneverdig stasjonsbebyggelse og andre verdifulle elementer i stasjonsområdet. Samtidig vil dette alternativet ved utretting av kurve føre til at den eldste, tettstedsbebyggelsen sør for stasjonen blir direkte berørt. Dette er også bebyggelse som har Vestfoldbanen som sin forutsetning, og må regnes som verdifulle historiske dokumenter for tettstedet. Inngrep i dette miljøet innebærer en stor konflikt som ikke kan avbøtes.

Alternativ H2

H2 har større konsekvenser for kulturlandskapet og kulturminner nord for Skoppum enn H1. Dette gjelder både ravinlandskapet som begynner ved Grette og går ned Bondalen og landskapet ved Skoppum gårdstun. Dette må betraktes som svært store kulturvernkonflikter som berører vesentlige elementer i kulturminnestrukturene i området.

Alternativ H4

H4 er foreløpig tatt ut av videre planarbeid. De største konfliktene langs H4 er knyttet til automatisk fredete kulturminner. Traseen går her igjennom vekslende landskap med store ubebygde områder. Konflikter med bygningsmiljøer og gårdslandskap er vesentlig av lokal karakter. Inngrepet kan ikke sies å få virkning for mer overordnede kulturhistoriske og landskapsmessige sammenhenger på samme nivå som H5 og H2. Ved eventuelt Hortenspor over Viulsrød vil konfliktgraden bli langt større.

Alternativ H5

H5 berører til dels de samme kulturlandskap som H2, men kommer i tillegg sentralt inn i elveslettelandskapet sør for Borrevannet (Borreskåla). Det er bare dette alternativet som får konsekvenser for Raet. Det knytter seg store regionale interesser til kulturlandskapene på Raet og Borreskåla - både i naturvern- og kulturvernsammenheng. Kulturminnene i området dokumenterer bosetting, næringsvirksomhet og ferdsel i et sentralområde over flere tusen år. Ved inngrep i disse områder berøres kulturhistoriske og landskapsmessige sammenhenger av overordnet interesse.

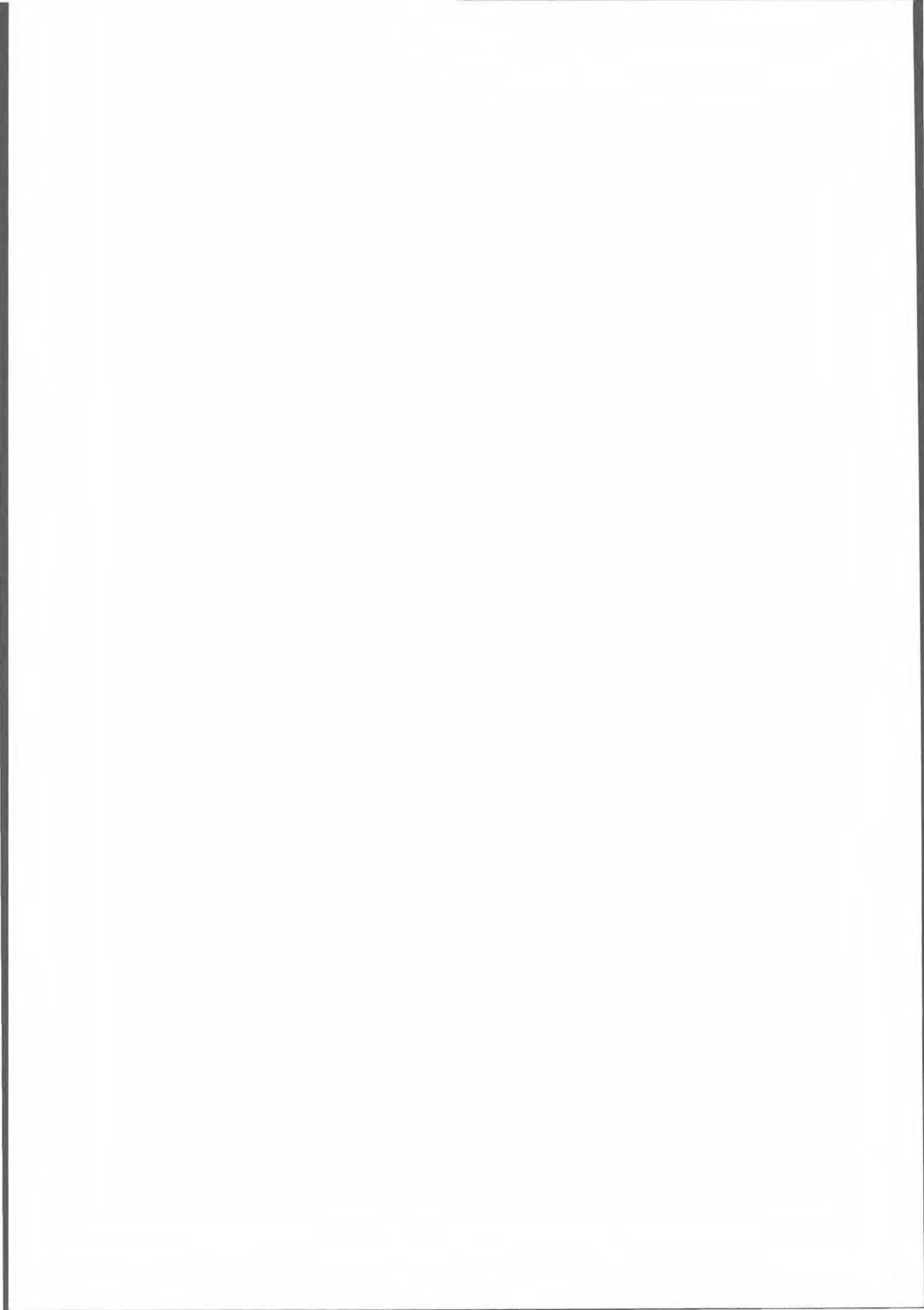
Konklusjon

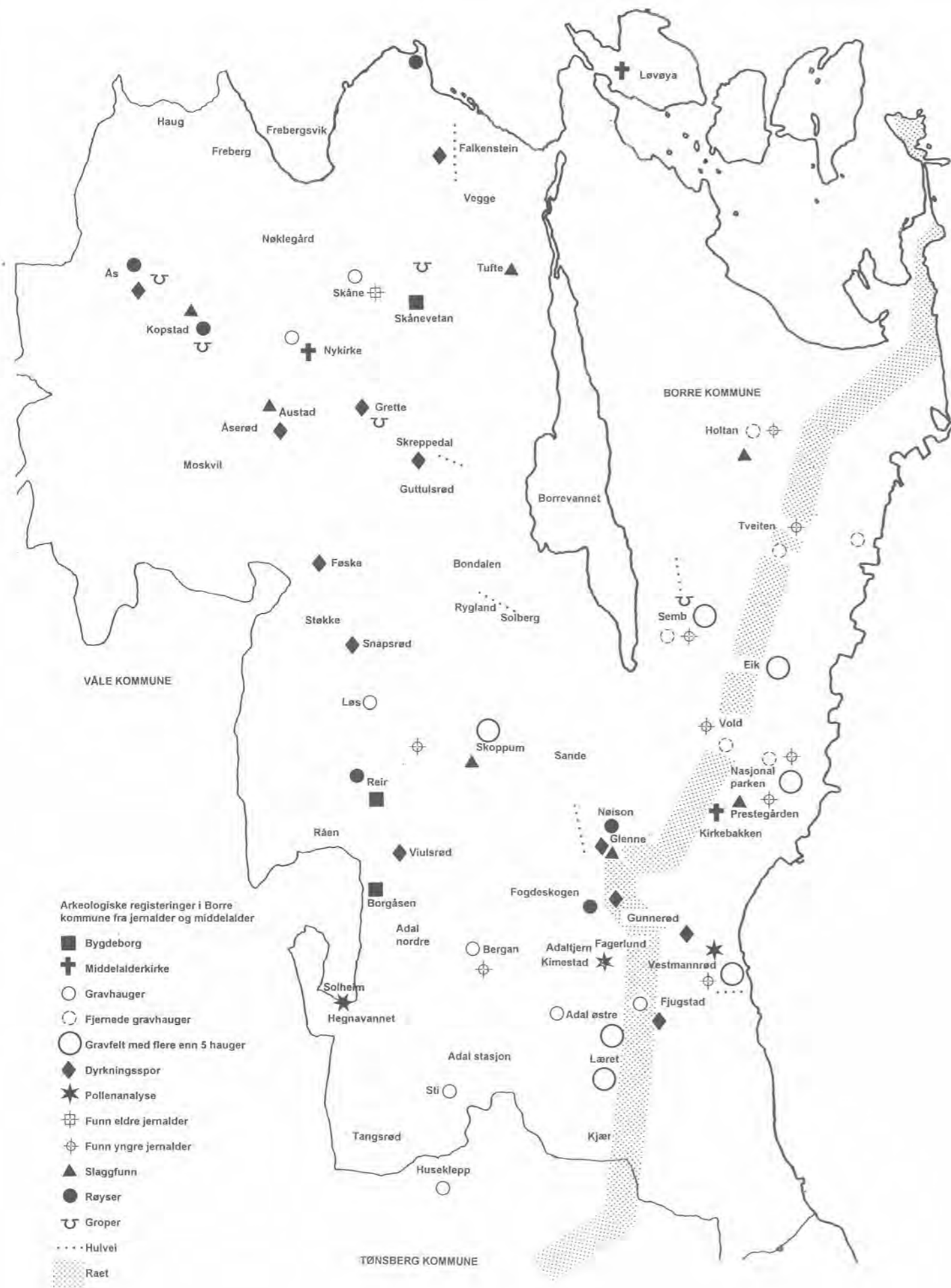
En samlet vurdering av de fire traséalternativene tilsier at H5 fører til de største konflikter med strukturer og kulturminner av overordnet, regional karakter. H1, som i størst grad følger dagens jernbane, fører til mindre endringer av overordnede strukturer mht. landskap og kulturminner enn H2. En sammenligning mellom H1 og H2 tilsier at H1 er å foretrekke - under forutsetning av at man kommer fram til en tilfredstillende tilpasning til verdifull bebyggelse og gamle vei- og jernbanemurer på Skoppum stasjon. H4 som i større grad er lagt gjennom ubebygde og mer marginale områder, får store virkninger for kulturminner og kulturlandskap. Konfliktene har likevel en mer lokal karakter i forhold til de store

sammenhenger og strukturer som H2 og H5 får konsekvenser for. En avveining av H4 mot H1 blir grovt sett en avveining av usammenlignbare størrelser - inngrep i "jomfruelig" terreng mot inngrep i bebyggelse av stor verdi for stasjonsstedets historiske identitet.

Fra vei i skogen mellom Vestre Solheim og Olsmyra. Steingjerde følger deler av veien.

TIDSTAVLE

Steinalder	Eldre steinalder		8000 f. Kr.
	Yngre steinalder		3000 f. Kr.
Bronsealder	Eldre bronsealder		1800 f. Kr.
	Yngre bronsealder		1000 f. Kr.
Jernalder	Eldre jernalder	Føromersk jernalder	500 f. Kr.
		Eldre romertid	Kr. F.
		Yngre romertid	200 e. Kr.
		Folkevandringstid	400 e. Kr.
	Yngre jernalder	Merovingertid	600 e. Kr.
Middelalder		Vikingtid	800 e. Kr.
	Høy middelalder		1050 e. Kr.
	Sen middelalder		1350 e. Kr.
			1537 e. Kr.

Kronologisk oversikt over de forhistoriske perioder. Periodegrensen er omtrentlige og ikke endelig fastsatte.

Forhistorisk tid og middelalder i Borre.

historien i landskapet

Dagens Borre-landskap inneholder elementer fra ulike tidsperioder som tilsammen er med på å gi oss et sammensatt bilde av bosetningen i kommunen gjennom historien. Der de samme områdene har vært brukt av generasjon etter generasjon, vil gamle og nye elementer i dag ligge lagret over hverandre. Dette betyr at det ikke alltid vil være så lett å se og oppleve de konkrete spor etter menneskelig aktivitet fra forhistorien og middelalderen i et slikt landskap.

Gjennom flere tusen år har landskapet i Borre i takt med landhevingen endret karakter, og naturmiljøet har gitt ulike betingelser for bosetningen her. Vegetasjonsutviklingen fra istiden og frem til i dag kan "leses" i tusenårenes avleiringer av pollen i sjøer og myrer. Dette gir bl.a. arkeologene viktig kunnskap, som sammen med kjennskapen til de arkeologiske funnene i kommunen viser hvordan bosetning, klima og ressursgrunnlag i Borre har skiftet gjennom forhistorien.

topografi

Kommer man til Borre i dag opplever man landskapet der som variert; - den vestre delen er småkupert med forsenkninger med løsmasseavsetninger som er dyrket, og skogkledde høydetrak. I nord er det mer dramatisk og utilgjengelig med bratte stup ned mot fjorden. I øst er landskapet åpnere og roligere, med større sammenhengende fulldyrket områder, særlig omkring sydenden av Borrevannet og langs Raet (Jerpåsen 1993). Den markerte moreneryggen som strekker seg gjennom Vestfold, fra Mølen i Brunlanes i syd til Horten i nord, Raet, følger gjennom Borre fjordens strandlinje. Selv med lokale forskjeller er det imidlertid det moderne jordbruket som i dag preger Borre-landskapet.

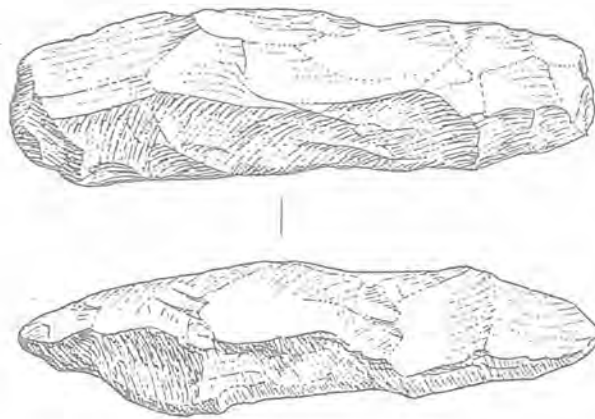
tidlig fangstbosetning

For omtrent ti tusen år siden stod isen ved Raet (Østmo 1980). Klimaendringer førte så til at isen smeltet, trykket på jordskorpa minket og landet begynte å heve seg. Bosetningsspor som kan dateres til denne første landnåmsperioden på Østlandet er ikke påvist i Borre. Flere tusen år senere, for cirka 7000 år siden, vet vi imidlertid at landskapet her har vært befolket av tidlige jeger-samler-fiskersamfunn. Samfunn der utnyttelsen av naturressursene forutsatte en viss mobilitet, der næringstilfanget styrte de ulike veidegruppens bosetningsmønster.

Nøstvet-boplasser

Fra Frebergsvik i Borre har vi gode kunnskaper om en av fangstboplassene til en slik tidlig veidegruppe. Her ble det i 1969 og 1970 foretatt arkeologiske undersøkelser som ga rike funn. Den utgravde lokaliteten i Frebergsvik har ligget på østsiden av viken, lunt til i et skrånende terreng, omlag 50 meter over dagens strand. Ved utgravningene her ble det foruten nøstvetøkser og ulike redskap og avfall laget i flint, også funnet mye organisk materiale, hvilket sjelden er bevart på slike boplasser. Det store knokkelmaterialet fra Frebergsvik er undersøkt av osteologer som kunne konstatere at menneskene som hadde bodd på akkurat denne boplassen ensidig hadde utnyttet sjøen som ressursområde. De rike marine ressursene man har hatt tilgang til lengst nord i Borre på denne tiden, har gjort at folk har kunnet oppholde seg der over lengre tidsrom.

Systematiske registreringer av steinalderboplasser i Borre, gjennomført av lektor Arnfinn Syvertsen i 1960-årene og nå i forbindelse med kulturminneprosjektet Vestfoldbanen, viser at kommunen er rik på fangstboplasser og lokaliteter fra eldre steinalder. Funnfrekvensen for våre registreringer har vist seg å være størst omkring nivået 45 - 70 m.o.h, dvs. perioden ca. 6300-4000 f. Kr. Med bakgrunn i de kjente registreringene kan vi i dag si at landskapet i Borre dengang har dannet et attraktivt skjærgårdslandskap med øyer og holmer, hvor det var godt med smale sund som utgjorde gode fangst- og fiskeplasser for datidens kystfolk. Særlig omkring nordenden av Borgåsen er dette merkbart, der steinalderlokalitetene nå ligger tett.

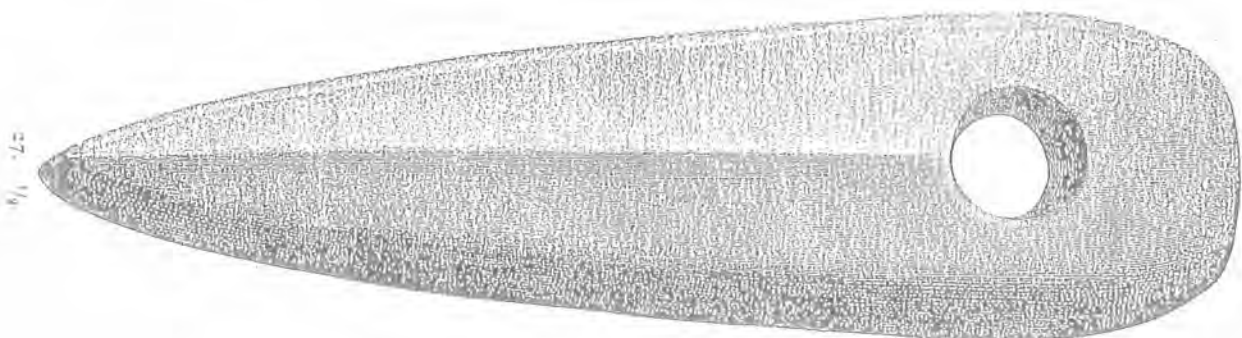
Karakteristisk nøstvetøks. Tegning gjengitt etter Anders Hagen: Norges oldtid.

tidlig jordbruk

Boplassene og åkrene til den første jordbruksbosetningen i Borre vet vi foreløpig mindre om. Trolig ligger slike bosetningsspor for en stor del i dagens dyrkamark-områder. Funn av steinredskaper, ofte fremkommet ved pløying, tjener som viktige indikatorer på hvor det i dag finnes rester etter slike boplasser. Foruten de redskaper som er sendt inn til Oldsaksamlingen i Oslo, vet vi at det på mange av gårdene i kommunen oppbevares slipte flintøkser, skafthullsøkser, flintdolker og flintsigder privat.

Det tidlige åkerbruket var av tekniske årsaker henvist til områder med sandjord, allikevel finner vi også konsentrasjoner av funn fra bondesteinalderen i mer leirholdige områder av Borre kommune. Dette kan bety at husdyrholdet spilte en viktigere rolle i den første perioden, og tilgangen til frodige beitebakker var sentral for boplasslokaliseringen. Pollendiagrammet fra Hegnavannet viser første sikre jordbruk (husdyrhold, smalkjempe) datert til 4640±80 BP. Korn dyrkingen begynte senere. Første kornpollen (Avena/havre) fra samme pollendiagram er datert til 2070±60 BP. (Høeg 1995).

En slik skafthulløks av stein R 27 er bl.a funnet på Skoppum gnr. 54 og på Myhra av Vestmannrød gnr/bnr 10/21. Tegning etter Oluf Rygh: Norske Oldsager.

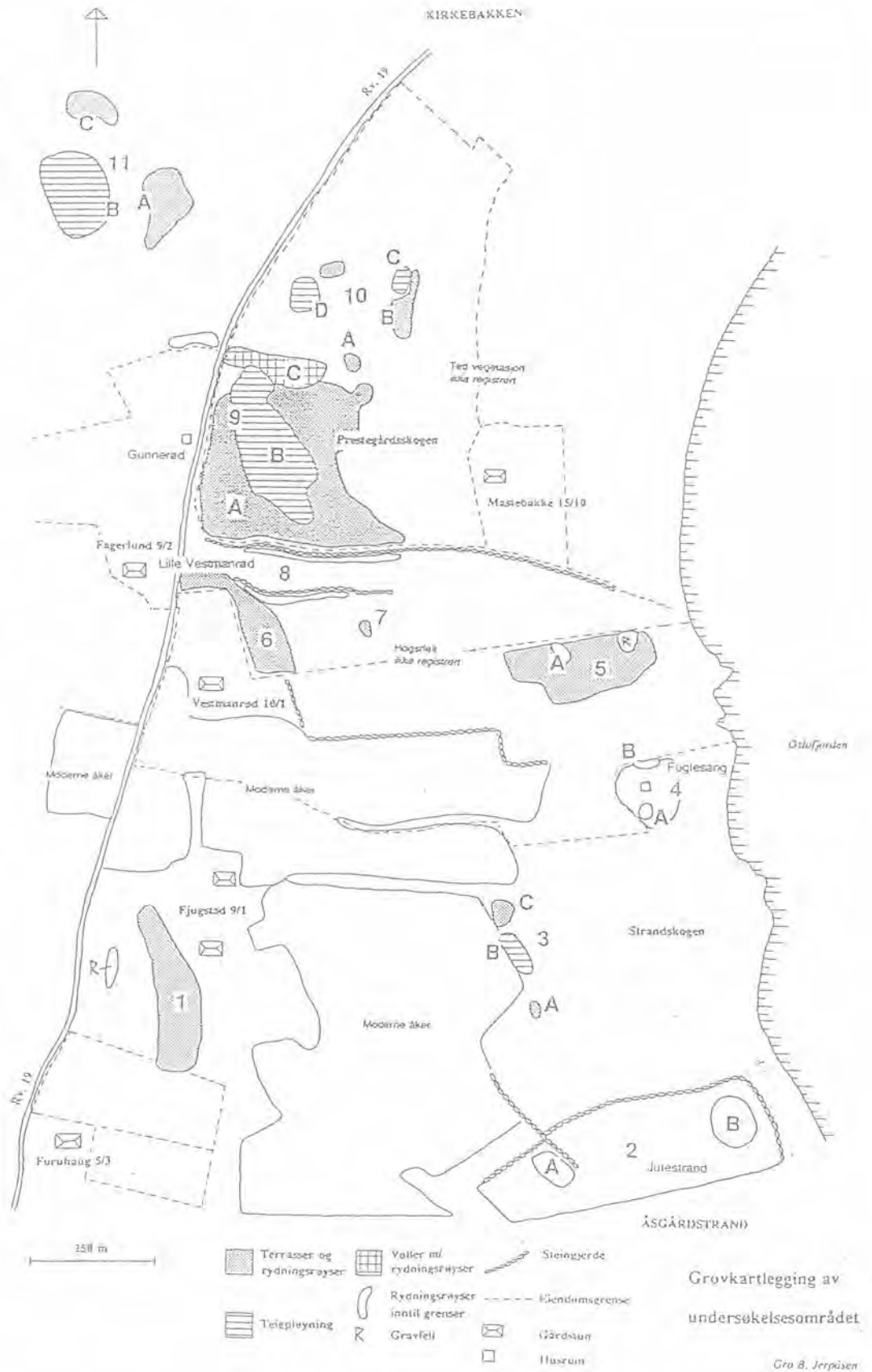
jernalderens åkerbruk

Også jernalderens og det tidlig middelalderske åkerbruket var av tekniske årsaker henvist til sandjord, og den lette sand- og grusjorden på Raet har gitt de naturlige forutsetninger som trengtes. Fossile dyrkningsspor, dvs. levninger etter jordbruk som i dag har mistet sin funksjon i en jordbrukssammenheng og som derfor ligger øde, er imidlertid også registrert flere andre steder i Borre enn langs Raet. Ofte finner man slike kulturminner som åkerflater, rydningsrøyser, steingjerder og dyrkningsterrasser i dagens skogsområder der de ligger som bevarte lommer innimellom områder som nyttes i dagens jordbruk (Jerpåsen 1993:20). Slike områder betraktes nå gjerne som marginale i forhold til vår tids landbruk. Langs de tydelige strandterrassene i østskrånningen ned fra Raet mot fjorden, mellom Borre nasjonalpark og Åsgårdsstrand, er det registrert store sammenhengende felt med slike fossile dyrkningsspor. Disse konkrete sporene representerer flere ulike tidsperioder. I sin magistergradsavhandling fra 1993 "Gunnerød - en arkeologisk landskapsanalyse" har Gro B. Jerpåsen dokumentert hvordan det er mulig å skissere det historiske hendelsesforløpet over tid i slike områder gjennom å tolke de bevarte bosetningssporene (Jerpåsen 1993). Innenfor sitt undersøkelsesområde deler hun bosetningen i jernalder og middelalder inn i faser og skisserer den lokale landskapshistorien på følgende måte:

Fase I: 500 f.Kr-5/600 e. Kr	Landskap dekket av åpen lys skog, rik vegetasjon på skogbunnen, små lave rydningsrøyser spredt utover. Mobilt jordbruk med hyppig flytting av åkrene, svirydding, ulik grad av tilgroing. Åkre som ikke har vært i drift, benyttet til for høsting og beite for husdyrene.
Fase II: 5/600-1000 e.Kr	Kraftig jordbrukseksponasjon, åpnere landskap, økt jordbruksareal, nye åkerformer (åkre med terrasser og røyser)
Fase III: 1000-1500 e. Kr	Nye åkerformer (høyryggete åkre). Større variasjonsbredde i dyrkningsteknikker. Pollendiagrammet avslører ingen ekspansjon. Området får rud-navn. Ødegårder.
Fase IV: 1500-18/1900 e. Kr	Teigpløying. Torvtaking. Intensiv utnyttelse av landskapet. Pollendiagrammet viser økt menneskelig aktivitet. Steingjerder og voller som grensemarkeringer. Husmannsplasser.

Der man andre steder på Østlandet mangler slike direkte spor etter eldre jernalders agrarbosetning, og derfor må basere bosetningshistorien på indirekte data, som gravhaugens plassering i landskapet og gravfunn, kan man i Borre fremdeles studere jordbruksutviklingen og bosetningens livsgrunnlag i jernalder og middelalder som konkrete spor ute i landskapet.

Oversiktskart over registrerte dyrkningsspor på østsiden av Raveien, ved Fjugstad og Vestmannrød. Tegning etter Gro B. Jerpåsen: Gunnerød - en arkeologisk landskapsanalyse.

beiteområder

Langs Raet i Borre er i det østskråningen ned mot fjorden lett sand- og grusjord som i tørkeperioder kan gi dårlig avling, mens det på innsiden av Raet mange steder er tyngre, mer leirholdig jord (Myhre 1994:155). I forhistorisk tid og tidlig middelalder kan nok den mer tungdrevne

leirjorden ha vært utnyttet som beiteområder og slåtteng. Senere i middelalderen fikk man redskap som skar og vendte gresstorven slik at disse områdene også kunne dyrkes opp. I det samme tidsrom skjer det også en ekspansjon og en fortetting av bebyggelsen innenfor slike områder.

forhistoriske hus

Landskapet i Borre har som tidligere nevnt ikke ligget urørt siden jernalderen, og 1000 år med stor jordbruksaktivitet har nok effektivt fjernet de fleste sporene etter en forhistorisk og middelaldersk gårdsbosetning. Dette er nok hovedårsaken til at vi i dag sjelden finner rester etter den forhistoriske bebyggelsen som synlige markeringer i terrenget. I forbindelse med arkeologiske undersøkelser de senere år har man imidlertid oppdaget rester etter forhistoriske hus i dyrka mark i østskråningen ned mot det store gravfeltet på Borre, på eiendommer tilhørende Prestegården og Vold. Disse konkrete sporene etter forhistoriske hus, i form av stolpehull og veggriller, viste seg ved sjaktninger i dyrka mark som klart definerte strukturer i undergrunnen.

åkerregistreringer

En annen mulighet til å lokalisere forhistorisk bosetning, er leting i åkre etter kull og kokstein, som kan vise seg å være sporene etter overpløyde ildsteder og kokegroper. I forbindelse med de arkeologiske registreringene for kulturminneprosjektet Vestfoldbanen har vi i Borre funnet skjorbrent stein/kokstein (steiner som er sprukket ved oppvarming) i åkrene på tre steder; øst for Mellom Føske, vest for Borgåsen og ved Glenne. I slike områder vil det være påkrevet med ytterligere undersøkelser, basert på sjaktninger med maskin, for å avklare om det faktisk finnes rester etter forhistorisk bosetning i disse områdene.

flyfotografering av vegetasjonsspor

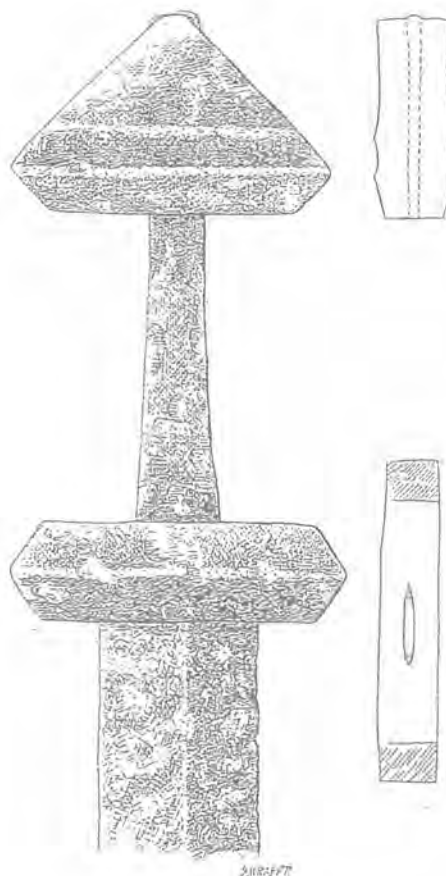
Gjennom 3 sesonger har vi i prosjektet fløyet langs de aktuelle trasealternativer gjennom Borre for om mulig å kunne observere vegetasjonsspor i dyrka mark, som kunne vise seg å være rester etter forhistorisk bosetning. Fra tidligere undersøkelser i forbindelse med Borreprosjektet vet vi at det er observert slike vegetasjonsmerker, i form av fotgrofter til gravhauger og veggriller til hus, i områdene vest og nordvest for Nasjonalparken. Våre flyvninger har imidlertid ikke gitt slike sikre registreringer i Borre. Et område med diffuse vegetasjonsmerker, i dyrka mark sør for Østre Sande, bør imidlertid sjekkes dersom trasealternativ H 5 velges.

gravhauger og funnsteder

Når man ikke lenger finner de konkrete sporene etter den forhistoriske gårdsbebyggelsen, brukes gjerne gravhauger og løsfunn som boplasslokaliserende indikatorer. Fra undersøkte gårdsanlegg på Sørvestlandet vet vi at gravene i jernalderen lå nær selve gårdstunet. Derfor kan en gravhaug med funn fra en periode i jernalderen indirekte vise at det i nærheten av graven har vært en gård innenfor det samme tidsrom (Hatleskog 1991). I Borre kommune er det flere steder registrert gravhauger og gravfelt fra jernalderen. Det største og best kjente er gravfeltet i Borre nasjonalpark, med tilgrensende områder mot nord der det nylig ble registrert 7 nye gravhauger (Muntlig opplysning J. Lindh). Andre store gravfelt som ikke er like kjente som Borregravfeltet ligger på Østre Adal, Nedre Semb og Skoppum. Mindre gravfelt og enkeltliggende gravhauger er registrert på Vestmannrød, Fjugstad, Sti, Huseklepp, Eik, Læret og Bergan. Om antall gravhauger i dag reflekterer hele bebyggelsen i Borre i forhistorisk tid, har denne vært svært beskjeden og står ikke i proporsjon til de mektige gravhaugene i Nasjonalparken mener arkeologen Jan E. Eriksson (1994).

gravfunn

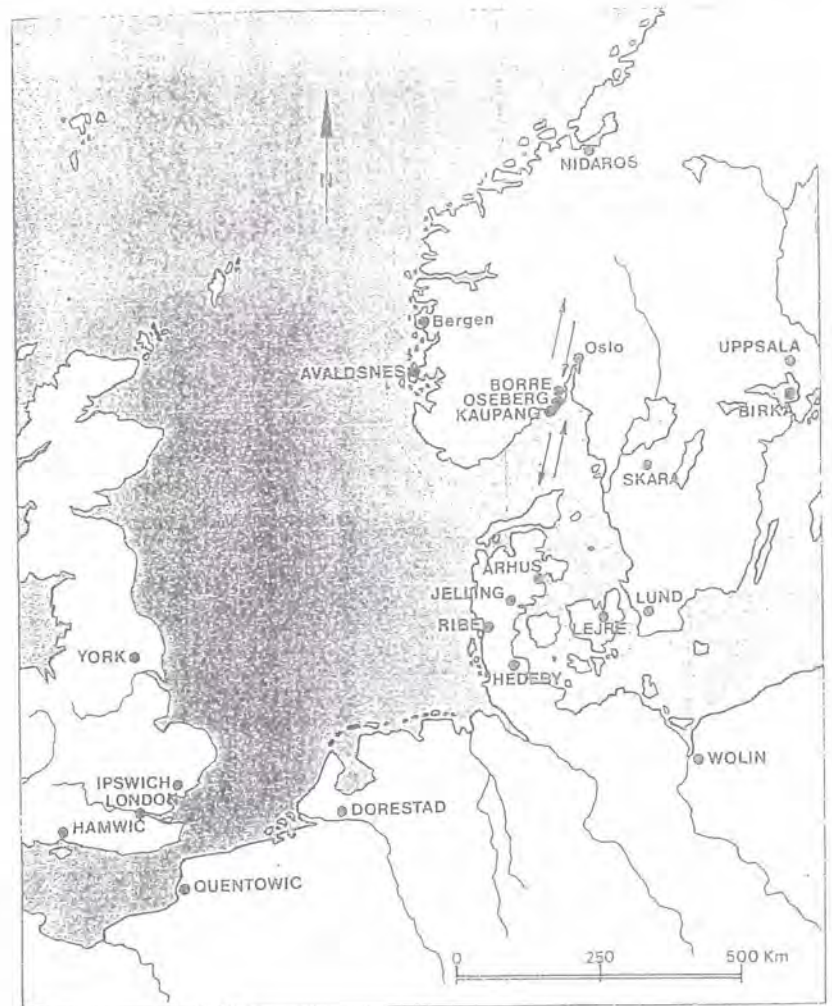
Ser man på dateringen av kjente funn i kommunen fra jernalderen er det en helt klar overvekt på funn fra yngre jernalder, spesielt fra vikingtid. Bare fra en gård kjennes det et funn som er datert til eldre jernalder, en ildsten av lys kvartsitt funnet på gården Skåne i Nykirke.

Et slikt enegget sverd av jern ble funnet under veiarbeide på Vestmannrød gnr. 10. Tegning etter Jan Petersen: De norske vikingesverd. (fig 57).

Nasjonalparken

Like ovenfor strandkanten, ved foten av skråningen ned fra Raet, på eiendommene til Borre prestegård og Vold, ligger det et stort gravfelt som i dag består av 7 store gravhauger som er mellom 32 og 45 m i tverrmål og 5-7 meter høye, en stor gravrøys som er 30 m i tverrmål samt ca 30 mindre hauger. Man vet at det tidligere har ligget enda 2 storhauger og en stor gravrøys i det samme området. Feltet regnes som den største kjente samlingen av monumentale gravhauger i Norden, og ble fredet som Norges første nasjonalpark i 1932 (Myhre 1992a, 1992b, 1994). Hva dette gravfeltet symboliserer har opptatt forskere i flere generasjoner, og mange har hevdet at dette var Ynglingeættens gravplass. Arkeologen Bjørn Myhre, som er den siste som har arbeidet med spørsmål omkring gravfeltet på Borre, har i forbindelse med sine undersøkelser her i 1989-90 dokumentert at de eldste storhaugene ble bygd så tidlig som omkring år 600-650 e.Kr.. Omtrent samtidig med dette synes det som om åkerbruket på og omkring Borre blir mer omfattende. Kanskje innledes en ekspansjon med tettere gårdsbosetning og større folketall samtidig som området utvikles til et økonomisk og politisk sentrum med makt langt utover nordre del av Vestfold. Allerede omkring 700 e.Kr. antyder Myhre at Borre kan ha sikret seg en slik maktposisjon i Viken gjennom en mulig kontroll av varetransporten inn og ut Oslofjorden (Myhre 1994: 23).

Kart over Sør-Skandinavia og Nordsjølandene som viser viktige funnsteder og markeds plasser fra vikingtiden. Kart hentet fra Bjørn Myhre: *Ynglingeætten i Vestfold*.

sentra i forhistorisk tid?

Ser man funn og forminner i sammenheng er det visse områder som peker seg ut som mer sentrale enn andre i forhistorisk tid og middelalder. I Borre gjelder dette som tidligere omtalt spesielt områdene omkring middelalderkirken og Nasjonalparken med de monumentale gravhaugene.

Middelalderkirken og prestegården på toppen av Raet og gravfeltet med storhaugene i Nasjonalparken ved strandkanten. Kart hentet fra Bjørn Myhre: *Borre - et merovingertids-senter i Øst-Norge*.

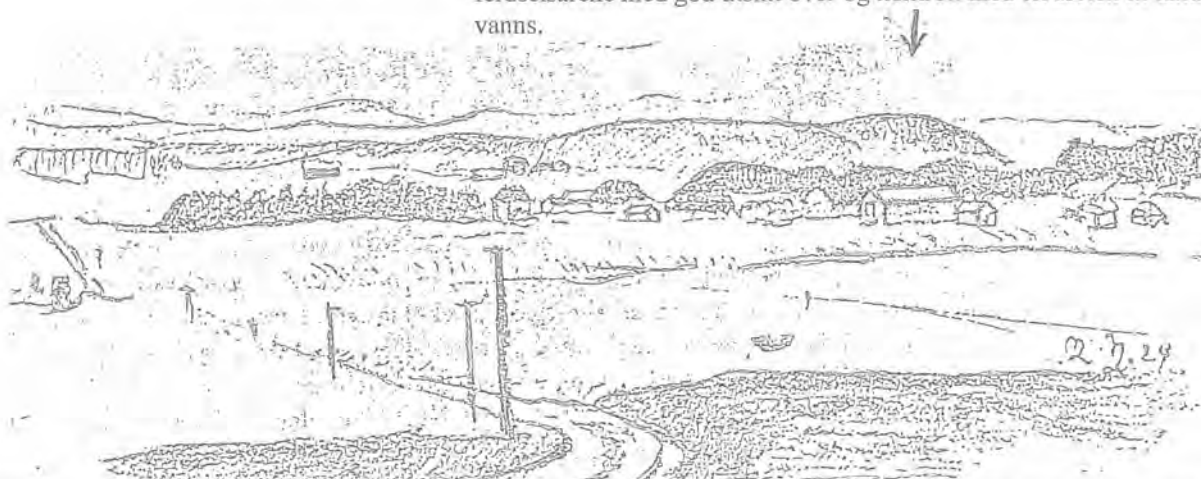
bygdeborg

Andre typer fornminner som kan ha hatt en sammenheng med utviklingen av politiske og administrative sentra i tidlig jernalder er bygdeborgene (Smedstad 1993). I Borre er det registrert 3 slike anlegg; lengst sør Adalsborgen, lokalt kalt "Børjern", lenger nord bygdeborgen på Reir ved Skoppum og lengst nord i Nykirke, bygdeborgen på Skåne kalt Skånevetan.

Det er flere teorier om bygdeborgenes funksjon. Navnet "bygdeborg" forteller at de fra først av ble regnet som tilfluktssteder for en grend eller snever krets av gårder. Et annet viktig moment er at borgene som regel ligger slik til at man fra toppen har en god utsikt ut over større områder. En hel rekke borger ligger slik til at det har vært fri sikt fra den ene til den andre. En forklaring som utkikkspunkter og som ledd i en varslingskjede faller da nokså naturlig. De kan med andre ord ha inngått i en form for meldesystem i ufredstid.

Både bygdeborgen på Adal og på Skåne er anlagt på steder der naturlige forhold gjør det spesielt lett å forsvare seg. En stor del av borgenes sider er her så bratte og steile at de ikke kan stormes og bare der det er mulig å komme opp finner vi forsvarsverker i form av tørrmurte steinmurer. Steinmurene er nå temmelig nedraste og tegner seg i terrenget bare som lave steingjerder. Selv om enkelte borger faktisk ligger slik til at atkomsten virkelig er besværlig, er det allikevel ganske lett å komme opp på storparten av dem. Det måtte også være slik, hvis borgene skulle tjene som tilfluktssted for befolkningen (Storm Munch 1962). På området innenfor murene har det enkelte steder stått hus hvor folk har hatt tilhold over lengre tid. En forutsetning for dette ser ut til å være at området er av en viss størrelse og at det har vært tilgang på vann. Adalsborgens størrelse og dens naturlige flate terrasser omkranset av forsvarsmurer, bør kunne tilsi at denne borgen har tjent som tilfluktssted for mennesker over lengre tidsrom. Det vanligste er nok likevel at folk bare har oppholdt seg på borgene i kortere perioder eller at det bare er noen få personer som har vært der over lengre tid (Smedstad 1993). I Norge er ingen bygdeborg undersøkt i sin helhet, men i de tilfeller hvor slike fornminner har gitt daterbare funn ved arkeologiske undersøkelser, viser funnene at slike anlegg har vært i bruk i eldre jernalder og i tidlig og sein del av yngre jernalder (Resi 1986).

Forskere som har beskjeftiget seg med bygdeborg har gang på gang påpekt at disse ligger strategisk plassert i forhold til de gamle ferdssårene med god utsikt over og kontroll med ferdseien til lands og til vanns.

Skisse som viser bygdeborgen i Adal sett fra Raveien. Tegnet av kaptein M. Haffner, Aftenposten 5. september 1924.

Det finnes også andre steder i Borre som kan ha hatt viktige funksjoner, som samlingsplasser eller sentra i forhistorisk tid, uten at dette i dag vises gjennom arkeologiske funn og faste fornminner. Et slikt område er etter min oppfatning Nykirke med omkringliggende gårder. I det gamle samfunnet har folk søkt sammen av ulike grunner, det kunne f.eks. være religionsutøving, forsvar, tingsamling, handel og lek. Ulike aktiviteter kan ha foregått på de samme stedene. Opplysninger eller indikasjoner på slike tilfeller kan bl.a. finnes i stedsnavn (Helleland 1994).

kultsteder

Flere av gårdene i Nykirke har navn som indikerer at det har foregått religiøs kultus der. Gårdsnavnet Freberg, skrevet Frøyberg i 1360, er avledet av gudinnenavnet Frøya (Rygh 1907). Frøya var fruktbarhetsgudinne - kjærlighetsgudinne og mye tyder på at hun var den av gudinnene som strålte med størst glans i vikingtiden og hun var dyrket i hele Skandinavia (Steinsland og Sørensen 1994).

En gård som ligger nord for Freberg langs den samme langstrakte høyderyggen på vestsiden av fjorden, men i dag i Våle kommune, har gårdsnavnet Helgeland. Førsteleddet i navnet kan komme av *heilagr*, hellig. Hvis dette er tilfelle mener Oluf Rygh at stedet må ha stått i et eller annet forhold til en hedensk gudsdyrkelse (Rygh 1907).

kultkontinuitet

Områder som har hatt viktige funksjoner som kultsteder i hedensk tid viser i mange sammenhenger en klar kultkontinuitet over i kristen tid. I Borre er dette særlig tydelig ved Borre middelalderkirke. Her ble en tidlig kristen kirke lagt i et område med store gravhauger fra hedensk tid. Arkeologer har også undersøkt groper i nærheten av kirken som trolig har hatt sammenheng med rituelle handlinger i førkristen tid (T. Haraldsen. munt. med.). Middelalderkirken Nykirke ligger i dag uten tilknytning til et større hedensk gravfelt, men gravhauger kan ha blitt fjernet i årenes løp uten at vi har kjennskap til det. En nyregistrert haug som ligger i en hage nærmest kirken på nordsiden kan være den siste rest av et større jernaldergravfelt som har ligget i området tidligere.

Den registrerte gravhaugen ved Nykirke ligger i dag rett utenfor kirkegårdsmuren, til venstre på bildet. Tegning Hege S. Iversen.

kjøpsted/markeds plass

Området nord i Borre, omkring Nykirke, har flere gårdsnavn som indikerer en sammenheng med mulige handelssteder. Gårdsnavnet Kopstad, *kaupstadr*, kan forstås i betydningen kjøpsted, markeds plass. Som en forklaring på gårdsnavnet *Skån*, *Skanoyre*, i Nykirke sier Oluf Rygh at man kunne tenke seg at *Skanoeyrr* i Borre kunne være et gammelt oppkallelsenavn etter et i middelalder omtalt handelssted i *Skaane* (nå *Skånör*). Rygh stiller seg imidlertid tvilende til om dette er en rimelig tolkning (Rygh 1907). Fra skriftlige kilder vet vi imidlertid at Frebergsvik i Nykirke var ladested allerede på 1500-tallet og herfra foregikk trelastutskiping og et ikke ubetydelig laksefiske (Bugge 1925, Lillevold 1954, Mikkelsen 1975).

Et annet sted i Borre der gårdsnavnet også antyder muligheter for at folk samlet seg i eldre tider er Løs, som i dag ligger et godt stykke sør for middelalderkirken i Nykirke. Løs ble på 1400-tallet skrevet *Liodhusum* og kan forklares som et sted hvor folk jevnlig samles (Rygh 1907). Bottolv Helleland mener at navnet her kan settes i sammenheng med at stedet har vært brukt som tingsted eller markeds plass (Helleland 1994).

Foreløpig har vi ingen konkrete spor etter slike tidlige markeds plasser i Borre der næringsgrunnlaget har vært basert på handel og håndverk, slik vi f.eks. har det på Kaupang i Tjølling. Et av funnstedene registrert i forbindelse med kulturminneprosjektet Vestfoldbanen, indikerer imidlertid at det kan gi ny kunnskap om tidlig, spesialisert håndverksvirksomhet i Nykirke.

smie

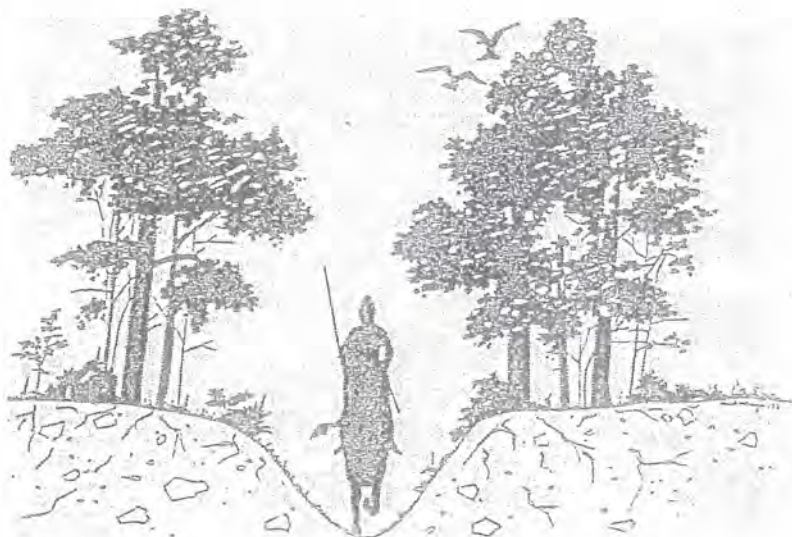
I forbindelse med våre registreringer ble det observert mindre slagforekomster på flere av gårdene innenfor de berørte trasèområdene i Borre. Dette er nok i de fleste tilfeller esseslagg som stammer fra gårdssmier/grovsmier som har vært i bruk på gårdene i nyere tid. Et funnsted utmerket seg imidlertid. På gården Austad gnr/bnr 75/2 ble det nemlig funnet store konsentrasjoner esseslagg både samlet i hauger og spredd utover skogbunnen. Slagg fra dette funnstedet er blitt analysert av Sigmund Jacobsen og det har gitt oss spennende resultater! Analyseresultatene viser bl.a. at det i denne smien har arbeidet håndverkere som foruten produksjon av gjenstander av jern, også har arbeidet med metallene gull, sølv, bly, tinn og sannsynligvis kobber. De nevnte metaller kan således bl.a. ha inngått som dekor på våpen, deler og dekor av hengelås, men også som rene gjenstander som smykker og liturgiske gjenstander. Sigmund Jacobsen mener det er usannsynlig at det i en grovsmie skulle bli arbeidet periodevis med edle metaller, og han antar at denne aktuelle smien sannsynligvis har vært et permanent arbeidssted for en eller flere høyt kvalifiserte smeder (Jacobsen 1994). Selv om vi ikke har dateringer fra dette funnstedet er det forsiktig antydning at dette kan være middelalder, kanskje eldre. Gårdsnavnet Austad, opprinnelig sammensatt av mannsnavnet *Audigr* som kommer av *audigr* i betydningen rik, tilhører stad-navnene og regnes generelt som vikingtidsnavn.

spesialiserte håndverkere?

Hva vet vi så om smeden i forhistorisk tid og middelalder? Eldrid Straume har i en artikkel fra 1986 "Smeden i jernalder, bofast - ikke bofast, høy eller lav status" tatt for seg ulike aspekter ved smeden i forhistorisk tid. Hennes studier viser bl.a. at finsmedarbeider i yngre jernalder har vært produsert både i helårsbebodde markeds plasser og i gårdssmier. Hun mener at gårdssmedene nok har dannet grunnstammen, og at det blant bondesmedene har vært enkelte finsmeder som også laget status-varer. Dette spesialarbeidet mener Straume kan ha vært knyttet til bestemte

familier, gårder eller landsbyer (Straume 1986). Den avhengige håndverkeren har eksistert i bondesamfunnet gjennom store deler av jernalderen og har vært knyttet til stormenn og småkonger, herser og jarler som huskarer, kanskje også som trelle (Christophersen 1989). De har vært viktige brikker i et redistributivt utvekslingssystem som fortsetter videre inn i middelalderen der det kan ha eksistert spesialiserte håndverkere med en personlig tilknytning til kongen, som en del av hans husholdning. Disse håndverkerne har dels forsynt det kongelige husholdet med nødvendige håndverksprodukter, dels hatt som oppgave å produsere "varer" som kunne tilfredsstillte kongemaktens behov for luksusartikler. Disse ble brukt til å vedlikeholde nettverket av personlige relasjoner mellom konge, hirdmenn og lokalt plasserte "tjenestemenn". Smeden har også vært viktig i forbindelse med kirkebyggingen i tidlig middelalder både som integrert del av den ekspertise som trengtes for å bygge en steinkirke, og fordi smeder som kunne produsere og vedlikeholde redskaper som trengtes til å bryte og bearbeide stein, representerte en spesialkompetanse som ikke fantes i den norske trebyggertradisjonen.

Hva slags funksjon håndverkerne i smia på Austad kan ha hatt og hvilken periode de var aktive er det ennå for tidlig å si noe om, arkeologiske undersøkelser og dateringer i områder bør først gjennomføres før man kan gi svaret på dette.

Prinsippskisse av en hulvei.

ferdsel

Tidligere har jeg vært inne på at Raet har gitt gode betingelser for en forhistorisk og tidlig middelaldersk jordbruksbosetning. Samtidig har denne moreneryggen også fungert som en viktig kommunikasjonsåre til lands gjennom Vestfold. De mange gravfeltene som har ligget og fremdeles ligger langs toppen av Vestfoldraet tas i dag bl.a. som en indikasjon på hvor ferdselen gikk allerede i jernalderen. Nyere tids aktivitet som veiutbygging, landbruk, industri og boligutbygging har i stor grad ført til at slike kulturminner har måttet vike. Særlig gjennom Borre er dette merkbart der det nå bare finnes gravhauger på Fjugstad og ved Nasjonalparken, som fremdeles ligger langs det gamle veifaret på toppen av Raet.

Gamle veifar er sjeldent bevart i sin opprinnelige form, men enkelte steder kan man fremdeles finne forhistoriske- og middelalderveier bevart som

hulveier - veifar, som på grunn av slitasje og erosjon har form av forsenkninger i terrenget. Ofte er bare korte strekninger av veiene bevart, og det er derfor vanskelig å se disse i forbindelse med bosetningen i de respektive områdene, eller som ledd i et kommunikasjons-system over større områder. Det er også vanskelig å datere disse veiene (Smedstad 1988).

I Borre er det pr. i dag kjent 7 lokaliteter med far av hulveier. 3 av disse ble registrert i forbindelse med kulturminneprosjektet Vestfoldbanen i 1994. Den ene av de nyregistrerte hulveiene kalles lokalt Olledalsveien, den tar av fra Vestre Solberg krysser bekken og går mot Nordre Rygland. Hulveien er her bevart i en lengde på ca. 300 m. Den andre mulige hulveien ligger i ravineområdet på eiendommen Skreppedal 69/2. Veifaret fremstår som en u-formet forsenkning i grunnen og er ca 12 m lang. Den tredje og fineste av de nyregistrerte hulvei-lokalitetene ligger sør for Sande i nordskråningen ned fra Raet. Her ser man opp til 4 parallelle hulveifar. Den lengste er bevart i en lengde på ca 170 meter. Bredden på disse veifarene er ca 2 meter og dybden opptil 1 meter. Det er også interessant å merke seg at disse veifarene sør for Sande går i dagens eiendomsgrense mellom Nordre Kjær og Østre Sande. Ingen av de 3 nyregistrerte lokalitetene med hulveier ligger i dag i sammenheng med kjente, automatisk fredete kulturminner som kan knytte dem til en forhistorisk bosetning. Dette er imidlertid tilfellet med hulveien på gården Vestmannrød. Sammen med denne er det registrert et mindre gravfelt (5 gravhauger) og fossile åkre med terrasser. Hulveien skjærer igjennom alle terrassene og er trolig det yngste elementet i dette fornminnefeltet (Bjørnstad 1993).

I tillegg til de ovenfor nevnte hulveier er det bevart en lengre strekning av en hulvei på Vegge, opprinnelig en forbindelse fra Nykirke over Skåneåsen, fram til en nedstigning fra Veggefjellet og ned til Falkensteinbukta. På nordsiden av gården Semb og nær det nye golfanlegget har det også gått en hulvei som i dag er delvis ødelagt av en ny traktorvei. Denne veiforbindelsen har tidligere ført fra raet til Holtandalen/Indre havn (skriftlig meddelelse, Kjell Jacobsen).

Samlet sett må vi kunne si at faste fornminner, funn og gårdsnavntolkninger fremdeles gir oss viktige bruddstykker av en lang bosetningshistorie i Borre der arkeologiske forskere foreløpig, i hovedsak har konsentrert seg om den eldste fangstbosetningen nord i kommunen, samt politiske sentra, monumentale hauger og fossile dyrkningsspor omkring Nasjonalparken. Spredningskart over funn og fornminner, kanskje spesielt fra yngre jernalder viser imidlertid at bosetningen har vært mer omfattende enn man gjerne får inntrykk av og at potensialet for nye funn fra alle perioder fremdeles er stort i kommunen. De mange nye arkeologiske registreringene i forbindelse med kulturminneprosjektet Vestfoldbanen forsterker også dette inntrykket.

Kulturmiljø 0701-03

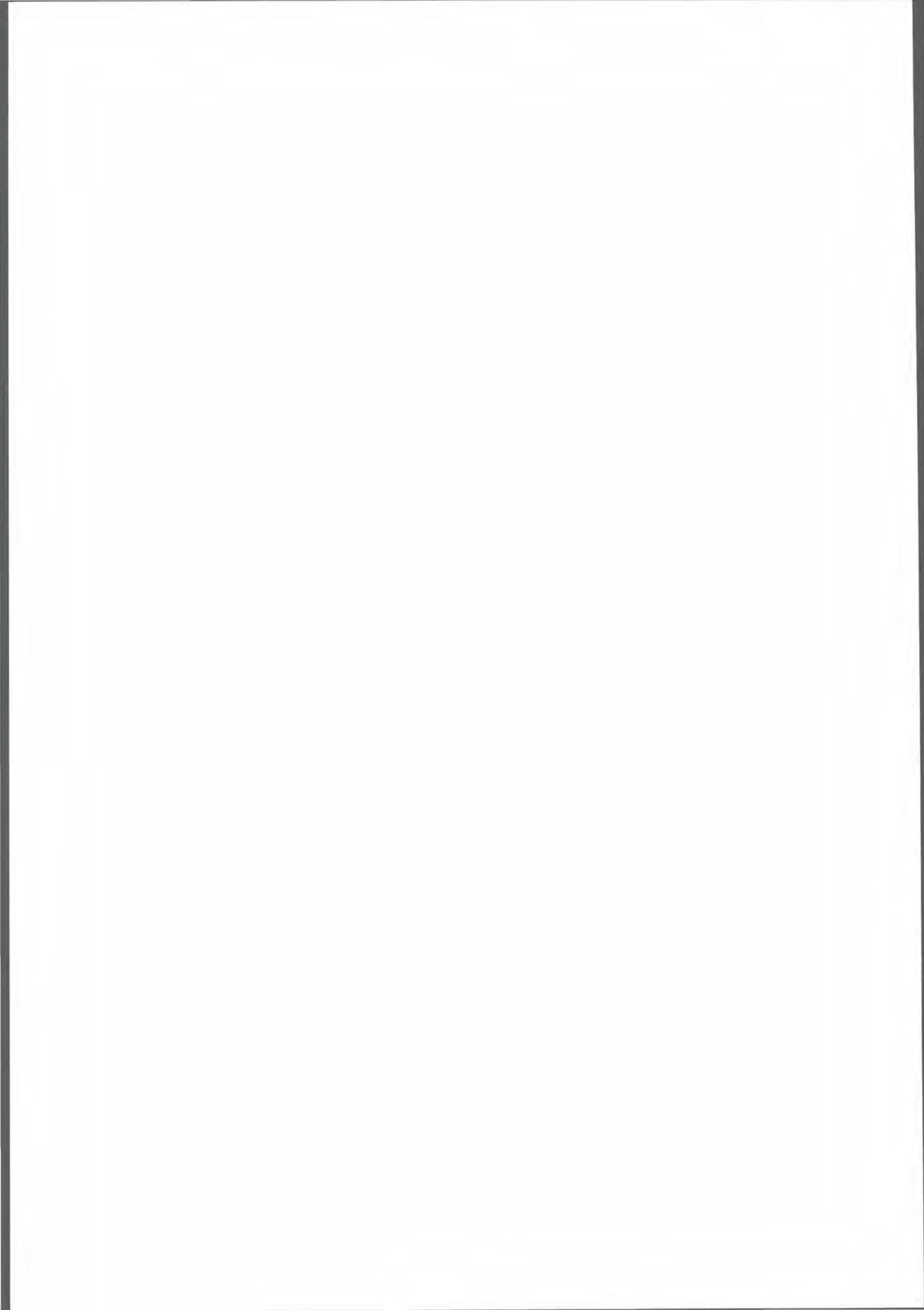
Nykirke

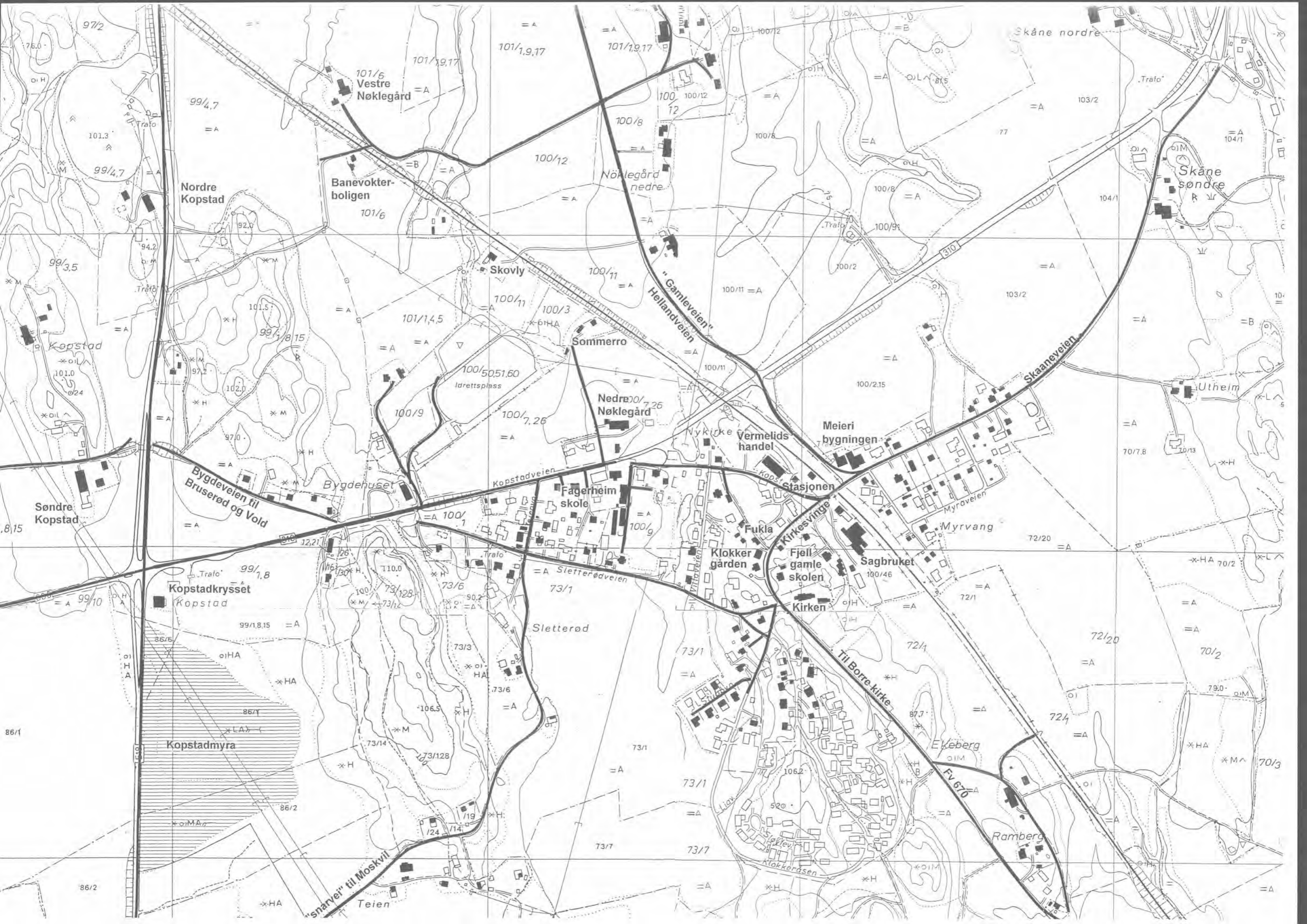
Innholdsoversikt

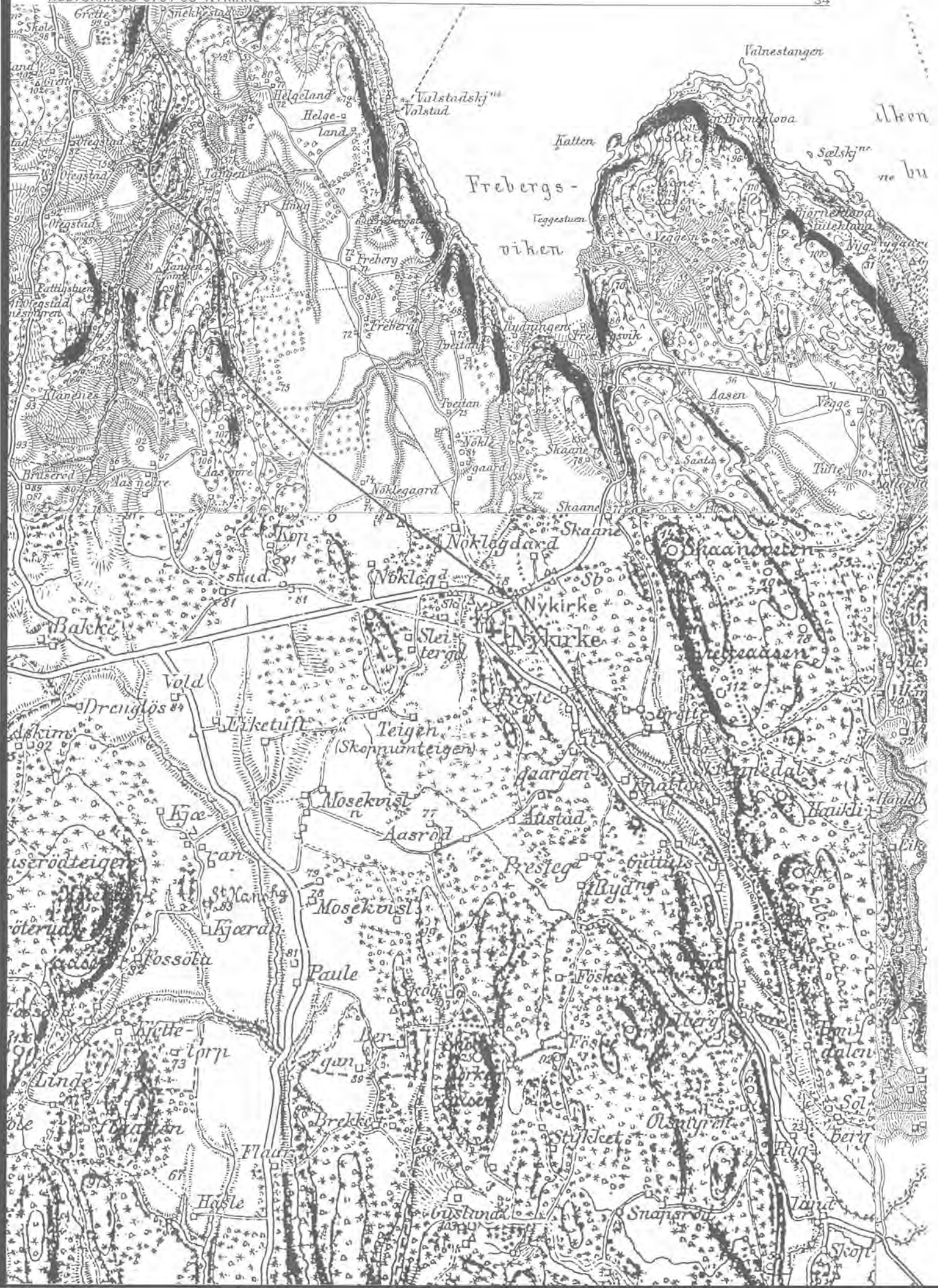
side

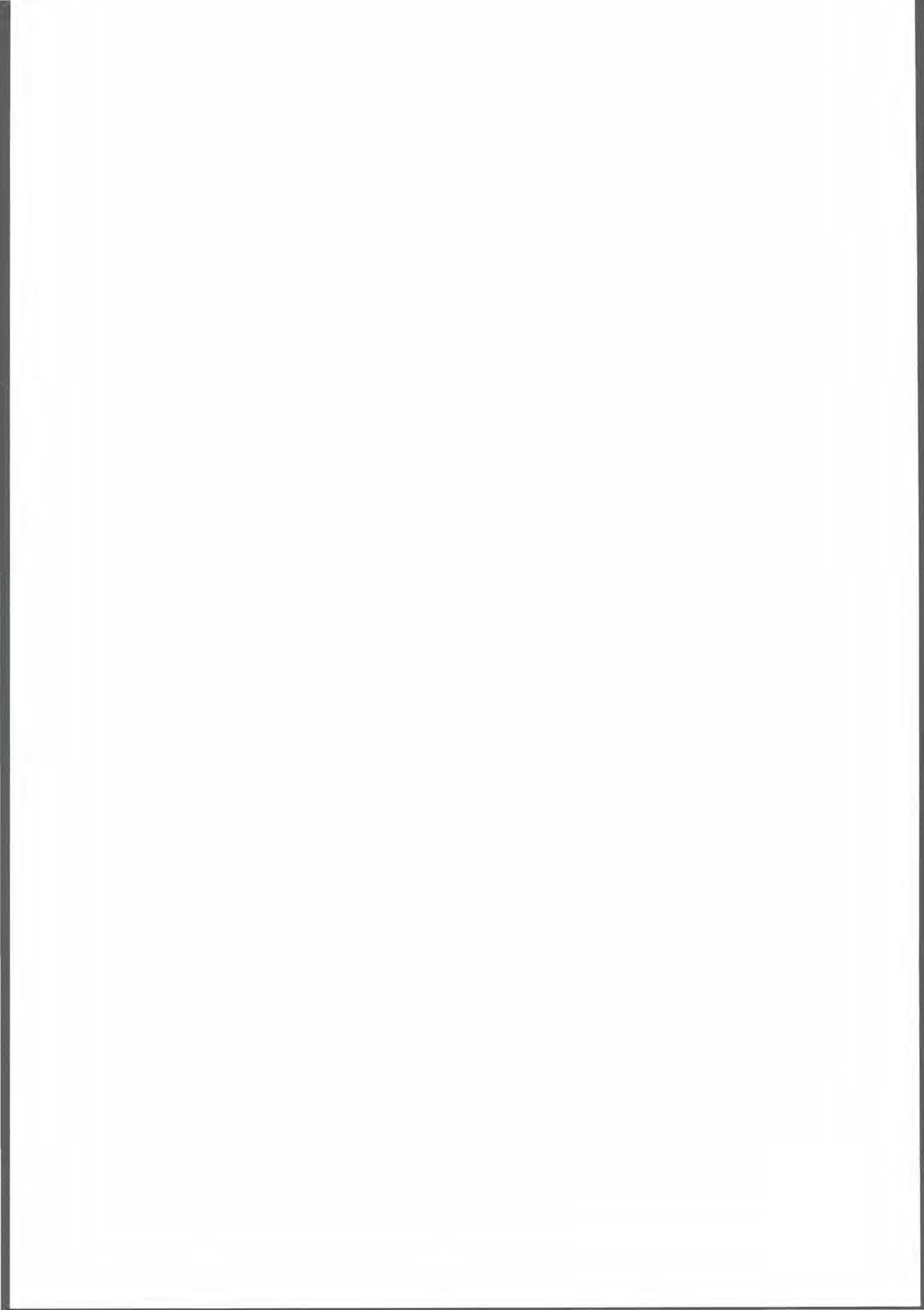
OVERSIKTSDATA	35
HISTORIKK OG BESKRIVELSE	39
GENERELLE TREKK	39
<i>Boplassfunn fra steinalderen</i>	39
<i>Tidlig jordbruksbosetting</i>	39
<i>Kirkestedet</i>	41
<i>Ferdsl i eldre tid</i>	42
<i>Gårdene rundt kirkestedet</i>	43
<i>Gårdstun og landskap</i>	44
<i>Stasjonsstedet</i>	46
<i>Kopstadkrysset</i>	48
GÅRDER OG STEDER	49
<i>Kopstad</i>	49
<i>Kopstadmyra</i>	49
<i>Teien</i>	49
<i>Åserød</i>	50
<i>Austad</i>	51
<i>Nøklegård</i>	51
<i>Sleiterød</i>	53
<i>Prestegården</i>	54
<i>Knatten</i>	55
<i>Guttulsrød</i>	56
<i>Grette</i>	57
<i>Skreppedal</i>	58
OPPSUMMERING OG VURDERING	59
VIRKNING OG KONFLIKTVURDERING	61
<i>Alternativene</i>	61
<i>Alternativ H1</i>	61
<i>Alternativ H2</i>	66
<i>Alternativ H5</i>	66
<i>Alternativ H4</i>	68
<i>Avveining av alternativer</i>	70
BILDEMONTASJE	72

Utsnitt av økonomisk kartverk over Nykirke, ajourført 1986. Veier og bebyggelsessituasjonen fra 1964 er markert etter tilsvarende kart fra 1964. Diverse navn brukt i rapporten er påtegenet.

Kulturmiljø 0701-03

Nykirke

Oversiktsdata

KOMMUNE	Borre	
TRASÉALTERNATIVER	H, lenke H4, H1, H2, H5 er sammenfallende gjennom miljøet	
KARTBLAD	Økonomisk kartverk: CK 034-5-4-, CL 034-5-3, CK 033-5-2, CL 033-5-1	
	Prosjektkart NB 1 og NB 2	
GÅRDSNUMMER	68 Guttulsrød	77 Nordre Moskvil
	69 Skreppedal	78 Søndre Moskvil
	70 Grette	86 Eiketuft
	71 Knatten	99 Kopstad
	72 Prestegården	100 Nedre Nøklegård
	73 Sleiterød	101 Øvre Nøklegård
	74 Skoppumteigen	103 Nordre Skåne
	75 Austad	104 Søndre Skåne
	76 Aserød	
FØR-REFORMATORISKE LOKALITETER	0701/03/CK 034-5-4/5	Gravrøys
	0701/03/CK 034-5-4/7	Gravrøys
	0701/03/CK 034-5-4/9	Dyrkningsflater
	0701/03/CK 034-5-4/10	Grop
	0701/03/CK 034-5-4/11	Grop
	0701/03/CK 034-5-4/12	Fossile dyrkingsspor
	0701/03/CL 033-5-1/1	Funnsted
	0701/03/CL 033-5-1/4	Funnsted
	0701/03/CL 033-5-1/6	Rydningrøyser
	0701/03/CL 033-5-1/11	Fossile dyrkingsspor
	0701/03/CL 033-5-1/12	Hulvei
	0701/03/CL 033-5-1/14	Steinalderlokalitet
	0701/03/CL 033-5-1/15	Steinalderlokalitet
	0701/03/CL 033-5-1/16	Steinalderlokalitet
	0701/03/CL 033-5-1/19	Grop
	0701/03/CL 033-5-1/20	Tuft
	0701/03/CL 033-5-1/21	Rydningrøyser
	0701/03/CL 033-5-1/24	Funnsted
	0701/03/CL 033-5-1/25	Teigpøying
	0701/03/CL 033-5-1/26	Groper
	0701/03/CL 033-5-1/27	Grop
	0701/03/CL 033-5-1/28	Grop
	0701/03/CL 034-5-3/3	Gravrøys
	0701/03/CL 034-5-3/9	Bygdeborg
	0701/03/CL 034-5-3/10	Gravhaug
	0701/03/CL 034-5-3/11	Middelalderkirke

Området rundt Nykirke i 1907. Rektangenkart 1:25 000, Statens Kartverk, Hønefoss

NYERE TIDS LOKALITETER

0701-03-01	Kopstad
7001-03-02	Kopstadmyra (Eiketufmyra)
0701-03-03	Teien
0701-03-04	Åserød
0701-03-05	Austad
0701-03-06	Vestre Nøklegård
0701-03-07	Linjebebyggelsen på Nøklegård
0701-03-08	Prestegården, gnr 72/1, 72/2, 72/3
0701-03-09	Knatten, gnr 68/2, 68/8 m.å.
0701-03-10	Guttulsrød
0701-03-11	Grette
0701-03-12	Skreppedal
0701-03-13	Nykirke kirkested
0701-03-14	Nykirke stasjonssted

AVGRENSING

Området utgjør tettstedet Nykirke, gårdene i den nærmeste omkretsen på slettene rundt tettstedet, samt ravinedalen med småbruksbebyggelsen sørøst for tettstedet. Området er i vest avgrenset av E 18 sør for Kopstadkrysset, tar med seg Kopstadgårdene og grenser mot Åsgårdene i nordvest. Over slettene nord for tettstedet er det trukket en linje nord for Øvre Nøklegård. I øst markerer Skoppumåsen grensa, og i skogområdet i sør følges den gamle grensa mellom Nykirke anneks og Borre prestegjeld.

Nedre og Øvre Nøklegård er også omtalt som kulturmiljø 0701-02 under parsell Holm-Nykirke.

VERNESTATUS OG PLANFORHOLD*automatisk fredete kulturminner*

Automatisk fredete kulturminner på Øvre Ås, Kopstad, Søndre Skåne, Prestegården, Grette, Skreppedal, Guttulsrød og Austad. Middelalderkirken Nykirke er også automatisk fredet.

kommuneplanens arealdel

Kommuneplanens arealdel 1991-2002: I tettstedet Nykirke er det planlagt arealer med offentlig og almennyttige formål samt industri langs jernbanen, Rv 310 og Fv 670. Det foreligger planer om å legge Fv 670 i Kirkesvingen øst for kirken. Det er planlagt å bygge ut to boligfelt i Nykirke; 61 boliger i Sletterødåsen vest for tettstedet, 35 boliger i Klokkeåsen sør for tettstedet, samt 15 enkelttomter. Jordbruksområdet rundt tettstedet er disponert til LNF-område.

E 18

Det foreligger planer om utretting av E 18 over Kopstadkrysset. Foreløpig er det etableringsstopp langs E 18.

natur- og miljøvennlig tettstedsutvikling

NIBR (Norsk Institutt for By- og Regionalplanlegging) har i et prosjekt om natur- og miljøvennlig tettstedsutvikling i Borre kommune tatt for seg de muligheter en har i Borre for fortsatt vekst og utvikling hvor natur- og miljøvern blir tilgodesett. Konklusjonen for Nykirkes vedkommende er at stedet ikke bør utbygges med nye boligområder, men at man i stedet bør satse på en viss fortetting innenfor den eksisterende strukturen for å skape grunnlag for å opprettholde det eksisterende servicetilbudet på stedet.

NATURGRUNNLAG OG AREALBRUK

slette-landskapet

Landskapet rundt tettstedet Nykirke veksler mellom store sletter, lave åsdrag og mindre åkerholmer i et nord-sør-gående landskapsrom. Enkelte ravinedaler skjærer seg gjennom slettene. I sør og øst grenser området mot større sammenhengende åsdrag som avgrenser landskapsrommet.

En dyp bekkedal skiller Guttulsrød og Skreppedal. Gårdstunene ligger på høydene. Her ses låven på Guttulsrød (68/2) fra tunet på Søndre Skreppedal. I dalsidene er det dels frodig løvskog, dels beitebakker. Alternativ H2/H5 er foreslått lagt i denne dalen og vil få store konsekvenser for et kulturlandskap hvor de de store ravinene er et karakteristisk element.

ravinelandskapet

Sørøst for tettstedet smalner dette åpne landskapet inn til en mindre jordbruksdal. Her får vi et utpreget ravinelandskap, som etterhvert blir til en dyp bekkedal. Ryglandsbekken (Solbergbekken) som renner mot Borrevannet kommer herfra. I bekken ved Skreppedal og i en sidebakk sør for Guttulsrød er det små fossefall.

tilknytning til fjorden

I nordøst skråner slettene ned mot Frebergsvik, et tidligere ladested ved Oslofjorden.

jord- og skogbruk

Det åpne, slette jordbrukslandskapet er dannet av hav- og fjordavsetninger hvor jordsmonnet består av fruktbar leirmold som har lagt grunnlaget for et leiddrevet jordbruk. I ravineområdet sørøst for tettstedet er det mer vekslende lende, med mindre partier av fjell i dagen. Dette er et småskala

jordbrukslandskap med store partier slett og lett dyrket jord mellom ravinene. Flere partier med beite på høydene og beitebakker i ravinene holdes fortsatt i hevd. Hele området rundt tettstedet er hovedsaklig preget av kornproduksjon med noe innslag av kunsteng.

De fleste gårdene har nære utmarksområder i åsryggene som grenser mot innmarka. Ei gammel torvmyr sør for Kopstadkrysset er igjenvokst med skog.

gårdstun og landskap

Gårdstunene ligger ofte på åkerholmer og inntil åskanter, mens enkelte tun er plassert nede på selve slettene. Det er også noe innslag av boligbebyggelse mellom gårdene.

tettstedet

Tettstedet Nykirke ligger som en øy midt i dette vide slettelandskapet. Bebyggelsen ligger på den nordligste delen av et skogkledd høydedrag, med middelalderkirken på toppen og den nedlagte jernbanestasjonen på sletta like nedenfor. Nykirke er i dag et mindre tettsted preget av boligbebyggelse. Stedet har kirke, skole, postkontor, et par butikker og noe småindustri.

veinettet

Gjennomfartsveiene setter sitt preg på området. Fv 670 fra Kirkebakken i Borre kommer ved stasjonen inn på Rv 310 fra Horten, den siste er lagt utenom bebyggelsen og møter E 18 ved Kopstadkrysset. Vestfoldbanen går også gjennom området, men Nykirke stasjon er nedlagt.

Tettstedet Nykirke sett nordover mot Snekkestad og Mulvikodden. Middelalderkirken ligger sentralt plassert på en høyde midt i det lave slettelandskapet.

Historikk og beskrivelse

GENERELLE TREKK

Boplassfunn fra steinalderen

Nøstvetboplasser

At det også har levd mennesker i Nykirke i perioder av steinalderen har vi i dag flere konkrete spor etter. Det mest kjente funnstedet heter Frebergsvik og ble undersøkt av arkeologer i 1969-70. Dette var første gang en sto overfor en "Nøstvetboplass" med bevart organisk materiale, og antagelig i det hele tatt en åpen eldre steinalders boplass i Norge der slikt materiale var bevart i større mengder. De osteologiske analysene av knokkelmaterialet fra Frebergsvik viste en ensidig utnyttelse av sjøen som ressursområde med dominans av to dyregrupper, småhval og alkefugler. Boplasser av denne typen er kystbundne, i den betydning at de har ligget i en smal sone langs kysten. Vi finner dem mange steder i Borre og Vestfold forøvrig, langs høydekvoter fra 38-50 m.o.h. De karakteristiske Nøstvetøksene dukker ofte opp i forbindelse med dagens jordbruksaktivitet. Dateringen av slike "Nøstvetboplasser" er basert på strandforskyvningskurver og de strekker seg i tid fra 5400-4300 f.Kr.

Fosna

Adskilling eldre enn de undersøkte boplassene ved Frebergsvik er nok de nye steinalderlokalitetene som ble registrert på Austad i forbindelse med prosjektet "Modernisering av Vestfoldbanen". Dette er trolig urørte lokaliteter som i dag ligger ca 85 m.o.h.; en forhistorisk strandsone som muligens tilsier at lokalitetene i dette området kan føres tilbake til Fosna tid (7800-6300 f. Kr.).

Tidlig jordbruksbosetting

faste fornminner

Skisserer man et bilde av bosettingen i Nykirke i jernalderen på forekomsten av registrerte faste fornminner og arkeologiske løsfunn, får man et beskjedent resultat. Gravhaugene som i andre områder vitner om en fast jordbruksbosetting, er påfallende få. De ligger dessuten enkeltvis og er ikke samlet i større gravfelt. Tufter eller strukturer i form av stolpehull fra forhistoriske hus er heller ikke kjent i området.

lokalisering av gården

Det er ingen tvil om at senere tiders landbruk kan ha fjernet en stor del av sporene etter den forhistoriske bosettingen her. Selv om våre flyfotograferinger av vegetasjonsspor i dyrka mark ikke har gitt positive resultater rundt Nykirke kan det ikke avskrives at det fremdeles finnes bevart rester av boplasser i form av stolpehull, ildsteder og kokegropser under dagens åkerjord.

tidlig jordbruk

De i dag fulldyrkede leirslettene omkring Nykirke ga i forhistorisk tid dårlige betingelser for et tidlig jordbruk, og de har nok først kunnet tas i bruk til dyrking utover i middelalderen etter at det kom dyptrissende jernskodd ard og plog. Før den tid, gjennom hele jernalderen og tidlig middelalder, kan imidlertid disse leirslettene ha vært utnyttet som beite for husdyr.

bosettingens omfang

Siden vi mangler levninger etter en gårdsbebyggelse fra jernalder og middelalder rundt Nykirke er det vanskelig å si noe om hvor omfattende bosettingen her til ulik tid har vært. Skriftlige kilder, samt tolkningen av gårds- og stedsnavn, kan imidlertid være en viktig kilde til kunnskap om bosettingshistorien i området.

gårdsnavn

Området berører følgende navnegårder: Kopstad, Sleiterød, Nøklegård, Skåne, Moskvil, Teien, Åserud, Austad, Prestegården, Knatten, Grette, Guttulsrød og Skreppedal.

De eldste navnene synes å være Grette, Skåne, Nøklegård og Moskvil. Grette kan være avledet av et ord gno. -grof i betydningen "grav, gravning" og henspiller kanskje på de ravinene bekken har gravd her. Navnet kan også være brukt om selve bekken. Gårdsnavnet Skåne skrives ca 1400 Skanøyre. Førsteleddet Skån kommer av ordets *skán* i betydningen "hinne, skorpe", andre leddet *ørr* kan bety "en banke av grus og sand opplagt av vann, særlig av elver". Moskvil er sammensatt av *mosi* og *kvisl* som betyr henholdsvis "myr" og "gren/forgrening". Navnet beskriver nok opprinnelig de topografiske forholdene på stedet der gården ligger. Nøklegård kommer opprinnelig av Mykligård som betyr "den store gården". I følge Botolv Helleland ved UiO er det mulig dette navnet dekker over et enda eldre bortkommet navn.

-stad

Navn på -stad, gno. -stadir, kan ha blitt til over et langt tidsrom. Førsteledd som inneholder naturbeskrivelser, kan dels trekkes ned mot en periode før folkevandringstid, mens førsteledd som er personnavn hovedsakelig regnes til vikingtid. Kopstad og Austad regnes som stadnavn. Austad er ifølge stadnavngransker Oluf Rygh sammensatt av mannsnavnet *Audigr* som kommer av *audigr* som betyr "rik". Kopstad kommer av Kaupstadr som brukes om "et sted hvor man har drevet handel/handels plass".

-rud

Yngst blant de førreformatoriske navnetypene regnes rud, i betydningen rydning. Innenfor vårt område er det 3 slike gårdsnavn, Guttulsrød, Åserud og Sleiterød. Både Guttulsrød og Åserud er sammensatt av mannsnavn, henholdsvis *Gautulfsrud* og *Ormsrud*. Forekomsten av kristne navn viser at navnegivningen må ha funnet sted i kristen middelalder. Tolkningen av gårdsnavnet Sleiterød, opprinnelig Slæitorud, er usikker.

Navnet Prestegården forteller at her lå prestegården under Nykirke. Selv om prestegården opphørte da Nykirke ble lagt til Borre prestegjeld etter reformasjonen, har navnet eksistert siden. Navnegårdene Teien, Knatten og Skreppedal har opprinnelig ligget under andre gårder, og ble egne matrikkelgårder først på 1700- og 1800-tallet. Gårdsnavnet Teien er nok avledet av *teigr* i betydningen "teig", avdelt, avgrenset stykke jord eller skog. Knatten kommer av *knattr* i betydningen "fjellknatt". Tolkningen av Skreppedal er usikker, men Rygh antyder at et elvenavn, "Skreppa", kan ligge til grunn.

kultsenter og handelsplass?

Selv om Nykirke i dag ikke markerer seg som et senter fra forhistorisk tid ved mange funn og fornminner, er det verd å merke seg alle de navn innenfor dette kulturmiljøet og i tilstøtende områder som antyder at det kan ha vært en hedensk samlingsplass/kultsted og handelssenter her i førkristen tid (se innled. Forhistorisk tid og middelalder i Borre).

forsvarsanlegg?

Et av de mest karakteristiske fornminnene i Nykirke er bygdeborgen på Skåne som ble registrert bare for noen få år siden. Denne borgen er den nordligste av de 3 forhistoriske bygdeborgene som i dag er kjent i Borre. Tradisjonelt oppfattes slike fornminner som forsvarsanlegg fra jernalderen, ofte datert til folkevandringstid (400-600 e. Kr.). De har også sikkert hatt viktige funksjoner som varslings- og vaktposter, og det er lett å tenke seg at anlegget på Skåne ihvertfall har kunnet fungere bra som

vaktpost der man her har hatt en fantastisk utsikt i alle himmelretninger og har kunnet kontrollere ferdsel både til vanns og på land.

I perioden fra vikingtid til middelalder skjer det en fortetting av bebyggelsen i store deler av Vestfold, og dette er også tilfelle i Nykirke. Basert på de eldste skriftlige kilder som i større omfang beskriver hvilke gårder som hørte hjemme i Nykirke (biskop Eysteins jordebok fra slutten av 1300-tallet/Rødeboken) har man kommet frem til at det ihvertfall har vært 20 gårder i sognet på denne tiden. Av de gårdene i sognet som har sin eldste datering fra Rødeboken, har fjorten ligget på ren leirgrunn og seks på i hovedsak blandede avsetninger.

Kirkestedet middelalderkirken

Nykirke har vært kirkested siden middelalderen, etter reformasjonen ble den annekskirke under Borre prestegjeld. Det eldste skriftlige belegg man har for kirken er fra 1331, men steinkirken er trolig bygget før, kanskje på 1100-tallet. Den er sannsynligvis ikke så mye yngre enn Borre middelalderkirke. Navnet Nykirke forteller om en ny kirke på stedet, uten at en kan si noe om det har stått en eldre kirke der. Både kirken i Nykirke og i Borre var innviet til helgenen St. Nikolaus og enkelte har derfor hevdet at navnet Nykirke må forstås som "St. Nikolaus nye kirke". I forhold til andre steinkirker fra middelalderen i Vestfold, er Nykirke blant de mindre og har nok ikke vært et sted for større folkeansamlinger. Kanskje er den opprinnelig bygget som gårdskirke av en stormannsætt på en av gårdene her?

kultkontinuitet?

Kontinuitet i plasseringen av jernalderens gravsteder og byggingen av middelalderkirker kan spores flere steder i Vestfold og kan antyde viktig kultkontinuitet på stedet fra førkristen tid. Middelalderkirken på Nykirke er i dag omringet av nyere bebyggelse og eventuelle spor etter forhistoriske graver er derved blitt ødelagt. Nylig ble det imidlertid registrert noe som trolig er restene av en gravhaug rett nordvest for kirken inne i en privat hage. Haugens form og beliggenhet gjør at det er sannsynlig å regne denne som en gravhaug fra forhistorisk tid.

kirkens beliggenhet

Kirkens beliggenhet på høydedraget, med vidt utsyn over landskapet, er karakteristisk for våre middelalderkirker.

Kirkebygget Nykirke ble, sammen med hovedkirken, grevens eiendom i 1684. Med denne eiendomsrett fulgte også eiendomsretten til de gårder og gårdparter som fra gammelt av tilhørte kirkene. I 1776 ble Nykirke kirke solgt til 25 mann i menigheten, som eide kirken fram til 1877, da den ble innløst av menigheten.

eldre gårdsbruk ved "Kirkebakken"

Før Jarlsbergsbanen ble anlagt i 1881 var det lite bebyggelse i nærheten av kirken. Ltn. Heyerdahls kart fra 1825 har avtegnet gårdsbruket Fukla rett nord for kirken, ved Kirkebakken eller Kirkesvingen som den er omdøpt i dag. Fukla var et bruk, delt fra Sleiterød på 1700-tallet. Kanskje lå også *Klokkerkleven* her, et annet av de eldste bruk, eller plassene under Sleiterød. Slik folk husker det i dag var det et par, tre småbruk ved Kirkesvingen, men unntatt Fukla, er deres alder uviss. Huset på Fukla står, om enn sterk ombygd og innebygd i nye bolighus.

skole og klokkerbolig

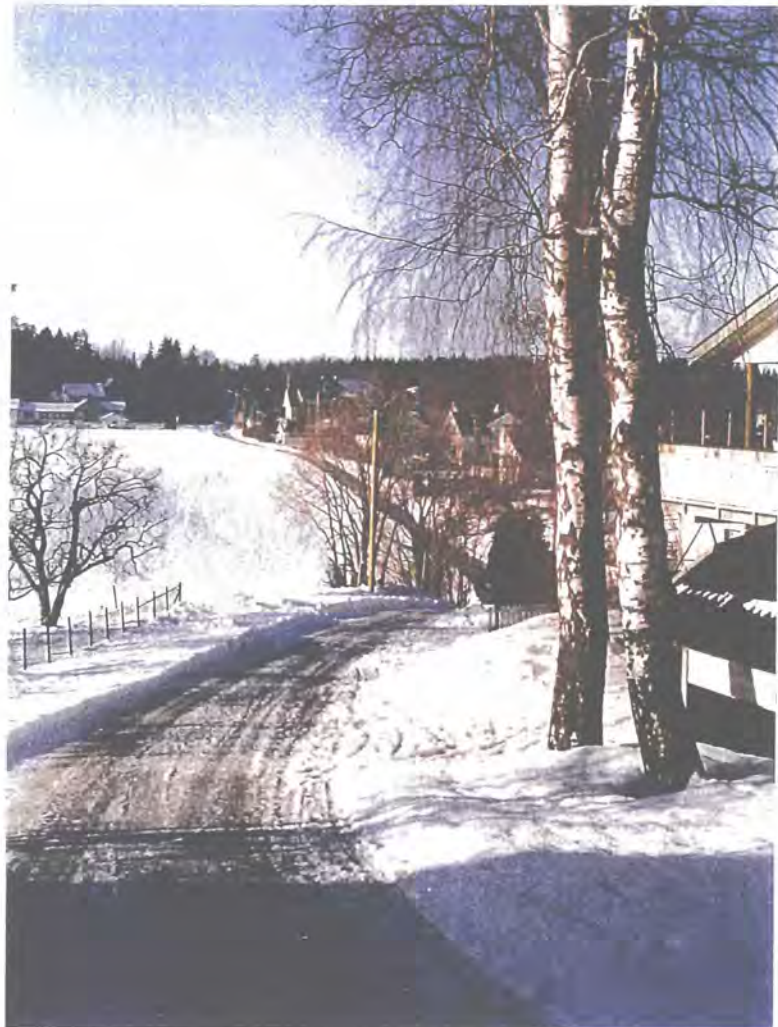
Nykirke ble skolested med fast skole i 1858. Sist på 1800-tallet ble det oppført egen klokkerbolig. Begge hus står fortsatt, i Kirkesvingen like nord for kirken, de har i stor grad bevart alderspreget. Prestegården til Nykirke lå, som vi kommer inn på senere, sør for kirken.

Ferdsl i eldre tid*gammel bygdevei mellom kirkene*

Kirken synes å ha ligget ved et knutepunkt for eldre ferdsel i området, med forbindelser til kysten i nordøst, Raet ved Borre kirke i sørøst og innlandet i nordvest. Fv 670 er en vidreføring av en av de eldste bygdeveiene i distriktet og følger den langstrakte ravinedalen sørøst for Nykirke. Den knyttet annekskirken Nykirke til Borre hovedkirke og var en forbindelse til den viktige Raveien. Ved Nykirke kirke dreier veien mot nordvest og fortsetter forbi Sleiterød og (under E18) over Kopstadgårdene. Fra Kopstad var det to forbindelser videre vestover til Våle kirke - forbindelser som, ved Bruserød og Vold, krysset den viktigste nordsørgående hovedferdselsåren gjennom fylket; Kongeveien. Veien fra Kopstad mot Bruserød er dels intakt som gårdsvei, dels planert bort. Det samme gjelder veien mot Vold.

Kongeveien

Kongeveien gjennom Vestfold var del av landets første lengre *kjørevei*-samband fra midten av 1600-tallet, som knyttet sammen Christiania, Drammen, Kongsberg og Larvik. Både Vold og Bruserød var, ved sine tilknytninger til østvestforbindelser i regionen, i sin tid knutepunkter for ferdselen. Ved Bruserød var det skysstasjon fra 1812, samt gjestgiveri, trolig fram til 1870-tallet. Også ved Vold har det vært skysstasjon, gjestgiveri og postbefordring. Fra Vold går Kongeveien videre sørover forbi Eiketuft, til den ved Moskvil i hovedsak følger dagens E 18 trasé videre. Som en mindre brukt bygdevei, har Kongeveien her blitt spart for store ombygginger over en lengre strekning - fra Moskvil i sør til Kleivebrottet ved Holmestrand i nord.

Sletterødveien sett fra kirken mot Sletterødåsen. Fram til Hortenchausséen ble bygd sist på 1800-tallet var dette den viktigste bygdeveien vestover fra Nykirke, med tilknytning til Kongeveien ved Vold og Bruserød.

Frebergsvik

Fra Nykirke går det en svært gammel veiforbindelse østover om Skåne. En arm går ned mot Frebergsvik, som var den nærmeste havn for Nykirke. Frebergsvik hadde ladestedsprivilegier fram til 1788, og hit kom både handelsskuter og hollendere og andre i trelastfart. Stedet var utskipningshavn for trelasthandel etter at vannsagene fikk innpass først på 1500-tallet. Ved Frebergsvik var det et stort laksefiske fram til slutten av 1600-tallet, og flere saltkokerier holdt til her.

"Den nordre Hortenchaussé"

Fra Nykirke over Skåne var det forbindelser til Falkenstein og Horten. Horten er en av de yngste av kystbyene i Vestfold og har sin opprinnelse i flåtebasen som ble utbygd fra 1820-tallet av. Mellom 1885 og 1900 ble denne nordre veien til Horten bygd ut som "chaussé", etter mer moderne prinsipper, med slakere og jevnere stigninger enn den gamle bygdeveien, som fra Skåne gikk over Skåneåsen til Falkenstein. Rv 310/Fv 680 følger i hovedtrekk den nordre Hortenchausséen, men er lagt utenom Nykirke.

den sørlandske hovedvei på 1900-tallet

Hovedveien gjennom fylket fulgte Kongeveien over Bruserød helt til 1920-tallet. Da ble den gamle bygdeveien over Nøklegård (i dag del av Fv 670) del av den sørlandske hovedvei, som tok av fra Kongeveien ved "Voldkrysset" (Hortenchausséens kryssning med Kongeveien) og svingte om Nykirke mot Holmestrand. Hovedveien gikk her til 1940-tallet. Da ble svingen fra Voldkrysset til Nykirke sløyfet, og ny vei bygd over Moskvil/Kopstadkrysset, der dagens E 18 går.

Vestfoldbanen

Vestfoldbanen, eller Jarlsbergbanen, ble ført gjennom området i 1881 med stoppested på Nykirke. Jarlsbergbanen ble bygd med smalsporkurvatur, dvs. svært krappe svinger. Kurvaturen ble ikke utbedret ved ombygging til normalspor like etter andre verdenskrig. Over slettene nord for stasjonen går banen i en lang rett strekning, mens den gjennom ravineområdet sør for Nykirke har svært krappe svinger.

*Gårdene rundt kirkestedet
tilknytning til gamle veifar*

De gamle ferdslsveiene hadde tilknytning til gårdene i området. Langs bygdeveien mellom Bruserød, Nykirke og Borre kirke ligger Kopstad, Sleiterød, Prestegården, Knatten og Guttulsrød. Under Skåneåsen ligger Skåne ved den gamle bygdeveien til Falkenstein. Gamle kart viser en vei som gikk fra Skåne sørover til Grette og Guttulsrød, men denne veien er borte i dag. Grette og Guttulsrød hadde også forbindelse til bygdeveien sør for kirken. Fra gårdene Teien, Åserød, Austad og Nordre Moskvil var det lokale veier over til både Kongeveien og bygdeveien forbi kirken. Ved Kongeveien ligger Søndre Moskvil, Eiketuft og Vold, de to siste imidlertid vest for dette kulturmiljø. Nøklegård lå lenge utenfor de viktigste allfarveiene i området, men fra 1920-tallet ble bygdeveien mellom gårdene her del av den sørlandske hovedvei mellom Nykirke og Holmestrand. De mange veiene mellom gårdene er fortsatt i bruk, dels som gårdsveier, dels som driftsveier eller skogsveier. Enkelte veier har imidlertid kommet under pløgen.

De gamle veiene, både lokale veier og større bygdeveier, gikk ofte innom gårdstunene, men etterhvert som trafikkmengden og hastigheten økte, ble veiene lagt utenom. Både på Ekeberg og Ramberg under Prestegården og på Nøklegård kan vi fortsatt følge det gamle veiløpet over gårdstunet, selv om trafikken er lagt utenom. Over Søndre Kopstad går den gamle bygdeveien fortsatt over tunet, men her er imidlertid veien stengt for allmenn ferdsel.

eierforhold og gårdsdeling i nyere tid

Kirken eide i lang tid parter i de fleste gårder i området, senere lå både Grette, Skåne og Nøklegård delvis under Falkenstein. Bare Kopstad synes å ha vært rent bondegods lenge. De fleste gårdene i området har kommet i bondeeeie utover 1700- og 1800-tallet. Fra gammelt av har gårdene bestått av én matrikelgård hver, bare Nøklegård var delt i 2 bruk, "nørdste" og søndre, allerede i middelalderen. Både Skåne og Moskvil var opprinnelig udelt, men før 1600-tallet har begge gårdene fått 2 hovedparter. Teien, Knatten og Skreppedal lå lenge under andre gårder; de ble egne matrikelgårder først på 1700- og 1800-tallet.

Utover 1700- og 1800-tallet foregikk mange bruksdelinger. Ravinedalen sørøst for kirken ble etterhvert ei grend med stort innslag av småbruk, mens gårdsbrukene på slettene består av både større og mindre bruk. I de siste årene har flere bruksenheter begynt å leie bort jorda, men består fortsatt som selvstendige bruk. Det har også foregått noe sammenslåing av bruk.

plasser og underbruk

Vi kjenner til navn på enkelte plasser og underbruk, bl.a. Skreppedal, Knatten og Teien, som alle i dag er selvstendige bruk. Noen navn og plasser er også blitt borte. Det er imidlertid ingen opplysninger om bruk som har vært husmannsplasser. På Austad og Åserød finnes tufter etter boplasser, men det er ikke kjent hvilken status de hadde.

utskifting

Det er lite opplysninger om utskifting av tun og innmark mellom gårdsbrukene, bortsett fra på Grette, der det ble foretatt utskifting like etter siste verdenskrig, uten at det førte til endringer i tunstrukturen.

Jernbanen og E 18 over eiendommene

Jarlsbergbanen delte flere gårdeieendommer da den ble ført gjennom området i 1881. På Nøklegård ble trolig jordene på vestsida av linja skilt fra, da de nok ble for tungvinte å drive fra de gamle bruka i øst. Her ligger fire små bosteder og et gårdsbruk. Lenger sør, på Prestegården, Knatten og Guttulsrød, ble imidlertid eiendomsstrukturen beholdt; slik at her har gårdene på vestsida av linja fortsatt små åkerlapper i ravinene på østsida.

Den samme delingen skjedde med gårdeieendommene langs sørlandske hovedvei, dagens E 18. Her har gårdene på Kopstad, Eiketuft og Moskvil eiendommer på begge sider av veien.

Gårdstun og landskap

Kulturlandskapet rundt tettstedet Nykirke har gjennomgått visse endringer det siste hundreåret, men hovedstrukturene, med tunområder og veier, ser ut til å ha lange tradisjoner. Det ser vi bl.a. ut i fra rektangelkartet fra 1825.

landskapsendringer i nyere tid

De viktigste landskapsendringer har vært bakkeplanering og lukking av bekker som har gitt større sammenhengende dyrkingsarealer. Bakkeplaneringen har imidlertid vært moderat, slik at hovedtrekkene ved landskapstypene er bevart. Fortsatt finner vi myke bånd av løvskog langs bekkedalene og partier av gammel beitemark. Enkelte skogområder på slettene er brutt opp til ny jord, dette har også bidratt til å endre landskapsbildet noe. Et nytt innslag i kulturlandskapet etter 1881 var boligbebyggelsen som kom opp på slettene nedenfor kirken.

dagens gårdslandskap

Gårdene i området har innmarka på slettene rundt gårdsbebyggelsen. Jordveien er forholdsvis slett, med store sammenhengende åkre, der det er mest korn- og noe grasproduksjon. Ravinene som skjærer seg ned i slettene, både de utplanerte og de intakte, gir landskapet et litt bølgende preg. Området sørøst for tettstedet har et utpreget ravinlandskap, med

store partier slett og lett dyrket jord mellom ravinene. Både på Grette og Skreppedal er det spor etter terrasserte beitebakker i ravinene.

De fleste gårdene har også større eller mindre skogteiger i åsryggene som grenser mot innmarka. I et myrområde sør for Kopstadkrysset, ble det tidligere stukket torv.

Driftsbygningene til de tre Grettegårdene er alle orientert nord-sør og understreker den langstrakte karakteren i tunstrukturen.

hovedtrekk ved gårdstun og bebyggelse

Tunstrukturen i området er variert. Flere steder finner vi gårdstunene mer eller mindre på rekke, strukturert etter landskapsretningen eller orientert langs gamle veifar. På slettene er det stort sett det løst organiserte, åpne firkanttunet som preger organiseringen av gårdsbebyggelsen. Slik ligger bl.a bygningene på Austad, Åserød og Teien. Gårdsbebyggelse på åkerholmer og høydedrag er mer preget av den terrengtilpassede, langstrakte tunstrukturen som er typisk for tradisjonell gårdsbebyggelse i Vestfold. Dette er spesielt fremtredende på Kopstad, Nøklegård, Ekeberg, Ramberg og Grette. Driftsbygningene, som ofte ligger i tilnærmet nord-sør retning, understreker dette trekket. Småbrukene som ligger inntil Fv 670 sør for kirken synes å ha en friere tunstruktur, og her ligger driftsbygningene ofte på tvers av landskapsretningen. Det ser vi på både Knatten og Guttulsrød.

På nesten alle gårdstun er det hus fra før 1900, spesielt er det framhusa, som er den lokale betegnelsen på våningshus, som på mange gårder har en høy alder. De fleste driftsbygningene er fra begynnelsen av 1900-tallet. I forbindelse med omlegging fra allsidig jordbruksdrift til kornproduksjon har de gamle driftsbygningene blitt stående tomme eller de er blitt ombygd til redskapshus og korntørke. Ellers står det fortsatt enkelte bryggerhus og potetkjellere rundt om på gårdene, mens det er få stabbur å se.

Potetkjelleren på Knatten (71/1) ligger karakteristisk til i skråningen nedenfor tunet, og utnytter høydeforskjellen til kjeller. Slike potetkjellere er typisk for eldre gårdstun med mange hus for ulike funksjoner.

Nykirke gamle stasjonsområde sett fra plassen foran "Ysteriet", mot planovergangen Skåneveien/Kirkesvingen. Øverst i Kirkesvingen skimtes noe av den eldste bebyggelsen i Nykirke, med røtter før stasjonsstedets tid. Også et ombygd framhus fra det gamle Fuklabruket står mellom bolighusene bak det store treet. Stasjonsbygningen som nylig er revet lå midt i bildet. "Vermelids landhandleri" ses til høyre. De gjenværende sentrumsfunksjonene føres i dag her videre med handel og post i bygningen som er mye påbygd og modernisert.

Stasjonsstedet jernbanestasjonen

Det var et sted med visse etablerte fellesfunksjoner (kirke og skole) som ble valgt til stasjon for jernbanen i 1881. Likevel er det nok jernbanestasjonen som har skapt selve tettstedet.

etablering av næringsliv

Ved jernbanestasjonen grodde det frem småindustri typisk for slike miljøer - ysteri og meieri, sagbruk og hjulfabrikk. Stedet fikk også poståpneri og telegraf, og etterhvert 2 landhandlerier, kafe og, i 1900, ny skole på Fagerheim. Sentrumsfunksjonene etablerte seg på begge sider av jernbanelinja, mens de første boligene kom opp langs de gamle bygdeveiene inn mot kirken. Bygdehuset og idrettsplass ble lagt litt utenfor selve tettstedet, på nordsiden av Kopstadveien.

boligvekst

Etter krigen har det vært mye boligbygging, både som fortetting langs de gamle bygdeveiene og i nye boligfelt i Klokkeråsen sør for kirken. Nykirke har etterhvert fått et tettstedpreg, men samtidig har det skjedd en nedbygging av både service-tilbudet og arbeidsplasser på stedet. Nykirke stasjon ble nedlagt i 1978, og service-tilbudet er i dag redusert til dagligvarehandel, gavebutikk og postkontor. Nykirke er blitt et tettsted der bofunksjonen er det viktigste, og fungerer nærmest som en forstad til byene i omegnen.

Nykirke i dag

I dag er bebyggelsen på Nykirke gjennomgående preget av yngre boligbebyggelse, men spredt langs de gamle veiene er det villabebyggelse som har uttrykk fra mellomkrigstiden og perioden rundt århundreskiftet, bl.a. enkelte fine sveitserhus. Mange hus har stor grad av autenticitet. Ved jernbanen er det en samling næringsbygg som stammer fra stasjonsstedets barndom. Her ligger bygningene som huset ysteriet og meieriet, kafe, de to landhandleriene og sagbruket. Bygningene er imidlertid sterkt ombygd og påbygd. Den gamle jernbanestasjonen er revet, og det er blitt en del "brakkland" i det gamle stasjonsområdet.

gamle veifar gjennom tettstedet

Det gamle veinettet er fortsatt en viktig del av infrastrukturen gjennom tettstedet. Kirkesvingen (før Kirkebakken) og Skåneveien, som krysser jernbanelinja i plan, følger den gamle veien fra kirken i Nykirke til Falkenstein og Horten, mens Fv 670 og Sletterødveien tilsvarer bygdeveien vestover mot Kopstad. Da Hortenchausséen ble anlagt gjennom stasjonsstedet ble man fri de bratte bakkene opp mot kirken. Dagens "Kopstadveien" utgjør et parti av denne Hortenchausséen. Den nye Rv310 går utenom tettstedet i dag, men er sammenfallende med Hortenchausséen mot Kopstadkrysset. På grunn av stor trafikk langs Rv 310 er avkjørsler fra Kopstadveien (eldre partier inne i tettstedet) og Sletterødveien til Rv3 10 stengt, slik at de gamle veiløpene er brutt.

I Kirkesvingen, eller Kirkebakken som den het før, ligger den eldste bebyggelsen i "kirkestedet" Nykirke, bygd før Nykirke ble etablert som stasjonssted. Huset til høyre (det ligger nærmest kirken) er den gamle skolen fra 1858. Trolig ble den noe ombygd-/ominnredet rundt 1890. I mellomkrigstida var huset blitt bolig for malermester Berg ved jernbanen. Klokkergården, det lille huset vi ser over veien med gavlen mot oss, skal være bygd ca. 1890. Iflg. tradisjonen er huset til høyre for Klokkergården langt eldre. Det var en lav tømmerstue som ble påbygd til to etasjer i 1947.

Kopstadkrysset

nytt knutepunkt

Reisende gjennom Vestfold langs E 18 passerer i dag Nykirke utenfor selve tettstedbebyggelsen. For dem er Kopstadkrysset med bensinstasjonen blitt det viktigste knutepunktet og landemerket i dette området. Det er det stedet man orienterer omgivelsene i forhold til. Spranget er langt tilbake til gamle dagers ferdsel, men ferdselsårene fra den tid finnes her fortsatt som et underliggende nettverk.

Kopstadkrysset ble opprettet da sørlandske hovedvei, dagens E 18, ble bygd ut på 1940-tallet. Her møtes Rv 310 fra Horten i øst og FV 680 fra Våle i vest, begge er forholdsvis nye veier. Kopstadkrysset tilsvarer i den forstand det gamle veikrysset ved Brusørød skystasjon.

vår tids samferdsel

En av forskjellene på vår tids og "gamle dagers" samferdsel er måten de reisende møter stedene på. E 18 går utenfor bebyggelsen og Kopstadkrysset ligger i et "ingenmannsland" uten direkte tilknytning til de gamle strukturene. Området rundt Nykirke er således et godt bilde på kontrasten mellom gammel og ny samferdsel.

Nyere tids samferdsel preger områdene vest for Nykirke, hvor Kopstadkrysset i dag er det dominerende knutepunktet. Det gamle ferdselsnettverket ligger fortsatt som underliggende strukturer. Kopstadgårdene ses i bildets nedkant til venstre, og den gamle bygdeveien mot Nykirke går under E 18 og skrår innover i bildet mot tettstedet til høyre. Nøklegård ligger til venstre for tettstedet. Dagens jernbane skrår inn fra venstre mot tettstedet bak idrettsplassen.

GÅRDER OG STEDER

Kopstad

tre gårdstun

Framhuset på Søndre Kopstad 99/1,8,15

handelssted?

gravrøys

groper og dyrkningsflater

Kopstadmyra

torvskjæring

Teien

etterkrigsbebyggelse

Kopstadgårdene ligger i sørenden av et skogkledd høydedrag som strekker seg helt nord til Mulvika. Sør for gårdstunene ligger store jordbruksletter. De tre gårdstunene ligger med noe avstand strukturert etter høydedraget like vest for E 18, med Kopstadkrysset som nærmeste "nabo". Nordre Kopstad ligger litt atskilt fra de andre to tunene, bl.a. fordi den gamle veiforbindelsen er brutt. Bebyggelsen består av enkelte eldre, autentiske hus, men er også sterkt preget av nybygg og endringer fra de siste tiår. Framhuset på den midtre Kopstadgården er bygd i 1862, og er lite endret siden den tid. Dette gårdstunet ligger spesielt lunt til mellom knauser og store lauvtrær.

Kopstad kommer av *kaupstad* som trolig betyr et sted der man driver handel. Det er ingen opplysninger om denne virksomheten annet enn det navnet sier. Gårdene ligger imidlertid sentralt til i forhold til gamle ferdselsveier og det gamle ladestedet Frebergsvik. Bygdeveien mellom Nykirke og Brusørød går fortsatt over tunet på Søndre Kopstad. Tidligere var det også veiforbindelse nordover til Frebergsvik og sørover til Vold ved Kongeveien.

På østsiden av E 18 på eiendommen til Kopstad (99/1,8,15) er det registrert en gravrøys fra forhistorisk tid. Røysa ligger på toppen av en bergrabb og er bygget av mellomstore og store bruddstein. Det er ikke kjent funn fra røysa. Røysa ligger i dag i ytterkant av et skogsområde på grensen mot dyrka mark.

I utmarksområdene/ravineområdet nord for tunet på Kopstad (99/3) er det registrert flere groper og fossile dyrkningsflater. Dyrkningsflatene er i dag skogbevokste, men man kan se at de er ryddet for stein og at steinene er ryddet inntil større fjellknauser og jordfaste steiner. Datering av disse kulturminnene er usikker. De registrerte gropene kan ikke funksjonsbestemmes før det er gjennomført nøyere undersøkelser, men enkelt av dem inneholder kull og kan kanskje betraktes som kullgroper.

Kopstadmyra ligger like sørøst for Kopstadkrysset. Myrområdet hører til Eiketuftgårdene som ligger på vestsiden av E 18. Bøndene i området hadde i en periode et torvlag som kjøpte retten til å skjære torv på myra. Torva ble brukt til strø for husdyrene. På myra stod det enkle skjul der torva ble tørka. I dag er myra tilvokst med skog, men det er fortsatt spor etter felter som ble skåret ut.

Gårdstunet på Teien ligger ved sørenden av Sletterødåsen, med store oppdyrka sletter sør for bebyggelsen. De gamle husene ble revet etter krigen og nye hus ble bygd. Teien ble tidligere kalt Skoppumteien, og var en plass under Skoppum til omkring år 1800. Gårdsveien fra Sletterød til Teien fortsetter videre over til Moskvil, det siste partiet som traktorvei i dag. Både dyrkajorda og skogen er frasolgt, slik at bruket i dag har ren bofunksjon.

I skogkanten øst for gårdstunet er det skilt ut noen boligtomter med hus som er bygd fra etterkrigstiden og fram til i dag. I Sletterødåsen har kommunen planlagt et større boligfelt, men dette er foreløpig lagt på is.

Østre Åserød har gårdsbebyggelse som er typisk for tida rundt andre verdenskrig. Alternativ H4 vil passere rett bak husene og krysse gårdsveien mot Austad.

Åserød

De to gårdstunene på Åserød ligger helt i sørenden av det store slettelandskapet rundt Nykirke. Et stort skogområde strekker seg sørover fra gårdstunene.

Framhuset på det vestre gårdstunet er bygd før 1900, antagelig omkring 1870, og har høy autentisitet. Driftsbygningen er også av eldre dato. På det østre gårdstunet er de gamle husene borte. Her er framhuset og driftsbygningen bygd rundt siste verdenskrig. Bygningene har et nøktern preg som var typisk for denne perioden.

tidligere bosted

På en åkerholme like nord for husene på det vestre gårdstunet er det hustufter og flere typer hagetrær som forteller at det har vært et bosted her. Plassen er avmerka på kart fra 1907, men i følge lokale informanter var husene borte på 1930-tallet.

Gårdsbebyggelsen på Austad ligger ved foten av et lite høydedrag og er orientert etter dette. Ombyggingen fra 1950-tallet preger de ytre detaljer på framhuset, som opprinnelig er adskillig eldre. En steinmur i tverrveggen på driftsbygningen til høyre røper utgangspunkt i et eldre hus også her. Hønsehus og redskapshus i midten er bygd etter krigen.

Austad

Like øst for Åserød ligger gårdstunet på Austad. Husene ligger på vestsiden av en høydedrag som strekker seg sørover fra Klokkeråsen. Jordveien er oppdyrka sletter sør for gårdstunet.

Det eldste huset på gården er framhuset, som ble restaurert første gang i år 1900, og senere påbygd i 1954. Uthusene, som består av driftsbygning, hønsehus og redskapshus, er i hovedsak satt opp i løpet av 1900-tallet. Hele tunet har et tidspreg typisk for gårdsbebyggelsen rett etter andre verdenskrig.

"Rydningen"

I følge en lokal informant på Føske har et område 250 m sørvest for tunet på Austad gård (75/2), på dennes eiendom, vært kalt "Rydningen". Her ble det registrert flere rydningsrøyser og mulige spor etter tufter. Vi kjenner i dag ikke til at det har ligget en boplass der i nyere tid. Området er i dag sterkt gjenvokst med blandingskog som vanskeliggjorde våre registreringer. Området betraktes som spesielt interessant sett på bakgrunn av at det også ble funnet store mengder slagge der.

smie fra førreformatorisk tid?

Samlet i hauger og spredd utover i terrenget ligger det esseslagge. For å få en oppfatning av om dette slagget stammet fra en gårdssmie, d.v.s en grovssmie, eller om det her hadde vært drift av en smie hvor håndverkerne hadde arbeidet både med jern og andre metaller har vi foretatt en analyse av esseslagget. Resultatene overgikk våre forventninger! Analyseresultatene viser at det i denne smia har arbeidet håndverkere som foruten produksjon av gjenstander av jern, også har arbeidet med metallene gull, sølv, bly, tinn og sannsynligvis kobber. Trolig har denne smia vært et permanent arbeidssted for en eller flere høyt kvalifiserte smeder. Foreløpig har vi ingen dateringer fra stedet, men dette kan være middelalder, kanskje eldre.

steinalderlokaliteter

På skogbevokste terrasser tett inntil åkermark på eiendommen tilhørende samme gård (75/2) ble det registrert 3 nye steinalderlokaliteter i 1994. Det ble funnet flintavslag ved prøvestikkingen. Dersom man antar at dette er strandbundne fangst- og fiskelokaliteter tilhører de Fosna tid, d.v.s. at de kan dateres til mellom 7800-6300 f. Kr.

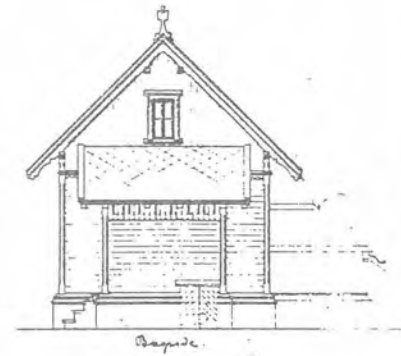
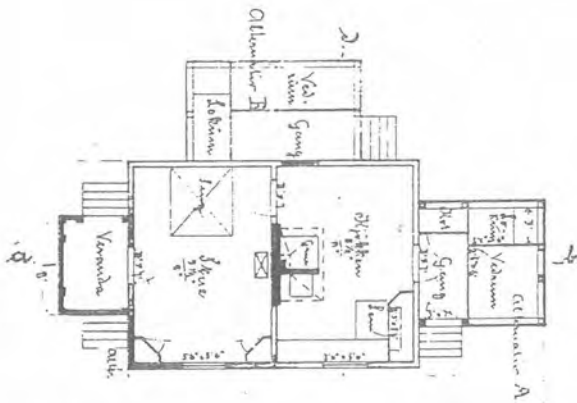
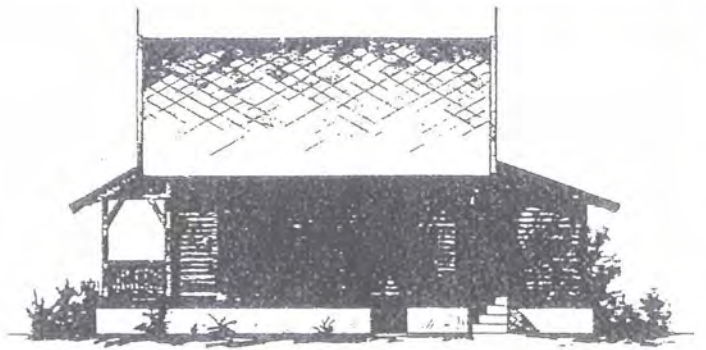
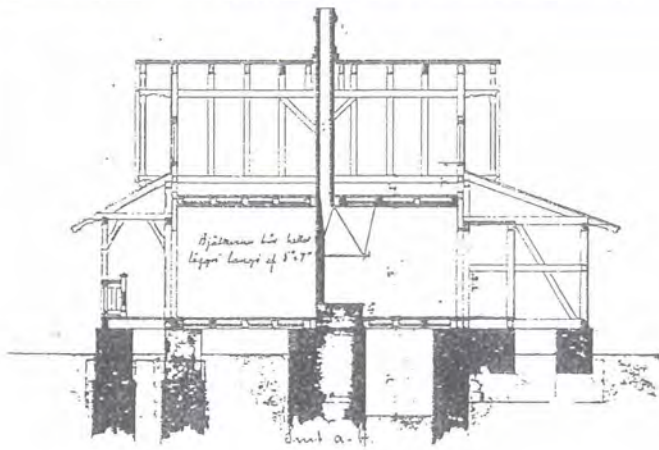
Nøklegård*navnet og gården*

Mykligård, det gammelnorske navnet, betyr "den store gården". Gården er nevnt i skriftlige kilder fra middelalderen, og var da delt i to bruk, "nordste" og søndre. I 1723 forekommer benevnelsene "nedre" og "øvre". Navnet passer fortsatt bra på gården som fremdeles er delt i to matrikkelgårder og mange gårdsbruk. Nøklegård ligger på slettene nord for Nykirke tettsted. En nord-sør-gående høyderygge avgrensner landskapsrommet mot øst og utgjør samtidig hovedtunområdet på Nøklegård. Mindre ravinedrag skjærer seg gjennom leirslettene.

Om vi ser bort i fra den delen av tettbebyggelsen i Nykirke som ligger på Nøklegårds grunn, er det to bebyggelsesområder som i dag preger Nøklegård; det gamle langstrakte tunområdet på høydedraget i øst og et belte med bolighus og gårdsbruk langs dagens jernbanelinje.

linjebebyggelsen

Jarlsbergbanen delte gårdseiendommene på Nøklegård da den ble ført gjennom området i 1881. Dette skapte trolig forutsetningene for bebyggelsen på vestsida av linja. Her ligger fire små bosteder, bl.a. en vokterbolig, og et gårdstun. På østsida av linja ligger et gårdstun som derimot har sine forutsetninger for jernbanens tid.

TEGNINGEN VISER: Orig.tegn. dat. 23.1.1879

M 1:200

Over: Vokterboligen på Nøklegård er bygd etter typetegning og anvendt ved flere baneanlegg.
 Under: Banevokterboligen i dag, med et av gårdstuna på Kopstad i bakgrunnen.

banevokterboligen Skarpsno

Det nordligste huset på vestsida av linja var bygd som banevokterbolig da jernbanen ble anlagt i 1881. Huset ble bygd ved en eldre, lokal vei fra Kopstad til Nøklegård. Det lille huset i sveitserstil er typisk for jernbanens vokterboliger fra denne tida. Det er en del endret i detaljer, men hovedkarakteren er bevart. Her står et mindre uthus. Det flørte ikke jordvei til, bare en liten hage. Her bodde banevokteren på strekningen Snekkestad - Nykirke og halvveis sørover mot Skoppum.

tre boligeiendommer langs linja

Med hensyn til de andre tre boligeiendommene langs linja er opplysninger om datering og tilhørighet mer usikre. Trolig var de bebygd sist på 1880-tallet. I følge tradisjonen var det ikke jernbanen som var byggherre, men flere av dem som bodde her var jernbenearbeidere. Det søndre av disse bolighusa, på eiendommen Sommerro, er det mest intakte, med bolig og uthus/ bryggerhus i sveitserstil, og kun mindre endringer er foretatt. De to nordafor er svært ombygd, og har knapt karakter av eldre hus i dag.

Nedre Nøklegård (gnr/bnr 100/7)

I sør, mellom Kopstadveien og jernbanen, ligger et gårdsbruk (100/7) som ble etablert på 1880-tallet. Det er i hovedsak skilt ut fra Nøklegård, men har også parter av nabogårdene i sør. Et eldre våningshus er nylig revet og bygd nytt, men driftsbygningen er en stor og fin sveitserlåve fra 1928.

Vestre Nøklegård (gnr/bnr 101/6)

Vestre Nøklegård (101/6) med det lille gårdstunet som ligger alene på østsida av linja har derimot sine forutsetninger før jernbanens tid. Bruket ble etablert i 1856 og utvidet i 1883. I følge tradisjonen skal framhuset som står her i dag være bygd rundt 1850 da bruket ble etablert. Det har et alderpreg som tilsier at dette godt kan være riktig. Huset har en sjeldent høy autentisitet. I hovedtrekk er det et empirehus, selv om det har enkelte sveitserstilelementer. Deler av driftsbygningen kan også være gammel, men har gjennomgått flere endringer.

Tunområdet til hovedbruka

Gårdsbebyggelsen på de to matrikkelgårdene øvre og nedre Nøklegård ligger i et relativt avgrenset tunområde på høyderyggen øst for Fv 670-Hellandveien. Gårdsbebyggelsen ligger fint mellom knauser og store løvtrær. Den følger terrenget med store sveitserlåver, hovedbygninger og annen gårdsbebyggelse på rad. Kartene fra 1825 og 1907 viser omlag samme tunstruktur som i dag. Bygdeveien til nabogårdene i nord gikk innom tuna før, men ble lagt vestenfor da veien ble utbedret til den sørlandske hovedvei. De fleste av husa er fra århundreskiftet, men enkelte av innhusa har et preg som tilsier høyere alder. I hovedsak er alderspreget godt ivaretatt.

løsfunn fra steinalderen

Ved den tidligere jernbanestasjonen i Nykirke ble det i 1880-årene funnet en tynnakkert flintøks fra steinalderen.

Sleiterød

Sleiterød har jordene sine mellom Sletterødåsen og Klokkeråsen og skog i begge åsene, og store deler av tettstedbebyggelsen vest for jernbanelinja ligger på Sleiterøds grunn. Gårdsbebyggelsen på Sleiterød ligger sør for den gamle bygdeveien mellom Nykirke og Bruserød; her står en låve i sveitserstil inntil gårdsveien mot Teien. Flere eneboliger er bygd inntil låven, slik at den opprinnelige tunstrukturen er vanskelig å se.

Fukla

Til Sleiterød lå plassene Klokkerkleven, eller Klokkerkottet, og Hullebakken. Da Sleiterød ble delt en gang på 1700-tallet, ble den ene parten kalt Fukla. Denne eiendommen ble senere delt opp og delvis lagt til andre eiendommer. På nordsiden av kirken i Nykirke stod det fram til

1880-90-tallet et framhus fra Fukla. Der ligger den gamle Klokkergården i Nykirke i dag, og det er ikke utelukket at den gamle Klokkerkleven lå her et sted.

Prestegården *delt i mange bruk*

Matrikelgården Prestegården (72) omfatter et stort sletteområde sør for kirken i Nykirke. Både Fv 670 og jernbanelinja går gjennom området, slik at flere bruk har dyrkajord både på vestsida av veien, mellom veien og linja og øst for linja. Øst for jernbanen ligger ravineområdet som strekker seg sørover fra Grette og Skreppedal mot Borreskåla.

navnet

Det er flere små og mellomstore bruk som i dag kalles Prestegården. Prestegården til Nykirke opphørte da Nykirke ble lagt til Borre prestegjeld etter reformasjonen. Gårdsnavnet betyr derfor ikke at vi i vanlig forstand har med en "prestegård" å gjøre. De mange brukene som er skilt ut fra den gamle prestegårdsjorda ligger langs Fv 670 og Føskeveien, som tar av sørover fra denne. Det er ikke kjent hvor gårdstunet til den opprinnelige prestegården lå, og heller ikke hvilket navn gården opprinnelig har hatt.

Ekeberg, (72/1)

Ekeberg hadde også navnet Prestegården før, og fikk tinglest nytt navn i 1909. Gården var nok opprinnelig halvparten av selve Prestegården, og er i dag det største av disse brukene.

Gårdstunet ligger lunt og fint til på en skogkledd rygg mellom Fv 670 og jernbanelinja, sistnevnte følger ravinedalen øst for husene. Gården har en tradisjonell tunstruktur som følger landskapsretningen. Framhuset skal i følge "Norske Gårdsbruk" være bygd i 1820. Det har fått funkisvinduer, men har ellers et autentisk preg. En potetkjeller ligger på haugen nord for framhuset. Låven er bygd i 1908 og har avkappet hjørne av hensyn til den gamle bygdeveien som tidligere gikk innom tunet.

Ramberg, (72/2)

Like sør for Ekeberg, på den samme ryggen, ligger husene på Ramberg, et lite småbruk fra prestegårdsjorda. Den gamle bebyggelsen som står igjen her er framhuset og et lite "bryggerhus". Det er satt inn funkis- og H-vinduer, men ellers er husene lite forandret. Like vest for framhuset står grunnmuren igjen etter uthuset. Det er bygd tre nye boliger helt inntil de gamle husene, slik at stedet i dag oppfattes mer som en liten boliggruppe enn som et gårdstun.

Prestegården, (72/3)

Husene på dette bruket ligger helt inntil Fv 670, like sør for Ekeberg og Ramberg. Framhuset fra omkring 1860, driftsbygningen fra 1938 og et nyere redskapshus ligger på rad langs veien. Både framhuset og driftsbygningen er noe ombygd og påbygd, men de representerer en typisk småbruksbebyggelse.

Prestegården, (72/5)

Hovedparten av dette bruket ble utskilt fra bnr 1 i 1855, og flere andre parseller ble etterhvert lagt til. Gårdstunet ligger på vestsiden av Fv 670, ved veien som går over til Austad og Åserød. Husene ligger ganske åpent til på sletta, men samtidig litt i lø bak Klokkeråsen i nordvest. Både framhuset og driftsbygningen er av eldre dato.

andre plasser og bruk

Det er enda flere plasser og bruk under Prestegården, men da de ikke berøres direkte av noen trasè-alternativer, blir de ikke nærmere omtalt her.

Gårdstunet på Nordre Knatten (71/2) ligger på en liten høyde mellom fylkesveien og en bekkedal. Et tilnærmet firkanttun med tradisjonell bebyggelse, karakteristisk for småbrukene i daldraget sør for Nykirke..

Knatten

Under Prestegården i Nykirke lå ødegården Hovaldsrød, og i 1712 ble det tinglyst en bygselsseddel på den ene halvparten av denne gården. Dette er Knatten. Bruket har nok eksistert før den tid, selv om navnet ikke er nevnt.

to småbruk

Knatten ligger sørøst for Prestegården og består av to jevnstore småbruk som ligger ved siden av hverandre på østsiden av Fv 670. Jernbanen over eiendommene går mellom gårdsbebyggelsen og ravnedalene som grenser mot Grette. Ravinene var tradisjonelt et beiteområde, og blir fortsatt delvis holdt i hevd. Jordene ble planert på 1960-70-tallet, mest på toppene, slik at selve ravinlandskapet er ganske intakt.

Det er eldre framhus på begge brukene. På bnr 1, det sørligste, er framhuset mye påbygd, og det er bygd nytt redskapshus med korn tørke. Framhuset på bnr 2 kan være fra 1871, da bruket ble skilt ut fra bnr 1. Driftsbygningen på bnr 2 er også av eldre dato.

liten plass

På vestsiden av Fv 670, litt sør for gårdsbebyggelsen, ligger en liten boplass utskilt fra Knatten. Her er det bolighus og uthus i sveitserstil.

Fv 670 svinger fortsatt under en av de gamle, gråsteinsmurte undergangene

Over: Driftsbygningen på Guttulsrød (58/2) har mange av sveitserstilens detaljer, selv om den er bygd så sent som i 1938,

Under: Framhuset på Guttulsrød (58/2) framstår som et typisk og stilrent bolighus fra tidlig etterkrigstid, men er et ombygd, eldre hus fra 1884.

Guttulsrød stor bruksdeling

Gårdseiendommen på Guttulsrød er i dag delt i flere små og mellomstore bruk, som ligger langs Fv 670 mellom Knatten og Rygland. Guttulsrød ligger i overgangen mellom det store slettelandskapet og den trange dalen ned mot Borreskåla. De to nordligste brukene har flate jorder på slettene, mens brukene nedover dalen har innjorda mellom flere bekkedrag. De fleste gårdstunene ligger på trebevokste rygger som følger landskapets lengderetning. Tunstrukturen på det enkelte bruk virker forholdsvis fri, men vi legger merke til at flere driftsbygninger her ligger på tvers av dalretningen.

Jernbanelinja går gjennom området og skråer over Fv 670 like ved et lite fossefall. Jernbaneovergangen er fint murt, ellers er det brukt vanlige fyllinger.

to bruk i sørenden av slettene

De to nordligste gårdstunene ligger på hver sin side av Fv 670, med bebyggelsen i kanten av et skogområde. Framhuset på bruket øst for veien er fra 1884, og ble bygd på til to etasjer på 1950-tallet, og har et gjennomført tidspreg fra den tid. Inntil framhuset står et lite bryggerhus, som også er av eldre dato. Driftsbygningen fra mellomkrigstida er lite endret, mens redskapshuset er nytt. Også på den vestre gården er driftsbygningen i sveitserstil, mens framhuset er et lite enetasjes hus med funksivinduer, noe vi finner flere eksempler på i dette området. Et nytt bolighus er satt opp på sørsiden av tunet. De to gårdstunene, med

driftsbygningene på tvers av landskapsretningen, markerer på en fin måte avslutningen av det store sletteområdet.

boligbebyggelse

Sør for jernbaneundergangen ligger en rekke med eneboliger mellom linja og Fv 670. De ligger langs et eldre spor av den bygdeveien som her er lagt om i skjæring neden for husene. Flere av boligene er eldre hus, men de er ombygd og påbygd slik at det opprinnelige preget er borte. På kart fra 1907 er det avmerket en plass her mellom veien og linja. Et av husene har vært kalt *steinstua* fordi deler av huset skal være murt ut med stein. En gammel svenske bodde her, men om han var en av de svenske jernbane-anleggsarbeiderne som slo seg til i Borre, vet vi ikke. Andre opplysninger om husgruppa mangler.

løsfunn steinalder

På dyrka mark under (68/2), sør for gården og vest for FV 670 er det funnet diverse løsfunn av Nøstvettype. Funnene tyder på at det her ligger en steinalderboplass som nå kan være delvis ødelagt p.g.a. dagens jordbruksaktivitet.

Framhuset på Grette er et stilrent midtgangshus i empirestil fra ca 1840. Huset er usedvanlig godt bevart. Den fine døra med fyllinger og overlys, samt lektepanel, vinduer og saltak med svai er karakteristiske og tidstypiske detaljer.

Grette

Grette-gårdene ligger sørøst for tettstedet, og like vest for Skåneåsen. De slette jordene rundt gårdstunene grenser i vest mot ravedalen, som blir markert av et mykt bånd med løvtrær. I ravinene er det fortsatt spor etter terrasserte beitebakker. Det har vært noe bakkeplanering, bl.a. er enkelte sidebekker lagt i rør, slik at det er blitt større sammenhengende jorder. I Skåneåsen har gårdene nære utmarksområder.

tunstrukturen følger landskapet

På Grette er gårdsbebyggelsen orientert med lengderetningen etter dalen. De tre gårdstunene ligger nærmest på rad på en slak høyde. De ligger særlig fint som på en øy omgitt av bølgende åkre. Bebyggelsen på alle tre gårdene er av eldre dato, og har samlet sett høy grad av autentisitet, men framhuset på det mellomste bruket peker seg ut som spesielt bevaringsverdig. Huset skal være bygd i 1840, da gården nettopp var blitt delt. Det er en høyt røstet midtkammerbygning i empirestil. Svaiene på taket viser kanskje til påvirkning fra ladestedene langs Oslofjorden. På Nordre Grette er det to gamle bolighus; framhuset ble trolig bygd på i 1929, og har opprinnelig vært en lav en-etasjes bygning som kan være gammel. Det andre bolighuset står på en liten forhøyning ute på jordet vest for gårdstunet. Driftsbygningene på de to nordligste brukene har en nøktern sveitserstil, mens den på "søndre" Grette kan virke noe eldre. Framhuset på "søndre" Grette brant ned på 1970-tallet.

midtammerbygning

løsfunn fra steinalder

På en skogsteig nordvest for tunet på Grette (70/3) er det funnet en del av en steinøks. Øksen ble ikke levert til noe museum og er senere gått tapt. Det samme gjelder 2 steinøkser som ble funnet i dyrka mark på samme gård, nord for husene.

teigpløyning og groper

På den samme skogsteigen hvor en av steinøkseene var funnet er det også registrert flere andre typer kulturminner. Området disse kulturminnene ligger i kalles Kjonestykket eller Kjontun. Kanskje har det stått en kjone til tørking av malt og korn i dette området tidligere. Det ble ikke funnet spor etter noen tuft her, men derimot spor etter teigpløyning og 5 groper. Denne typen kulturminner er vanskelig å datere uten nærmere undersøkelser, men de kan være fra middelalder eller eldre.

Skreppedal

Skreppedal består av to småbruk som ligger i sørenden av sletteområdet rundt Grette. Jordveien karakteriseres av dype raviner som skjærer seg ned i slettene. Kulturlandskapet er variert med mange eldre trekk. Her som ved Grette, forteller de terrasserte sidene i ravedalene om beitebruk over tid. I overgangen mellom innmarka og åsen i øst er det finebeitehager som holdes i hevd. Ved Søndre Skreppedal er terrenget særlig kupert.

Mellom Skreppedal og Guttulsrød i vest danner bekken i bunnen av ravinen eiendomsgrensa. I bekken går et lite fossefall - Brattfossen. Det er denne fossen eller bekken som trolig har gitt navn til gården Skreppedal, der første ledd kan stamme fra verbet *skreppa*, som kan bety å falle, styrte med en viss larm eller svinne inn. Det skal ha vært mølle i Brattfossen, så det er tydelig at det til tider har vært en viss vannføring i bekken.

gårdsbebyggelsen

Halvparten av Skreppedal lå i lang tid under Grette. I 1859 ble Skreppedal delt i to bruk. Gårdstunet på Nordre Skreppedal ligger på sletta ikke langt fra Grette-gårdene, mens tunet på Søndre Skreppedal ligger på en tange mellom ravinene, med husene på rekke etter landskapsdraget. Det er bebyggelse fra før 1900 på begge gårdene, men husene er delvis mye ombygd og påbygd, delvis står de til nedfalls.

fossile dyrkingsspor

I slakt skrånende terreng like vest for jernbanen under (69/21) er det registrert gamle dyrkingsflater med rydningsstein inntil fjellknattene i utkanten av dyrkingsflatene. Her ligger også lave, fint opplagte steingjerder i eiendomsgrensene og langs de gamle dyrkningflatene. Området er delvis skogbevokst med hovedsakelig løvskog.

hulvei

I ravineområdet sørøst for Skreppedal ble det registrert en mulig hulvei. Hulveien fremstår i dag som en U-formet forsenkning i grunnen og har en lengde på 12 meter, orientert SSØ-NNV. Bredden på veifaret er 1-1,5 m og dybden 0,35 meter.

OPPSUMMERING OG VURDERING

Kulturminnene er knyttet til Nykirke som henholdsvis kirkested og stasjonssted, samt til kulturlandskapet med gårder og veier rundt tettstedet. Kulturminnene viser stor bredde og tidsdybde, både innen funksjon, bebyggelse og infrastruktur.

Kulturlandskapet

Kulturmiljøet utgjør en forholdsvis enhetlig landskapstype, som veksler mellom store sletter, lave åsdrag og mindre åkerholmer i et nord-sørgående landskapsrom. Dette enhetlige preget ser vi også i gårdsbebyggelse og størrelsen på bruksenhetene, som stort sett består av mellomstore bruk. Det området som skiller seg ut er ravineområdet i sørøst, som har et mer småskala jordbrukslandskap. Her er gårdene av mer småbruks-størrelse. Tettstedet Nykirke ligger som en øy i dette vide jordbrukslandskapet. Kulturlandskapet viser hva som har vært det viktigste livsgrunnlaget i dette området siden middelalderen, og en fortsatt jordbruksdrift ivaretar dette kulturminneaspektet.

ravineområdet ved Grette og Skreppedal

Om noe område skal framheves må det særlig være ravineområdet ved Grette og Skreppedal. Her ligger kulturverninteressene først og fremst i helheten, i samspillet mellom landskapsrommet, gårdsområdene og bebyggelsens orientering etter landskapet.

utviklingen i landbruket

Gårdene med innmark, utmark og bebyggelse utgjør samlet sett et viktig kulturminne, som særlig dokumenterer utviklingen i landbruket, både med tanke på eiendomsstruktur, bearbeiding av landskapet og gårdsbebyggelse.

bruksdeling

Vi ser hvordan den tidligste oppdeling av gårdseiendommer skapte tunklynger, mens bruk som er blitt utskilt seinere ofte har et løsere forhold til hovedbruket.

landskapsendringer

Økt mekanisering i jordbruket førte til endringer i kulturlandskapet, bl.a. ved utskifting, lukking av bekker og bakkeplanering, noe som ga større sammenhengende jorder. Endringene har imidlertid vært moderate, slik at hovedtrekkene ved landskapet er bevart. Fortsatt finner vi myke bånd av løvskog langs bekkedalene og partier av gammel beitemark. I ravineområdet mellom Grette og Guttulsrød er det "gammeldagse" kulturlandskapet forholdsvis intakt.

bebyggelsen

Også bebyggelsen viser denne utviklingen. Den spenner fra framhus bygd på tidlig 1800-tall, med høy autentisitet og arkitektonisk verdi, til driftsbygninger som er bygd etter dagens funksjonskrav. Mellom disse ytterpunktene finner vi framhus og driftsbygninger som opp gjennom tidene har blitt ombygd og påbygd etter behov.

Nykirke tettsted

Selv om førsteinntrykket av tettstedet Nykirke er relativt ungt, er det bevart enkeltminner og sammenhenger som forteller om stedets historie og utvikling. Det sentrale kulturminnet er middelalderkirken. Gravhaugen ved kirken og nærheten til bygdeborgen på Skåneåsen trekker trådene bakover i tid.

I nær tilknytning til kirken ligger bygninger som dokumenterer kirkestedet før det ble et stasjonssted. Dette gjelder særlig bebyggelsen i Kirkesvingen. Den gamle skolebygningen og klokkergården, har med sine

tilknytninger til fellesfunksjoner i det gamle samfunnet, en særlig høy lokalhistorisk verdi.

stasjonsstedet

Den første bebyggelsen etter åpningen av Vestfoldbanen i 1881 kom opp ved den nye stasjonen og langs de gamle bygdeveiene inn mot kirken. I stasjonsområdet ligger bygninger som, selv om de er mye ombygd, dokumenterer det første næringslivet som var typisk for slike miljøer. Typiske er også de første boligene langs Sletterødveien, Skåneveien og Kirkesvingen. De representerer dessuten den tidligste bosetningen uten direkte tilknytning til primærnæringene, og har kulturhistorisk interesse i denne sammenheng. Flere er i dag godt bevarte sveitserstilshus.

framtidsmuligheter

I den senere tid har tettstedet mer og mer fått preg av å være en forstad til byene i omegnen. Sentrumsfunksjonene er nesten borte og stasjonsområdet er blitt brakkland. Spørsmålet er derfor hva prognosene for et livskraftig sentrum i tettstedet er selv uten utbygging av jernbanen gjennom Nykirke.

Veinettet

De gamle veifarene som knytter seg til kirken, gårdsbebyggelsen og stasjonsstedet, samt fjernere forbindelser, er svært verdifulle kulturminner. Veiene understreker hva slags funksjon og status stedene har, og er derfor viktige element for å forstå kulturminnestrukturen.

ferdselshistorie på mange plan

Gjennom området går hovedveier og større bygdeveier som forteller om utbyggingen av hovedveinettet opp gjennom tidene. De mange små veiene forteller om lokal ferdsel, samkvem og utnyttelsen av naturressursene i området. Jernbanen fra 1881 forteller moderne samferdselshistorie.

Virkning og konfliktvurdering

TRASÉALTERNATIVENE

Det foreligger fire trasé-alternativer gjennom kulturmiljøet, alle er dagstrekninger. De østre alternativene (H1 og H2/H5) følger eksisterende trasé fram til stedet for gamle Nykirke stasjon. Sør for stasjonen representerer H1 eksisterende korridor med utretting av linjen. Utrettingen skjer hovedsakelig ved at det nye sporet blir liggende vest for dagens linje. H2/H5 (som er identiske gjennom dette kulturmiljøet) går på østsiden av eksisterende linje, langs ravinedalen forbi Grette og Skreppedal.

I tillegg framviser alternativene samlet tre muligheter for passering av Nykirke tettsted, nemlig helt nedsenket, halvt nedsenket, samt spor i bakkeplan som i dag (se nedenfor).

Det vestre alternativet H4 går utenom det gamle stasjonsstedet Nykirke. Traseen skrår fra Kopstad mot tettstedet Skoppum, hvor linja tangerer bebyggelsen i vest.

ALTERNATIV H1

Alternativ H1 representerer utretting av dagens linje. Vurdering av alternativ H1 over Nøklegård og til og med kryssing av Skåneveien gjelder også for alternativene H2 og H5.

Nøklegård

Alternativene forbi Nøklegård inngår i rapporten Holm - Holmestrand - Nykirke og omtales der som henholdsvis alternativ 1 og 2. Nøklegård er der behandlet som eget kulturmiljø (0701-02 Nøklegård). P.g.a. tilknytningen til Nykirke er det nødvendig å omtale Nøklegård også her:

Fra kryssinga av E18 og sørover til Nykirke innebærer alternativet utvidelse av eksisterende linje til dobbeltspor. Valg av høydenivå på banen gjennom tettstedet vil få følger for linja de første 300 - 400 meter nord for kryssinga av Rv 310, men alle alternativene vil ha nådd terrengnivå ved Nøklegård og linjebebyggelsen langs det eksisterende sporet. Dagens tre planoverganger til bebyggelsen langs linja vil måtte erstattes av maksimum én planfri kryssing. Støyskjerming vil bli vurdert i dette området.

bosettingsspor fra forhistorisk tid?

Det er ikke kjent automatisk fredete kulturminner på Nøklegård i dag, men det kan forventes å finne bosettingsspor fra både jernalder og middelalder i dyrka mark i dette området.

linjebebyggelsen på Nøklegård

Linjebebyggelsen, og spesielt småhusbebyggelsen på vestsida av linja ligger svært nær den eksisterende traséen. Småhusbebyggelsen er et interessant element i utbyggingen av området som fulgte anlegget av jernbanen i 1881. Småbruket på østsida, gnr. 101/6, med svært verneverdig våningshus, ligger noe lenger fra linja. Det skulle være plass til utvidelse på østsida om man tar hensyn til bebyggelsen under anleggstida. Linja ligger i dag relativt høyt og har en viss barriereeffekt i landskapet, forsterket visuelt av vegetasjon. Eventuelle støyskjermingstiltak vil neppe gi spesielt negative konsekvenser her. Dette med forbehold om at linjeføringen ikke blir høyere enn dagens.

Under disse forutsetninger kan det ikke ses at inngrepet i området vil komme i stor konflikt med kulturverninteressene. Kommer utvidelsen på vestsiden av dagens spor vil imidlertid enkeltbygninger komme i faresonen og dette vil utgjøre en konflikt.

kryssingen av Rv 310

Slik planutkastene foreligger vil kryssingen av Rv 310 skje ved at veien føres over sporet ved helt nedsenket linje gjennom Nykirke, mens man ved halvt nedsenket linje og linje på dagens terreng vil føre veien under linjen som i dag.

Spørsmålet om bru eller undergang vil neppe i seg selv ha større betydning fra et kulturvernsynspunkt. Ved evt. endringer i kryssingen av Fv 670, noe som særlig kan bli aktuelt ved anleggelse av ny veibru, kan det være av betydning å påpeke at å opprettholde kontinuiteten i Fv 670 vil være et kulturhistorisk poeng. Fv 670 fra Nykirke over Nøklegård tilsvarende den sørlandske hovedvei som ble lagt hit på 1920-tallet. Den sørlandske hovedvei gikk her til 1940-tallet, da den ble lagt over Kopstadkrysset, der dagens E 18 går. Både for Nøklegårds tilknytning til kirkestedet og som en del av den gamle infrastrukturen er det ønskelig at denne forbindelsen blir opprettholdt.

Kirkesvingen (Kirkebakken) sett østover mot planovergangen. Øst for planovergangen kalles veien Skåneveien. Den gamle meieribygningen ligger til venstre etter planovergangen. Første etasje er intakt, men ellers er bygningen sterkt ombygd. Kirkesvingen - Skåneveien hører til de eldste lag av ferdselsveier på Nykirke.

Nykirke tettsted

Både H1 og H2/H5 følger dagens trasé gjennom det tidligere stasjonsområdet fram til Skåneveien som i dag krysser linja i plan. Det eksisterer ved utredningstidspunktet tre alternative forslag til høydenivå for dobbeltsporet i dette området: Forslag A er betegnet som hovedløsningen. Løsning A er i prosjektmaterialet knyttet til alternativ H2/H5, mens løsning B og C er knyttet til alternativ H1. Det er imidlertid mulig å knytte alle de tre løsningene til hvert av traséalternativene.

- A. *Bane i dagens nivå. Denne løsningen vil forslagsvis medføre at dagens Skåneveiovergang endres til en undergang for gang/sykeltrafikk ca. 40 meter nord for dagens overgang. Biltrafikken langs Fv 670 er foreslått lagt under sporet ved anlegge en ny vei øst for kirken direkte ned til det tidligere stasjonsområdet og opp i en ca. 100 meter lang rampe på østsiden av sporet. Det vil måtte bygges støyskjermer eller -voller gjennom tettstedet.*
- B. *Halvt nedsenket bane. Dette betyr at Skåneveien vil kunne føres over banen i en hevet bru.*
- C. *Fullt nedsenket bane. Løsningen er foreslått kombinert med en drøyt 100 meter lang overdekket kulvert som muliggjør en bedre forbindelse mellom øst- og vestsiden av det gamle sentrum.*

Ved alternativene B og C vil både støyskjerming og utforming av skjæringen (utenom kulverten) måtte utredes nærmere.

Valget av hvilket nivå man fører linjen gjennom Nykirke vil naturlig nok påvirke hvor tungt sporet ligger i terrenget på begge sider av tettstedet. Særlig i det flate jordbrukslandskapet den første kilometeren sør for Nykirke vil de nedsenkede alternativene medføre store skjæringer.

stasjonsstedet

Den første bebyggelsen etter åpningen av Vestfoldbanen etablerte seg rundt stasjonsområdet. Nykirke ble etterhvert et lite stasjonssted, med småindustri typisk for slike miljøer - ysteri og meieri, sagbruk og hjulfabrikk. Bebyggelse fra denne tiden står fortsatt, men autentisiteten er lav.

Den kulturhistoriske betydningen av Nykirke ligger altså ikke så mye i bygningsmiljø og enkeltbygninger som i selve tettstedets struktur og plassering som minnesmerke over en nedlagt jernbanestasjon. Kulturvernets interesser ligger dermed mer i å opprettholde tettstedskarakteren enn å skåne enkeltbygninger.

Sagbruksbygningene på Nykirke har beliggenhet typisk for stasjonsstedene; langs linja nær den gamle stasjonen. De er her sett fra Kirkesvingen mot planovergangen.

Skåneveien

Kirkesvingen og Skåneveien følger den gamle veien fra kirken i Nykirke til Falkenstein og Horten, og er den viktigste sammenbindende veien gjennom tettstedet, særlig som bindeledd mellom øst- og vestsiden av jernbanelinja. Den eldste helligbebyggelsen på stasjonsstedet kom opp bl.a. langs Skåneveien.

Det er i utgangspunktet god plass for dobbeltspor etter alternativ H1 gjennom det tidligere stasjonsområdet, både for løsning A og B og C ovenfor. Som nevnt er det forslag B og C som i det foreløpige prosjektmaterialet er knyttet til H1. Disse er ført noen meter vestenfor dagens spor. Dette betyr at noe av sagbruksbebyggelsen må rives. Dette medfører liten kulturminnekonflikt. Også butikkbygningen i Kopstadveien er i faresonen. Dette vil bare innebære en mulig indirekte konflikt ut fra at tapet av tettstedets eneste handelsvirksomhet vil oppløse tettstedets senterkarakter videre. Ut fra bredde og støyskjerming vil alternativ B bli en betydelig større visuell og funksjonell barriere enn dagens spor.

Løsning C vil gjennom innføringen av overdekket kulvert gjennom det sentrale tettstedet avbøte de vesentlige ulempene og vil gi muligheter til en videreutvikling av tettstedet.

Løsning A er behandlet nærmere under alternativ H2/H5 nedenfor

Småbruksmiljøet langs Fv 670

Sør for Skånevei-overgangen vil H1 følge dagens linje fram til overgangen ved Grette. Forbt Prestegård-jordene vil alternativ H1 bety nesten det samme som utvidelse av eksisterende linje til dobbeltspor. Avhengig av høydeføring gjennom Nykirke vil banen enten ligge rundt 7 meter (løsning B) eller 10 meter (løsning C) under marknivå sørover mot Grette-overgangen, som foreslås opprettholdt som undergang.

Fra Grette og sørover foreslås traseén lagt i sammenhengende skjæring til den tangerer dagens spor ved Vestre Solberg (37/6,9,13). Skjæringen blir stedvis over 10 meter dyp. Ved Gretteundergangen, som nå foreslås som en overgang, der tar alternativ H1 av fra eksisterende trasé, skrår over jordene på Knatten og vil også gjøre direkte inngrep i selve tunet her. Traseén vil gå svært nær gårdstunet på Guttulsrød 68/2 idet traseén krysser Fv 670, men vil altså ligge i en dyp skjæring her.

bosettingsspor fra forhistorisk tid.

Det er gjort funn av steinartefakter (steingjenstander) fra steinalderen i dyrka mark på Guttulsrød 68/2. Dette indikerer et mulig funnpotensiale for bosettingsspor fra forhistorisk tid og middelalder.

Prestegården og bebyggelsen langs Fv 670

Sør for kirken er det ei grend med små og mellomstore bruk, som stammer fra de tre matrikkelgårdene Prestegården, Knatten og Guttulsrød. Det er mye eldre bebyggelse på gårdene, og når man ser gårdstuna samlet, er det flere fellestrekk både i tunstruktur og byggeskikk. Småbrukene ligger langs Fv 670, som følger den gamle bygdeveien mellom Borre kirke og kirken i Nykirke. Det er også flere små boliggrupper langs veien.

Bebyggelsen på Ekeberg og Ramberg ligger på en liten rygg mellom Fv 670 og linja, og bergknauser og store trær skjærer til en viss grad mot linja, mens husene på Prestegården 72/3 ligger vendt mot linja og derfor mer utsatt til. Alternativ H1 vil ikke berøre gårdstuna, men vil ødelegge noe av ravinlandskapet, avhengig av høydenivå på banen.

- Konflikten er ikke den største, i og med at traséen går her fra før. Graden av konflikt vil være avhengig av dybde og utforming av inngrepet. Skjerming av bebyggelsen kan være et tiltak for å opprettholde bosettingen og dermed kontinuitet i tunrekken. Forslaget om å opprettholde Grette-overgangen er kulturhistorisk viktig, for Grette og Skreppedals tilknytning til området.
- Knatten* På Knatten blir bebyggelsen på det nordre bruket og jorder direkte berørt. Dette er to småbruk, med jorder både på vestsiden av FV 670, mellom Fv 670 og dagens linje og øst for dagens linje. Til de siste går det driftsvei i plan over jernbanelinja.
- Konflikten i forbindelse med gårdsbebyggelsen er middels. Å opprettholde dagens eiendomsstruktur og driftsform blir antakelig umulig.
- Guttulsrød* Traséen kommer i konflikt med overpløyd steinalderboplass ved Guttulsrød 68/2. Konflikten med gårdstunet på "østre" Guttulsrød 68/2 må bertegnes som stor. Framhuset skal være bygd i 1884, og ble på 1950-tallet bygd på til 2 etasjer. Det er et nøktern og enkelt hus med gode proporsjoner. Ved siden av framhuset står et lite bryggerhus av eldre dato, driftsbygningen er fra 1938, mens et nytt redskapshus er satt opp øst for denne. Gjennomskjæringen av de to Guttulsrødtuna som ligger karakteristisk til på hver side av bygdeveien vil være negativt for dette naboskapet, men også for det enhetlige småbruksmiljøet langs den gamle veien.
- gammel bygdevei mellom kirkene* Fv 670 følger her den gamle bygdeveien mellom kirken. I og med at banen går i en dyp skjæring forbi Guttulsrød kan Fv 670 føres over linjen i bru i dagens trasé omtrent i dagens nivå. Som en del av den gamle infrastrukturen er det viktig at denne veitraséen blir opprettholdt.
- linjebebyggelse ved Guttulsrød* Sør for jernbaneundergangen ved Guttulsrød, mellom linja og Fv 670, ligger en gruppe boliger langs en gammel trasé av bygdeveien, som tidligere svingte oppom her. Flere av husene er eldre, men vi kjenner ikke bakgrunnen til disse eiendommené. På et kart fra 1905 er det imidlertid avmerka en plass på vestsiden av veien. Alternativ H1 tangerer eksisterende linje på vestsiden, så bebyggelsen blir ikke direkte berørt. Støyskjerming kan bli nødvendig for denne bebyggelsen, og vil neppe føre til store konflikter m.h.t. kulturlandskapet i dette kupert terrenget
- dagens jernbanelinje som kulturminne* Den knapt 2,5 km parsellen av dagens trasé fra "nordre" Knatten (71/2) i nord til Østre Rygland (38/1) vil bli overflødig. Både en forventet omlegging av dagens undergang for Fv 670, tangeringspunktet ved vestre Solberg og det lave brukspotensialet ut fra endepunktene for denne strekningen tilsier at en gjenbruk som gir kontinuitet ikke er aktuell. Underbygningen kan sies å ha både en viss kulturhistorisk betydning, men den vil uansett kunne spores i framtiden gjennom skjæringer og oppbygginger som ingen finner bryet verdt å fjerne.

ALTERNATIV H2/H5

H2 utgjør et alternativ til H1 som går utenom boligbebyggelsen i Skoppum sentrum. Hovedhensikten med traséalternativet H5 er å få til en nærmere tilknytning av Borre og Horten til høyhastighetsbanen gjennom en stasjon nærmere befolkningstyngdepunktet enn Skoppum. Alternativ H2 og H5 er sammenfallende gjennom dette kulturmiljøet og behandles derfor under ett. H2/H5 utgjør en østlig parallell til H1.

Nykirke tettsted

Avgreiningen fra H1 skjer allerede ved kryssingen av Rv 310. Gjennom Nykirke er H2/H5 i det forløpige forslaget knyttet til løsning A ovenfor, men det er som nevnt mulig å gjennomføre H2/H5 med løsning B og C.

I hovedsak berører Alternativ H2/H5 de samme kulturverninteressene som beskrevet under alternativ H1 på denne strekningen.

Løsning A med med bane i dagens nivå vil føre til en oppsplitting av tettstedet, selv om det blir kompensert noe med undergang for gang/sykkelvei. Den foreslåtte omleggingen av veinettet vil skape en øket barrierewirkning mellom øst- og vestsiden av jernbanelinja, og det kan føre til en endring av stedsstrukturen. Det vil svekke forståelsen av det gamle stasjonsstedet, der bebyggelsen ble etablert på begge sider av linja. Samtidig vil ikke den foreslåtte omleggingen av Fv 670 spare stedet for gjennomgangstrafikk, men lokalisere denne til østsiden av sporet der senterfunksjonene er få. For å bevare hovedtrekkene i den eksisterende bebyggelsesstrukturen må en av premissene for å lykkes også være å skape grunnlag for at noen lokale senterfunksjoner fortsetter. Det er derfor også i kulturvernets interesse at en funksjonell tverrforbindelse som i dag utgjøres av Skåneveien opprettholdes.

I tillegg til disse overordnede konfliktene vil den foreslåtte omleggingen av Fv 670 gjennom den viste rampen opp fra undergangen på østsiden av sporet komme i direkte konflikt med boligbebyggelse av nyere dato i Myraveien.

Myraveien går sørover fra Skåneveien like ved planovergangen. Området har blandet bebyggelse fra tidlig 1900-tall opp til våre dager. I huset nærmest til høyre var det tidligere garveri. Det var del av miljøet med hus for ulike virksomheter rundt stasjonen. Dagens bomiljø i Myraveien blir sterkt berørt av alt. H2/H5 og omleggingsforslag for Fv 670.

boligtomter i Myraveien

H2/H5 ligger lenger øst enn H1 og har en annen retning ut av Nykirke sørover. De nærmeste boligtomtene i Myraveien øst for linja blir sterkt berørt. Bolighusene her er fra mellomkrigstid og etter 2. verdenskrig. Det eldste huset er fra 1920-tallet, to boliger er fra 1950-tallet, mens det sørligste er bygd på 1980-tallet. Konflikten er i utgangspunktet uavhengig av evt. valg av løsning A, B eller C når det gjelder høydeføring. Likevel er det klart at detaljering av skjærings-skråning, støyskjerming, evt. støyvoll osv. vil avgjøre bredden på inngrepet og dermed også graden av konflikt.

Konflikten må likevel betegnes som moderat fra et kulturhistorisk synspunkt.

Grette - Skreppedal

Sør for stasjonen går trasé-alternativet i en slak kurve øst for eksisterende trasé, og uansett høydeløsning i Nykirke vil banen ligge i en større eller mindre skjæring fra tettstedet sørover det åpne jordbrukslandskapet. Traséen ligger for det meste på siden av ravedalen like vest for gårdstuna på Grette og Skreppedal.

Alternativ H2/H5 berører her de to matrikelgården Grette og Skreppedal. Ravineområdet som strekker seg sørover mot Bondalen viser et førindustrielt kulturlandskap med terrasserte beitebakker som fortsatt holdes i hevd i ravinene. Kulturverninteressene i dette området ligger først og fremst i helheten, i samspillet mellom landskapsrommet, gårdsområdene og bebyggelsenes orientering etter landskapet. Særlig på Grette er de påfallende med tre tun nærmest på rad på en slak høyde. Her har framhusa bevart et preg som er eldre enn sveitserstilens, og framhuset på det mellomste bruket peker seg ut som spesielt bevaringsverdig. Det har en høy autensitet og stor arkitektonisk verdi. Nordvest for bebyggelsen på Grette i et mindre skogsområde kalt Kjonestykket er det registrert fossile dyrkingsspor og groper. Det er også funnet flere steinøkser i dyrka mark, nord og nordvest for gårdsområdet på Grette. Områdene her forventes derfor å ha et stort funnpotensiale for bosettingsspor fra steinalderen. I ravineområdene sør for Skreppedal er det registrert spor etter en mulig hulvei.

ravinelandskapet

Alternativ H2/H5 vil ligge i en dyp skjæring parallelt med ravedalen nær oppunder Grette-tunene og vil videre gripe direkte inn i ravineformasjonene forbi Skreppedal. Disse landskapsformene utgjør et viktig landskapselement i området og har også stor kulturhistorisk verdi som dokumentasjon av et allsidig driftsmønster der utnyttelse av ravedalene bl.a. som beite inngår. Det mellomste bruket, Grette 70/1, vil få mesteparten av jordveien på vestsiden av jernbanelinja. Dette kan avbøtes noe med opprettholdelse av Gretteovergangen som foreslått.

Inngrepet berører altså ikke gårdstunene på Grette og Skreppedal direkte, men det bryter inn i et helhetlig kulturlandskap av stor kulturverninteresse. Det er dessuten direkte konflikt med automatisk fredete kulturminner på Grette (70/3) og Skreppedal (69/1,2), der det er registrert groper og fossile dyrkingsspor, samt et eldre bolighus vest for Grette-tuna. Konsekvensene ved inngrepet vil være svært negativt for opplevelsen av kulturmiljøet.

ALTERNATIV H4

H4 utgjør et vestlig traséalternativ som går gjennom tynt befolkede områder i skogene vest for Skoppum (H4 er ikke utredet i detalj slik de andre alternativene er og dette gir større usikkerhet rundt beskrivelsene av virkninger og konflikter.)

Det vestligste alternativet H4 går mellom Nordre Kopstad og de andre to Kopstadgårdene. Alternativet skrår over E 18 like nord for Kopstadkrysset og fortsetter over slettene forbi Teien, Åserød og Austad øst for E 18.

Ås, Kopstad

Alternativ H4 kommer øst for Ås-åsen og går over dalen nord for Kopstad, fortsetter i øst-kanten av gårdstunene på de to vestligste Kopstad-gårdene og går over Kopstadmyra (Eiketuftmyra) etter å ha krysset E18.

Ny trasé for E 18 er foreslått lenger vest enn dagens trasé, og vil gå over gårdstunet på Nordre Kopstad. Nytt veikryss i Kopstad vil kreve store arealer og kryssing med en dobbeltsporet jernbane vil naturlig nok komplisere løsningene med nye bruer og større arealbruk. Banen er i dette området foreslått lagt i terrengnivå.

Traséforslaget berører de vestligste Kopstad-gårdene som ligger karakteristisk til langs et nord-sør-gående høydetrag. I utmarksområdene på vestsiden av E-18 er det registrert fossile dyrkingsspor og groper. Dateringen av disse kulturminnene er usikker, men før det er gjort nøyere undersøkelser antas det at de kan være førreformatoriske. Kopstadgårdene ligger ved den gamle bygdeveien som gikk fra kirken i Nykirke over til Kongeveien ved Bruserød. Kopstadkrysset og Kopstadmyra sør-øst for krysset er også elementer i kulturminnestrukturen.

Kopstad-gårdene

Planlagt trasé kommer i direkte konflikt med flere av kulturminnene som er registrert i utmarka under 99/3,5. Disse kulturminnene bør undersøkes nærmere for å avklare dateringen av disse. Traséforslaget kommer ikke i direkte konflikt med gårdsbebyggelsen på Kopstad-gårdene, men den vil bli en barriere mellom gårdstunet på Nordre Kopstad og de to vestre Kopstad-gårdene. (Her må det imidlertid føyes til at planene som foreligger for utretting av E 18 nord for Kopstadkrysset vil føre til at gårdstunet på Nordre Kopstad blir utradert.) Inngrepet vil føre til ytterligere oppdeling av jordveien for "mellom" Kopstad og Søndre Kopstad. Traséen krysser også bygdeveien over Kopstad som er en del av den gamle infrastrukturen i regionen.

gammel bygdevei

Under hensyn til de virkninger E18 og Kostadkrysset i dagens situasjon alt har, representerer jernbaneplanene ingen stor konflikt med kulturminnestrukturen, men det er viktig at veiløpet til den gamle bygdeveien blir opprettholdt. Andre avbøtende tiltak kan være skjerming av gårdstun, planfrie driftsveier, evt utskifting.

Kopstad-krysset

Det er imidlertid kryssløsningene i seg selv som vil være det største inngrepet i dette området. Landskapet har en karakter som kan oppta disse anleggene dersom de utformes med en stram arealdisponering. Siden Kopstadkrysset planlegges med toplansløsning vil det arealmessig være en fordel å føre jernbanen et stykke fra krysset, slik at en tilnærmet treplansløsning unngås.

Kopstadmyra

Traséen krysser Kopstadmyra (Eiketuftmyra) parallelt med kraftledningen. Bruken av myra representerer en side ved utnyttelsen av naturressursene. Liten konflikt med kulturminner. Avbøtende tiltak vil være dokumentering av bruk.

Teien, Åserød, Austad

Sør for Kopstadmyra går Alternativ H4 nesten over gårdstunet på Teien og fortsetter over jordene mot Åserød og Austad. Herfra går traséen i skogkanten sørover mot Foske. Den følger kraftledningen på hele denne strekningen.

Om banen blir liggende tungt eller lett i nordre del av dette område, avhenger av løsning ved Kopstadkrysset.

Gårdene Teien, Åserød og Austad ligger i sørenden av de store, sammenhengende jordbrukslettene rundt Nykirke. Fra disse gårdene gikk det tidligere lokale tverrveier over til Kongeveien i vest og bygdeveien mellom kirkene i øst. Gårdstuna ligger fint til på små åkerholmer eller i kanten av skogkledd høydedrag. Bare på Austad er det i dag registrert automatisk fredete kulturminner i form av steinalderboplasser, fossile dyrkingsspor og rester etter en tidlig smie. Funnpotensialet for bosettingsspor i dyrka mark fra forhistorisk tid og middelalder regnes imidlertid som høyt i deler av dette området.

Teien

Traséforslaget kommer i direkte konflikt med gårdstunet på Teien, som ligger i sørenden av Sletterødåsen. Her vil banen gå rett over framhuset. Innmarka er frasolgt eiendommen, de gamle husene er revet og nye ble bygd etter siste verdenskrig. Boliger, også fra etterkrigstid, ligger i skogkanten øst for gårdstunet. Tidligere ble gårdsveien fra Sletterød over Teien til Nordre Moskvil brukt som snarvei over til Kongeveien og gamle sørlandske hovedvei. Mellom Teien og Nordre Moskvil blir den i dag benyttet som driftsvei.

En liten justering av traséen, samt å legge den lavt i terrenget, event. med noe avskjærming, vil kunne redusere konflikten med gårdstunet på Teien og boligbebyggelsen i skogkanten. Andre avbøtende tiltak er opprettholdelse av driftsveier og gammel gårdsvei.

Åserød

Over jordene mot gårdstuna på Åserød følger traséen kraftlinjen, og det vide slettene kan tåle et inngrep som dette, bl.a. fordi kraftlinja går her fra før. Det blir imidlertid konflikt med gårdstunet på "østre" Åserød, som ligger fint til på en åkerholme i skogkanten. Husene her er bygd rundt siste verdenskrig, med den nøkternheten som preget den tiden. Traséen vil også krysse gårdsveien, som er en av de lokale tverrveiene som gikk mellom Kongeveien og den gamle bygdeveien til kirken i Nykirke. Vest for Åserød er denne veien i dag planert bort.

Ved å legge banen lavt i terrenget, samt opprettholde gårdsvei vil konfliktene med kulturminner gjennom dette området reduseres.

Austad

Sør for gårdstunet på "østre" Åserød går traséen i skogkanten parallelt med kraftlinjen. Skogen her ligger under gården Austad, som har gårdstunet omtrent 150 meter øst for traséalternativ H5. Traséforslaget vil her komme i direkte konflikt med automatisk fredete kulturminner, 2 steinalderlokaliteter og fossile dyrkingsspor. Traséforslaget berører her også et spesielt interessant område med rester etter smievirksomhet, som trolig kan dateres tilbake til middelalder kanskje også yngre jernalder. Ingen direkte konflikt med kulturminner fra nyere tid.

Ved å trekke traséen mot vest vil man kunne unngå direkte konflikt med de automatisk fredete kulturminnene i skogen ved Austad.

AVVEINING AV ALTERNATIVER

Gjennom Nykirke tettsted vurderes løsning C med helt nedsenket linje kombinert med lokk som den mest skånsomme, og løsning A som den mest konfliktfulle. En slik prioritering betyr naturlig nok dypere skjæringer på begge sider av tettstedet, men utstrekningen av denne sonen med ekstra dyp skjæring kan gjøres forholdsvis kort slik at de beskrevne konflikter, spesielt sørover ved Grette, ikke behøver å styrkes.

Plasseringen av traséene for H1 og H2/H5 gjennom Nykirke avviker noe og vil ramme noen enkeltbygninger ulikt. Denne forskjellen er imidlertid marginal i forhold til de tre løsningene for høydeføring i vurderingen av konfliktgrad. Siden det er antatt at både H1 og H2/H5 vil kunne la seg kombinere med alle de tre løsningene A, B og C vil vurderingen av tettstedet isolert sett ikke medføre noen prioritering mellom traséalternativene.

Sør for tettstedet vil *Alternativ H1* få negative konsekvenser for småbruksmiljøet langs Fv 670, den gamle bygdeveien mellom Borre kirke og Nykirke kirke.

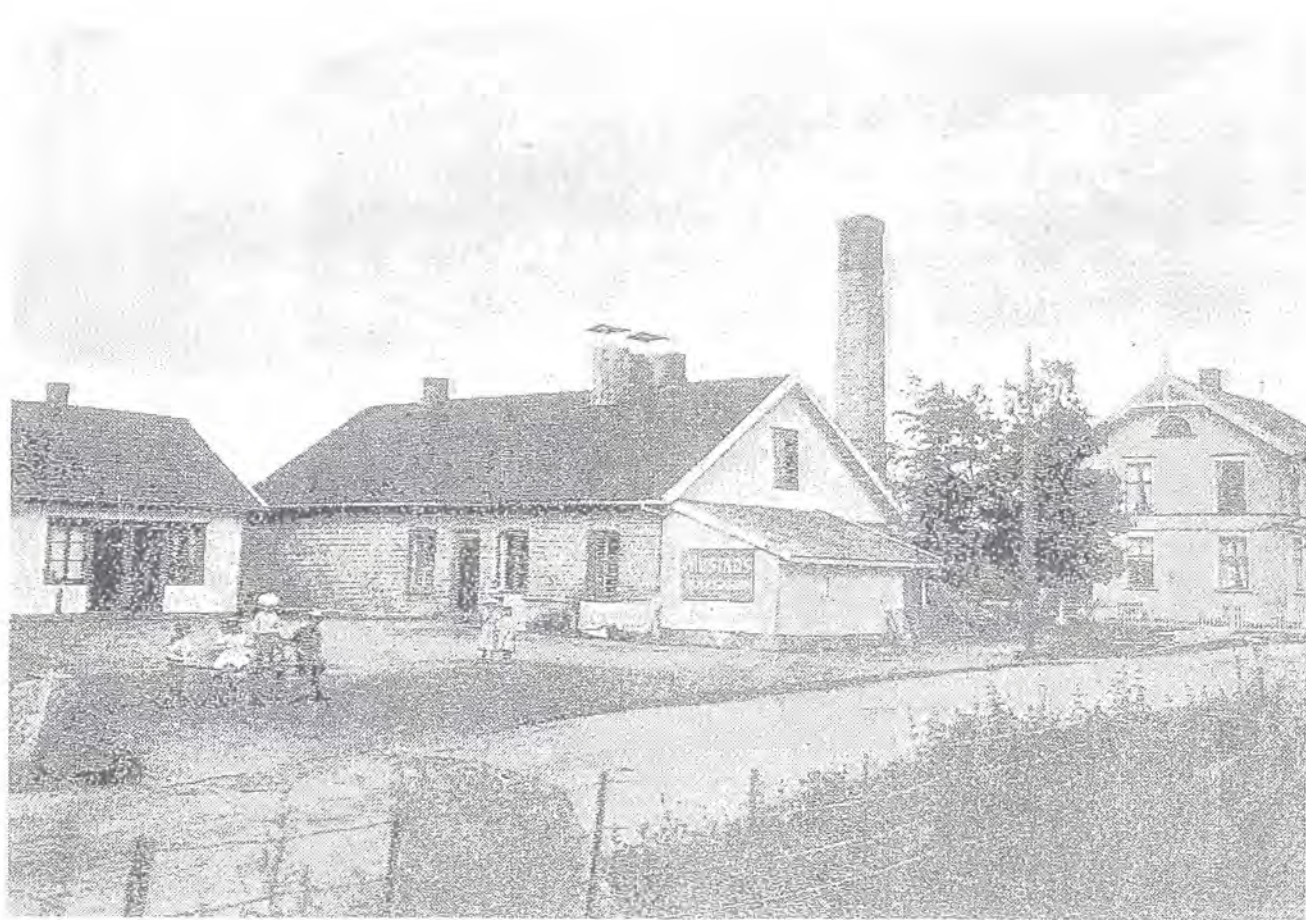
Sør for Nykirke vil *alternativ H2/H5* få store konsekvenser for viktige elementer i kulturmiljøet. Kulturverninteressene i dette området ligger først og fremst i helheten, i samspillet mellom landskapsrommet, gårdsområdene og bebyggelsenes orientering etter landskapet. Det forholdsvis intakte ravinlandskapet ved Grette og Skreppedal er viktig for denne helheten. Her er det store konflikter som er vanskelig å avbøte.

Alternativ H4 som krysser jordbruksslettene vest for tettstedet kan med enkelte justeringer og avbøtende tiltak få innpass i dette kulturlandskapet.

Alternativ H4 vurderes som minst konfliktfylt gjennom dette kulturmiljøet, men ettersom dette alternativet også er minst aktuelt, er det viktig å vurdere alternativene H1 og H2/H5 i forhold til hverandre.

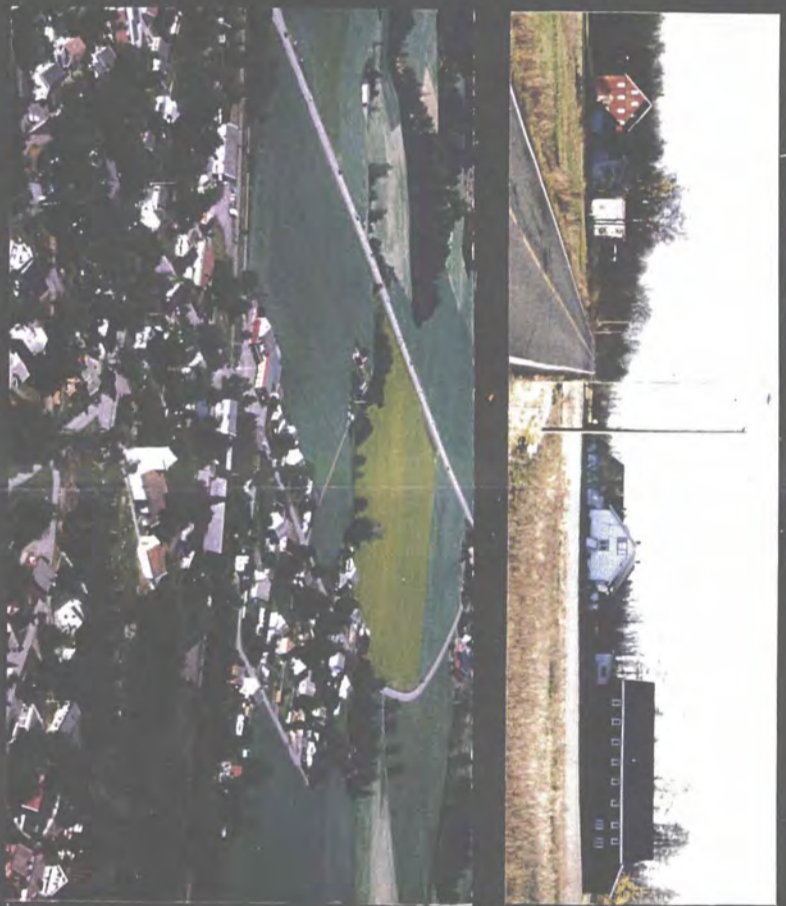
Sør for tettstedet berører H1 og H2/H5 ulike sider ved kulturminnestrukturen. H1 kommer i stor konflikt med et enhetlig småbruksmiljø langs Fv 670, mens H2/H5 vil ødelegge det spesielle ravinlandskapet ved Grette og Skreppedal, som er en viktig del av kulturlandskapet i dette området. Begge alternativene fører til store konflikter med kulturminner fra nyere tid, og de er vanskelige å avveie ut i fra dette ene kulturmiljøet. Avveiningene må tas i en større sammenheng.

konklusjon

Ysteriet i Nykirke fotografert rundt århundreskiftet, kopi etter Borre bygdebok.

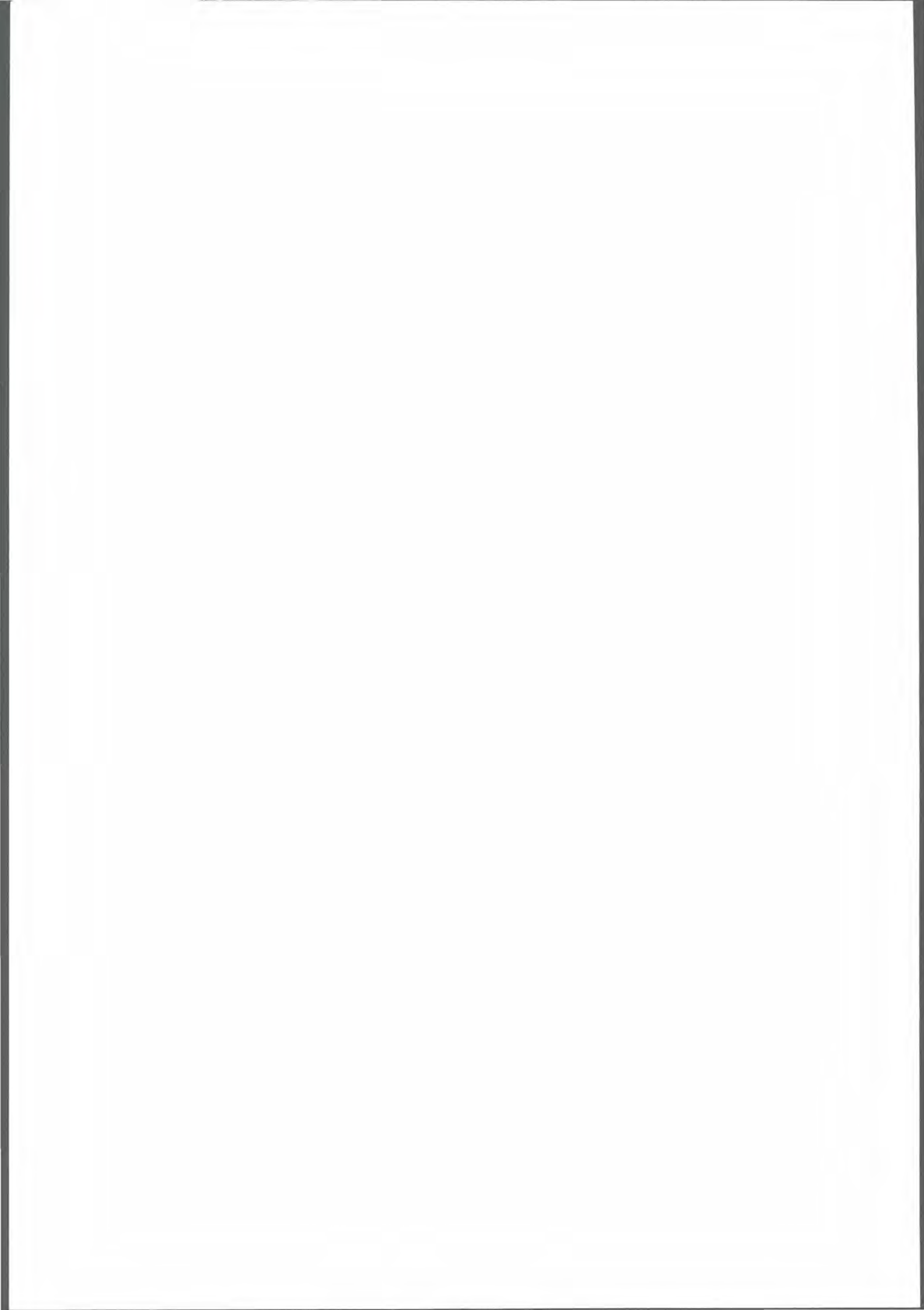
<p>Kopstadkrysset ved E 18 sett nordover fra bensinstasjonen. I dag et knutepunkt for moderne ferdsel, skapt i etterkrigstid i skjæringspunktet mellom relativt nye veier. Men Kopstad kan ha vært et sentralt sted også i forhistorisk tid - gårdsnavnet tatt i betraktning. Kopstad kan komme av kaupstad som brukes om "et sted hvor man har drevet handel".</p> <p>Gårdstunet på Søndre Kopstad ligger nær dagens kryss og ses til venstre i bildet. Boligeiendommen øst for E 18 ble skilt ut fra Kopstad og bebygd først på 1900-tallet.</p> <p>Planene for H4 samt veiplanene for ny E 18, og følgende kryssløsninger, vil i sterk grad berøre Kopstadgårdene og den gamle bygdeveien under E 18.</p>	<p>Jernbanen sørover fra Nykirke mot Skoppum følger i dag østsida av en bekkedal. Den langstrakte høyden med Grettetunene ses til venstre, Knatten til høyre. Lenger inn i bildet ligger Skreppedal og Guttulsrød som de sørligste gårdene i Nykirkebygda. Her smalner "dalen" til og landskapet skifter karakter - fra åpne åkersletter, til kupert ravinelandskap. De mørkere skogpartiene markerer skillet.</p> <p>Ved forslaget H2/H5 vil jernbanen flyttes på den andre siden av bekkedalen og komme svært nær husrekken på Grette.</p>	<p>Jernbanen forbi Vestre Nøkegård (101/6) fra planovergangen ved banevokterboligen. Det lille gårdstunet med autentisk bebyggelse fra midten av 1800-tallet ligger svært nær dagens linje.</p> <p>Alle alternative jernbaneforslag samles her i den eksisterende trasé og vil ligge omtrent i dagens nivå.</p> <p>De mange små planovergangene langs dagens jernbane har vært viktige for lokal ferdsel og gårdsdrift. Den nye høyhastighetsbanen fører til at disse må erstattes av langt færre, planfrie kryssinger.</p>
<p>Planovergangen for Skåneveien ved den gamle Kirkebakken (i dag Kirkesvingen) opp mot middelalderkirken på Nykirke. Dette representerer en gammel forbindelse fra kirkestedet og østover. Samtidig er veien viktig for å forstå stasjonsstedets struktur og binder øst- og vestsiden av tettstedet sammen.</p> <p>Det foreligger flere forslag for hvordan den nye Vestfoldbanen skal kunne krysse planfritt.</p>	<p>Det er flere bruk under Guttulsrød, og de to nordligste som vi ser her, markerer på en fin måte avslutningen mot sør av slette-landskapet rundt Nykirke. H1 vil krysse Fv 670 i dyp skjæring mellom de to tunene.</p> <p>Sentrale områder av Nykirke rundt middelalderkirken på høyden. Vermelids landhandleri og meieribygningen ligger på hver side av jernbanelinja. Sagbruket skimtes såvidt bak kirketaket. Bebyggelsen følger det gamle veinettet gjennom tettstedet, mens den nye riksveien er lagt utenom.</p>	<p>Flyfotoet viser daldraget fra Guttulsrød i sør til Nykirke i nord. Tettstedet Nykirke skimtes øverst. Guttulsrødgårdene ligger langs fylkesveien både ovenfor og nedenfor jernbaneundergangen. I nederste del av bildet ses den gamle bygdeveien mellom jernbanelinja og fylkesveien. Til høyre midt i bildet ligger Søndre Skreppedal på en tange mellom dype raviner. På jordene lenger nord ses bebyggelsen på Nordre Skreppedal og Grette.</p> <p>H2/H5 vil gå nær bebyggelsen på både Grette og Søndre Skreppedal. H1 retter ut svingen som dagens jernbane gjør og går inn i skogen etter å ha passert mellom de to nordligste Guttulsrødgårdene. H1 tangerer dagens jernbane i nederste bildekant.</p>
<p>Skåneåsen avgrensner jordbrukslandskapet ved Nykirke mot øst. Midt i bildet stikker Skånevetan med bygdeborgen opp. Fjellet med borgen har en markant beliggenhet i utkanten av bygden og i tilknytning til viktige ferdselsårer, hvilket er et særtegn som går igjen for svært mange forhistoriske bygdeborgar. Fra borgen har man fremdeles en storlagen utsikt i alle himmelretninger, og det er lett å tenke seg hvordan man kan ha sett en eventuell fiende på lang avstand.</p> <p>Langs foten av Skåneåsen er det i dag en randsoner med store løvtrær som markerer overgangen mellom inn og utmark. Til høyre i bildet ses Ulheim, et yngre småbruk skilt ut fra Grette.</p>	<p>Deler av de sammenraste forsvars-murene til bygdeborgen på Skånevetan. Opprinnelig har nok disse steinmurene vært betydelig høyere, kanskje med en trepallisade på toppen?</p>	
<p>Parti fra Skåneveien med eldre bebyggelse fra rundt århundreskiftet. Mot horisonten skimtes Skånevetan.</p>		

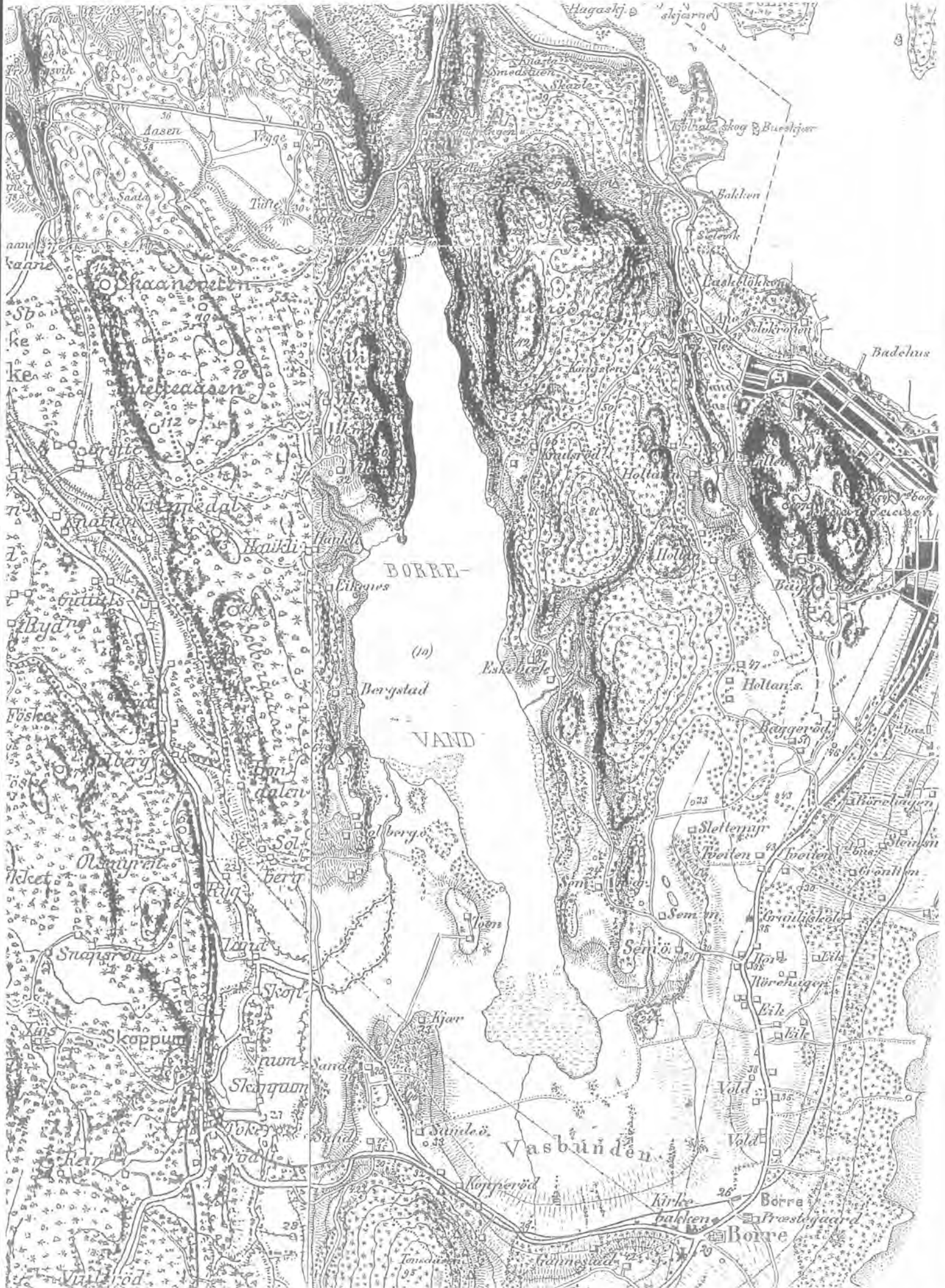

Kulturmiljø 0701-04

Borreskåla

Innholdsoversikt	<i>side</i>
OVERSIKTSDATA	75
HISTORIKK OG BESKRIVELSE	79
GENERELLE TREKK	79
<i>Gamle kulturhistoriske sentre</i>	79
<i>Forhistorien</i>	79
<i>Gårdsnavnene</i>	79
<i>Bruks- og eiendomsforhold</i>	80
<i>Gårdslandskapet</i>	83
<i>Stue- plass- og småbruksbebyggelse</i>	84
<i>Kulturlandskapet ved Borrevannet</i>	84
<i>Industri</i>	87
<i>Skole</i>	87
<i>Ferdselen</i>	88
GÅRDER OG STEDER	90
<i>Solberg</i>	90
<i>Bondalen</i>	92
<i>Ryglund</i>	93
<i>Ved jernbaneundergangene</i>	96
<i>Småbruket Vestre Solberg 37/6,9,13</i>	97
<i>Olsmyra</i>	97
<i>Skoppum</i>	97
<i>Tunområdet på Sande og Kjær</i>	100
<i>Toen og Eklund</i>	103
<i>Nøisom og Tonsåsen</i>	103
<i>Gårdene på østsida av Borrevannet</i>	104
OPPSUMMERING OG VURDERING	107
VIRKNING OG KONFLIKTVURDERING	110
<i>Alternativene</i>	110
<i>Alternativ H1</i>	110
<i>Alternativ H2</i>	112
<i>Alternativ H5</i>	115
<i>Avveining av alternativer</i>	118
BILDEMONTASJE	120

Kulturmiljø 0701-04 Borreskåla

Oversiktsdata

KOMMUNE

Borre

TRASÉALTERNATIVER KARTBLAD

H, lenke H1, H2, H5
Økonomisk kartverk: CL 032-5-1, CL 033-5-1,
CL 033-5-3, CL 033-5-4

Prosjektkart NB 2 og NB3

GÅRDSNUMMER

18 Nordre Vold	40 Toen
19 Eik	41 Nordre Kjær
22 Øvre Sem	42 Nordre Sande med Sandre Kjær
35 Østre Solberg	43 Østre Sande
36 Mellom Solberg	44 Vestre Sande
37 Vestre Solberg	45 Skoppum
38 Nordre Rygland	
39 Søndre Rygland	

FØR-REFORMATORISKE LOKALITETER

0701/04/CL 033-5-1/2	Funnsted
0701/04/CL 033-5-1/3	Fossile dyrkingsspor
0701/04/CL 033-5-1/13	Fossile dyrkningsspor
0701/04/CL 033-5-1/18	Hulvei
0701/04/CL 033-5-3/1	Gravfelt
0701/04/CL 033-5-3/3	Funnsted
0701/04/CL 033-5-3/12	Gravhaug

NYERE TIDS LOKALITETER

0701-04-01	Nordre Rygland (38/2)	0701-04-08	Søndre Rygland
0701-04-02	undergang Nubbestua	0701-04-09	Skoppum gårdene
0701-04-03	undergang Olsmyrveien	0701-04-10	Sande gårdene
0701-04-04	Bondalen	0701-04-11	Sande mølle og sag
0701-04-05	Vestre Solberg	0701-04-12	Sandegata
0701-04-06	Mellom-Solberg	0701-04-13	Nøisom, Tonsåsen
0701-04-07	Nordre Rygland	0701-04-14	Olsmyra
		0701-04-15	Vestre Solberg

AVGRENSING

Kulturmiljøet omfatter områdene rundt Borrevannet. Det avgrenses i sør-vest mot tettstedet Skoppum og det skogkledte høydetraket her. Dagens jernbane, som ligger i dette landskapsskillet, utgjør i dag en naturlig avgrensing mot vest og vi har fulgt denne til Søndre Rygland, deretter følges eiendomsgrensene for Olsmyra og Vestre Solberg. I sør avgrenses kulturmiljøet av et skogkledt høydetrak sør for Sande og Skoppum, og i

Området rundt Borrevannet ca. 1907. Utsnitt av flere rektangelkart 1:25 000, Statens Kartverk Hønefoss.

sør-øst dels av Hortenlinja og av tettstedsbebyggelsen på Kirkebakken. I øst er Raveien med gårdene Vold, Eik og Røre et naturlig skille, i nord Sembhøydedraget og Solbergåsen. I dalføret nordover mot Nykirke har vi valgt å følge Vestre Solbergs (Bondalbrukets) og Nordre Ryglands gårdsgrenser. Dette har samtidig vært sognegrensene mellom Borre og Nykirke.

Kulturmiljøets grenser er trukket ved en avveining av landskapsmessige og kulturhistoriske forhold, og under hensyn til inngrepsplanene. De er ikke selvsagte. Bl.a. kan tettstedet Kirkebakken med gårdene Glenne og Gannestad ses som en del av Borreskåla landskapsrom samtidig som det er et element i Raets kulturlandskap. Vi har funnet det mest hensiktsmessig å knytte det til det siste. Bondalen og Nordre Ryglund hører landskapsmessig til det trangere ravinelandskapet nordover, mens vi har latt de kulturhistoriske sammenhengene være avgjørende her. Det samme hensynet, samt avveiningene av inngrepene gjør at vi har tatt med småbrukene Vestre Solberg og Olsmyra i vest.

Gårdene på Borrevannets østside, Vold, Eik, Røren og Semb ligger svært langt unna inngrepsområdene og er med for de store, landskapsmessige sammenhengenes skyld. Vi vil ikke behandle disse på detaljnivå.

VERNESTATUS OG PLANFORHOLD

automatisk fredete kulturminner

Automatisk fredete kulturminner på Vestre Solberg, Nordre Ryglund, Skoppum, Vold, Semb og Eik.

kommuneplanens arealdel

Kommuneplanens arealdel 1991 - 2002: LNF-område. Industriområdet Sande Mølle er planlagt noe utvidet. Små felter av regulerte boligområder i gardstunområdet på Solberg og Glenne og langs Sandegata og et lite felt med regulert hytteområde i Solbergåsen mot Borrevannet. Strandsonen langs hele Borrevannet, våtmarksområdet i sørenden av vannet og et mindre stykke fra vannet opp langs Sandeelva er naturreservat.

andre

Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap, ved Fylkesmannen i Vestfold 1992: Område 7 Borrevannet, omfatter hele landskapet rundt Borrevannet, dvs at det meste av dette kulturmiljøet faller innenfor. Vurdert å ha store kultur- og naturfaglige verdier.

NATURGRUNNLAG OG AREALBRUK

Borreskåla er områdets dominerende landskapselement og danner grunnlaget for en av de mest særpregede, åpne jordbruksbygdene bak Vestfoldraet. De slake sidene som omkranser sørenden av Borrevannet har skapt forutsetningen for jordbrukslandskap i stor skala. Store gårdsanlegg, og frodige løvtrebelter i tunområdene og i randsonene sammen med stor åpenhet gir landskapet et storgårdspreg.

Skålas sider avgrenses i øst og sør-øst av raet, i sør og vest og nord av større åsrygger og høydedrag. I sør-vest skyter høydedragene ved Sande og Skoppum ut i det flate slettelandet og skaper mindre halvåpne landskapsrom. Nær Borrevannet ligger to mindre høyder, Toen og Eklund/Ødegården, som øyer i det flate landskapet. Solbergåsen er en markant framstikkende høyderykk i nord. I vest fra Skoppum tettsted og nordover avgrenses det åpne jordbruksrommet rundt Borreskåla av sammenhengende småkuperte høydedrag hvor skogen dominerer landskapsbildet. Fjellet i åsene er rombeporfyr og de består mye av

forvittringsmateriale med noe fjell i dagen. Jordsmonnet mellom åsene er hav- og fjordavsetninger med fruktbar leire, dels i plane, store elvesletter og slake lier, dels i bratte elvedaler (i nord). I Borreskålas sider er det svart moldjord. Mot nord, ved Nordre Rygland og Bondalen, smalner rommet mellom åsene og elvesletta går over i et kupert ravinelandskap.

Flere vassdrag møtes i slettelandet og renner ut i Borrevannet. Fra Adalen i sør kommer Adalsbekken/Sandeelva og fra Nykirke i nord Solbergelva. Fra Ryglandsåsen i vest kommer Ryglandsbekken og renner parallellt med Solbergelva et godt stykke. Lengst nord mot Nykirke er det små fossefall. Lenger sør karakteriseres deres løp av små meandre, og med rik kantvegetasjon bidrar de til variasjon i det flate landskapet. Størst vannføring har Adalsbekken. Det er også et mindre vassdrag fra Glenne.

Jordbruk dominerer arealutnyttelsen. Jordveien preges av intentsivt, moderne åkerbruk, men også et betydelig innslag av dyrehold. Jordbrukslandskapet er klart avgrenset mot tettstedet Skoppum i vest ved fjellryggene og jernbanen.

Det er et mindre innslag med frittstående boligbebyggelse ved veiene på Sande og i tunområdet på Solberg. I Solbergåsens skråning mot Borrevannet er det et mindre felt med fritidsbebyggelse.

Flere veier med utgangspunkt i Raveien fra Horten går gjennom området. Rv 306 fra Kirkebakken har forbindelse til Fv 670 til Nykirke, Fv 668 til Skoppum jernbanestasjon og Fv 669 til Falkensten. Jernbanens sidelinje fra Skoppum stasjon til Horten følger kanten av Borreskåla parallellt med Rv 306.

Borrevannet sett over Sandehøyden mot nord. Sandeelva og de karakteristiske parallelle elvebåndene ses til venstre, med Solberg-gårdene på høyden bak. Semb hovedgård ligger til høyre for Borrevannets sørende.

Historikk og beskrivelse

GENERELLE TREKK

gamle kulturhistoriske sentre

Området har fra gammelt av hørt til *Borre hovedsogn* og grenser i nord til Nykirke anneks. Det er og har vært sentrale deler av sognet. Borre gamle middelalderkirke ligger på raryggen like sør-øst for Borreskåla og kirkens silhuett er godt synlig fra store deler av området. Borreskåla kan også ses som en del av nærområdet til Borre nasjonalpark, Nordens største samling monumentalhauger fra jernalderen. Området er en del av det kulturlandskapet disse betydningsfulle kulturminnene kan oppleves i forhold til.

nærhet til bygdesentre i nyere tid

Alt tidlig på 1800-tallet var det en konsentrasjon av hus rundt Borre kirke, og tettstedet Kirkebakken ble det administrative senteret i Borre kommune. "Stasjonsbyen" Skoppum er yngre og grenser til området i sør-vest.

Forhistorien *forminner*

Innenfor dette kulturmiljøet er det i dag registrert svært få forminner. Trolig har dette sammenheng med den utstrakte landbruksaktiviteten som har foregått her i nyere tid, og som effektivt kan ha fjernet sporene etter den eldste bosettingen. Det er imidlertid nærliggende å tro at Borreskåla, sammen med bosettingsområdene på utsiden av Raet, har vært en viktig del av ressursgrunlaget for husholdet i maktcenteret på Borre allerede i yngre jernalder.

løsfunn

At deler av dette kulturmiljøet også ga forutsetninger for en steinalderbosetning tyder de mange løsfunnene av steinredskaper i området på. Dette er sporene etter folk som ved siden av jakt, fangst og fiske og som i yngre steinalder i tillegg har drevet et primitivt husdyrhold og åkerbruk omkring den fjordarm som Borrevannet dengang dannet.

Gårdsnavnene *naturbeskrivende navn*

Gårdene i området har etter navn og beliggenhet å dømme lange tradisjoner. Så godt som alle gårdsnavnene er naturbeskrivende. Naturbeskrivende navn settes gjerne i forbindelse med den tidligste gårdsetableringa. Vestfoldraet, som regnes blant de eldste jordbruksområdene i fylket, utgjør en del av dette landskapet. Her ligger gårdene *Røre*, *Eik* og *Vold* på rad. Gårdsnavnet *Eik* (av treet *eik*), som er naturnavn i ubestemt form, blir i navneforskningen gjerne klassifisert til den aller eldste navnegruppen. *Vold* kommer av *Voldr*, som betyr grasslette, og regnes til den tidlige gårdsetableringen. *Røre* kommer av gammel norsk, *røyrr*, som betyr *siv*, noe som man regner med viser at gårdsområdet tidlig må ha strukket seg ned til Borrevannet (*E. Lillevold*).

"-vin-navnene"

På hver sin høyde sør og nord for elvesletta ved Borrevannet ligger *Solberg* og *Sande*. *Solbergåsen* er den mest markante. Navnet forklarer seg selv, slik den sørvendte, avrundede åsen følges av sola fra morgen til kveld. *Sande* er satt sammen av det gammel norsk *Sandr* og *vin* som betyr eng på sandjord. Her kan man tenke seg at det er de slake liene ned mot

Utsnitt av Lt. Hyerdals kart over områdene rundt Borrevannet i 1822/1825. Rektangelkart med opprinnelig målestokk 1:20 000. Statens kartverk Hønefoss.

elveslettene og Borrevannet som har gitt gården navn. Sandblandet jord har vært en nødvendig betingelse for den eldste jordbruksbosettingen basert på åkerbruk. Vin-navn kan gå helt tilbake til eldre jernalder (0-600 e. Kr), men navneleddet har også vært produktivt helt frem til år 1000-1100. *Kjær* ligger på samme høydedrag som Sande, men lavere. *Kjær* er gammel norsk for myrkratt, og som for Røre, er det naturlig å knytte det til landskapet nærmest Borrevannet. På en mindre høyde like ved Borrevannet ligger *Toen*. Opprinnelsen her skal være tønne, og betyr grasfleck i skråning.

"-land-gård"

Det åpne slettelandskapet rundt Borrevannet avgrenses i vest av en langstrakt høyderygge mot det store skogklede høydedraget i vest. Langs foten av denne ryggen ligger gården *Ryglund*. Også dette navnet er lett å knytte til naturforholdene. Det har sin opprinnelse i gammel norsk, rygg og langr, "den lange ryggen". Iflg. Rygh behøver ikke navnet være knyttet til selve høydedraget, men til gårdene som ligger ved det - slik de gjør her.

"-heim-gårdene"

Skoppum, som ligger mellom Sande og Ryglund, og *Semb*, som ligger ved Borrevannet er såkalte "heim-gårder", som vanligvis regnes for tilnærmet like gamle som vin-gårdene, med nedre grense i eldre jernalder (0-600 e.Kr). Folkevandringstiden (400-600 e. Kr) kan være den sentrale epoken for dannelsen av heim-navn. *Semb* er satt sammen av gammel norsk *sæimr* som betyr gården ved sjøen, dvs. Borrevannet. Det siste leddet i *Skoppum*, *um*, skal også være avledet av *eimr*, mens førsteleddet er mer uforklart. *Skjeldrum* er et annet navn fra området, som i kilder fra nyere tid er nevnt sammen med *Ryglund* og *Søndre Kjær*, men som kan være en forsvunnen gård fra samme tidsepoke som de to andre.

ødegårder

Trolig ble *Skjeldrum* lagt øde etter Svartedauen og nedgangstida i seinmiddelalderen. Kanskje lever navnet videre i "Skjellerane", et jordstykke mellom elvene ute på sletta øst for *Søndre Ryglund*. Andre indikasjoner på forsvunne gårder er navnet *Ødegården/Kongstad* som ifølge lokal tradisjon knyttes til området nord for *Toen* ved Borrevannet. Denne gården skal ha blitt delt mellom gårdene *Eik*, *Toen*, *Solberg* og *Søndre Kjær*. *Søndre Kjær*s part hører i dag til *Sande Bruk*, og her ligger det langt yngre småbruket *Eklund*.

I tettstedsbebyggelsen *Kirkebakken*, som geografisk er en del av *Borreskålas* landskap, ligger gårdene *Vassmarken*, *Borre prestegård* og *Gannestad*. De vil bli omtalt under kulturmiljø Raet nr 0701-05. *Bondalen* er et lite bruk som i etterreformatorisk tid har vært matrikulert under *Vestre Solberg* og *Kimestad*. Kanskje er dette en eldre gård som har blitt delt mellom disse i nyere tid? Betydningen av navnet er likeså uvisst - ifølge *Rygh* kan førsteleddet betegne en blank elv eller bety bonde.

Bruks og eiendomsforhold

De fleste av navnegårdene i området består av flere matrikelgårder, noe som indikerer at delingen i flere bruksenheter er gammel og har holdt seg stabil gjennom nedgangstidene i seinmiddelalderen. På 1700-tallet var de fleste gårdene delt videre i flere bruk.

Falkensten

Eiendomsforholdene i etter-reformatorisk tid kan vise til en svært omskiftende historie, med konsekvenser for bruksenheter og driftsforhold. Grensene mellom gårdene og bruksenhetenes størrelse har variert mye. Her har vært store eiendomskonsentrasjoner. Det viktigste senteret i eldre tid var *Falkensten*, som var adelsods fra ca. 1580 til 1690 og knyttet til *Brunlagodset* ved *Langefamilien*. Hovedsetet på *Falkensten* ligger utenfor

vårt kulturmiljø, ved fjorden i forlengelsen av Borrevassdraget nordover. Godset la under seg de fleste av gårdene i Borre. For enkelte av gårdene fikk dette den konsekvensen at de til tider nærmest lå ubebodde. Rundt 1650 ble Falkensten-godset redusert da Ida Lange måtte selge for å hjelpe sin bror på Fritzøe, og flere av gårdene ble igjen selvstendige.

storgårder, embetsgårder

Jacob Liv Borch Sverdrup (1775-1841)

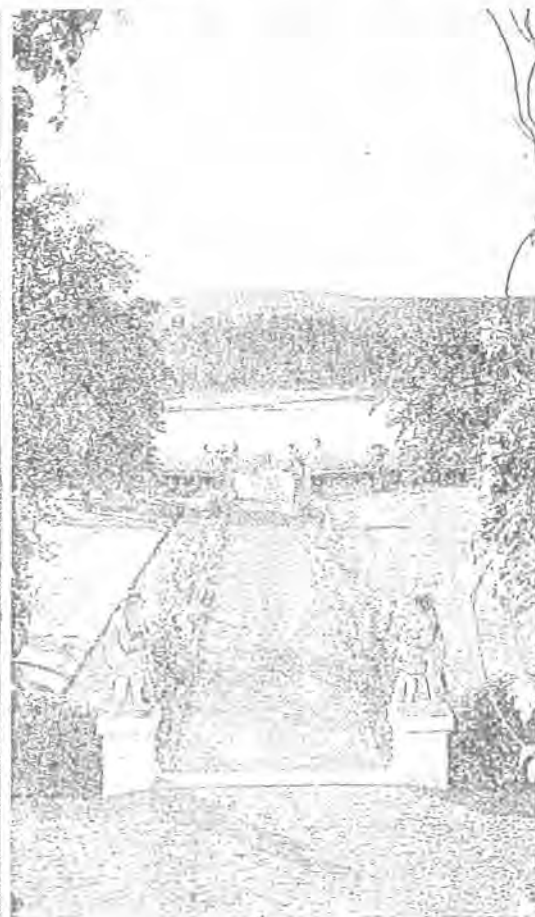
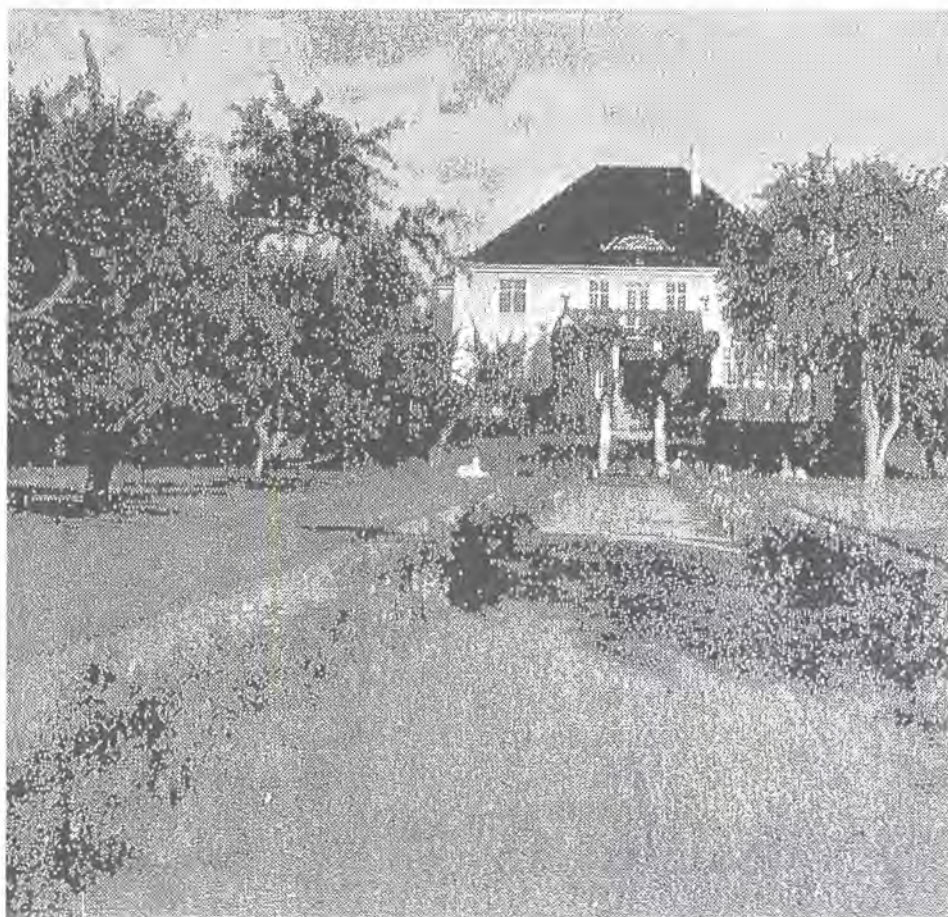
landbruksskole på Semb

En varig konsentrasjon av jordegods oppsto på Nordre Sande i andre halvdel av 1700-tallet da Søndre Kjær og deler av Østre Sande ble lagt til, og gården fikk betegnelsen Store Sande. De fleste av gårdene ble solgt til oppsitterne tidlig på 1700-tallet. Nordre Rygland, som var kirkegods, ble solgt i første halvdel av 1800-tallet.

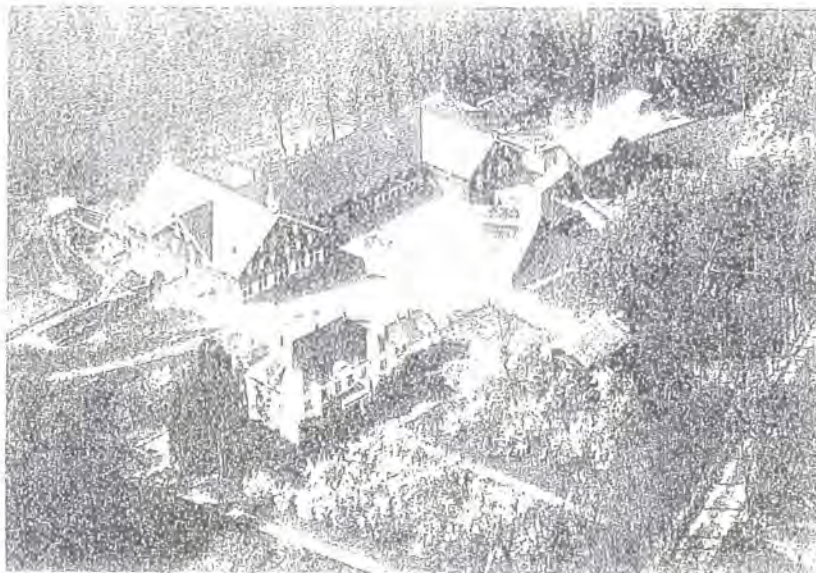
Flere av gårdene i området har i perioder tatt steget fra vanlige bondegårder til embetsgårder og bosteder for kondisjonerte. De viktigste offentlig utlagte embetsgårdene ligger rett utenfor de grensene vi har satt for kulturmiljøet, nemlig Borre prestegård, fogdegården Gannestad og Øvre Glenne som var enkesete for Borre sogneprestembete. Andre gårder får sin status ved at embetsmenn har bygd og bodd der. Slike gårder har det vært på Sande, Solberg og Semb. Etter tradisjon på stedet har det vært tingstue på søndre Rygland.

Semb skiller seg ut i norsk landbrukshistorie på flere måter. På Nedre Semb startet Jacob Sverdrup landets første landbruksskole i 1825. Semb ble et senter for moderne gårdsdrift, og hadde eget verksted hvor det ble laget og solgt landbruksredskaper til bøndene i området. Skolen var i drift til 1837, da sønnen Peder Sverdrup flyttet den til gården Rise ved Jarlsberg hovedgård.

Hovedbygningen på Semb hovedgård ble bygd i 1910. Med sin barokke fasade og tilhørende parkanlegg er den typisk for 1900-tallets herregårds-historisme. Eyde la om parken etter at han overtok i 1917. Her inngikk landskapet og eiendomskomplekset rundt Borrevannet som et element i utformingen. Aksene fra hovedbygningen endte i en hvit paviljong på den andre siden av vannet. Foto hentet fra Borre bygdebok og "Norske Storgårder".

Sande Bruk med bebyggelsen fra 1913/14 intakt. Den store driftsbygningen ble erstattet med nye etter brann 1968. (etter flyfoto i Borreminne 1987).

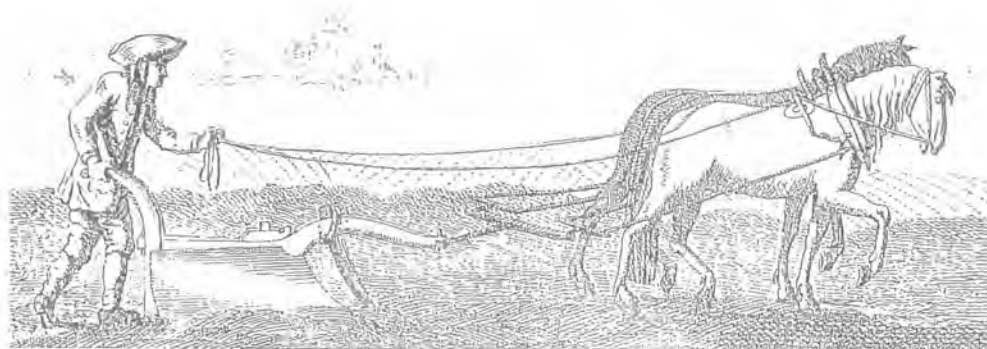
Sam Eyde og moderne stordrift

I 1916 - 1919 oppsto en eiendomskonstruksjon som fikk ringvirkninger helt inn til øverste lovgivende myndighet. I 1916 kjøpte Sam Eyde Semb hovedgård (nedre Semb). Han trakk seg tilbake som generaldirektør for Norsk Hydro og ville drive moderne landbruk i stor stil. På kort tid kjøpte han opp 11 gårdsbruk rundt Borrevannet. På østsida samlet han dem med Semb som hovedgård. På vestsida ble Nordre Sande sentralen i en driftsenhet som ble organisert som et familieaksjeselskap kalt "Sande Bruk". Et rasjonelt jordbruk etter stordriftsprinsipper mente han kunne avhjelpe matvaremangelen under verdenskrigen. Dette var en utvikling som gikk på tvers av rådende landbrukspolitik - hvor småbrukerrørsla sto sterkt og man fryktet spekulasjon med gårdseiendommer. Eydes oppkjøp ble tatt opp i Stortinget og gav støtet til ny konsesjonslov for jordeiendommer.

På 1920-tallet ble noe av den jorda som lå lengst unna solgt fra. Med unntak for noen år på 1920-tallet var det samdrift mellom Sande Bruk og Semb hovedgård til 1965. Hovedbygningene på de innkjøpte gårdene ble brukt til boliger for ansatte.

Tab. III.

Det er ikke bare Jacob Sverdrups landbruks-skole på Semb og Sam Eyde som knytter Borre til norsk landbruks-historie. I 1770 vant "Fakensten-plogen" pris som den mest effektive av datidens ploger ved en plogkonkurranse i København. Det var sorenskriver Friis på Falkensten som hadde sendt den inn. Plogtypen fikk stor utbredelse og ble siden forbedret av Jacob Sverdup.

nye driftsenheter i vår tid

I løpet av de siste 10-år har det skjedd mange nye eiendomskonsentrasjoner og endringer i driftsenheter. Dette gjelder særlig på Rygland, Solberg og Skoppum, som hadde vært uberørt av Eyde-godset. I de senere år er flere gamle gårdstun solgt fra som boligeiendommer.

Gårdslandskapet

Til tross for de mange endringene i eiendoms- og driftsforholdene ser dagens struktur mht. bebyggelse, veier, ut- og innmark ut til å være som vist på kart fra 1825. Også deler av eiendomsstrukturen er trolig fortsatt lesbar i dagens landskap. De gamle gårdsenhetene fordelte naturressursene slik at alle fikk deler av de ulike landskapstypene. Gårdene på Raet i øst har teiger som skjærer seg som lange striper fra fjorden til Borrevannet. Rundt deler av Borrevannet ligger eiendomsgrensene som smale, radiale striper fra bunnen av vannet til høydene rundt. De er fordelt mellom de ulike gårdene. *Vassmarken* er et gammelt navn som betegner dette landskapet i sør-østenden av Borrevannet. Det var trolig ikke opprinnelig knyttet til en spesiell gård, men brukes i dag også som gårdsnavn til gnr. 14 (se kulturmiljø Raet 0701-05).

gårdsbebyggelsen i landskapet

Gårdsbebyggelsen ligger som vanlig for det meste på høydedragene. Gårdene på Raet har sine tun på toppen av Raet. Bebyggelsen på Glenne og Solberg ligger langt opp i skogbrynet foran sine utmarksområder, Sande, Skoppum og Toen på de oppstikkende grunnfjellshøydene i deres gårdsområder. Ryglandgårdene ligger lavest, dels på elvesletta, dels ved foten av høyderyggen mot vest.

tunformer og orientering

Gruppering av brukenes tun og bebyggelse i landskapet viser noe ulike strukturer. På Raet ligger de på rad langs Raveien, dels ganske tett, slik som på Vold. Husene på Søndre Skoppum ligger også ganske samlet. Før det ene tunet på Søndre Rygland ble revet, var det et relativt tett bygningsmiljø også her. På Solberg ligger tunene med god avstand, men i et samlet belte oppe i åsen. Med størst avstand ligger tunene på Nordre Rygland.

Husene er også ulikt orientert. Skoppum framstår som et typisk Vestfoldsk "åkerholmtun", med klar nord-sør-orientering på nesten alle hus. På Sande og Kjær er firkant-tunet mest framtreddende. Husene på Solberg følger i stor grad åsens krumming, og for Ryglandbruka ser det ut som om bygdeveien til Nykirke har vært bestemmende.

hjemmebeitene

I de kupert og dels skrinne områdene ved bebyggelsen har gårdene hatt fine, nære beitehager. I manns minne har dette vært for melkekyr, mens ungdyra gikk i skauen. Men deler av innmarka har også vekslet med vekstproduksjon og beitebruk slik folk husker i dag. Ransonene langs elve- og bekkeslyngene på sletta ble også bruk til beite. På Rygland var det kalvehage her. I dag framstår disse som rike vegetasjonsbelter med frodig løvskog. Fotografi fra 1950-tallet og kart fra ca. 1900, 1860 og 1820-tallet indikerer at dette er en del av et gammelt landskapsbilde.

hagebruk

For en 20-30 år siden hadde kulturlandskapet i området et stort innslag av hagebruk og grønnsaksdyrking. Til alle bruk hørte det en stor frukthage og flere av gårdene baserte sin drift på frilandsgartneri.

skog og utmark

Sande, Kjær, Toen og Glenne har sine utmarksressurser i åsen sør for Borreskåla. Skoppum, Rygland og dels Solberg har sine utmarksområder i høydedraget vest for Skoppum. Solbergåsen i nord gjør Solberg til en av de større skoggårdene. Det er spor etter små dyrkede jordlapper både i Sande/Kjærskogen og i Ryglandskogen. En kjenner i dag ikke til at det har vært plassbebyggelse i utnyttning til disse. Slik folk husker bruken i dag, har de inngått i gårdenes drift. På Søndre Rygland tok de eldre slåttenger ved Snapsrud i bruk som beite først på 1900-tallet. Små potetløkker langs skogsveiene i utmarka har vært i bruk til etter siste krig. Spor som forteller om utnyttelsen av marginale ressurser til jordbruksproduksjon ses mange steder i våre dagers utmark. I Borre gjelder dette spesielt de områder som ligger vest for Skoppum og Rygland, der man i dag kan se restene etter slik tidlig dyrkning. Lokale informanter ser dette i sammenheng med den innskrenkning av jordbruksarealet som fulgte oppdemningen av Borrevannet (se under). Det er ikke utenkelig at Søndre Rygland, som ligger så lavt, har hatt bruk for å kompensere ved å dyrke opp mer av utmarka si.

fiske i Borrevannet

Borrevannet har vært en viktig utmarksressurs for fiske og ferdsel. Gjedefiske var åttåtærning til godt etter krigen og fortsatt drives ålefiske av grunneierlaget.

Stue-, plass- og småbruksbebyggelse

Fra skriftlige kilder er det kjent husmannsplasser i området. Først og fremst under Sande, men også under andre gårder. De fleste er borte, og stedene har gått i glemmeboka. Men her finnes også bevart eksempler på småkårsbebyggelse, enkelthus og miljøer. Lokaliseringen i forhold til gårdsbebyggelsen følger det vanlige mønsteret; i eller nær gårdens utmarksområder, eller langs de gamle bygdeveiene. På Sande finner vi det siste, på Solberg og Toen det første.

Kulturlandskapet ved Borrevannet

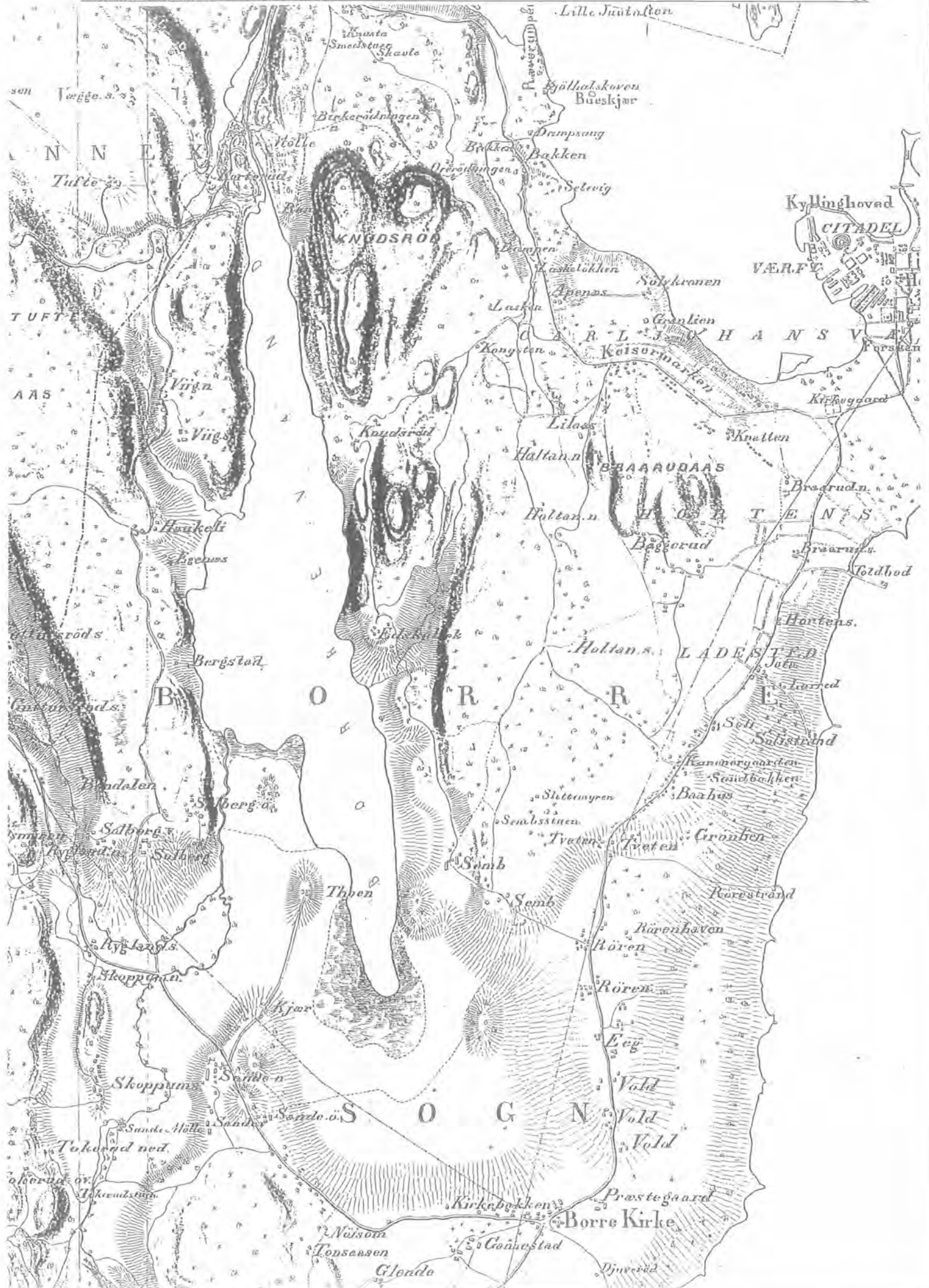
Produksjonslandskapet nærmest Borrevannet har gjennomgått store endringer ned gjennom tidene. I dag er det her sammenhengende åpent åkerland. Før har dette landskapet i langt større grad variert med myr kratt og noe skog. Ennå lever tradisjonen om dette. Kart fra 1825 viser åkerdyrking lengst opp, med symboler for krattskog og skog nærmere vannet. Kart fra 1865 indikerer et åpent landskap. Navnene Vassmarka og Vassbånn på landskapet ved sørenden av vannet forteller sitt om vilkårene for åkerbruk. Dette var trolig for mektig og tungdreven jord for det eldste jordbruket.

overflømte bredder

Avgjørende for dyrkingsvilkårene nærmest Borrevannet var oppdemningen av Borrevannet. En oppdemning som kan strekke seg langt bakover i tid, helt til de første mølle- og sagbrukene på Falkenstein, ved Borrevannets utløp. I det meste av etterreformatorisk tid har landskapet rundt vannet vært preget av årvisse flommer, som har satt store deler av arealet under vann, og bl.a. gjort Toen- og Eklund-høydene til øyer i sjøen.

"retten til" Borrevannet

Det var Falkenstein som kontrollerte dammene, men tolkningen av rettighetene og dammurens høyde var stadig en kilde til konflikter. I første halvdel av 1700-tallet ble det en skjerpet interessekonflikt mellom eierne av Falkenstein, som ville øke kraftpotensialet ved å demme opp mer vann enn eldre avtaler gav lov til, og oppsitterne rundt Borrevannet, som fikk redusert jordveien rundt vannet. Tvisten endte i rettsak og dom i 1738, og gav i hovedsak oppsitterne medhold.

Elvelandskapet mellom Solberg, Sande og Ryglund sett fra Solberg.

På 1930-tallet besluttet herredsstyret å ekspropriere Falkenstens damrettigheter. Rettighetene ble overført grunneierne i 1937, og senkingen av vannet begynte. I dag ligger vannstanden på kote 7,9 m mot ca. 9 m i 1970 og opp mot 11,6 m i 1930-åra. På denne tida hadde Borrevannet vært drikkevann for Horten siden 1902.

nydyrking og drenering

Oppdyrkingen av Borreskålas sider startet lenge før vannstanden ble senket. Områder som Vassmarken har tradisjonelt fått økt verdi som dyrkingsland i takt med utviklingen av ny kunnskap og teknologi innen jordbruket. Det ville være rimelig å tro at drenering og oppdyrking av området ble påskyndet i et miljø hvor så mange embetsfolk og kondisjonerte har eid og bodd. Jacob Sverdrup propoganderte mye for drenering. Men hva som ble gjort før 1900 har vi foreløpig liten kunnskap om. I "Norges land og Folk" fra 1915 beskrives hvordan myra ved vannets sørende på den tid blir mer og mer oppdyrket. På Mellom-Solberg ble det satt igang stortstilt drenering med rør i 1911, den nye eieren her var da landbruksskolebestyrer. På Semb og Sande Bruk ble det gjennomført grøfting og drenering i stor skala først i 1920-åra.

slåttonn i vannkanten

Vannstanden kunne variere mye før 1930, men var etter den gamle avtalen lav om sommeren, slik at bøndene kunne utnytte de naturlige engene ved bredden. De mest vasstrukne delene av området har nok lange tradsjoner som slåtteng. Slik folk husker i dag ble gresset som vokste ved breddene slått så langt ut at vannet sto slåttekaren til knes. Høyet ble lagt på en slede som ble trukket med langt tau av hesten som gikk på tørt land. Det ble slått høy i vannkanten til etter siste krig. I skråningene mot Borrevannet sto det før flere utløer som også forteller at området ble brukt til forproduksjon. Noen av disse vises trolig på kartet fra 1865, se foran.

Kappekjøring på isen

travbane på vannet

I etterkrigstid har grunneierne rundt Borrevannet gått sammen om å lage en Vold mot vannet, med pumpesystem for dreneringsvannet. Og mange av de gamle, åpne grøftene har blitt lukket i løpet av 1970 og 80-tallet.

I mellomkrigstida var det travbane på Borrevannet vinterstid. En skikk som etter sigende skal ha lange tradisjoner. Selv om vi i dag ikke har belegg for å si at det foregikk kappløp med hester på isen her i forhistorisk tid eller middelalder, har dette andre steder vært en aktivitet som vanligvis regnes å ha sammenheng med kultiske handlinger. Navnet "Skeid" knyttes ofte til slike handlinger, men dette navnet kjennes ikke fra Borre.

Industri

den lokale vannkrafta

Selv om dette kulturmiljøet i dag framstår som et tilnærmet rent jordbruksområde, finnes flere eksempler på industriell utnyttelse av naturressursene. Innen området er det særlig Adalsbekken som har gitt grunnlaget for slik virksomhet. Størst har Sande Mølle vært. Dagens drift kan ha tradisjoner fra middelalderen. Sande sag like ved skal være nyere, fra 1900-tallet, og ikke lokalisert på grunn av vannkrafta, men startet opp med damp eller diesel. Langs Adalsbekken sønnenfor dette kulturmiljøet har det imidlertid være flere vannsager. Fram til 1930-tallet var det sagdrift på Nordre Rygland, i Solbergelva, ved de små fossefallene helt nord mot Guttulsrød. Den er trolig den samme som er kjent fra 1600- og 1700-tallet som Solberg sag eller Rygland sag. Her var det også smie. Eik hadde sag langt tilbake i tid, før 1612. Hvor den lå kjennes ikke lenger.

Falkensten og Semb

Leiravsetningene har gitt grunnlag for teglverk. Det finnes opplysninger om teglverk tidlig på 1800-tallet på Sande og på Nedre Semb, uten at vi vet hvor stort dette var. Vi nevnte Falkenstens damrettigheter til Borrevannet. Falkensten var ikke bare et stort jordegods, men under og etter adelsperioden også et industristed for flere typer virksomheter med kraft fra Borrevassdraget. Her har vært møllebruk og sagbruk fra gammelt av, og utover 1700- og 1800-tallet teglverk, spinneri, tønnefabrikk m.m. Et forsøk med glassverksdrift tidlig på 1700-tallet var trolig Norges første. Fra Falkenstein ble det også drevet isskjæring på Borrevannet.

Skole

Den første faste allmueskolen i området kom på Rygland. Sist på 1800-tallet ble Rygland og Viulsrød skolekretser slått sammen og det ble bygd ny skole på stasjonsstedet Skoppum.

To kommunikasjonslinjer typiske for utbyggingen av samferdselen i siste del av 1800-tallet. Den "Søndre Hortenschaussé fra ca 1895 "nærmest og Hortensporet til Vestfoldbanen lengst inn. Vi ser her de to bruene over Sandeelva. Selv om veien er utbedret gjennom tidene er de gamle gråsteins murte brukarene godt bevart. Jernbanebrua er intakt med høye, fine brukar av gråstein.

Til høyre skimtes Sande sagbruk og i midten bebyggelsen på Søndre Skoppum. Huset til venstre er Tokerødstua (se kultrumiljø 06 Skoppum tettsted.).

Ferdselen

de eldste veiene

Den viktigste veien i de eldste tider har trolig vært den som forbandt Nykirke og Borre kirke, begge kirkesteder siden middelalderen. Kart fra 1825 viser at den da som nå fulgte Borreskålas krumming og videre gikk over Sande og Rygland. Dette har samtidig vært en forbindelseslinje mellom Raveien og Kongevegen ved Bruserød. Dagens Rv 306, Fv 669 og Fv 670 følger denne gamle bygdeveien i hovedtrekk. Det har vært forbindelser over Solberg til Falkensten tidligere også, men før krigen var dette en kjerrevei over Bergstad. Dagens vei ble bygd på 1940/50-tallet.

jernbanen og nye kommunikasjoner

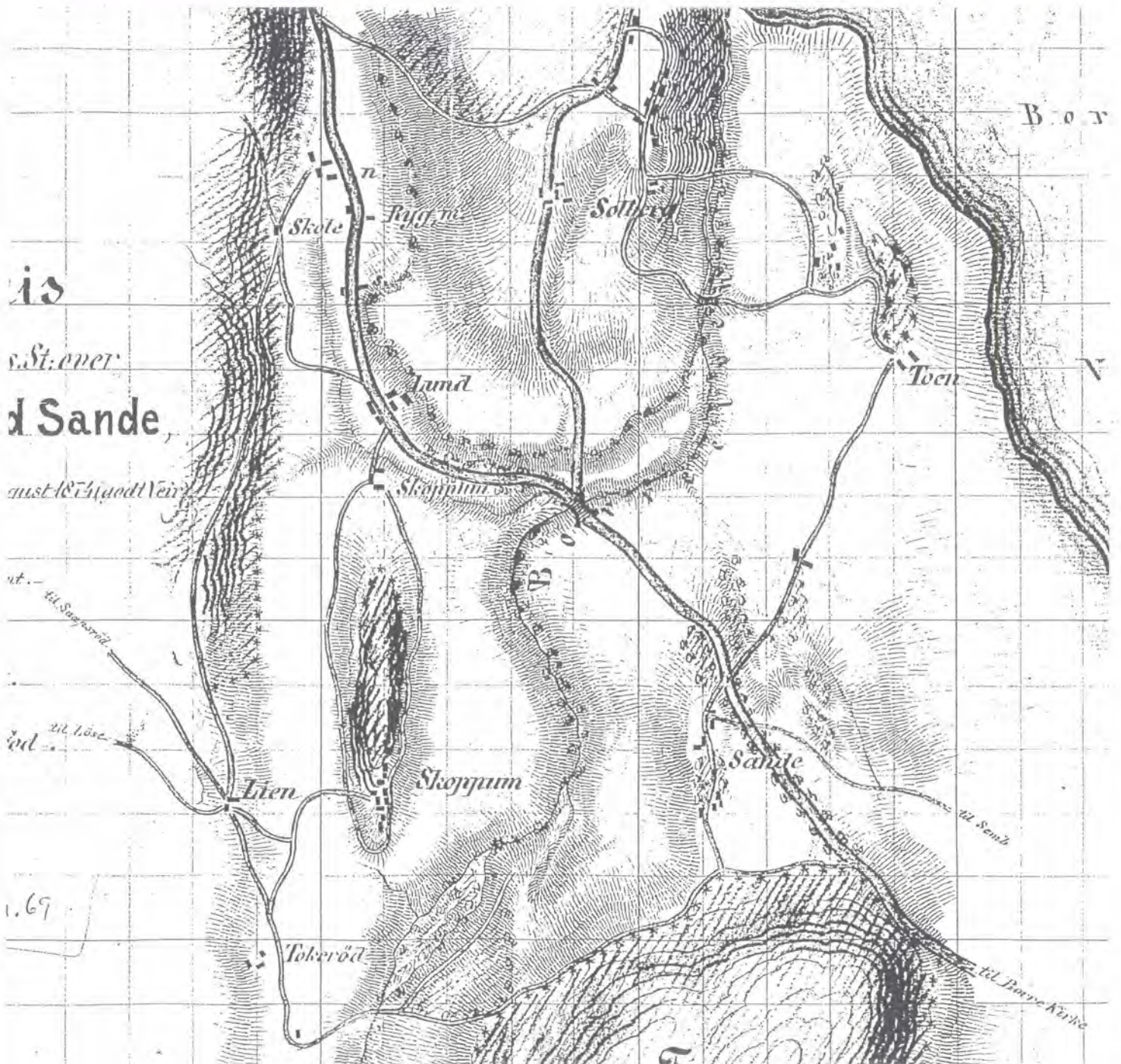
Jernbanestasjonen på Skoppum fra 1881 skapte nye forutsetninger for kommunikasjonslinjene i området, med sidespor til Horten og nye veiforbindelser. Den søndre av de to Hortenschausséene var en ny vei som ble anlagt i 1890-åra. Den gikk fra Horten til den gamle Kongevegen ved Knutstad gjennom Skoppum stasjonssted. Her gikk det kun gårdsveier før. Veien videreføres i dag av Rv 306.

Disse hovedveiene bærer preg av kontinuerlig bruk og utbedringer. Dagens veibru over Sandeelva ble bygd til den nye chausséen. De gamle brukarene er der fortsatt. Jernbanen framstår med fyllinger og fint murte underbygninger, med fin natursteinsmur i bru over Sandeelva og i flere underganger, trolig fra anlegget i 1881.

lokale veier

Førørig har det vært en rekke mindre veier mellom gårdene, og fra gårdene til utmarka. Vassbånnveien er en gammel vei mellom Sande og Semb, som også har vært brukt som snarvei til Horten av andre bønder i distriktet. En kjerrevei over Glenne gjennom skogen i Toensåsen og Sandeåsen har vært kalt Mølleveien, og ble brukt av folk som skulle til Sande Mølle. Over dalen mellom Vestre Solberg og Nordre Rygland gikk Olledalsveien. Noen av gårdene i skogsområdet i vest har hatt sin "byvei" mot Horten over Føske, Olsmyra og Søndre Rygland

De fleste gamle kart er tegnet av offiserer for militære formål. Særlig var det viktig å vise kommunikasjonslinjene, slik de kommer fram her på "Croquis" over "Stillingen ved Sande" datert 1874. Når det gjelder navn og gårdstunenes plassering inneholder kartet mye unøyaktigheter. Trolig skyldes det at dette eksemplaret er en kopi utført for å vise tegnemåten, antagelig en øvelse i karttegnning. Statens kartverk Hønefoss.

GÅRDER OG STEDER

Solberg

gårdstun i belte rundt åsen

Det har vært mange gardsbruk på Solberg. Her er tre matrikelgårder og flere seinere utskilte bruk. Bebyggelsen har en særlig karakteristisk beliggenhet i forhold til landskapet, der den ligger i et sammenhengende belte rundt åsen, men i adskilte tun - ovenfor de slake, sørvendte jordene og i grensen mot utmarka. Tuna til hovedbruka ligger i åsens "front". Underbruk og plassbebyggelse ligger i det samme beltet, men innover åsens vestside og østside. Området er noe fortettet med yngre bolighus nær tunområdet, de fleste i skogsbrynet bakkenfor. I Solbergåsens østside, i det samme området der de gamle plassene lå, har det vokst opp ett mindre felt med fritidshus. På et par unntak nær er dette etterkrigsbebyggelse.

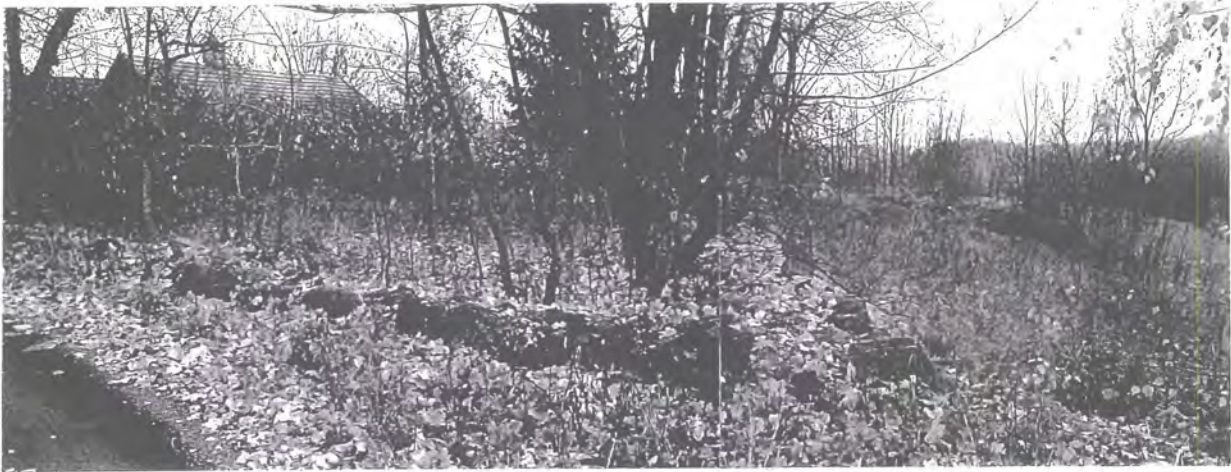
De fleste husene er orientert med langsiden langs åsens krumming, noe som gir en sluttet og fin helhetsvirkning i landskapet. I samme område som bebyggelsen er det varmekjære løvtrær og mindre beitehager. Den øverste jorda er noe skarp og steinrik og i de nære tunområdene er det flere steingjerder.

fogdegården Mellom-Solberg

Enkeltvis har husene på Solberg et noe uensartet preg mht. alder og autentisitet. Her er store sveitserlåver og 1950-talls låver som har stor grad av opprinnelighet. Sveitserstilen og moderne endringer preger i dag bolighusa. Av særlig historisk interesse er framhuset på *Mellom Solberg*. Tilsynelatende et vanlig, godt bevart gårdshus i sveitserstil fra 1880-tallet, men med detaljer som røper et langt eldre hus (visstnok fra 1700-tallet), og et annet sosialt skikt. Opprinnelig var dette et herskabelig og langt større hus. Her holdt Fredrik Sommerfeldt til i første halvdel av 1800-tallet, sorenskriver og senere fogd i Jarlsberg fogderi.

Solbergåsen med alle gårdstunene sett fra sletta nede ved Solbergelva. "Fogdegården" Mellom Solberg i midten. Østre Solberg til høyre og Vestre Solberg til venstre.

Jorda i Solbergåsen er steinholdig og i tunområdet er det steingjerder i eiendomsgrensene, som her på Vestre Solberg.

Vestre Solberg 17/1, 19

I tunområdet til *Vestre Solberg* står hus etter flere bruk samlet, men det er særlig det vestligste (37/1, 19) som i dag framstår med tradisjonell gårdsbebyggelse - i hovedsak preget av sveitserstilen. Tunet ligger fint til ved Solbergåsens "krumming". Jordveien er kupert og vender ut mot elvedalen langs Solbergelva. Flere av nabobruka på Solberg og Ryglund er blitt "lagt til" dette, bruket i de seinere år.

På *Østre Solberg* finnes bl.a. småkårsbebyggelse i sveitserstil av høy autentisitet (35/14). Det er i dag få driftsenheter på navnegården Solberg. Drifta er for det meste basert på kornproduksjon. Hester på beite holder de gamle havnehagene nær bebyggelsen i hevd.

Innbygd i dette huset er et lite, gammelt hus som har gått under navnet Skriverstua. Om den har sammenheng Fredrik Sommerfeldt funksjon som sorenskriver vites ikke.

løsfunn fra steinalderen

Steinkølle lignende den som er funnet på Mellom Solberg. Av Oluf Rygh kalt hammer av sten.

jernalderbosetting?

Selv om vi i dag ikke kjenner til steinalderboplasser på den markante nord-syd-gående åsryggen ved Solberg-gårdene har nok dette området vært benyttet som bosettingsområde allerede i steinalderen, Flere løsfunn fra dette området forteller oss i dag også om en slik bosetting her så tidlig. Vi kjenner bl.a. til 2 funn av trinnøkser - trinn her i betydningen rund - fra henholdsvis Mellom Solberg og Vestre Solberg. Øksen fra Mellom Solberg ble funnet i et skogsområde på østsiden av høydedraget ca. 70 m.o.h.

På Mellom Solberg, trolig i skogen på eiendommen, er det også funnet en kølle av bergart og deler av et steinredskap (skafthullsøks?) med brudd ved skafthullet. Disse funnene oppbevares privat. Gjenstandenes lengde ca 5 cm.

Selv om beliggenhet og tolkning av gårdsnavn antyder muligheter for gårdsbosetting i dette området i jernalderen, har vi i dag ingen sikre tegn på at så var tilfelle. Verken faste fornminner eller arkeologiske funn fra denne perioden er registrert på disse gårdenes eiendommer. Kanskje kan slike være fjernet og ødelagt av nyere tids aktivitet, bl.a. i forbindelse med de masseuttakene man finner sporene etter nord for bebyggelsen på Vestre Solberg.

Bondalen

Bondalen (også skrevet Bondal) er et småbruk som ligger helt vest i bebyggelsesområdet i Solbergåsen. Det er en gammel eiendom. Alt fra 1600-tallet har deler av Bondalen vært særskilt skylddelt, men for det meste som underbruk under Vestre Solberg. Om stedet har hatt status som husmannsplass er ikke kjent. Eiendomshistorien indikerer at dette har vært en selvstendig gård som har blitt delt mellom Vestre Solberg og Kimestad, som ligger nord i Adalsgrenda (Ca. 300 m nord for dagens hus er det spor etter eldre bebyggelse, som navnet Kimestad skal ha vært knyttet til. I 1857 ble de ulike partene ved salg samlet til ett bruk.). Her er tradisjonell gårdsbebyggelse som ligger fint til i et lite "rekketun" under åsen. Framhus og driftsbygning er opprinnelig gamle, men er mye ombygd utover 1900-tallet. I struktur og hovedpreg har likevel bebyggelsen bevart alderspreget. Jordveien er begrenset og går over i bratte ravinedaler ned mot Solbergelva. I forhold til gårdsbebyggelsen på

Flere tidsepoker kommer til uttrykk i framhuset på Søndre Rygland. Bak en fasade med trefagsvinduer og liggende kledning influert av funksistilen på 1950-tallet finner vi en svært gammel stue med midtgangsplan og mange indre detaljer bevart.

Solberg har Bondalen, ved landskap og bebyggelse, typisk småbrukskarakter.

Rygland

Søndre Rygland

Rygland består av to matrikelgårder. Gården har vært preget av flere bruksdelinger, men enkelte av brukene har i dag opphørt som enheter og gårdstun er omgjort. Bebyggelsen ligger spredt, tildels med god avstand langs bygdevegen mot Nykirke. Søndre Rygland ligger nede på leirjordssletta som henger sammen med den lavere delen av Borreskåla. Tunområdet er mellom Solbergelva og Ryglandsbekken, som her er markert med frodig løvskog. Her er vegkrysset for Fv 668 til Skoppum stasjon. Rygland var delt i to driftsenheter fra 1726 til 1919. Begge tun lå her, men bare en ombygd driftsbygning står igjen etter bruk 1. Det sies at det var tingstue i framhuset som er revet.

På vestsida av veien ligger tunet til bruk 2 med tradisjonell gårdsbebyggelse. Framhuset har hovedtrekk og innvendige detaljer som røper høy alder, tross panel- og vindusskift fra 1940/50-tallet. Det har trolig stor bygningshistorisk interesse. Den øvrige gårdsbebyggelsen på Søndre Rygland er fra mellomkrigstid og etterkrigstid. I det meste av 1900-tallet har de to bruka på Søndre Rygland, samt Nordre Skoppum vært drevet av samme familie som en driftsenhet. I dag er jordveien imidlertid skilt fra gårdsbebyggelsen og slått sammen med store deler av Solbergeiendommen.

Skjellerane

Rygland ligger som nevnt lavt på elvesletta og har mye av innmarka si mellom elveløpene. Bl.a. har de brukt "Skjellerane", jordteigen øst for brua ved Fv 669s kryssing av Sandeelva, som kan være en rest av den forsvunne gården Skjeldrum. At denne brua kalles Skillebru, kan også peke på samme ordstamme, såvel som det kan være eiendomsgrensene her som har gitt navnet. På det samme området ble det for noen år siden funnet og fylt igjen en dyp steinsatt brønn. Men det er mer tvilsomt om dette indikerer et gammel bosted, så lavt som det vil ha ligget, særlig om vi tar den vekslende vannstanden på Borrevannet med i betrakning. At gårdene hadde vannkilder ved elveløpene, kjenner vi dessuten også fra Olledalen lenger nord.

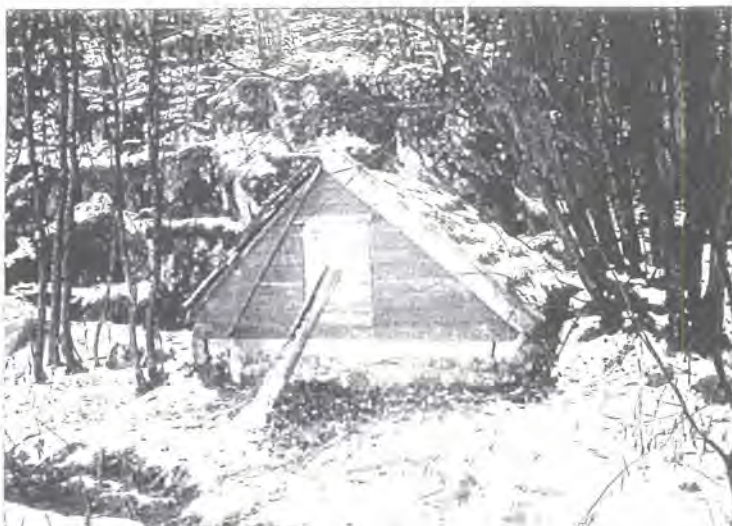

Nykirkeveien stryker tett forbi tunet på det nordligste av Rygland-bruka. Før veien ble utvidet stod det et hjulmakerverksted omtrent der veien går i dag. Både framhus og driftsbygning skal være bygd rundt 1900. Det lille bolighuset på venstre hånd er trolig fra mellomkrigstida.

Nordre Rygland

Gårdslandskapet rundt brukene på Nordre Rygland er mer kupert og småskala-preget. Her kommer vi over i ravinelandskapet ved Vestre Solberg og Bondalen. Landskapet er variert og frodig med store løvtrær og bølgende jorder som slås helt ned til elva. Jernbanen fra 1881 følger det trange dalføret og la seg i grensa mellom gårdens inn- og utmark. Tunområdene er relativt trange og ligger på hver side av veien. Her er bebyggelse etter tre bruk, hvorav to med tradisjonelle gårdshus bevart. Alderspreget er variert, de fleste av husene er fra århundreskiftet og 1900-tallet. Autentisiteten er middels. På bruk nr. 3 er bare et gammelt, men sterkt modernisert bolighus tilbake, samt noen mindre uthus. *Nordre Rygland 38/1* har et fint tun med flere hus som ligger på rekke litt opp i åskanten, mellom fjellknauser og lett løvskog. Tunet ligger som en pendant til gårdsbebyggelsen på Vestre Solberg 37/1 på den andre sida av Solberg elva. En liten trebru forbinder gårdene på hver sida av elva her.

Bak tunet på Nordre Rygland (38/2) under en fjellknaus vest for jernbanen hadde bruket en olle/kilde. Det er bygd et lite murt hus med saltak over og den er fortsatt i bruk.

Hulveien i Olledalen har en karakteristisk u-form som kan følges i bakkene på vestsiden av Solbergelva opp mot Nykirkeveien. I nyere tid har veien vært en viktig forbindelse for Vestre Solberg som hadde utmarksområdene sine i vest. Veifaret har en form som kan tyde på at den også har en eldre historie. Navnet Olledalsveien viser til at det i området var flere naturlige oller på begge sider av elva.

småbruk og småindustri

Bruk nr. 2 på Nordre Rygland ligger helt i grensa mot Guttulsrød. Slik det framstår i dag med bebyggelse og eiendom, ble det trolig etablert rundt århundreskiftet, med eiendomsparter av flere bruk, bl.a. Vestre Solberg. Men det skal ha vært bebyggelse her før også. Her har småindustri og håndverk vært en viktig del av næringsgrunnlaget ved siden av jordbruket. Fra århundreskiftet og fram til 1930-tallet hørte sagbruket i den lille fossen rett øst for bebyggelsen til bruk 2 på Nordre Rygland. Trolig er det samme saga som før det ble drevet fra Vestre Solberg - og som er kjent fra kildene fra 1600-tallet. På 1900-tallet var det smie og hjulmakerverksted knyttet til saga. Murene etter saga vises tydelig i bekken. Smia lå der den nye veien til Nykirke går i dag, men selve huset ble alt i mellomkrigstida flyttet til Nordre Sande og satt opp som smie der.

hulvei i Olledalen

Det gamle veifaret mellom Nordre Rygland og Vestre Solberg, som krysser Solbergelva i Olledalen, ble av prosjektet registrert som en hulvei. Dette fordi den på grunn av slitasje og erosjon i dag opptrer som en uformet forsenkning i terrenget. Hulveien er bevart i en lengde på ca. 300 m. på vestsida av elva og viser på en fin måte sammenhengen mellom Solberg-gårdene og utnyttelsen av utmarksressursene i vest. Dateringen av slike veifar er ofte usikker, men det er rimelig å tro at veifaret også kan ha vært i bruk i middelalder og forhistorisk tid. Veien var i jevnlig bruk til de første 10-år etter siste krig. I dag er veifaret delvis gjengrodd med krattvegetasjon, men kan hvis det blir ryddet og gjort tilgjengelig for allmenn ferdsel ha en stor pedagogisk og opplevelsesmessig verdi lokalt.

Steiner i elva viser krysningsstedet. På østsida av elva fortsetter veien som en oppbygd vei mot tunet til Vestre Solberg 37/1, men er brutt like ved bebyggelsen der. Som navnet Olledalen forteller, var det naturlige oppkommer langs veien, både på østsida og vestsida. En liten tereppe med balje under var eneste oppbygging i det oppkommet som lå i grensa mellom Bondalen og Vestre Solberg. Ollene skal fortsatt være sporbare, selv om tilgroing har gjort det vanskeligere å finne dem.

Fra undergangen for Vestre Solberg ved Nordre Rygland (38/2). Bekken slynger seg i dag over en liten slette. Her var det før dam for Ryglandsaga. Huset til venstre er bygd som fritidsholig like etter krigen.

Ved jernbaneundergangene

Fra Rygland er det tre fint murte jernbaneunderganger mot skogsområdene i vest. De har vært i bruk for ferdsel til utmarka, som utveier for småbruka i skogen og for mer allmenn ferdsel.

undergang og veibru

Ved Nordre Rygland 38/2 går den nordligste av veiene til småbruket Vestre Solberg (37/6, 9, 13) opp. Jernbaneundergangen er fint murt av hogd naturstein, og danner sammen med en gammel veibru for en gammel

trasé av Nykirkeveien, et lite miljø med samferdselshistoriske kulturminner. Dammen til Ryglandsaga lå like vest for denne undergangen. Det er ikke mye og se av den i dag, men det er mulig at noen av murene kan spores. De to hyttene vest for undergangen (nord og sør for veien) er fra 1940-tallet, mens det lille steinhuset under en fjellrabb er brønnhus over en olle til Nordre Rygland bruk 2, og kan være eldre.

Nubbestua

Ved en søndre undergang til småbruket Vestre Solberg ligger et lite bolighus kloss i jernbanelinja. Den blir kalt Nubbestua. Eiendommen er skilt ut fra Vestre Solberg. Bakgrunnen er uviss, plassering og tradisjon indikerer sammenheng med jernbaneanleggstida, men det kan også være eldre. Husets hovedpreg er intakt, men det er endret i detaljene. Et lite uthus står også her. Fra Nubbestua går det flere veier innover skogen. Steingjerder markerer eiendoms grensene.

undergangen til Olsmyra

Ved veien til Olsmyra går jernbanen høyt i terrenget, langs kanten av åsen som avgrensar elveslettelandskapet fra skogområdet i vest. Undergangen her er derfor særlig høy og majestetisk, med store støttmurer. Noe sør for undergangen går jernbanen videre på en sjelden høy og rett mur. Dette er jernbanetekniske kulturminner som må ses i sammenheng med miljøet rundt Skoppum stasjon.

Også undergangen for Olsmyrveien fører til et nettverk av gamle og yngre veier i skogen. Straks vestenfor denne undergangen lå den gamle Ryglandskolen fra 1858. Det er ingen rester av denne i dag. Huset som står her nå er fra 1880-tallet og sterkt ombygd i nyere tid.

Småbruket Vestre Solberg 37/6, 9, 13

Vestre Solberg har gårdsområder som strekker seg over i skogene vest for dalføret mot Nykirke. Her ligger fortsatt bebyggelse etter et lite, fraflyttet småbruk. Tunområdet er kollet og jordveien plantet til med skog. Stuebygningen, som trolig er gammel, men ombygd 1939, er forfallent og har i dag neppe annet enn dokumentasjonsverdi. Uthuset er sterkt ombygd til speiderhytte.

fossile dyrkingsspor

I skogsområdene på vestsiden av dagens jernbanetrasé, har vi i forbindelse med prosjektet registrert 2 områder med fossile dyrkingsspor på gnr/bnr 37/16 og 38/2. Begge områdene er i dag bevokst med skog. .

Olsmyra

Olsmyra er en liten skoggård som trolig ble skilt seint ut som egen matrikkelgård. Den er kjent fra 1640-tallet. Brukerne ble selveiere i 1803. Bebyggelsen ligger i et fint tunområde, som i dag framstår som en åpen lomme i skogen, der jordveien er skilt fra og plantet til. Her står et framhus, som kan ha høy alder, men er svært ombygd i de siste 10-år, og en eldre, autentisk driftsbygning. Her er flere kulturlandskapselementer som steingjerder, gammel frukthage, stuvtrær, og et nettverk av skogsveier som knytter Olsmyra til marka og området.

Skoppum

Gårdsbebyggelsen på Skoppum er lokalisert til den langstrakte, klart avgrensede høyderyggen som ligger mellom Sande og Skoppum tettsted. Selv om eiendoms historien på Skoppum har vært omskiftelig, ser dagens bilde med hensyn til bebyggelsens struktur ut til å ha lange tradisjoner. Det er i dag hus etter fire gårdstun; Søndre Skoppum (to bruk), Mellom Skoppum og Nordre Skoppum.

Sande mølle og Skoppumryggen sett fra Vestre Sande. Vi ser møllemesterboligen til venstre. Bebyggelsen på de to bruka på Søndre Skoppum ligger til høyre for stålsiloene på Mølla. Rett til høyre for uthusene er Skoppumhaugen med det fine jernaldergravfeltet i gårdens beitehage. Helt til høyre ses den utskilte boligeiendommen.

De to tuna på *Søndre Skoppum* ligger i en sammenhengende rekke oppe på åsryggen, med husene orientert nord-sør. Inn- og uthus er fra århundreskiftet, preget av sveitserstilen og har bevart hovedtrekk tross endringer. Bebyggelsen på *Søndre Skoppum* har en markert og fin plassering i terrenget og er viktig for landskapsbildet fra mange kanter. Det er *Søndre Skoppum* som idag utgjør "sentralen" i dagens driftsenhet på *Skoppum*. Jordveien på *Skoppum* er i dag slått sammen til en driftsenhet.

Bebyggelsen etter de andre, gamle *Skoppumbruka* framstår ikke lenger som gårdstun, men det er eldre, godt bevarte bolighus på begge steder. *Mellom Skoppum*, som ligger tett under åsen mot vest, har trolig et av de eldste framhusa i området. 1745 er oppgitt som byggeår, men det er usikkert om det gjelder nåværende form. Etter tradisjonen er huset satt sammen av to mindre stuer som sto i *Skoppumhaugen*. Uansett har huset i stor grad bevart alderspreget og har høy bygningshistorisk interesse. Kun deler av den gamle driftsbygningen står igjen i dagens mindre uthus.

Tunet på *Nordre Skoppum* lå helt i nordenden av *Skoppum-ryggen*. Her er i dag lite bygningsminner som forteller om gårdsdrift, men bolighuset fra 1924 i sveitserstil er godt bevart og synlig fra lang avstand. En liten *utskilt boligeiendom* på sørsida av høyden kan trolig knyttes til anlegget av *Vestfoldbanen* i 1881. En av de første beboerne var svensk arbeider. I *Nykirke/Skoppum-området* finnes det flere slike småstuer i sveitserstil som iflg. tradisjonen er satt opp av svenske jernbanearbeidere. De representerer et sosialhistorisk, interessant element ved bebyggelsen. Huset er noe endret, men ikke mer enn at tidsuttrykket kan leses.

I forlengelsen av tunområdet på *Søndre Skoppum* mot nord, litt inn i beitehagen, er det tre grunnmurer etter plass- eller småbruksbebyggelse. Det var bl.a. her stuen som ble flytt til *Mellom-Skoppum* sto.

beitehage

På den langstrakte høyderyggen mellom tunene har Skoppum hatt fine, nære hjemmebeiter. Beitehagen, som fortsatt holdes i hevd, preges av store varmekjære løvtrær. Her er kulturelementer som steingjerder og spor etter en eldre vei mellom tunene på høyden over åsen.

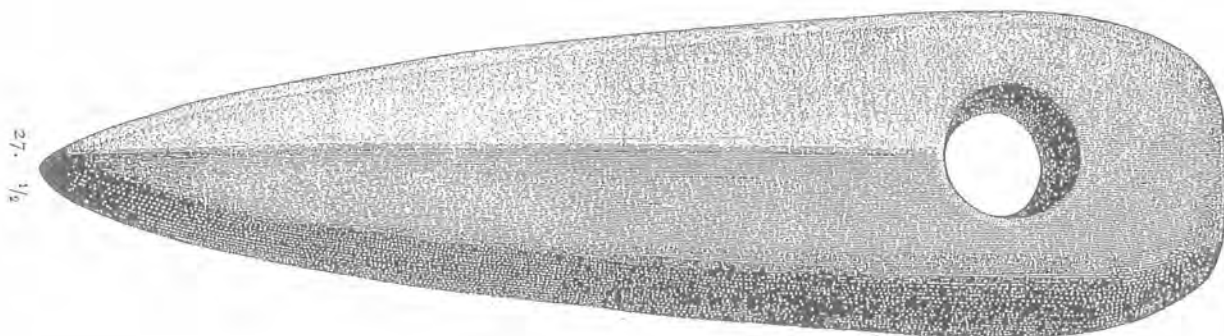
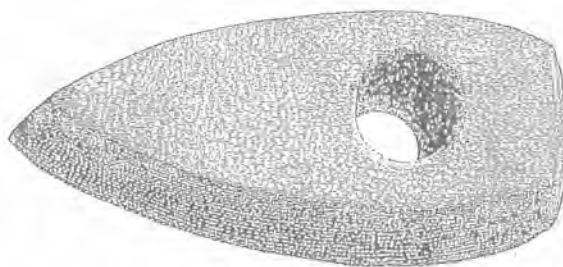
gravfelt

I denne beitehagen, på søndre del av åsryggen ligger også et større gravfelt fra jernalderen, med sju bevarte gravhauger. Siden registreringene for Økonomisk kartverk i 1976 er det fjernet en haug i forbindelse med byggingen av en vanntank i sydenden av feltet, men to nye gravhauger ble oppdaget ved registreringene våre i 1994. Gravfeltet omtales i tidligere registreringsbeskrivelser som spesielt bevaringsverdig, og feltet er et av de mest velkjøttede gravfelt i Borre kommune. Sett i forhold til det store gravfeltet i Nasjonalparken får gravfeltet på Skoppum en viktig betydning idet feltet trolig representerer et mindre gårdsgravfelt kanskje knyttet til en bestemt forhistorisk gård i dette området. Hvor denne gården kan ha ligget vet vi ikke i dag, men det vil være et stort potensiale for funn av bosettingsspor i dyrka mark flere steder her. "Skoppum-ryggen" med beitehage, gravhauger og gårdsbebyggelse ligger i dag som en øy omgitt av sletter med åkre. Mot Skoppum tettsted i høydedraget vest lukkes rommet av stor løvskog. På sørsida avgrenses jordveien av Sandeelva og vegetasjonen langs denne.

De lave gravhaugene på Skoppumhaugen trer i dag fremdeles godt frem fordi de ligger i et område hvor vegetasjonen holdes nede av beitende dyr. I motsetning til det store gravfeltet på Borre, representerer dette kanskje et mindre gårdsgravfelt. Det er naturlig å tenke seg at den forhistoriske gården også lå i tilknytning til samme høyderag, der bebyggelsen fremdeles ligger.

De to skafthulløksene som er funnet på Skoppum er av samme type som disse vi viser her, hentet fra Oluf Rygh "Norske Oldsager".

løsfunn fra steinalderen

Skoppumgårdene har i tillegg til registrerte spor etter en jernalderbosetting i området også flere funn som viser til en bosetting her allerede i steinalderen. En flintøks, to skafthulløkser av stein, en trinnøks av stein og en liten flintdolk er funnet i dyrka mark i nærliggende områder. Potensialet for nye steinalderfunn i området anses derfor for å være stort. Skoppumgårdene ligger i dag ca. 25 m.o.h.. Ved en vannstand på kote 20 m har landskapet her dannet et fremstikkende nes med en nordvendt vik som har vært beskyttet av Skoppum-åsryggen mot øst.

Tunområdet på Sande og Kjær

Gårdsbebyggelsen på Sande og Kjær ligger på det samme høydedraget sør-øst for Borrevannet. Det er tre matrikkelgårder på Sande; Vestre, Østre og Nordre Sande og en Kjær-gård; Nordre Kjær. Det er ett bruk på hver av de fire gårdene, og bebyggelsen ligger spredt i fire adskilte tun.

Nordre Sande

Nordre Sande har siden slutten av 1700-tallet vært den største gården, med Søndre Kjær og deler av Østre Sande lagt til. Dette har sin bakgrunn i amtsforvalter G.P. Stranger, som på denne tida gjorde Nordre Sande til sin embetsgård og førte opp staselige bygninger her. Også videre utover 1800-tallet har gården skilt seg ut med kondisjonerte eiere/beboere. Med videre eiendomsutvidelser ble Nordre Sande sammen med Semb hovedgård kjernen i landbruksekspérimentet til Sam Eyde i 1917. Det ble da kalt Sande Bruk, en betegnelse gården ennå har.

De gamle bygningene etter amtsforvalter Stranger brant i 1914. Hovedbygning og sidebygninger i dagens tun skriver seg fra tida etter brannen. Stilpreget er nyklassisisme og etterkrigsfunksjonalisme. Driftsbygningene ble bygd nye rundt 1970. I størrelse og uttrykk har bygningsmiljøet på Nordre Sande et storgårdspreg.

Tunene på Nordre og Vestre Sande vender seg vestover. De ligger langt ut på Sande-ryggen, tvers over for gårdsbebyggelsen på Søndre Skoppum, med slettelandskapet rundt Sandeelva i mellom.

Sande-ryggen sett østover mot Raet. Tunområdet med beitehager ligger som en viktig del av naturformasjonen Borreskåla ved sørenden av Borrevannet. Sande Bruk er gårdstunet nærmest, midt i bildet. Vestre Sande ligger til høyre og Nordre Kjær til venstre. Østre Sande synes kanpt bak vegetasjonen, men ligger mot veikrysset til høyre i bildet. Fra krysset ses Sandgata innover langs Rv 306. Rv 306 følger kanten av skåla mot tettbebyggelsen på Kirkebakken. Bildet viser også de langstrakte teigene som markerer eiendomsgrensene i vifteform fra bunnen av vannet.

Vestre Sande

Vestre Sande har tradisjonell gårdsbebyggelse med flere hus. I tilknytning til gårdsbebyggelsen er det oppført mindre hus for annen virksomhet. Endringer og nybygg gir bygningsmiljøet et moderne preg, men framhuset skal etter tradisjonen ha en svært gammel kjerne.

Østre Sande

På Østre Sande finner vi et gårdstun som i stor grad har bevart alderspreget. Her er et av områdets mest gjennomførte firkanttun. Alderssammensetningen er typisk for utviklingen av Vestfoldtunet. Framhuset ble bygd rundt 1850, deler av sidebygningen kan ha vært en eldre hovedbygning. Begge hus er i hovedtrekk preget av bygdeempiren fra første halvdel av 1800-tallet, selv om framhuset ble moderat endret midt på 1900-tallet. Stabbur og utkjeller ble satt opp rundt 1910. Driftsbygningen ble bygd etter brann i 1934. Den har i stor grad bevart det opprinnelige preget.

Gårdstunet på Østre Sande vender seg mot Borrevannet. Det samme gjør tunet på Nordre Kjær, med sveitserstilshus fra ca. 1910. Det opprinnelige stilpreget på Kjær er noe endret. Iflg. lokal tradisjon skal bebyggelsen på Søndre Kjær ha ligget i dagens beiteområde mellom Kjær og Østre Sande.

frodige beithager, eikelunder og trerekker

Mellom gårdstuna på Sande og Kjær er det beitehager med kupert, uplanert mark og et markant innslag av store, gamle løvtrær, mest ask og

eik. Målinger har vist at noen av eikene i lunden mellom Nordre og Vestre Sande er mellom 250 og 270 år gamle (og det var ikke de største). Trærne vokser i lunder, som regelmessige kantrær langs steingjerdene i eiendomsgrensene eller som allé langs den gamle bygdeveien som går gjennom området. Langs grensene og veien er det mest ask, men noe eik også her. Kart fra 1874 og 1906 indikerer det samme vegetasjonsmønsteret. Beitehagene holdes i hevd, med Herefordkyr fra Nordre Sande.

Herefordkyrne på Sande er med å holde beitehagene mellom gårdstuna i hevd. Foruten store trær og alléer, er her også andre kulturlandskapselementer som steintrenger og steingjerder bevart.

løsfunn fra steinalderen

Som for Skoppum kan også områdene omkring Sande ha vært aktuelle bosettingsområder allerede i yngre steinalder. Med en vannstand på 20 m.o.h dannet det seg en fjordbukt mellom Skoppum og Sande ved utløpet av elven her. Fra andre steder vet vi at slike elvemunninger ofte var attraktive boplassområder for menneskene i steinalderen, både fordi dette var en naturlig drikkevannkilde og fordi fisket i slike området kunne være spesielt rikt. Fysiske spor etter en tidlig jordbruksbosetting fra steinalderen er ikke kjent i området, men på Sande er det funnet en slipt flinttøks som vitner om at det har vært en slik bosetting i området så tidlig. Potensialet for nye funn i dyrka mark er derfor stort på Sande. På Nordre Sande med Søndre Kjær (42/1) er det også funnet oldsaker, en øks eller bryne av sandstein fra steinalderen.

Sande Mølle og sag

Sande Mølle ligger ved Sandeelva i skillet mellom Vestre Sande og Søndre Skoppum. Mølla kan ha tradisjoner fra middelalderen. Den ligger på Sandesida av elva, men det har vekslet noe gjennom tidene hvilken av de to gårdene den har hørt til. Sam Eyde hadde både mølla og saga en tid rundt 1917/18. Da ble trolig drifta fornyet og det ble bygd nye hus. Dagens bygninger ble satt opp etter en brann i 1983, men en eldre møllemesterbolig ble spart og et par stålsiloer fra 1970-tallet. Møllemesterboligen er i dag mye ombygd. Det ble støpt nye dammurer i 1989, men de gamle murene er bevart under vannspeilet. Den første *saga* var trolig en motordrevet damp- eller oljesag og sto ved mølla. Dagens sag ble etablert senere (ca. 1918?) på elektrisk kraft. Både sag og mølle er fortsatt i drift.

Sandegata

Bygdeveien mellom Sandegårdene og jernbaneundergangen ved Gløne kalles *Sandegata* (i dag omdøpt til Sandeveien fram til Kirkebakken). Her har det ganske tidlig kommet opp stue- og plassbebyggelse. Kart fra 1864 viser at det da var etablert et relativt tettbygd miljø her. Etter det en vet i dag har disse vært knyttet til Sande Bruk som arbeiderboliger, men de

fleste av husene er etter tradisjon eldre enn fra Sam Eydes tid. Om noen hus vet man at det har hørt et lite småbruk til. Det har også vært hus her av mer brakkekarakter. Noen er i dag borte, men fortsatt står 6 gamle hus. De fleste er modernisert, men ikke mer enn at karakter og alderspreg fortsatt kommer til uttrykk.

Toen og Eklund

Toen og Eklund har siden Sam Eydes tid vært drevet under Sande Bruk. Bebyggelsen ligger vakkert til på to "åkerholmer" ganske nært Borrevannet. Toen er en gård med lange tradisjoner, mens bruket på Eklund trolig ble etablert i siste del av 1800-tallet. Området ved Eklund kjennes imidlertid også som Ødegården og Kongstad og kan ha vært en selvstendig gård i middelalderen. Det meste av dette århundret har gårdstuna på de to stedene vært brukt som boliger for ansatte ved Sande Bruk. Det står eldre bolighus i alle tun, dels er alderspreget godt bevart. På Eklund er de fraflyttet og i dårlig stand. Det sies at husa på Eklund ble bygd opp på 1880-tallet av tømmer som ble til overs da den store hovedbygningen på Mellom-Solberg ble ombygd.

løsfunn fra steinalderen

På Toen er det tidligere funnet en flintøks fra steinalderen.

Nøisom ligger i Tonsåsen på kanten av Borreskåla, ovenfor Rv.306 og Hortensporet. Framhuset skal være mellom 150 og 200 år gammelt. Bygningens hovedtekk har alderspreg, selv om detaljer er endret.

Nøisom og Tonsåsen

Toen var før en ganske stor gård med utmarksområder som strakk seg opp i åsen sør for Borrevannet, mellom Sandes del og Glenne. Her ligger det i dag et par småbruk og boplasser kalt Tonsåsen og et mindre bruk kalt Nøisom. Opprinnelsen til Nøisom kjenner vi ikke, men trolig er det et eldre sted. Navn og bebyggelse er avmerket på kart fra 1825 og etter

Alléen fra Rv 306 opp til Nøisom.

tradisjonen skal framhuset være mellom 150 og 200 år gammelt. Bolighuset på Nøisom har i dag preg av endringer i sveitserstil og noe senere. Her er en bevart en sidebygning som trolig er yngre enn bolighuset, og det er bygd nytt uthus og et nytt bolighus. Fra Sandegata og opp til tunet er det allé av stor ask, eik og lønn - som sammen med navnet skiller stedet ut fra vanlig småbruksbebyggelse.

Den øvre bebyggelsen på Tonsåsen har i dag en noe uensartet karakter. Lengst øst ligger en liten stuebygning og et mindre uthus som i stor grad har beholdt alderspreget. Den ligger marginalt til, i ulendt skogsterreng som er noe ryddet med steingjerder.

løsfunn fra steinalderen

En liten "tynnbladet" flintøks fra steinalderen er funnet på Nøisom. Nøyaktig funnsted er ikke kjent.

Gårdene på østsida av Borrevannet

Tunet på Semb Hovedgård er bygd opp etter en brann i 1908. Bygningsmiljøet har et herskabelig preg, med store inn- og uthus. Hovedbygningen, som har nyklassisistisk stilpreg, har en framskutt plassering mot Borrevannet med parkaktig hage. På de andre gårdene står

Vold-gårdene sett fra Østre Sande. Gårdsbebyggelsen har en karakteristisk beliggenhet på toppen av Raet, med det åpne landskapet mot Borrevannet på den vestsida og fjorden og stranda på østsida.

en storgårdspreget, men mer tradisjonell gårdsbebyggelse. Jordveien på Semb er tatt i bruk som golfbane, mens jordene på de andre gårdene inngår på tradisjonelt vis i kulturlandskapet rundt Borrevannet. På Semb 24/1 er det i dag registret et større gravfelt fra jernalderen og det er kjent flere vikingtids gravfunn fra området.

Toen sett fra Østre Solberg. Bebyggelsen på Toen ligger på en høyde nede ved Borrevannet, i et landskap med frodig randvegetasjon.

Veier er kulturminner som dokumenterer gamle forbindelser og bruk av området. De kan gi fine muligheter til å oppleve kulturminner i sammenheng. Over; en nesten tilgrodd vei i Skoppumhaugen. Under; skogsvei ved Vestre Solberg.

OPPSUMMERING OG VURDERING

Møte mellom ulike landskapstyper

Kulturmiljøet karakteriseres av et møte mellom flere ulike landskapstyper, som i samspill med kulturminnene gir området et særpreget, rikt og variert uttrykk. Sentrale landskapstyper er innsjøen Borrevannet med våtmarksområdene, Raet, store elvesletter, skogområder og trange bekkedaler med raviner. Borreskåla kan ses som et overordnet landskapsrom som skapes i møtet mellom disse landskapstypene. Variasjonen i naturgrunnlag har gitt et særlig rikt ressursgrunnlag, noe som gjenspeiles i kulturminnearven. De ulike landskapstypene har også skapt forutsetninger for mange ulike typer kulturminner.

den eldste historien

Selv om man i dag har få konkrete spor etter en forhistorisk og middelalderisk bosetting, tilsier likevel en samlet vurdering av topografi, gårdsnavn, samt faste og løse fornminner, at dette er sentrale bosettingsområder fra yngre steinalder til middelalder.

kulturminnestrukturen på Raet

Raet utgjør den øst og sørøstligste avgrensningen av dette kulturmiljøet og karakteriseres av de jevne og slake skråningene ned mot Borrevannet. Her finner vi en gårdsstruktur typisk for Raet med tunene på toppen, og langstrakte eiendomsteiger nedover sidene, slik som på Røre, Eik, Vold og Vassmarka. Gårdene på Raet regnes til den eldste gårdsbosettingen. Åpenheten ved Borrevannet gir Raet stor synlighet fra store deler av kulturmiljøet.

kulturlandskapet ved elveslettene

I motsetning til den jevne gårdsstrukturen på Raet, er det bildet gårdslandskapet ved elveslettene gir mer variert. De fleste gårdene her har tunene på framstikkende åsrygger og åkerholmer. Foruten eldre bebyggelse finner vi på disse høydene verdifulle kulturlandskapselementer som beitehager under store løvtrekroner, trekker, alléer og lave steingjerder. Disse tunområdene og høydene oppleves i kontrast til de flate elveslettene som omkranser dem, hvor frodig løvskog langs de meanderende elvebåndene er et viktig element.

bebyggelsesstrukturen ved elveslettene

Tunstrukturen er relativt variert i dette området, noe som henger sammen med de topografiske forhold. Skoppum viser et typisk langstrakt åkerholmtun hvor bebyggelsen i stor grad er underordnet en klar nord-sør orientering. Det karakteristiske på Solberg er en relativt samlet tungruppe i skillet mellom utmark og innmark, der den sosiale strukturen vises i måten brukene er gruppert på. På Rygland hvor tunene ligger spredt og delvis nede på elvesletta er bebyggelsen lokalisert i forhold til den gamle bygdeveien i området. På Kjær og Sande ligger tunene relativt spredt med store beitehager i mellom.

ravinelandskapet

Den trange elvedalen med ravinene danner en overgangssone mellom Nykirke og Borre og må regnes for å være marginal i forhold til de mere sentrale områdene innenfor dette kulturmiljøet. Bebyggelsen og kulturlandskap dokumenterer småbruksvilkår, og står for en viktig dimensjon i forhold til et storgårdspreget gårdsmiljø ellers i Borreskåla. Det lille "rekketunet" på Bondalen er typisk for småbruk i slike landskap. Andre typer kulturminner som også opptrer i ravinelandskap er hulveier. Olledalsveien kan ses som et godt eksempel på en slik vei og har trolig lange tradisjoner.

skogens og utmarkas kulturminner

Skogområdene er perifere i forhold til dette kulturmiljøet, og kan her i grove trekk ses som en omkransing av de mer sentrale jordbruksområdene. Kulturminnene består av fossile dyrkingsspor, småbruk og skogsveier, karakteristisk for slike områder. Den fysiske nærheten til, og den kulturhistoriske sammenhengen med kjerneområdene, gir denne typen kulturminner her en spesiell dimensjon.

herregårdslandskap

Hoveddelen av kulturmiljøet må karakteriseres som sentrale, fruktbare og rike jordbruksområder. Dette gjenspeiles også i eiendoms- og kulturhistorien. Flere gårder har vært knyttet til embetsstanden og andre kondisjonerte, et forhold som fortsatt kan spores i dagens bebyggelse og landskap. Dette gjelder særlig på Nordre Sande og Semb, hvor bygningsanlegg og vegetasjon/beplantning er med og gi kulturlandskapet herregårdspreg. På Solberg er det i bygningsdetaljer at denne historien fortelles.

nasjonal jordbrukshistorie

Landskapet rundt Borrevannet er knyttet til viktige referansepunkter i norsk landbrukshistorie. Det gjelder Norges første landbruksskole som Jacob Sverdrup drev på Semb fra 1825 til 1837, og Sam Eydes stordriftsforsøk på Semb og Nordre Sande etter første verdenskrig - som framskyndet konsesjonslovgivningen i jordbruket. Dette er forhold som fortsatt spores i eiendoms- og driftsstrukturen, og som har fått konsekvenser for kulturlandskapet.

sosial struktur

Variasjonen i landskapstyper og det store spennet i sosial struktur, fra storgårder, til plasser, småbruk og arbeiderboliger, reflekteres på en svært lesbar måte i bebyggelsens struktur. Småkårsbebyggelsen er særlig dokumentert i bygningsmiljøet langs Sandegata. Likeledes ved mindre anlegg i Toensåsen, Solbergåsen og skogen mot vest, samt småhus langs jernbanelinja som "Nubbestua".

tradisjonsrik jordbruksnær industri -

Selv om det er jordbruket som har dominert og fortsatt dominerer arealutnyttelsen, har kulturmiljøet eksempler på eldre industri basert på vannkraftressursene. Sande Mølle dokumenterer jordbruksnær industri med meget lange tradisjoner, trolig til middelalderen. Anlegget bærer preg av bruk og endringer opp til våre dager. Dets kulturhistoriske verdi ligger i den driftshistoriske kontinuiteten, og "lesbar" beliggenhet i forhold til landskap og nærliggende gårdsanlegg. På Nordre Rygland er de fysiske minnene etter den gamle vannkraft-avhengige industrien slik vi oftest finner dem, som ruiner - dvs. sparsomme murer langs elvebredden.

ferdselen

Ferdselshistorisk ligger kulturmiljøet noe til siden for de store, regionale ferdselsårene som Raveien og Kongeveien. Dagens veinett bygger på gamle bygdeveier og anlegg sist på 1800-tallet. De bærer preg av jevnlige, moderate utbedringer. Vestfolbanen og Hortensporet framstår med mange fine gråsteinsmurte underganger og forstøtningsmurer som dokumenterer jernbaneteknisk historie. Veiene og jernbanen er viktige for strukturen i kulturmiljøet og representativ for utviklingen innen samferdsel fram til 1900-tallet.

Her er også godt bevarte småveier, som forteller om lokal ferdsel mellom innmark og utmark, særlig mellom Rygland og Vestre Solberg og utmarksområdene i vest. (Den før nevnte Olledalsveien er en slik forbindelse). Veiene har kunnskapsverdi fordi de forteller om lokal ressursutnyttelse, eiendoms- og bruksforhold. Dessuten har de en viktig opplevelsverdi i det de binder dagens kulturminner og områder sammen.

bebyggelse

Enkelttun av stor verdi finner vi særlig på Østre Sande, et sluttet firkanttun med tradisjonell gårdsbebyggelse som har bevart alderpreget og som dokumenterer en typisk, bygningshistorisk utvikling over ca 100 år. Som enkelthus av spesiell interesse må også nevnes framhusene på Mellom Skoppum og Mellom Solberg.

Et av de små bolighusa i Sandegata. Slike små, langsmale bolighus er typiske for arbeideres og småkårsfolks byggeskikk fra andre halvdel av 1800-tallet av. Huset er udatert. Detaljer og ytre preg synes å være fra mellomkrigstida.

Framhuset på Mellom-Skoppum er et av de eldste i området. Det er et midtgangshus, etter tradisjonen bygd opp av to eldre småhus. Det er sjelden vi finner hus med et stiluttrykk eldre enn sveitserstilens så godt bevart som her.

Virkning og konfliktvurdering

Alternativene

Det foreligger tre alternativer gjennom kulturmiljøet, H1, H2 og H5. H2 utgjør en østlig parallell til H1. H5 er det østligste alternativet og representerer en nærmere tilknytning til Horten og Borre. H2 har ett stasjonsalternativ og ett tilknytningsalternativ for Hortenlinja som vil berøre kulturmiljøet. H1, som representerer utretting av eksisterende linje, berører mindre deler av dette kulturmiljøet arealmessig. Den kan, som H2, få konsekvenser ved ny Hortenlinje.

ALTERNATIV H1

Alternativ H1 representerer utretting av dagens linje.

Nordre Rygland

I nordre del av kulturmiljøet ligger H1 vest for eksisterende jernbane, som en følge av kurventretting i området mellom Nordre Rygland 38/2 og undergangen ved Olsmyrveien, forbi Vestre Solberg 37/6, 9, 13 og Olsmyra. Den passerer den lille høyden, som eksisterende jernbane svinger rundt, dels i skjæring, dels i en kortere tunnel.

Søndre Rygland til Skoppum

Ved undergangen for Olsmyrveien øst for Søndre Rygland tangeres igjen dagens spor. Det viste forslaget foreslår en flytting av undergangen noe mot nord. Det må påregnes at fyllingsutslaget for det nye dobbeltsporet vil gå utenfor dagens fylling/mur. Videre inn til Skoppum går igjen sporet i skjæring vest for dagens spor (kulturmiljø 06 Skoppum).

Alternativet berører her det småkuperte, skogsdominerte landskapet vest for Borreskåla, hvor kulturelementene er småbruk, et nettverk av skogsveier, steingjerder og spor etter marginalt jordbruk, samt dagens jernbane. De nærliggende bostedene har alle eldre tradisjoner, med interessant historie knyttet til seg. Det står bebyggelse fra før 1900 i alle tun, dels trolig langt eldre. Men på grunn av ombygginger eller forfall er det først og fremst helhetsvirkningen og dokumentasjonsverdien som gjør stedene interessante. Ingen eldre bebyggelse blir direkte berørt.

Kulturminner knyttet til eksisterende jernbane blir sterkt berørt.

Ved Nordre Rygland går et parti av den gamle gamle veien mot Nykrike parallelt med dagens, og en gammel steinbru er bevart.

undergangen ved Nordre Rygland 38/2

I det nordre tangeringspunktet vil en av de små jernbaneundergangene bli berørt. I nærheten er det rester av en gammel veibru og mulige rester etter dammurer for sagbruk. Inngrepet vil her i hovedsak innebære konflikt med kulturminner etter samferdsel. Boligeiendommen vest for undergangen blir trolig direkte berørt, men kan ikke sies å ha kulturhistorisk interesse.

veien fra Nubbestua

Lenger sør overskjæres skogsveien fra undergangen ved Nubbestua, men ikke selve undergangen eller Nubbestua.

undergangen ved Olsmyrveien

Videre sørover herfra vil inngrepet komme i konflikt med jernbanen som kulturminne; ved at den store, fine undergangen for Olsmyrveien, og noe av de høye murene for underbygningen kan forsvinne.

avbøtende tiltak

De viktigste verdiene her er knyttet til forbindelseslinjene mellom bygdelagene øst og vest for jernbanen, samt eiendoms- og driftshistoriske sammenhenger mellom typiske inn- og utmarksområder, samt de mektige natursteinskonstruksjonene for den eksisterende banen. Det er i kulturvernets interesse at de gamle veiene kan holdes i hevd ved fortsatt bruk. Det aktuelle forslaget viser opprettholdelse av de to viktigste av disse undergangene.

I forbindelse med detaljplanen bør det studeres om det er mulig å bevare de nåværende undergangenes fasade mot øst ved å integrere den gamle muren i det nye anlegget.

Dokumentasjon vil kunne avbøte konflikt med eventuelle dammurer og mulig konflikt med veibru.

Ved Rygland går Vestfoldbanen høyt i åssiden, på murer av fint lagt naturstein.

ALTERNATIV H2

H2 utgjør en østlig parallell til H1, og er sør for kulturmiljøet sammenfallende med denne.

**Bondalen, Nordre Rygland,
Vestre Solberg**

Traséen ned gjennom Bondalen vil i hovedsak ligge på fylling sentralt i dalen fram til tunet på Bondalen der sporet vil ligge nær terrengnivå akkurat forbi bebyggelsen. Små sidejusteringer vil imidlertid kunne gi store utslag. Fra Bondalen og sørover vil sporet i hovedsak følge terrenget fram til den foreslåtte stasjonslokaliseringen øst for Skoppum.

Bebyggelsen på Vestre Solberg vil ikke være utsatt for direkte inngrep, banen vil bli liggende over 5 meter lavere enn ulhusbygningen.

Forslaget går her gjennom et karakteristisk parti av dalføret mellom Nykirke og Borreskåla. Ravinelandskapet er her på sitt mest kuperte før dalen åpner seg mot elveslettene og jordbrukslandskapet ved Borrevannet. De viktigste kulturelementene er småbruket Bondalen og veien gjennom Olledalen.

Bondalen

Bebyggelsen på Bondalen vil med den foreslåtte traséen kunne opprettholdes. Den dokumenterer småbruksvilkår i kontrast til hovedbruka på Solberg, og står for en viktig dimensjon i kulturmiljøet. Verdiene er ikke så mye knyttet til enkelbygninger som til uttrykk og beliggenhet i landskapet. Selv om bebyggelsen på Bondalen blir skånet og traséen virker optimalisert med hensyn til denne lokaliteten, vil konfliktnivået bare delvis reduseres. Inngrepet vil uansett få konsekvenser for et småbruk i drift som er med og opprettholder et levende kulturlandskap.

"Olledalsveien"

Hulveien i Olledalen krysser dalen og viser sammenhengen mellom Solberg-gårdene og utnyttelsen av utmarksressursene i vest. Den bærer preg av bruk gjennom svært lang tid. Selv om den er i ferde med å gro til, har den et stort potensiale i formidlings og friluftssammenheng. I området finnes trolig fortsatt gamle oller som har vært benyttet både av Solberg og Rygland og har utgjort viktige naturressurser for disse gårdene. Alternativet vil ødelegge store deler av hulveien og ollene. Både de direkte og indirekte konsekvenser av inngrepet overfor disse kulturminnene fører til store konflikter. Det er vanskelig å tenke seg meningsfylte avbøtende tiltak.

Kulturlandskapet Solberg/Nordre Rygland

Solbergelva, med rik løvtrevegetasjon inngår som et viktig element i området kulturlandskap sammen med tradisjonell gårdsbebyggelse på Vestre Solberg og Nordre Rygland. Tunenes beliggenhet og den bølgende jordveien ned mot elva er andre bærende elementer. Som gammel skilleelv mellom de to gårdene har elva også kulturhistorisk betydning. Inngrepet vil få konsekvenser for elveløpet og det nære jordbrukslandskapet.

Søndre Rygland

Fv670 vil krysse sporet i en dyp undergang som vil kreve ramper på begge sider. Tunet på Søndre Rygland vil bli liggende nær sporets nivå og husene vil kunne spares.

Olsmyrveien er foreslått gitt en ny tilknytning til Fv670 på vestsiden av sporet.

Jernbanealternativet er her kommet ut i det åpne jordbruks- og elveslette-landskapet sør-vest for Borrevannet. Siden inngrepet ligger nær bakkenivå vil dette i stor grad kunne absorberes. Sporet vil med den foreslåtte høydeføring bare i liten grad oppleves som barriere for sammenhenger

Parti av "Olledalsveien" der den kommer opp mot Vestre Solberg. På denne siden av bekken er veien delvis oppbygd, i motsetning til på den andre siden, hvor hulveikarakteren er særlig tydelig.

mellom landskap og kulturminner. Det er her snakk om den vestre avgrensningen av landskapet rundt Borreskåla. Inngrepet berører i mindre grad forholdet mellom eldre bebyggelse og landskap.

Det kan til og med være et spørsmål om det ut fra kulturminnehensyn kunne være en fordel å heve banens lavpunkt i dette området med noen meter, med tanke på å redusere skjæringen videre i jordene vest for åsen nord for Skoppumgårdene. Fyllingen vil da kunne ses fra flere kanter av Borreskåla, men med sin plassering bare ca. 100 meter foran den steile åssiden bak, vil den ikke ha noen dominerende virkning. Konsekvensene for deler av elve- og bekkeløpene, som er så karakteristiske elementer i denne delen av kulturmiljøet, virker å kunne ivaretas.

Skoppum-gårdene

Traseen er foreslått over jordene på vestsiden av åsen nord for Skoppumgårdene, tett inn mot åskanten. Sporene vil over disse jordene ligge i en meget moderat skjæring, men inngrep i den søndre delen av åsen vil med det foreliggende forslaget ikke være til å unngå. På høyde med bebyggelsen på Søndre Skoppum vil sporet ha nådd terrenghøyde. Atkomsten til dobbelt-tunet antas å måtte legges om, evt. ved gjenoppretting av forbindelsen nordover langs foten av Skoppumryggen. Fv668 er foreslått opprettholdt ved etablering av en undergang.

kulturelementene

Skoppumryggen ligger som en klart avgrenset øy i den sør-vestre delen av jordbrukslandskapet rundt Borrevannet. Her er flere verdifulle kulturminnelementer; kulturmiljøets eneste bevarte gravfelt, tunstruktur typisk for Vestfolds jordbrukslandskap, gamle, verdifulle enkelthus og

beitehager i hevd, samt steingjerder. Her er et levende kulturlandskap med Søndre Skoppum som en driftsenhet.

Inngrepet i åsen nord for Skoppumgårdene som blir forsterket ved at atkomsten til Skoppumtunene evt. legges mellom åsen og banen, veiundergangen for Fv 668 med rampe og kryssløsning, vil være svært konfliktfylt. Både fornminneområdets utstrekning sammen med muligheten for avbøtende tiltak ved utforming av skjæringen, støttemur for å holde på evt. løsmasser osv. må studeres nærmere i detaljplanfasen. De få meterene som en utbedret gårdsvei til Skoppumgårdene ytterligere presser skjæringen mot øst, kan være av avgjørende betydning for kulturminnemyndighetenes vurdering av undersøkelsesomfanget.

Det gamle framhuset på Mellom-Skoppum, som ligger under åsens vestsida, blir direkte berørt av alternativet - noe som innebærer stor konflikt. Huset er gammelt og har bygningshistorisk høy verdi. Om alternativet velges vil det være nødvendig med ytterligere dokumentasjon.

Skoppum er et gammelt bosettingsområde fra jernalderen, der konkrete spor etter denne bosettingen kan være bevart under åkerjorden. Dette gir området et potensiale for konflikt med automatisk fredete kulturminner.

Se forøvrig kommentar ovenfor om banens høydeføring ovenfor: En moderat heving av banen i dette området vil være et viktig tiltak for å minske inngrepene, både for skjæringen i åsen og for veiundergangen med ramper på begge sider. En flytting av undergangen for Fv 668 mot nord bør vurderes i en slik situasjon.

Det gamle framhuset på Mellom-Skoppum vil trolig bli direkte berørt av alternativ H2.

Den åpne jordveien og avstanden mot åsen med Skoppum tettsted er et viktig element i opplevelsen av disse kulturminneverdiene. En bane nær terrengnivå vil i seg selv ikke utgjøre den største trusselen. De indirekte konsekvensene kan derimot bli store ved endrede vilkår for drift, og ved en sannsynlig tettstedsutvikling i området mellom eksisterende og ny jernbane.

stasjonslokalisering Skoppum

Forslaget om ny stasjon i skråningen under Lysheim skole er beskrevet under kulturmiljø 06 Skoppum tettsted..

Hortensporet

Den foreslåtte avgrensingen på fylling over Adalsbekken og inn på dagens spor ved sagbruket...Industribygninger på sagbruket vil bli direkte berørt. Selv om sagbruket som sådan har lokalhistorisk interesse, fører ikke inngrep i dagens noe fragmenterte bygningsmiljø til vesentlige konflikter.

ALTERNATIV H5

Hovedhensikten med dette traséalternativet er en nærmere tilknytning av Borre og Horten til høyhastighetsbanen.

Bondalen, Nordre Rygland, Vestre Solberg

Linjen følger alternativ H2 fra Nykirke ned Bondalen. Allerede ved plassen Bondalen er traséen gitt en mer østlig kurve mot Sande. Traséen kommer dermed nærmere både dette bruket og Vestre Solberg. Ved Bondalen vil sporet gå i en skjæring svært nær husene. Ved Vetsre Solberg vil det høye skjæringsutslaget gå helt opp til låven som er det huset som ligger lengst vest på tunet.

Inngrepet og konsekvensene for kulturminnene vil bli svært lik den for Alternativ H2 på denne strekningen, dvs. svært negative for kulturminner og opplevelsen av landskap og kulturminner. For de to nevnte tunene vil konfliktene være forsterket.

Søndre Rygland - Nordre Sande

Traséen føres 100 m øst for tunet på Søndre Rygland hvor den krysser Fv670. Den krysser alle de tre hovedelvedfarene i området; Solbergelva, Ryglandsbekken og Adalselva. Traséen passerer elvesletta på en moderat fylling på 1 - 3 meter, før den går inn i Sandehøyden med tunnelpåhogg under eikehunden mellom bebyggelsen på Nordre og Vestre Sande.

Traséen kommer her ut i de åpne elveslettelandskapet som utgjør den vestlige siden av Borreskåla. Det er et storslaget jordbrukslandskap med mange verdifulle kulturlandskapselementer. Landskapsrommet avgrenses av høyder med gårdsbebyggelse som har lange tradisjoner og som ligger i visuell kontakt med hverandre. Deres gårdsområder avgrenses av mykt meanderende elvebånd, som er markert med løvtrær og gir en fin veksling i det flate landskapet.. Dagens veinett er en videreføring av eldre veier som også binder gårdene i området sammen.

Ved å senke banen maksimalt i dette området har man minimalisert de negative virkningene på opplevelsen av sammenhengene i det flate landskapet. Selv om vegetasjonsbeltene langs elvene kan virke avbøtende fra visse synsvinkler om sommeren, vil dette ikke være tilfelle vinterstid. Barriereeffekten er selvfølgelig avhengig av standpunkt. Landskapet oppleves av mange fra veier, gårder og tettsteder på kote 30, dvs. at fyllingen sjelden vil virke som visuell barriere. Inngrepet vil imidlertid likefullt være et stort inngrep, og et fremmedelement i et svært helstøpt kulturlandskap av regional interesse.

Den gamle eikelunden mellom Nordre og Vestre Sande har lange tradisjoner som beitehage og er et svært verdifullt og karakteristisk kultur- og naturlandskapselement for Sande. Tunnelpåhogg her vil være et fremmedelement med negative konsekvenser for helheten.

Sande tunområde

Mellom Nordre og Vestre Sande går banen i tunnel som i sin helhet antas å ville bli en løsmassekulvert. Tunnelåpningen mot sør ligger på jordene mellom Østre og Vestre Sande. Banen fortsetter videre i en lang og dyp skjæring.

Løsmassekulverten vi komme til å gå gjennom den samme eikelunden som nevnt over, og innebære stor konflikt med viktige natur- og kulturlandskapsinteresser i området. Kulvert etablert i åpen grøft vil ikke være avbøtende på en skog med trær som er over 250 år gamle.

Tunnelåpning og gjennomskjæring midt i Sandegårdenes tunområde vil bryte verdifulle sammenhenger, selv om avbøtende tiltak kan iverksettes i detaljplanfasen. Tunområdet på Sande står sentralt i kulturmiljøet, både med mht. landskapets store linjer og i områdets utviklingshistorie. Inngrepet nærhet til Østre Sande skaper dessuten konflikter med hensynet til et særlig verdifullt bygningsmiljø. Deler av en verdifull gammel askeallé langs Nykirkeveien kan være utsatt i anleggsperioden.

Dette kan være et gammelt forhistorisk boplassområde der bosettingsspor kan være bevart under dagens markoverflate.

Sandegata

Den dype skjæringen sør for tunnelen under Sandegårdene gjør at kryssingen med Rv 306 kan skje med veien på terrengnivå. Kryssingspunktet er foreslått 150 meter sør for tunnelpåhugget, og vil kreve en omlegging av dagens veikryss med Fv 669 (Nykirkeveien). Dette vil legge beslag på ytterligere arealer. Sammen med utslagene for jernbaneskjæringen og evt. rampe for industrisporet til Horten vil terrenginngrepene i dette området bli betydelige. Et småbruk/holigeiendom sør for Hortenssporet blir direkte berørt

Tilsammen vil jernbaneanlegget og sekundæranlegg utgjøre et stort landskapsinngrep: Siden få elementer i anlegget vil rage over bakkenivå, vil fjernvirkningen i hovedsak bestå av den synlige skjæringsflaten på vestsiden av sporet. Store skjæringer i Borreskålas sider vil være et stort inngrep i dette landskapet, og få konsekvenser for opplevelsen av landskap og kulturminner i sammenheng slik det er beskrevet ovenfor. Her vil kulturminneinteressene sammenfalle med de almenne landskapsinteressene om en god integrering av løsmassedelen av skjæringen i det øvrige terrenget.

Inngrepet vil lokalt være svært arealkrevende. Bostedet sør for Hortenssporet er en del av et sammenhengende miljø med arbeider-/småårsbebyggelse som har vokst fram langs "Sandegata" i tilknytning til storgårdsdrifta på Nordre Sande. Enkeltvis er husene noe endret, men de utgjør samlet sett et viktig og sjeldent element i områdets kulturhistorie. På eiendommen sør for Hortenssporet har bygningene bevart småbrukskarakteren. Et inngrep i dette miljøet vil få virkning både for kulturminnestrukturen og enkeltbygninger som kan ha stor bygningshistorisk verdi. Om alternativet velges vil ytterligere dokumentasjon av enkeltbygninger som blir direkte berørt være nødvendig.

Ved Sandegata ligger en av eiendommene på sørsida av Hortenssporet. Både dette og andre av småhusene i miljøet vil bli sterkt berørt av alternativ H5.

Ved flyfotografering i dyrka mark sør for Østre Sande, inntil Fv 699, ble det oppdaget vegetasjonsmerker som kan vise seg å være bosetningsspor. Disse sporene er noe diffuse og må undersøkes nærmere dersom dette traséalernativet velges.

Tonsåsen, Nøisom,

Fra tunnelåpningen ved Sande er traséen foreslått lagt i skjæring som øker i dybde mot Nøisom. Skjæringen vil utradere tunet på Nøisom og avskjære dagens veg over tunet. Ved Glenne er det foreslått en 250 meter lang løsmassekulvert. Dette betyr at de to lokale vegene kan opprettholdes som nå.

Glenne er behandlet nærmere under kulturmiljø 05 Raet.

Selv om Tonsåsen med Nøisom ligger sør for Hortenlinja og RV306, er gårdsbebyggelsen og jordveien rundt Nøisom og Glenne (se kulturmiljø Raet nr 701-05) viktige elementer i det gamle kulturlandskapet rundt Borrevannet. Nøisom har framhus som kan ha høy alder. Direkte konflikter med bebyggelse og overskjæringen av den gamle askealléen fra Sandeveien til Nøisom er konfliktfull. Ytterligere bygningshistorisk dokumentasjon av hovedbygningen på Nøisom vil bli nødvendig. Når det gjelder selve skjæringens virkninger på kulturlandskapet er dette behandlet ovenfor. Avbøtende tiltak gjennom god detaljplanlegging vil kunne gjennomføres.

På de slake jordne er det funnet redskap fra steinalderen og funnpotensiale for forhistoriske bosetningsspor i dyrka mark regnes som stort i dette området. Her må det påregnes konflikt med automatisk fredete kulturminner.

Mulig Hortensporavgrening

Det er i forbindelse med planarbeidet illustrert en mulighet for en framtidig tilknytning av Horten til dobbeltsporet med en sørvendt kurve inn mot den nevnte kulverten. Et slikt anlegg kan være aktuelt ved en framtidig lokaltogsdrift mellom Vestfold-byene. Dette forslaget er omtalt nærmere under kulturmiljø 05 Raet.

AVVEINING AV ALTERNATIVER

Alternativ H1 ligger noe perifert i forhold til de viktigste karaktertrekkene ved kulturminner og kulturlandskap i dette miljøet. Dets negative konsekvenser for gamle veiforbindelser og jernbanen som kulturminne bør i noen grad kunne avbøtes.

Alternativ H2 får større konsekvenser for mer sentrale elementer i kulturmiljøet. Det gjelder kulturminner og kulturlandskap ved ravinedalene ved Bondalen og Vestre Solberg, samt opplevelsen av kulturverdier ved gården Skoppum.

Alternativ H5 går sentralt gjennom kulturmiljøet, og berører i noen grad enda mer sentrale kulturminnelementer enn H2. Det får ved Bondalen dels de samme konsekvenser som H2, men har flere store konfliktpunkter ved elvesletta, Sande, Sandegata og Nøisom (Glenne).

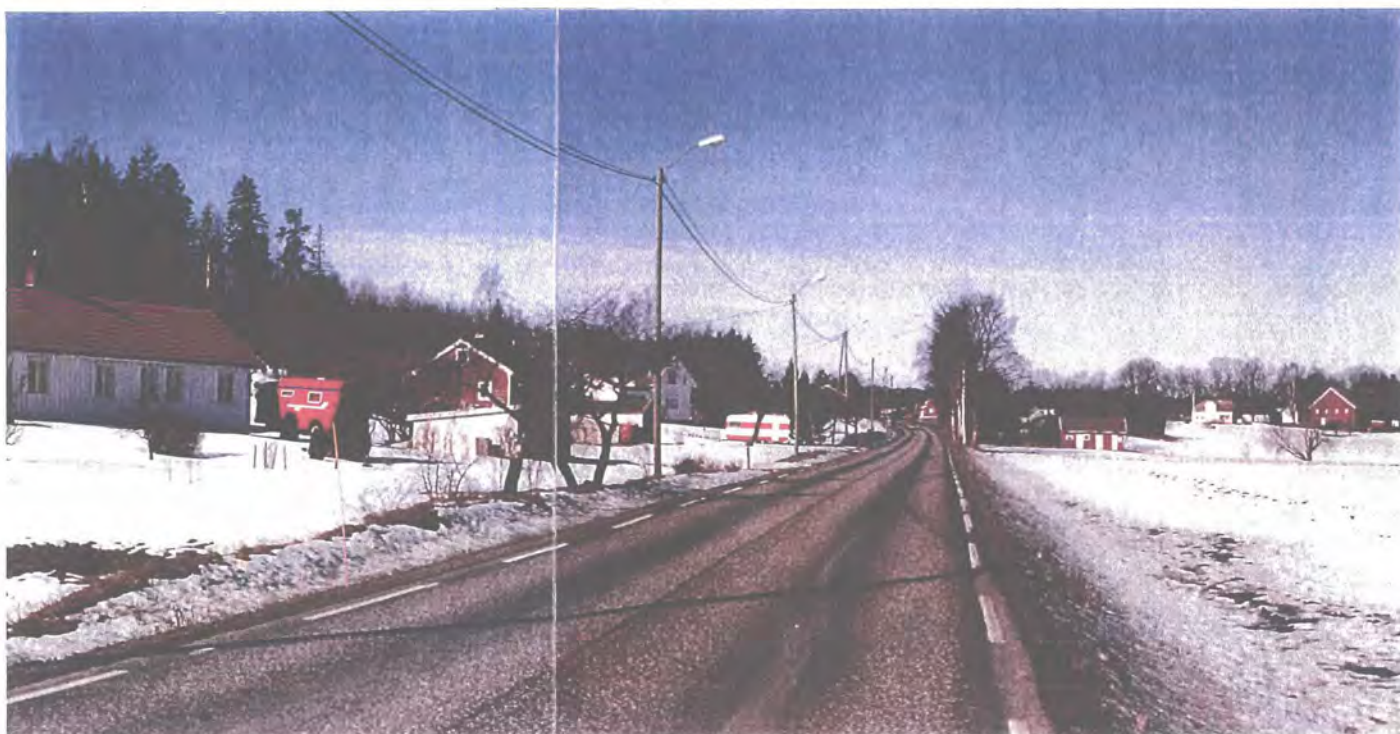
stasjonslokaliseringer

I de foreliggende planene er tidligere vurderte stasjonslokaliseringer innenfor kulturmiljøet forlatt.

konklusjon

H1 gir de minste konfliktene i dette kulturmiljøet.

Sandegata med den eldre småhusbebyggelsen, sett mot Østre Sande.

De mange, fint murte jernbaneundergangene og bruene i området har jernbanehistorisk verdi. Over ses den staselige brua til Hortensporet over Sandeelva. Bebyggelsen på Sande Mølle skimtes bak. Under er en av de minste undergangene, ved "Nubbestua".

Sande-høyden og Borrevannet sett nordvestover fra Rv 306, som kommer inn i bildets venstre kant. Deler av småhusbebyggelsen i Sandegata ses langs veien. Tunet på Østre Sande ligger litt til høyre for veien. Borrevannet og Semb Hovedgård ses i bildets høyre del.

Skoppum gård og Skoppum tettsted sett mot nordvest. Hortensporet dammer i dag en avslutning av naturformasjonen "Borreskåla" mot sørvest. Ved Sandeelva midt i bildet ligger Sande Mølle og Sande Sag. Et lite "industriested" med lange tradisjoner, hvor den opprinnelige tilknytning til vannkraft og nærliggende gårdsbruk fortsatt er lesbar.

I forlengelsen av Mølleanlegget ses den karakteristiske Skoppum-ryggen, med tuna til Søndre Skoppum nærmest og Skoppumhaugen med gravfeltet rett bak.

Skoppum tettsted ligger i det skogklede høydedraget vest for Skoppum gård.

H2 vil legge seg tett langs foten av Skoppum-ryggens vestsida.

Et av de lave steingjerdene i beitehagen på Sande, på østsida av den "Nordre Haugen".

Langs Fv 669 over Sandehøyden passerer man en flott allé med store gamle løvtrær.

Fra Sande-høyden til Solbergåsen. Mellom høydene ligger elveslettelandskapet vest i Borreskåla. De meanderende elvebåndene markeres som løvskogsbelter. Sandeelva kommer inn fra venstre. Vi ser godt de karakteristiske, parallelle elveløpene til Sandeelva og Solbergelva ved foten av Solbergåsen, som understreker åsens form.

Det lille huset i veikrysset nederst til høyre er "Sandebrakka". Til høyre, bak denne ses tunet på Østre Sande, midt i bildet bakenfor ligger Sande Bruk og til venstre foran, tunet på Vestre Sande. Bebyggelsen på Solberg bak i bildet, ligger som et fondmotiv i landskapet, i grensen mellom inn- og utmark. Til venstre for Solberg ser vi daldraget med veien til Nykirke

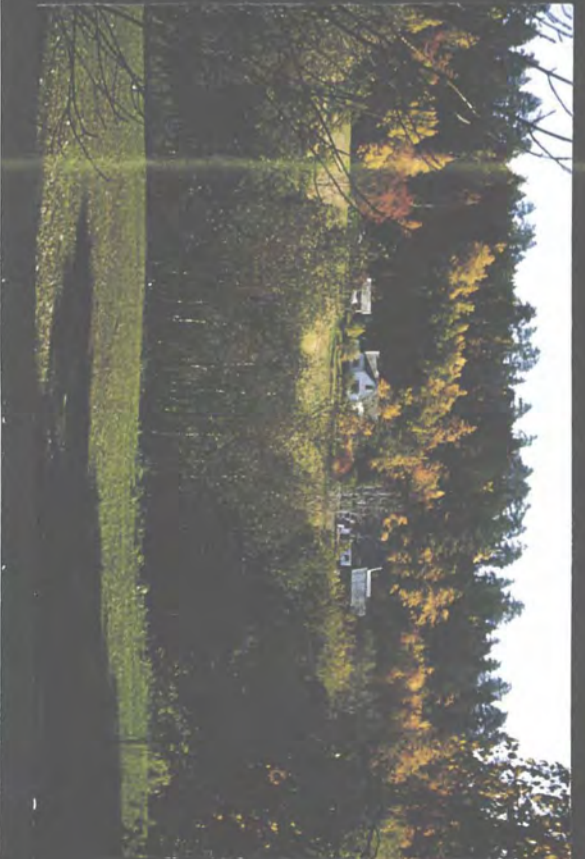
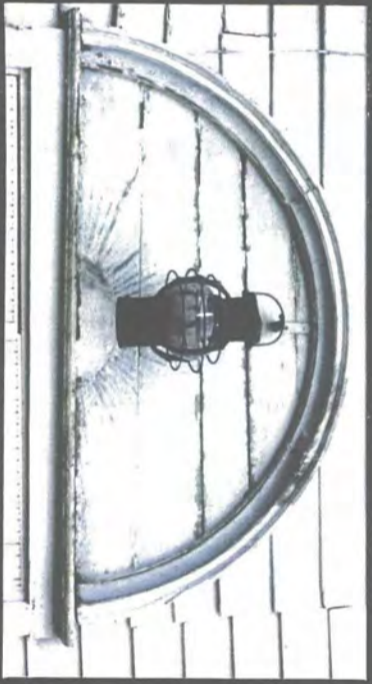
H5 vil krysse slettelandskapet og skjære rett gjennom tunområdet på Sandehøyden - dels i kulvert.

Ravinlandskapet langs Solbergelva sett fra Nordre Rygland. Tunet på Vestre Solberg (37/1, 19) ligger midt i bildet, delvis skjult bak den frodige løvirevegetasjonen. Vekslingen mellom jorder som blir slått langt ned mot elva og den frodige skogen er typisk for den sørligste delen av dette kupert daldraget. H2/H5 vil følge elvedalen og blir her liggende på vestsiden av elveskråningen.

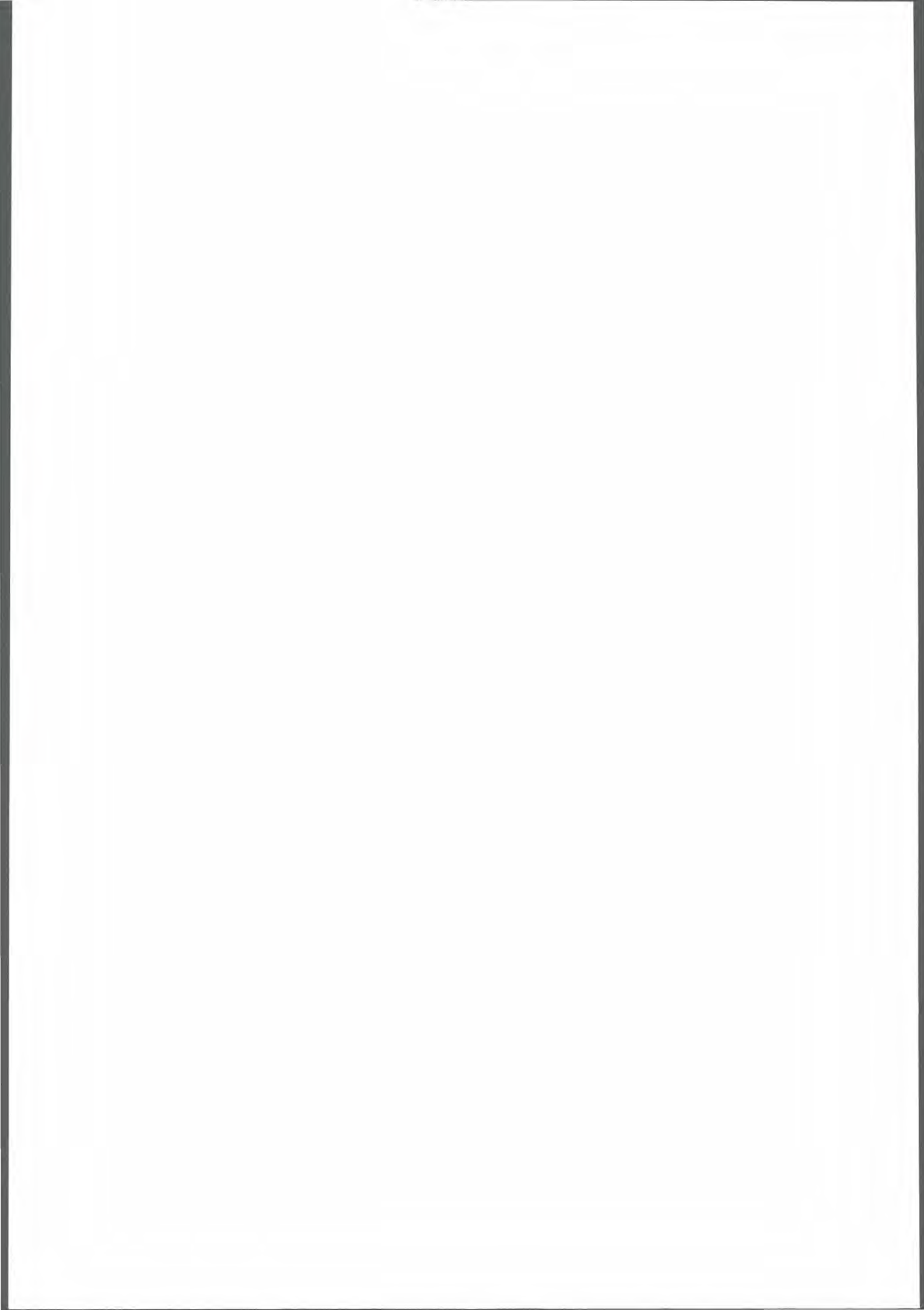
Potetkjeller med redskapshus på Østre Sande. Det lille huset er et kulturelement i det åpne, jordbrukslandskapet rundt Borrevannet. Tidligere var innslaget av slike enkelthus for ulike funksjoner vanligere.

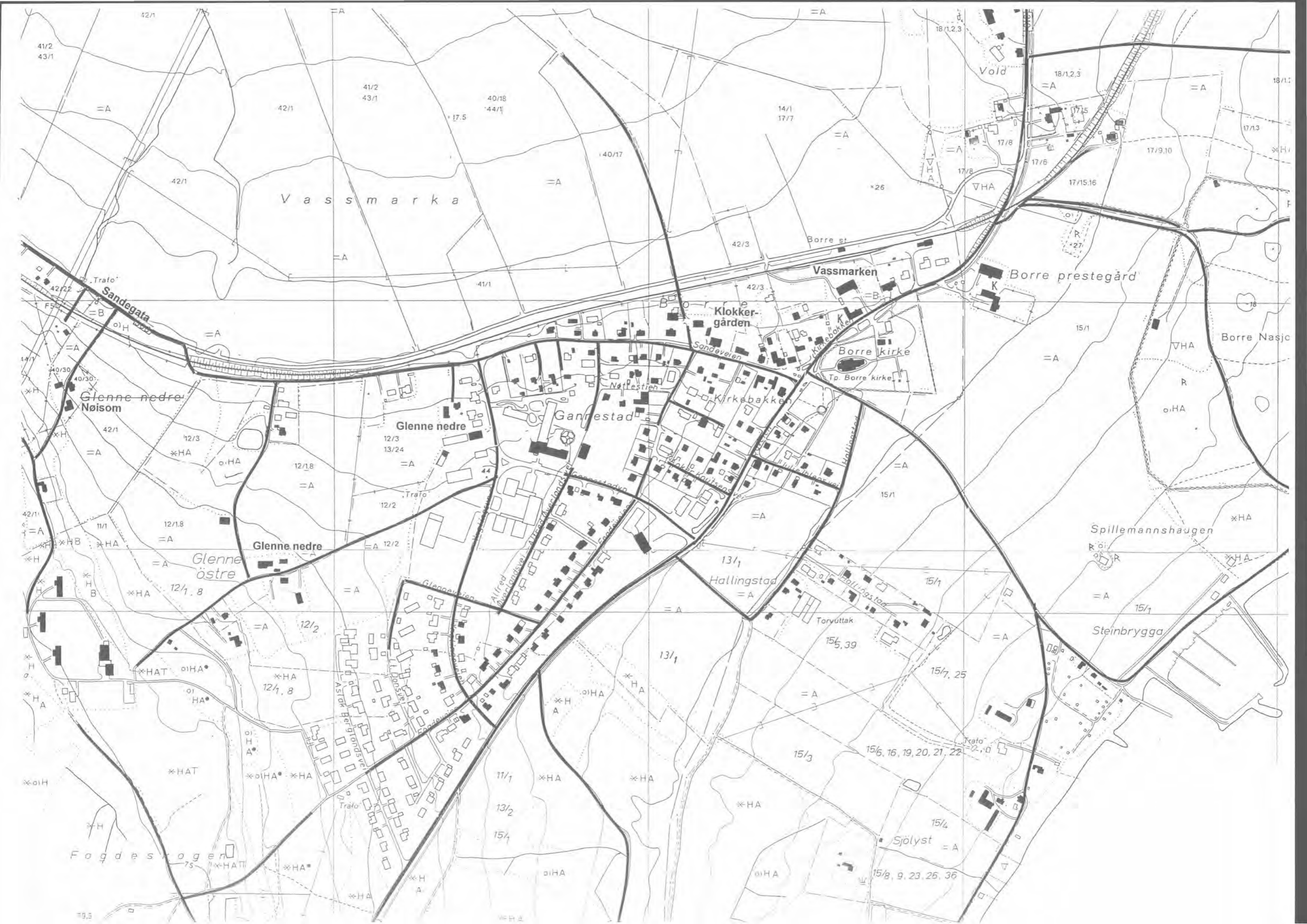
Husene på Østre Sande står i et åpent, men klart firkanttun. Framhuset ble bygd rundt 1850. Bryggerhuset kan være eldre. Stilpreget er senempirens, og autenticiteten er høy.

Gårdsbebyggelsen på Sande Bruk til venstre og Vestre Sande til høyre, sett fra Skoppum-ryggen. Husene i begge tun er i hovedsak orientert langs høyderyggen vestkant mot Skoppum. Driftsbygningene på de to brukene representerer hver sine tidsepoker. Sveitserlåven på Vestre Sande er typisk for århundreskiftet, og det mangesidige jordbruket etter Hamskiftet. Driftsbygningen på Sande Bruk fra 1969/71 er en av de en av de yngste i området. De store trærne mellom de to tuna markerer eikelunden med gammel beitehage som fortsatt holdes i hevd. Det er her H5 vil skjære inn i Sandehøyden i retning Bakkenteigen.

<p>Sørenden av Borrevannet mot Borreskåla. Vi ser her hvordan raformasjonen avgrensner landskapet mot øst og sør. Forstadsbebyggelsen til Horten følger Raveien til venstre. Kirkebakken med Borre kirke ligger på "det smaleste" partiet sør for Borrevannet. Sandebbrukene markerer seg som en framstikkende "øy" i jordbrukslandskapet. Det mørke partiet bak Sande og Kirkebakken er bl.a. Fogdeskogen, Tonsåsen og Sandeåsen. Skogen i Solbergåsen ligger til høyre i bildet.</p>	<p>I dag er det ridehester som beiter mellom tuna i Solbergåsen. Bildet er tatt mot Søndre Rygland og Skoppum.</p>	<p>Disse to gravhaugene på Skoppumhaugen viser hvordan dette forhistoriske "gårds-gravfeltet" ligger i forhold til bebyggelse og landskap. Feltets karakteristiske beliggenhet på toppen av</p>	
<p>Framhuset på Mellom Solberg ligger til venstre. Bildet er tatt sørover mot Sande. Det er storslagen utsikt over landskapet ved sørenden av Borrevannet fra Solberg.</p>	<p>"Sola" på Mellom Solberg. En detalj av inngangspartiet på framhuset som røper en høyrere alder, og en annen sosial rang, enn det første-inntrykket huset gir i dag, etter ombygginger i sveitserstil på 1880-tallet.</p>	<p>Jernbaneundergangen ved Olsmyrveien er blant de høyeste av de gamle, gråsteinsmurte undergangene i området.</p>	
<p>Søndre Toen har et tidsenhetlig sveitserstilstun hvor husene i stor grad har bevart stilpreget.</p>	<p>Søndre Rygland ligger lavt, med tunområdet mellom elvene i slettelandskapet. Viser her den gamle låven som står alene igjen i tunet på bruk 39/1.</p>	<p>Herfordkyr på beite i beitehagen på den Nordre Haugen på Sande. Det er i dette området den gamle gården Søndre Kjær skal ha ligget. Bakenfor skimtes det åpne landskapet sør for Borrevannet, avgrenset av bebyggelsen til Kirkebakken på rahøyden.</p>	<p>Husene i tunet på Bondalen ligger på rad langs en smal hylle i vestsida av Solbergåsen, med Solbergelva i en dyp dal foran. Bildet er tatt fra Nykirkeveien. H2 vil passere på jordene like foran tunet.</p>
<p>Skoppum-ryggens vestsida. Sande Mølle til høyre og gårdsbebyggelsen på Søndre Skoppum. Skoppumhaugen med gravfeltet og husene på Mellom Skoppum utgjør en enhet både i visuell og kulturhistorisk forstand. H2 er foreslått å følge foten av dette høyledraget.</p>			

V a s s m a r k a

Vassmarken

Borre prestegård

Glennene nedre Nøisom

Glennene nedre

Ganrestad

Klokkergården

Borre kirke

Glennene østre

Glennene nedre

Hallingstad

Spillemannshaugen

Steinbrygga

Fogdeslogen

Sjølyst

42/1

41/2
43/1

41/2
43/1

40/18
44/1

14/1
17/7

18/12,3

18/12,3

18/11

17/13

17/9,10

17/15,16

42/3

41/1

*26

*27

12/3

12/3
13/24

12/18

12/1,8

12/1,8

12/2

12/1,8

13/1

15/6,39

15/7,25

15/3

15/6, 16, 19, 20, 21, 22

15/4

15/8, 9, 23, 26, 36

11/1

12/2

15/1

15/1

*HAT

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*oH

*H

*HAT

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*oH

*H

*HAT

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

*HA

Kulturmiljø 0701-05

Raet

Innholdsoversikt

side

OVERSIKTSDATA

125

HISTORIKK OG BESKRIVELSE

129

GENERELLE TREKK

<i>Gårdenes navn</i>	129
<i>Eiendomsforhold og gårdsdelinger</i>	130
<i>Gårdsstruktur</i>	131
<i>Ferdselen</i>	133
<i>Plass- og småhusbebyggelsen</i>	135
<i>Sentre og offentlige institusjoner</i>	135
<i>Industri og annen virksomhet</i>	137

GÅRDER OG STEDER

<i>Kirkebakken</i>	139
<i>Glenne</i>	144
<i>Fogdeskogen</i>	145
<i>Vestmannrød, Fagerlund og Fjugstad</i>	148
<i>Østre Adals områder ved Raveien</i>	152
<i>Læret</i>	153
<i>Ra, Ytre Kjær og Søndre Kjær</i>	155
<i>Jareteigen</i>	157
<i>Annen bebyggelse ved Raveien</i>	158

OPPSUMMERING OG VURDERING

161

VIRKNING OG KONFLIKTVURDERING

163

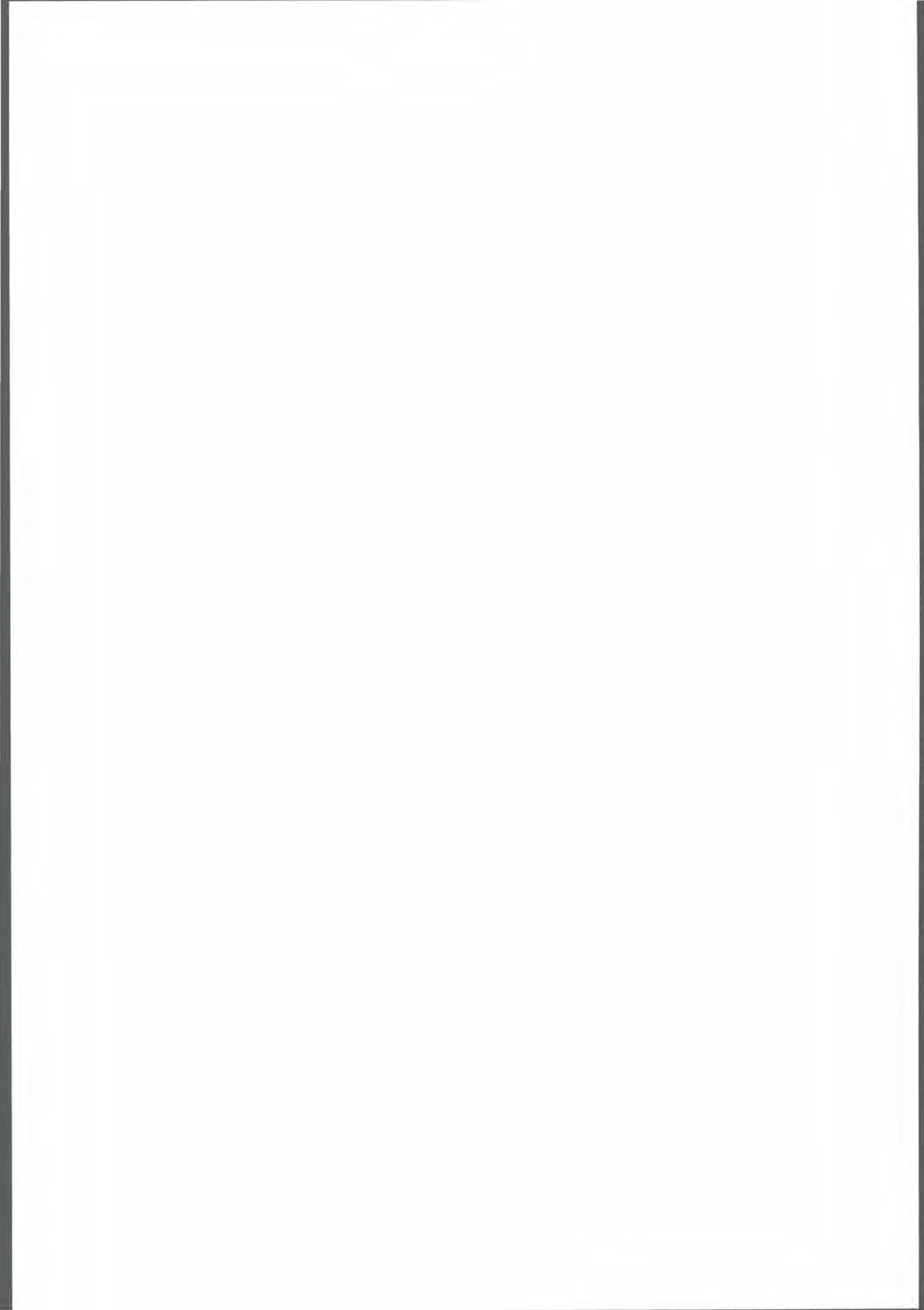
Alternativ H5

163

BILDEMONTASJE

170

Utsnitt av økonomisk kartverk over Kirkebakken, ajourført 1986. Veier og bebyggelsessituasjonen fra 1964 er markert etter tilsvarende kart fra 1964. Diverse navn brukt i rapporten er påtegenet.

Kulturmiljø 0701-05

Raet

Oversiktsdata

KOMMUNE

Borre og Tønsberg

TRASÉALTERNATIVER

H, lenke H5

KARTBLAD

Økonomisk kartverk: CL 033-5-4, CL 032-5-1, CL 0322-5-2,
CL 032-5-3, CL 032-5-4
Prosjektkart NB 3 og NB 4

GÅRDSNUMMER

Borre

- 2 Åsgården
- 3 Ytre Kjær
- 4 Ra
- 5 Læret
- 7 Østre Adal
- 8 Friberg
- 9 Fjugstad
- 10 Vestmannrød
- 11 Øvre Glenne
- 12 Nedre Glenne
- 13 Gannestad
- 14 Vassmarka
- 15 Prestegården
- 50 Lørge
- 51 Kimestad

Tønsberg

- 66 Søndre Jareteigen
- 67 Nordre Jareteigen
- 71 Søndre Kjær
- 72 Gullerød (kun deler)

FØR-REFORMATORISKE LOKALITETER

0701/05/CL 032-5-1/3	1 gravhaug
0701/05/CL 032-5-1/4	3 gravhauger
0701/05/CL 032-5-1/5	3 gravhauger
0701/05/CL 032-5-1/6	3 gravhauger
0701/05/CL 032-5-1/7	5 gravhauger
0701/05/CL 032-5-1/24	2 gravrøyser
0701/05/CL 032-5-1/30	8 gravhauger
0701/05/CL 032-5-1/31	Røys
0701/05/CL 032-5-2/4	Funnsted
0701/05/CL 032-5-2/5	2 gravhauger
0701/05/CL 032-5-2/6	Funnsted
0701/05/CL 032-5-2/7	Fossile dyrkingsspor
0701/05/CL 032-5-1/8	2 røyser
0701/05/CL 032-5-2/9	Fossile dyrkingsspor
0701/05/CL 032-5-2/10	Steinalderlokalitet
0701/05/CL 032-5-2/11	Steinalderlokalitet
0701/05/CL 032-5-2/12	Røyser
0701/05/CL 032-5-2/14	Fossile dyrkingsspor
0704/05/CL 032-5-3/4	Haug
0701/05/CL 033-5-2/13	3 røyser, 1 steinstreng
0701/05/CL 033-5-2/14	Fossile dyrkingsspor
0701/05/CL 033-5-4/17	Funnsted
0701/05/CL 033-5-4/18	Middelalderkirke

NYERE TIDS LOKALITETER

0701-05-01	Nedre Glenne
0701-05-02	Veier i Fogdeskogen
0701-05-03	Gunnerød
0701-05-04	Fagerlund Bakken
0701-05-05	Vestmannrød
0701-05-06	Småhus i Kimestadveien
0701-05-07	Fjugstad
0701-05-08	Katrineberg
0701-05-09	Læret
0701-05-10	Høgenhall
0701-05-11	Ra
0701-05-12	Enger-Ra
0701-05-13	Nordre Jareteigen

AVGRENSING

Området omfatter Raet i Borre og Tønsberg fra Kirkebakken og Borre kirke i nord t.o.m Jareteigen i sør. Sørøver fra kommunedelet mellom Borre og Tønsberg lar vi Raveien være østre grense. Vestre avgrensning er Adalsbekken fram til Dal gårdsområde. Sandeskogen er den nordre avgrensning. Utgangspunktet for avgrensningen har, foruten hensynet til inngrepet, vært Raet som et bærende kulturlandskapselement. Dette har vært problematisk da Raet ikke bare utgjør et særpreget kulturlandskap i seg selv, men fungerer som ramme for viktige nærliggende landskapsrom og miljøer. Slike miljøer er området rundt Borrevannet i nord, den såkalte Borreskåla og Adalsgrenda i sørvest. Ved Borreskåla blir grensene understøttet av tettstedsbebyggelsen på Kirkebakken og veier og jernbane. Mot Adalsgrenda er det ingen slik kulturskapt landskapsgrense. Vi har her fulgt gårdsområdenes utstrekning, og trukket grensene langt ned i dalen.

Kulturmiljøet er definert stort av hensyn til helheten. Områder langt fra inngrepene blir kun perifert behandlet.

VERNESTATUS OG PLANFORHOLD*automatisk fredete kulturminner*

Automatisk fredete kulturminner på Åsgården, Fjugstad, Læret, Østre Adal, Nedre Glenne, Fogdeskogen 11/1, 13/2, 15/1, Prestegården og Vestmannrød. Borre middelalderkirke er også automatisk fredet.

vedtaksfredete kulturminner fra nyere tid

Hovedbygningen på Kirkebakken (Vassmarka) fredet etter vedtak i 1927.

Borre kommuneplans arealdel

Borre kommuneplans arealdel 1991 - 2002: Borre nasjonalpark med naturreservat. Adalstjern landskapsvernområde vest for Raveien. Fjugstad naturreservat øst for Raveien. Fredede trær ved Gunnerød og Gannestad. Planlagt ny Rv 310 vest for tettstedet Kirkebakken, over Nedre Glenne. Planlagt fortetting av boligbebyggelse mot denne, og vest for denne, store områder planlagt til offentlig formål. Det offentlige arealet ved Bakkenteigen planlagt utvidet. Det meste av jord- og skogsområdene for øvrig er merket som vanlig LNF-område. Planen viser sammenhengende tettstedsregulering ved Kirkebakken og spredt langs Rv 310, Raveien.

Tønsberg kommuneplans arealdel

Tønsberg kommuneplans arealdel 1991 - 2003: Hovedkartet; hovedsakelig LNF område med landbruk som dominerende næringsinteresse. En mindre stripe langs Raveien ved Jareteigen er markert som eksisterende boligområde. Raet blir ved temakart 07 (Kulturminnevern) vist i en større sammenheng og framhevet som et område særlig rikt på synlige kulturminner.

andre

Nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap, ved Fylkesmannen i Vestfold 1992: Område 5 Fjugstad, Vestmannrød, Nasjonalparken, vurdert å ha stor verdi. Område 6 Adal, Kimestad, Bergan, vurdert å ha stor verdi og middels verdi.

NATURGRUNNLAG OG AREALBRUK

Det dominerende landskapselementet er Vestfoldraet som fra Horten til Kjær følger fjordens strandlinje. Ved Kirkebakken er Raet en del av Borreskålas sørvestre avgrensing. Mot vest, ved Lørge/Kimestad, grenser Raet mot et skogsområde hvor bart fjell og forvittringsmateriale skaper en småkollet topografi. Mellom dette og Raet ligger et oppdemt myrområde med Adalstjern. I sørvest er Raet en del av den store Adal-dalens østre avgrensing. Jordsmonnet på sidene av moreneryggen er strandavsetninger med stort innslag av sand, og leire lenger ned i sidene. Adalsbekken er det viktigste vassdraget og renner nordover mot Borrevannet.

Landskapsbildet og arealbruken er blandet, med tettstedsbebyggelse ved Kirkebakken og spredt langs Raveien, store områder av skog dominert av varmekjære løvtrær sør for Kirkebakken, og åpent jordbrukslandskap ved Borre kirke og mot Adalsgrenda. Deler av jordbrukslandskapet har storgårdspreg.

Raveien, Rv 310 er en av de viktigste kommunikasjonsårene i Borre kommune. Den blir lokalt også kalt Hortensveien og Tønsbergveien. Ved Kirkebakken er det knutepunkt for Rv 306 og godsspor mot Horten, Skoppum og Nykirke, ved Ytre Kjær for Rv 311 mot Åsgårdstrand og Fv 665 mot Undrumsdal.

Raet med Bakkenteigen og Adalstjern sett nordover mot Kirkebakken og Horten. Skogsområdene bak Adalstjern kalles Fogdeskogen. Tunet på Vestmannrød ses til høyre for Rv 310.

Historikk og beskrivelse

GENERELLE TREKK

Historien i området er nært knyttet til et karakteristisk parti av Vestfoldraet. Sentrale elementer i områdets historiske utvikling er monumentale gravhauger fra yngre jernalder, Borre middelalderkirke, fysiske spor som viser endringer i kulturlandskapet, gamle store gårder langs Raet, nærheten til Åsgårdstrands rederaristokrati, marineverftet i Horten, samt Raveien med betydning for ferdsel og bosetting.

Hoveddelen av området hører til Borre kirkesogn. I sør deler kommunegrensa og de gamle sognegrensene gården Kjær slik at Ytre Kjær hører til Borre, mens Søndre Kjær hører til Sem kirkesogn. Videre sørøver er Raveien skille mellom Slagen og Sem

Gårdenes navn

Det er i tilknytning til Raet man kan forvente å finne noe av den eldste jordbruksbosettingen i Vestfold. Den selvdrenerende morenejorda har gitt gode betingelser for et tidlig åkerbruk. Tidlig gårdsetablering skjedde i disse områdene, og selv om sporene etter denne bosettingen ikke lenger er så godt synlige, kan gårdsnavnene være viktige indikatorer på gårdenes alder.

Glennie

Lengst nord ligger Glennie, Gannestad og Borre prestegård. De ligger der Raet gjør en sving rundt Borreskålas sørende. Dette gir en svært fin beliggenhet med vidt utsyn mot nord og nordøst. Trolig er det dette aspektet som har gitt gården *Glennie* sitt navn. Navnet kommer av det gammelnorske *glenna* som betyr åpning eller lysning i skogen. Slik kan også gårdens beliggenhet oppleves i dag, når man kommer til den søfra gjennom Fogdeskogen og utsikten fra gården åpner seg både mot Borrevannet og Oslofjorden. Som naturbeskrivende navn regnes Glennie til de eldste navnegruppene.

Borre prestegård

Kjernen i *Borre prestegård* var gården *Orretuft*, et navn som tidlig har gått ut av bruk. Navnet skrives *Orratuft* i 1400. Selv om førsteleddet trolig er avledet av fuglenavnet Orre, er det uvisst om det er fuglen eller det avledelede mannsnavnet Orre som har gitt gården dens navn. Like ved, i østskråningen mot fjorden, lå ødegården *Duerod* (senere husmannsplass). Også her finner vi en fugl i navnets førsteledd, nemlig due. Kanskje kan begge disse navnene ses som en beskrivelse av et område med spesielt rikt fugleliv?

naturbeskrivende navn

Sør i området ligger gårder med naturbeskrivende navn som *Ra*, *Kjær*, *Læret* og *Åsgården*. Særlig regnes naturnavn i ubestemt form, som *Ra* og *Kjær* til de eldste navneklasser. *Ra* kommer av gml. no. *rad*, som betegnende nok betyr grusrygg. *Læret* skal være avledet av lærelto og betyr eltet leire. Begge navn betegner jordsmonnet på stedet. *Kjær* ligger på toppen av Raets østside og betyr kjerr eller kratt. *Åsgården*, som ligger noe ned i Raets østside mot fjorden, kommer av gml. no. *asgadr*, som betyr gården ved åsen. Trolig er det Raets form det vises til her. Nord for *Læret* og *Dal* ligger *Østre Adal*, den eneste av de mange

Ltn. Magnus sitt kart over de nordlige deler av Vestfoldraet fra Kirkebakken til Horten fra 1865. 1:20 000. Statens Kartverk, Hønefoss.

matrikkelgårdene på navnegården Adal som ligger øst for Adalsbekken. Om Adalsnavnet, se kulturmiljø Adalsgrenda nr. 0701-07.

sammensatte navn

Sammensatte navn som kan høre til en noe yngre gårdsetablering har vi i *Gannestad, Fjugstad, Vestmannrød, Gullerød og Jareteigen*. *Gannestad*, som ligger mellom Glenne og Borre prestegård kjennes i eldste skriftform fra ca 1400 som Gandastadum. Sisteledet er det gammelnorske stadir, mens første leddet kan ha flere tolkninger. I følge Rygh kan det være avledet av et mannsnavn, eller kanskje fra gandr (kjepp) brukt som trolldomsmiddel, eller mer trolig mener han, viser det til et annet, eldre navn på Borrevannet.

Fjugstad og Vestmannrød er to store gårder som ligger langs Raets østskråning ned mot fjorden. Også for Fjugstad er folkningen av første ledd usikker. Rygh foreslår at det er avledet av fjosstadir som han setter i sammenheng med et sted hvor det holdes kvegmarked. Det kan også betegne et sted hvor snøen føyer, eller være avledet av mannsnavnet Fljugr. Vestmannrød kan være avledet av gml. no vestmadr-rud og bety "gården som ble ryddet av en mann som kom vestfra". Også Vestmann kan være brukt som mannsnavn.

Forstavelsen i *Gullerød* regner Rygh med er mannsnavnet Gulli. *Jareteigen* er iflg. Rygh satt sammen av Jadarr og teigr. Jare kommer av gml. no. jadarr, som betyr kant eller rand. Slik gården ligger til, har nok navnet betegnet en teig som lå på kanten av Raet.

ynge gårdsnavn

Vassmarka, som er navnet på en gård i tettstedet Kirkebakken, er nyere som gårdsnavn. Det er overført fra landskapsbetegnelsen Vassmarka på skråningene fra Raet ned mot Borrevannet – som omfatter flere gårder. *Friberg*, som navn på en matrikkelgård, skiller seg ut og er konstruert ved en utskilling fra Østre Adal i 1759. Det betyr rett fram fritt berg.

ødegårder

Området fra Bakkenteigen og Vestmannrød til Glenne og Kirkebakken er i dag et ubebygd skogsområde. I høymiddelalderen kan dette landskapsbildet ha vært annerledes. Trolig kan flere av ødegårdene som nevnes i skriftlige kilder knyttes til dette området. På 1600-tallet nevnes *Riemo og Ra ødegårder* til Fjugstad, to skogstykker som trolig var gårdsbruk før Svartedauen, og som senere benevnes som *Teien skogødegårder*. *Gunnerød* var en av flere gårder som ble lagt til Borre prestegård, og kan lokaliseres til området nord for Bakkenteigen.

Lørge og Kimestad

Lørge og Kimestad ligger helt vest i området ved Adalsbekken og grenser ikke til Raet. Gårdsnavnet Lørge er uforklart. Rygh antyder at det kan være fra et elvenavn. Kimestad er en stadgård hvor førsteledet iflg. Rygh kan være avledet av *kimmer*, som kan bety bødker (tønnemaker). Om så er tilfelle, kan navnet vise til at gården har vært knyttet til en som behersket dette handverket.

Eiendomsforhold og gårdsdelinger

Nærheten til Borre prestegård har i etterreformatorisk tid ført til store endringer i gårdsstruktur og eiendomsforhold for flere gårder i området. Dette er også forhold som har virket strukturerende for bebyggelse og utvikling helt opp i vår tid.

Den gamle prestegården Orretuft var for liten som prestegård i hovedsognet og ble tidlig tillagt flere gårder. Staten har som følge av dette blitt sittende med store eiendommer i området. På 1600-tallet ble Gannestad, Gunnerød og Duerød brukt sammen med prestegården i tillegg til parter i mange andre gårder. Duerød og Gunnerød gikk tidlig i sin helhet inn i prestegården, mens Gannestad ble lagt ut til Fogdegård ca 1800. Glenne var bygselsgods under prestegården, og Ra ble lenge brukt som avlsgård. Rundt 1800 ble Øvre Glenne lagt ut til enkesete for Borre sogneprestembete. Den videre utviklingen førte til at gården har vært ubebodd siden midten av 1800-tallet. Nedre Glenne og Ra ble solgt til oppsitterne på 1830-tallet.

De øvrige gårdene i kulturmiljøet synes å være solgt til oppsitterne på 1730-1750-tallet. Fjugstad var før det en del av jordegodset til Oslo Hospital, Vestmannrød, Læret og Åsgården en del av det store grevegodset.

Den videre utvikling av gårdshistorie og eierforhold følger ulike mønstre. Gårdsdeling med utvikling mot flere selvstendige, tradisjonelle gårdsbruk finner vi på Nedre Glenne, Ra, Læret, Kjær, Østre Adal, Gullerød og Jareteigen. Vestmannrød og Fjugstad er lite preget av deling og framstår med store bruksenheter. Jordbruksarealet til Åsgården og Fjugstad er i dag slått sammen til én driftsenhet. Det samme er inn- og utmarksarealet til Øvre Glenne, Gannestad og Prestegården. Øvre Glenne og Gannestad framstår ikke lenger som gårdsbruk, også bebyggelsen er borte.

Gårdsstruktur

Raet og Raveien som del av eiendomsstruktur

Ser vi på gårdenes områder slik de avtegnes med grenser på dagens økonomiske kartverk, (samt gårdskart over Prestegården og Gannestad) er det tydelig at Raet har vært et overordnet strukturerende element. Alle de nevnte gårdene har områder som strekker seg opp til toppen av Raet, som markerer et eiendomsskille mellom de som ligger på vestsida og de som ligger på østsida.

I hovedtrekk følger eiendomsgrensene Raveien. Det gjelder ikke ved Gunnerødbrekka, bakken som skrår ned Raets østside fra Bakkenteigen til Kirkebakken. Fra Bakkenteigen går det imidlertid også en gammel vei videre nordover gjennom Fogdeskogen, langs høyden av Raet i retning av hovedtunet på Nedre Glenne. Gårdskart viser at gårdsgrensene fulgte denne veien før.

Både navnegårdene Fjugstad, Ra og Læret har matrikulert grunn på "den andre siden" av Raveien, men dette er mindre løsrevne teiger. Også her ser Raveien ut til å ha vært et strukturerende element.

innmark og tunområder

Om vi ser på hvordan gårdenes innmark, utmark og bebyggelsesområder fordeler seg i dette landskapet er bildet mer variert. Det er bare ved Glenne og Borre prestegårdsområde at der er innmark som dominerer arealutnyttelsen på toppen av Raet. I dette området finner vi også de gamle gårdstuna lokalisert på høyden. Slik sett er de en del av et eldre, enhetlig kulturlandskapsbilde sørøst i Borreskåla, sammen med gårdene Vold, Eik og Røre lenger nord.

I sør, ved Læret, Ra og Kjær er bare Raets vestskråninger dyrket helt opp. Ved Søndre Kjær og Gullerød preger store dyrkingsflater begge sider av Raveien. Vestmannrød og Fjugstad har hovedtyngden av sin

KART
 OVER
BORRE PRESTEGÅRDSSKOG
 OG
GANNESTAD FOGEDGÅRDSSKOG

BORREHERRED JARLSBERG-COLARVING AWT

OPTAT AV KONGSBERG SKOGSKOLE

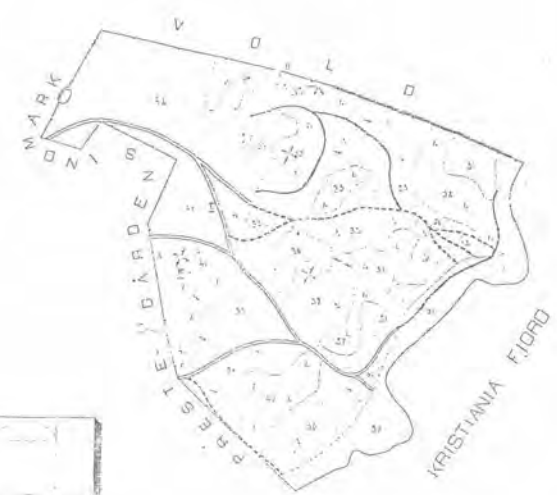
1911

GANNESTAD SKOG	I
GLENNE	II
GUNNERÖD	III
BAKKEN	IV

STRANDSKOGEN

GRAN	I III ALD.KL.	-----	-----
	IV	-----	-----
	V	-----	-----
ÆDELGRAN		-----	-----
BÖK		-----	-----
LÖVSKOG		-----	-----
IBLD:	FURU	-----	-----
	GRAN	-----	-----
	LÖVSKOG	-----	-----
DYRKET MARK HAVN		-----	-----
MYR		-----	-----

1:5000

innmark et stykke ned i Raets østskråninger, i samme belte som Åsgården.

Det varierer også hvor gårdenes tunområder ligger i forhold til landskapet. Tunene på Vestmannrød og Fjugstad ligger litt ned i østskråningen, i overkant av sine jorder. Læret og Østre Adal har sine hovedtunområder på mindre, oppstikkende høyderygger (åkerholmer) midt i jordveien vest for Raet, mens Borre prestegård, Glenne, (tidl. også Gannestad), Kjær og Ra har sine gårdstun på toppen av rahøyden, i hvert fall de eldste.

utmark

Det er store belter av skog langs toppen av Raet i dette området. Det største sammenhengende området finner vi i de gamle stateieidommene Prestgårdsskogen og Fogdeskogen (Gannestads skogen). Denne henger også sammen med utmarksområdene til Sande, Lørge og Kimestad. Videre sørover er det belter av skog på begge sider av veien. Her har bl.a. gården Ra en skogteig løsrevet fra resten av gårdsområdet.

De viktigste beiteområdene for gårdene sør i kulturmiljøet var i ravinene som skjærer seg ned i det lavere leirjordssjiktet. Slik en ennå dels kan finne det ved den store bekkedalen mot Myre.

Fiske har vært en viktig ressurs for gårdene som grenser til fjorden. Laksefisket til Borre prestegård, Fjugstad og Åsgården er nevnt i skriftlige kilder langt tilbake. Brisling og sild har faste gyteplasser på sandrevet innenfor Bastøya, og det har vært hevdet at dette fisket ennå i dag er fjordens beste.

spor etter kulturlandskapet i forhistorisk tid

En arkeologisk avhandling som omhandler landskapshistorien i denne delen av Borre (Jerpåsen 1993), fra Nasjonalparken mot Åsgårdsstrand, har gitt oss god kunnskap om de kulturbetingede landskapsendringer som har skjedd her i løpet av de siste 2000 år. Dagens kulturlandskap inneholder fysiske spor fra flere perioder som sammen med pollenanalyser fra myrer og jordprofiler er med på å gi oss et bilde av bosettingsmønster og bruk av landskapet over tid. Disse sporene ligger i dag bevart som lommer i skogsområder innimellom områder som nyttes i dagens jordbruk.

tunstruktur

Det er relativt tette tunklynger for flere bruk på Nedre Glenne, Læret og Østre Adal. Forøvrig ligger de enkelte gårdstuna spredt. Firkanttunet ser ut til å ha vært bestemmende for organiseringen av bebyggelsen i de fleste av gårdstuna.

Ferdselen Raveien

Slik bildet framstår på kartet fra 1825 har det vært få endringer av hovedferdselsnettet. *Raveien* har naturlig vært den overordnede ferdselsveien i området. Hovedveien skrår da som nå ned fra Raet ved Bakkenteigen i retning Borre kirke. Dette er sikkert en vei med lange tradisjoner, men utfra eiendomsforhold, som nevnt over, og topografi kan en stille spørsmål om ikke skogsveien fra Fagerlund gjennom Fogdeskogen mot Nedre Glenne, som følger Raet videre, har hatt en større betydning før. Bokstavelig talt er det dette som er fortsettelsen av "veien på raet". Over Nøisom har denne veien forbindelse til den gamle bygdeveien mot Nykirke.

Kart over Statens skoger sør for Kirkebakken i 1911. Original 1:5 000. Jordskifteverkets kartarkiv, Ås

Raveien ved Fjugstad og Østre Adal, sør for Katrineberg. Spredte, små klynger med boligbebyggelse er typisk for bygningsmiljøet langs de gamle hovedveiene. Senere boligtomter blir gjerne skilt ut etter hvert nær de eldste stuene. Bygningsmiljøene får ofte stor spredning i tid, slik vi ser det her. Selv om det har gjennomgått moderniseringer, røper grunnmur og andre detaljer at huset i midten er langt eldre enn nabohusene. I venstre billedkant i bakgrunnen viser terrenget sporene etter et av de mange mindre grustakene på Ra-ryggen.

tilknytningsveier og forbindelseslinjer mellom innland og kyst

Også de andre hovedveiene og tilknytningspunktene i området ser ut til å ha hatt lange tradisjoner. *Veien fra Åsgårdstrand* til Raveien ved Kjær, og videre fra Ra over Adal til Kongeveien ved Sollerød i Undrumsdal er en av de gamle forbindelsene mellom innlandet og kysten i Vestfold. Dette var en viktig vei for frakt av tømmer til ladestedet Åsgårdstrand. Iflg. kartet fra 1825 ser den ut til å følge dagens trasé, og er trolig anlagt slik i 1812-15. Før har den fulgt et sydligere løp fra Åsgårdstrand til Raveien, i delet mellom Borre og Sem hvor den fortsatt vises. En eldre forbindelse fra Raveien mot vest har gått i eiendomsskillet til Jareteigen og fulgt skogsveien over Søndre Tangsrød mot Hem i Undrumsdal. Denne er sporbar i store trekk.

Fv 530, som ble anlagt først på 1950-tallet, har skapt et helt nytt tilknytningspunkt ved Raveien på Jaren.

Borre kirke ligger i et viktig knutepunkt på Raveien. Her møtes veien fra det gamle ladestedet ved Steinbrygga, veien til det gamle *fergestedet Horten* og veien mot *Nykirke* og *Kopstad*. Kirkebakken ble knyttet til jernbanen gjennom Vestfold i 1881, med egen stasjon på sidelinja til Horten.

lokalt ferdselsnett

Det er fremdeles spor etter et eldre lokalt ferdselsnett i området. Fra Læret følger en gammel, lite endret vei høyderyggen nordover til Østre Adal. Fra Østre Adal var det forbindelse østover til Raet og videre nordover til Skoppum/Tokerød over Bergan og Pjonkerød. Også dette partiet er i store strekk bevart og spart for utbygginger. Gårdsveien mellom Østre Adal, Kimestad og Lørge har også gamle tradisjoner. Flere av veiene i Fogdeskogen kan være gamle. Herfra har det gått flere veier mot Lørge med kryssing av Adalsbekken for videre ferdsel.

Plass- og småhusbebyggelse

Kart fra 1825 viser flere konsentrasjoner av bebyggelse utenom de gamle gårdstuna. En del av disse avmerkingene har trolig blitt føyd til utover 1800-tallet, men sannsynligvis representerer dette en fortetting av eldre bostedsområder. Dette gjelder området ved Borre kirke, i dag kalt Kirkebakken, Steinbrygga, (det gamle ladestedet nedenfor kirka) og langs Raveien fra Gunnerød til Kjær. Flere av bostedene har sin bakgrunn i husmannsplasser. Særlig gjelder dette områdene som lå til Borre prestegård, som hadde mange husmenn. Ferdelsårer og strandsoner er typiske steder hvor husmannsplasser og annen småkårsbebyggelse grodde fram. Noen av plassene kan også ha en eldre historie som ødegårder, slik det er dokumentert for Gunnerød.

I dag er bebyggelsesbildet langs Raveien preget av en typisk blanding av eldre gårder og småplasser, noe fortettet med yngre boligbebyggelse og enkelte hus for mindre service-anlegg.

Sentre og offentlige institusjoner *kirkestedet*

Borre kirke har vært sognets hovedkirke i etterreformatorisk tid. Her lå også prestegården. Med grunnlag i konsentrasjonene av offentlig eiendom rundt prestegården ble Gannestad lagt ut til fogdegård rundt 1800. Dermed ble det gamle kirkestedet ytterligere forsterket som et offentlig senter.

kommunesenteret Kirkebakken

Kirkebakken utviklet seg tidlig til et bygdesenter i moderne forstand. Fra få år etter formannskapslovens innførelse i 1837 til kommunesammenslåingen med Horten i 1988, var Kirkebakken stedet for bygdas lokale administrasjon. Her holdt også bygdas lensmann til, og her kom bygdas første faste skole i 1843. Alt før 1900 var det et typisk lite tettsted med variert næringsgrunnlag i handels- og handverksvirksomheter, i tillegg til jordbruket. Forøvrig var verftet i Horten en stor arbeidsplass også for folk som bodde på Kirkebakken,

foruten at flere her livnærte seg som sjøfolk. I mellomkrigstida kom forsamlingshus for lagsvirksomhet.

offentlige "knutepunkter" langs Raveien

Lenger sør i kulturmiljøet har Raveien vært lokaliseringsfaktor for ulike hus for fellesskapsfunksjoner. I krysset mellom Raveien og veien fra Åsgårdstrand, på Kjær, var det *gjestgiveri* og *skysstasjon*. På gårdene Ra og Jareteigen kom det faste skoler i 1858. På Ra er det tradisjon for servicenæringer fra dagens spisested og bensinstasjon til handelsvirksomhet rundt århundreskiftet. Ved Læret er det forsamlingshus.

Industri og annen virksomhet *mølle og sagbruk i Adalsbekken*

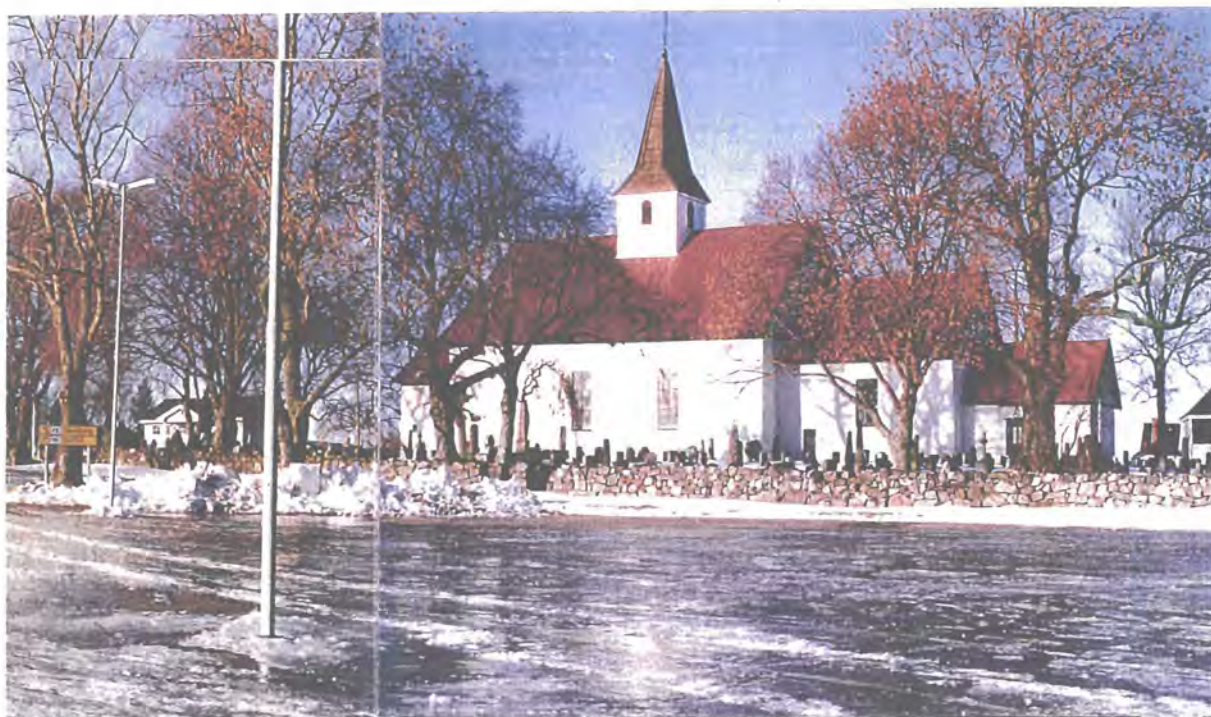
Det er få spor etter industriell utnyttelse av naturressursene i området. Adalsbekken har gitt grunnlag for drift av både sag og mølle ved Bergan, Kimestad og Lørge. Ved Lørge finnes rester av mølledam, og tufter etter møllemesterbolig som dokumenterer dette.

Kirkebakken

Ved Kirkebakken har det tidlig vokst fram et miljø hvor folk livnærte seg av ulike håndverksvirksomheter. En ganske betydelig industrivirksomhet sto Gannestad mekaniske verksted for. Den var i drift fra ca. 1850 til litt etter 1900.

Motsående side øverst. Kirkebakken ved århundreskiftet, fotografi etter Borre bygdebok. Fotografiet er tatt fra plassen foran Kirken og vestover mot Sandeveien. Hestene til kirkegjengerne sto bundet i stolperekka til venstre. Huset til venstre er "Dons-huset", hvor kaptein Dons, som har fått æren av å være Norges første flyver, bodde. Dette huset er trolig gammelt. De to sveitserhusene til høyre skal være bygd på 1870, 1880-tallet. Her har det vært handel og bakeri.

Under. Kirkebakken i dag. Oppstillingsplassen for hestene er borte, likeens en gammel kirkestall som sto her. Ellers viser bildet at miljøet i stor grad har bevart den gamle bygningsmassen.

torv, is, grus og leire

Det har vært stukket torv i myrområdene rundt Adalstjernet. Adal Torvstrølag, en sammenslutning med mange av bøndene i Adalgrenda, sto for drifta. De solgte til staten i 1967, men virksomheten hadde da ligget nede lenge. Ennå skal skinneganger etter trallevogner som ble brukt i produksjonen ligge bevart der. Staten kjøpte området i hensikt å frede det. I sin tid ble det skåret is på Adalstjern til lokal bruk for gårdene. Leira i jordene til gården Læret har vært utnyttet til teglsteinsproduksjon.

Grusressursene i Raet har vært utnyttet. Sør for Vestmannrød, på høyden øst for Raveien, har det vært flere mindre grustak. Størst har denne virksomheten vært ved Jareteigen. Uttaking av sand på Jareteigen startet trolig under anlegget av Jarlsbergbanen ca. 1880. Jernbanen kjøpte da eiendommer her, anla eget spor og brukte grusen under byggingen av banen. Siden kom flere til. Også ved Raveien her ble det tatt sand. Det vises godt på terrenget, hvor Raveien følger det gamle nivået, høyt over dagens jordvei på sidene. I 1930-åra ble det bl.a. tatt grus fra Raet til Jarlsberg travbane.

moderne sagbruk

På 1900-tallet har det kommet opp et par sagbruk i området. En større gårdssag knyttet til Fjugstad og en selvstendig sagbruksbedrift fra 1960-tallet på Læret. Den siste har ingen basis i skogeiendommer på stedet.

Kirkebakken avgrenser landskapsrommet Borreskåla mot sør. Borre middelalderkirke ligger ytterst til høyre i bebyggelsen. De nye boligfeltene strekker seg innover mot venstre.

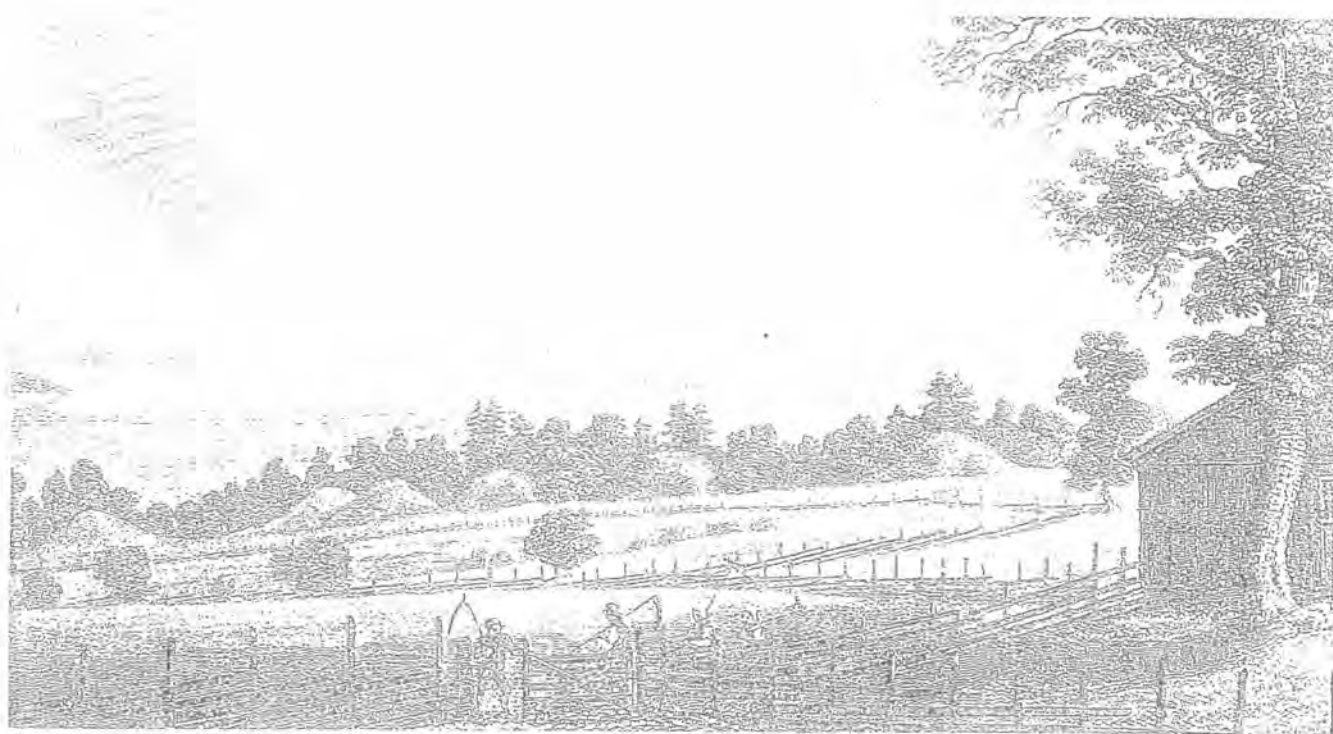
GÅRDER OG STEDER

Kirkebakken

politisk maktsenter

Det mektige jernaldergravfeltet i Borre nasjonalpark, Nordens største samling monumentale gravhauger fra jernalderen, indikerer at det kan ha vært et politisk maktsentrum her i yngre jernalder. Områdets strategiske beliggenhet i forhold til kontrollen over ferdselen inn og ut fjorden, med de viktige handelsruter som har foregått der, er en mulig forklaring på stedets betydning i forhistorisk tid.

Bortsett fra det store gravfeltet, enkelte mindre gravfelt på gårdene omkring og de store områdene med fossile dyrkingsspor sørover mot Åsgårdsstrand, har vi få synlige spor etter de mennesker som må ha levd her i jernalderen. Basert på resultatene fra nyere arkeologiske undersøkelser vest for nasjonalparken er det imidlertid rimelig å anta at det har ligget forhistoriske bygninger i østkråningen her ned fra Raet. Innenfor dette boplassområdet kan husene ha flyttet omkring etter gjeldende behov. Tusen års dyrking og pløying har senket åkrene ved Kirkebakken nesten 1 meter og dermed redusert våre muligheter til å finne disse fysiske sporene etter den forhistoriske bebyggelsen i dag.

Johannes Flintoes tegning av gravfeltet på Borre. Illustrasjon fra Snorreutgaven fra 1838.

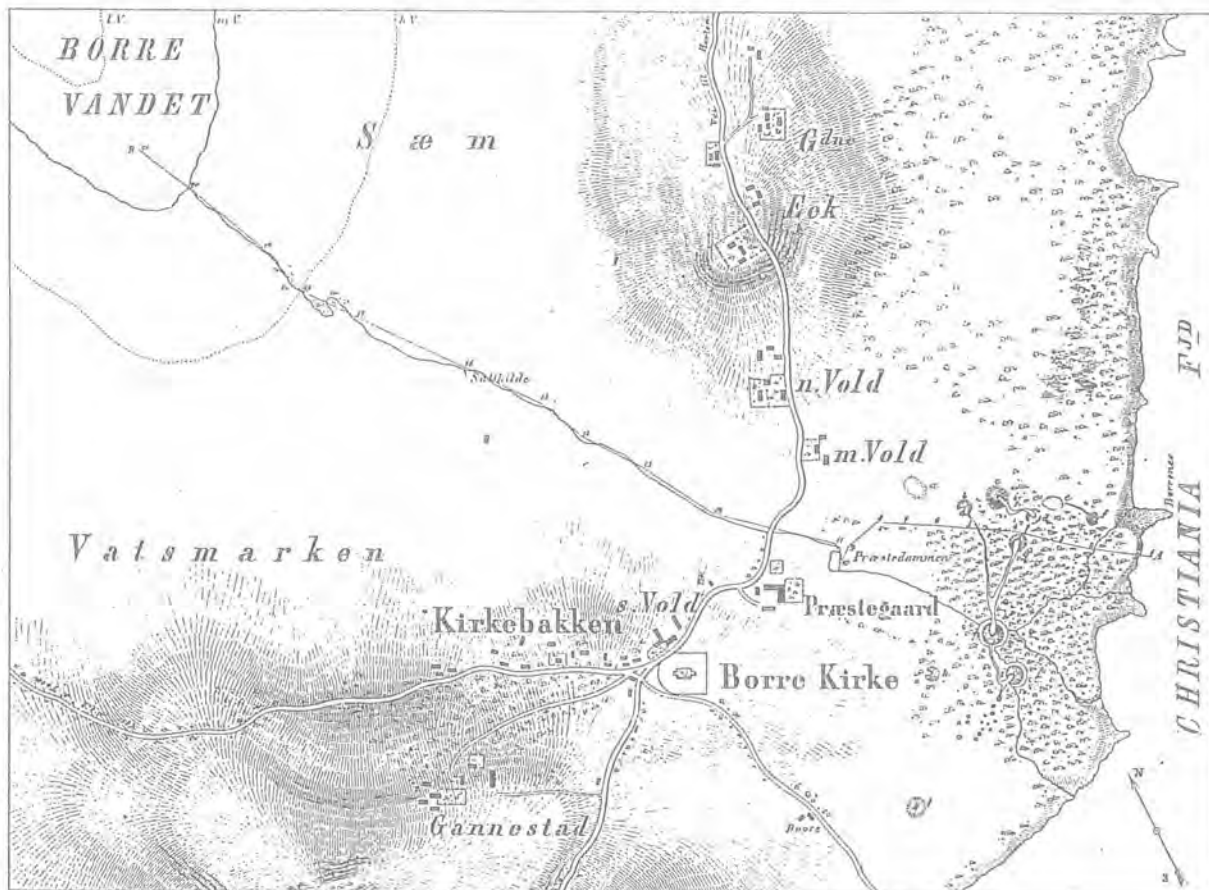
middelalderkirke

I motsetning til gravfeltet som kanskje var ment å skulle ses fra sjøsiden, ligger Borre middelalderkirke høyt og fritt på toppen av ra-ryggen, med utsikt både mot fjorden i øst og Borrevannet. Kirken er bygget i stein på 1100-tallet, og er innviet til St. Olav og St. Nikolaus. Middelalderkirker er ofte lagt til steder som tidligere hadde viktige sentrums- og/eller kultfunksjoner. Dette gjelder også for Borre kirke der plasseringen viser

Foreningen til norske Fortids-Mindesmærkers Bevarelse

1852.

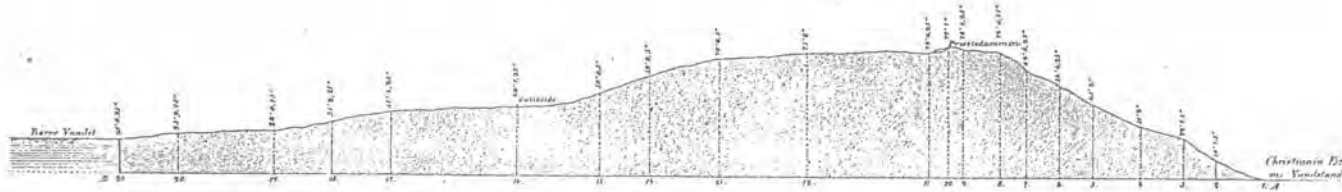
KART over en Deel af Borre Præstegjæld.

Målestok i meter af den virkelige Størrelse.

Profil efter Linien AB.

Profils Skæbilde i meter af den virkelige Størrelse.

Kirkebakken og gravfeltet på Prestegården. Illustrasjonen er hentet fra Foreningen til norske Fortids Mindesmærkers bevaring, Aarsberetning for 1852

at religiøse handlinger er knyttet til samme sted også etter religionskifte. Tolkningen av arkeologisk undersøkte groper nær kirker antyder at disse har vært utnyttet i en kultisk sammenheng i forhistorisk tid.

kommunesenteret

Det første herredstyre møte i Borre etter formannskapslovene i 1837 ble holdt i framhuset på gården Vassmarka, i "Kari Kirkebakkens hus". Fra 1843 holdt herredstyret sine møter i den nybygde skolen. Borre kommune kjøpte fogdegården Gannestad i 1913 for å ta den i bruk til pleiehjem. I takt med samfunnsutviklingen har stadig større arealer av denne gården blitt lagt ut til anlegg for offentlige institusjoner.

eldre bebyggelse i veikrysset ved kirken

Tettbebyggelsen på Kirkebakken ligger i dag ganske konsentrert i nærområdet til Borre kirke. Bebyggelsen har vokst fram langs det gamle veinettet; vestover langs den gamle bygdeveien til Nykirke, samt sør og nordover langs Raveien. Alt før midten av 1800-tallet var det en viss konsentrasjon av bosetting. I 1801 var 9 familier med 41 personer hjemmehørende her, i 1875 er det 14 husstander med 77 personer.

Noe av den eldste bebyggelsen kom på nordsida av den gamle veien til Nykirke, i dag kalt *Sandeveien*. Det meste kom opp på grunn matrikulert under gården Toen ved Borrevannet. Her lå lensmannsgården, skolen, klokkergården, samt småbruk og bolighus. Kart fra 1825 viser at det da var en større konsentrasjon av hus her og noen få ved Raveien. Kart over området fra 1852 (Fortidsminneforeningens) viser omlag samme situasjon, og at husklyngen alt da ble kalt for Kirkebakken. De gamle embetsgårdene lå på hver side av kirken og bebyggelsen, prestegårdstunet nordøst, fogdegårdstunet sørvest.

Framhuset på Vassmarken, "Kari Kirkebakkens" hus, etter gammel foto gjengitt i Borreminne 1990.

fogdegården selges

Rundt 1910 avvikles fogdegården og Gannestad blir solgt. Dette får konsekvenser for den videre utviklingen av bebyggelsen. På denne tida gikk fogdeskogen helt ned til Sandeveien, det var fortsatt bare på nordsida det var bebyggelse - med unntak av hjørnetomta mot Raveien. I forbindelse med salget ble skogen på sørsida av veien avvirket og utstikkingen av byggetomter begynte. Først nærmest Raveien, etterhvert lenger inn mot vest. Før siste krig var Sandeveien jevnt bebygd på begge sider. Bebyggelsen langs Raveien var noe fortettet. Sør for bebyggelsen i Sandeveien lå fortsatt de staselige bygningene til den gamle Fogdegården, omgitt av et storstilt hageanlegg.

feltutbygging i etterkrigstid

Det viktigste som har skjedd med tettstedet etter krigen er at husene på Fogdegården er borte og området fortettet. Tettstedet har fått en ensidig vekst mot sør og sørvest i forhold til det gamle kirkesenteret - på den gamle stateiendommen. All bebyggelse som ligger sør for beltet langs de gamle veiene er av nyere dato og domineres av offentlige institusjonsanlegg og feltutbygde boligområder. Veier, jernbane, hensynet til jordvern, kirke, prestegården og nasjonalparken har hindret en slik utvikling på motsatt side. Her ligger den gamle bebyggelsen opp mot jordbrukslandskapet.

Raveien gjennom Kirkebakken. Lengst inn, midt i bildet ses den gamle hovedbygningen på Vassmarken, "Kari Kirkebakken-huset" hvor Borre herredstyre hadde sitt første møte i 1837.

"lesbar historie"

Kirkebakken er et tettsted hvor stedets utviklingshistorie framstår i tydlige, "lesbare lag". Her er mange svært verdifulle elementer bevart, både mht. enkeltbygninger, bygningsmiljøer og viktig infrastruktur som det gamle veinettet. Her ligger Borre middelalderkirke med stor synlighet og kontakt med det omkringliggende, åpne jordbrukslandskapet. Samtidig er kirken en del av bygningsmiljøet i tettstedet. Det fredete framhuset på Vassmarka er naturlig nok et svært viktig element, sammen med bl.a. kirken og prestegården som ligger like ved, skapes her et miljø av spesiell verdi.

Sandeveien østover mot Borre kirke. Sveitserstilstunet på Glitre ses til venstre, Klokkergården og kommunelokalet fra 1950-tallet noe lenger inn på samme side. Det var på denne siden av Sande veien og ved Raveien at tettstedsbebyggelsen på Kirkebakken først vokste fram.

Framhuset på Vassmarka er et 1700-talls hus. Det er ikke usannsynlig at flere av husene langs Sandeveiens nordside og Raveien kan ha høy alder. Selv om de er mer ombygd, har flere et hovedpreg som tilsier at de er bygd før sveitserstilssepoken, noe som også tradisjonen understøtter.

Bevarte gårdstun i og nær tettstedbebyggelsen er verdifulle elementer som forteller om tidligere ressursutnyttelse og stedets historie. Tun med tradisjonell gårdsbebyggelse som i dag er en del av tettbebyggelsen finner vi på Vassmarka, Glitre (autentisk sveitserstilstun nær Klokkergården) og Nedre Glenne, bruksnr. 3 (se under).

Tvers overfor kirken er det sveitserstilsbebyggelse som dokumenterer handelsvirksomheten i det gamle veikrysset. Den gamle skolen fra 1843 brant 1895, men klokkergården fra 1860 står. Her var det også skole og lenge kommunelokale. Sammen med et yngre administrasjonshus i funkisstil fra 1930-tallet like ved, dokumenteres lokal, offentlig historie. En langt større administrasjonsbygning fra 1950-tallet, som viser en annen epoke, står på Gannestad. Fra fogdegården er elementer av den gamle hagen bevart. I hver sin utkant av tettstedet ligger foreningshus fra mellomkrigstida, Vadlatun for Vadla ungdomslag ved Vassmarka og Templarheimen, IOGT's losjehus på Gannestad ved Sandeveien.

I utkanten av tettstedet i nord ligger jernbanestasjonen i sveitserstil. Den er fint restaurert. Hortenbanen og Rv 306 danner en avgrensning av tettstedet mot Borreskåla i nord.

Glenne

Alt i 1865 var presteenkesetet Øvre Glenne ubebodd. Gården er i dag slått helt sammen med Borre prestegård og har opphørt som eget gårdsbruk.

Nedre Glenne

Nedre Glenne ligger som en åpen jordbrukslomme mellom tettbebyggelsen på Kirkebakken og skogspartiene i sør og vest. Området er en del av Borreskålas kulturlandskap, men er "skilt" fra dette med Hortenbanen, Sandeveien (Sandegata) og Rv 306. På Nedre Glenne er det i dag bebyggelse etter tre gårdstun, og en mindre boplass med ukjent opprinnelse. Bebyggelsen til de to eldste bruka (12/1 og 12/2) ligger tett sammen midt i jordveien. Et tredje Glennebruk ligger kant i kant med tettbebyggelsen nede ved Sandeveien. Småbruket, eller plassen ligger lenger opp i skogbrynet.

Glennegårdene sett fra vest. Driftsbygningen og bryggerhuset på bruk 1 ligger til venstre for veien, mens bolighuset tilhørende bruk 2 til høyre etter tradisjonen skal være flyttet fra prestenkesetet på den nedlagte gården Øvre Glenne.

Nedre Glenne 12/1 og 12/2

Størst interesse har bygningsmiljøet til de to bruka som ligger sammen midt i området. De er lokalisert på Raet der det bøyer av ned mot Borre kirke, med husa på hver side av Glenneveien. Glenneveien har forbindelse til veinettet i Fogdeskogen, bl.a. til veien over Raet til Fagerlund. Her er tradisjonell gårdsbebyggelse. Begge bolighus skal være bygd tidlig på 1700-tallet. Det ene (bruksnr. 2) har tradisjon for å være flyttet fra enkesetet, Øvre Glenne. På bruk 1 står eldre driftsbygning og sidebygning, mens bruk 2 har en enkel liten driftsbygning fra 1950/60-tallet. De gamle husa i miljøet er bygd om på 1900-tallet, men ikke mer enn at alderspreget kommer klart til uttrykk. Sveitserstilen preger bygningene på bruksnr.1. Det er i dag sjelden å finne et bygningsmiljø med vanlige, enkle gårdshus som er så godt bevart som på Glenne. De enkelte bygningene har stor

bygningshistorisk interesse. Garden ligger fint til med åpning mot Borrevannet og har stor synlighet.

Nedre Glenne gnr. 12/6

På den lille boplassen med bruksnr. 12/6, er det en ganske liten, eldre stuebygning og et lite skjul. Kart fra 1906 viser symbol for bolig eller plassbebyggelse. Her er også et eldre bryggerhus og ny redskapsbygning. Bygningene er mer preget av moderne endringer. I nærheten ligger et etterkrigshus bygd som "kårbygning" for et av de andre Glennebruka.

Nedre Glenne 12/3

Bruk tre ble utskilt i 1864. Kart fra 1906 og utskiftingskart fra 1914 viser at tunet da var lokalisert som nå. Bebyggelsen i dette gårdstunet er yngre, trolig fra 1880-tallet. Husa er mye ombygd, bl.a. slik at framhuset i dag framstår som et godt bevart og fint eksempel på byggmesterfunktis fra 1930-tallet.

dam i skogholt

Jordveien på Glenne preges i dag av åkerbruk. På 1950-tallet ble det drevet frilandsgartneri på mye av arealet, og dammen i skogholtet ved Sandeveien ble anlagt som vanningsdam i den forbindelse.

forhistorisk bosetting

Glenne er omtalt i skriftlige kilder fra 1400-tallet, men er trolig betydelig eldre. Gården har ligget på Raet med de gode betingelser som dette ga for et tidlig åkerbruk. Det er kjent få faste fornminner på Glenne i dag, men trolig kan de 2 røysene som nylig ble registrert ved veikrysset på grensen mellom 12/1,8 og Fogdeskogen, langs den sørligste veien opp til Glennesenteret, dateres til middelalder eller forhistorisk tid. Deres funksjon er foreløpig uvisst, men trolig representerer de fossile dyrkningsspor i form av rydningsrøys som dette kulturmiljøet er så rikt på. I skogsområdet vest for Glennesenteret finnes i dag også klare spor etter fossil åkermark i form av større sammenhengende felt med teigpøying.

Ved åkerregistreringer i dyrka mark på Nedre Glenne gnr/bnr 12/1,8 ble det funnet jernslag, glass-slag, flint og en nøstvetøks. Nøstvetøksen og flintavslagene tyder på at det har vært aktivitet her i steinalderen. Tidligere er det også funnet 3 "spaltestykker" av flint på Nedre Glenne. Den gang da havet stod ca 50 meter over dagens vannstand må åkermarken her ha utgjort en fin nordøstvendt vik. Slaggrestene kan være sporene etter bosetting og håndverksaktivitet fra jernalder eller middelalder. Sett på bakgrunn av de funn som er gjort her bør det senere sjaktes i dyrka mark for å få klarlagt om det fremdeles finnes bevarte strukturer etter en forhistorisk bosetting under åkerjorda her.

Fogdeskogen m.m

Området som i dag kalles Fogdeskogen er gammel statsskog og består av flere parter av gamle gårder. Foruten den opprinnelige skogen til fogdegården Gannestad, gjelder det Borre prestegårdsskog, Øvre Glenne, Gunnerød og Bakkenteigen. I dag er området preget av velvoksen løvskog og plantet granskog. Et landskapsbilde som trolig kan strekkes noe bakover i tid etter eldre kart å dømme. Området ligger fint til rette som tur- og rekreasjonsområde for tettbebyggelsen på Kirkebakken. Det henger sammen med det verneverdige området ved Adalstjern. Den gamle bøkeskogen på Glenne er et lignende verdifullt naturelement. Gjennom skogen går det et nettverk av stier og veier. Flere kan være gamle. Særlig er veien fra Fagerlund som tar av mot Nedre Glenne interessant, der den følger Raets topp og går i skillet mellom gamle eiendomsgrenser.

Det er et nettverk av stier innover i Fogdeskogen, og mange av disse har trolig lange tradisjoner. Bildet er tatt sørover mot Fagerlund, langs veien som her følger toppen av Raet inne i skogen.

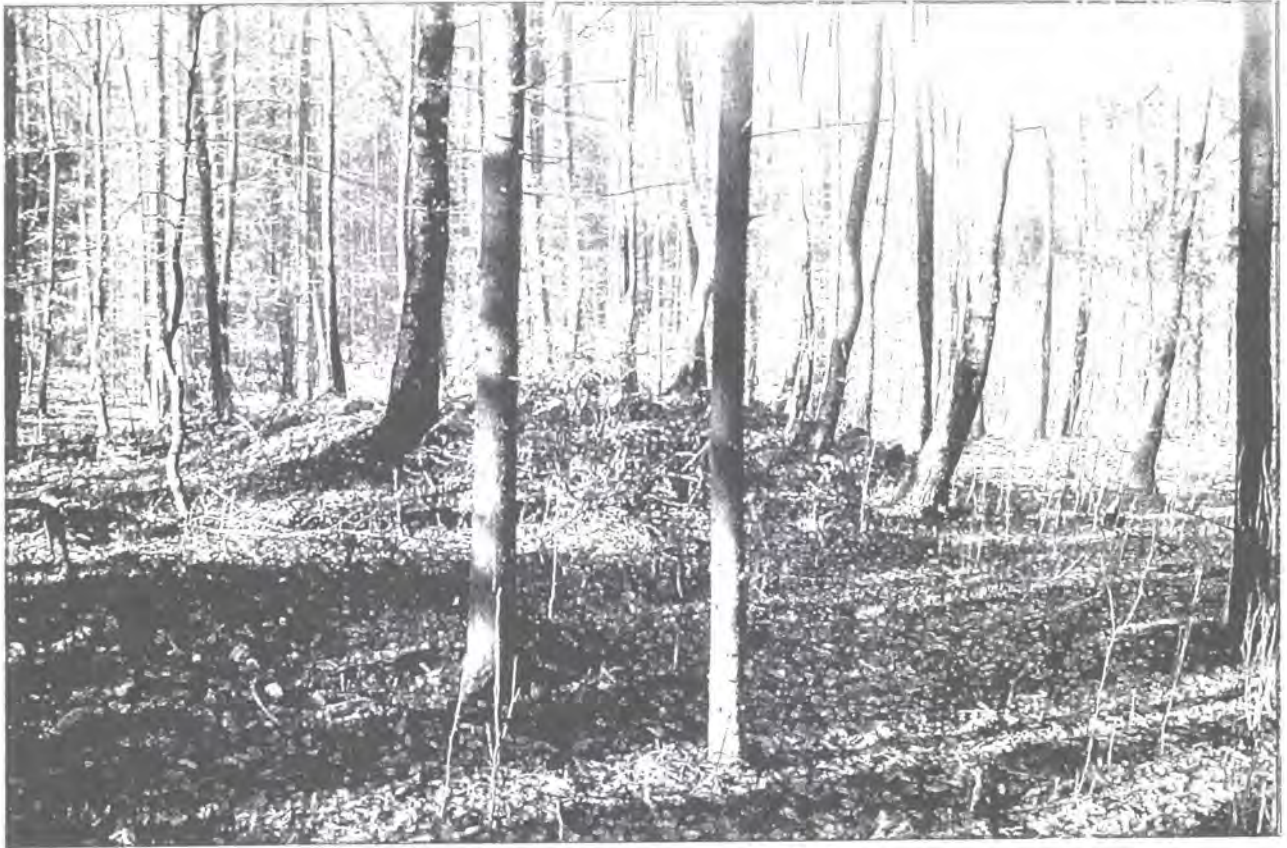

fossile dyrkingsspor

Flere steder innenfor det skogsområdet som i dag kalles Fogdeskogen er det bevart fossile dyrkingsspor, i form av bl.a. tydelige rydningsrøyser og terrasser, steinstrenger, teigpløying og steingjerder. Disse sporene representerer ulik tid og driftsmåter og gir oss i dag viktig kunnskap om tidligere tiders jordbruksbosetting. Kanskje har også flere av de forsvunne ødegårdene ligget her og preget utnyttelsen av området.

steinalderlokaliteter?

Ved siden av de fossile dyrkingssporene i Fogdeskogen vil man her også kunne finne boplasser fra steinbrukende tid. Det er imidlertid usikkert om den flinten som ble funnet ved prøvestikking for prosjektet i 1994, langs en av de strandavsatte terrassene fra Nedre Glenne mot Fagerlund, representerer boplasser fra steinbrukende tid eller skal karakteriseres som bosettingsspor fra jernalderen. Ytterligere undersøkelser på stedet vil kunne avklare dette spørsmålet.

I Fogdeskogen er det registrert mange fossile dyrkningsspor som vitner om tidligere åkerbruk i dette området. Denne røysa som er blant de største i dette området kan trolig trolig forstås i en slik sammenheng.

Glennesenteret

Vest for Nedre Glenne, i den delen av skogen som må ha hørt til Øvre Glenne, ligger Glennesenteret. En sosial institusjon fra 1960-tallet, bygd i et åpent tun etter paviljongprinsippet. Det skal ikke ha vært bebyggelse her før, men ei åpen løkke i skogen kalt Presteløkka.

Gannestad vannverk

I Fogdeskogen ble det på 1910-tallet laget vannbasseng for et vannverk til pleiehjemmet på Gannestad. Etterhvert ble dette et vannverk for bebyggelsen på Kirkebakken. I dag er det to basseng her, og vannet brukes til jordvanning.

Gunnerødbrekka

Fra Bakkenteigen skrår som nevnt hovedveien (Rv 310) ned fra Raet mot Borre. Til å være en del av den ellers så jevne hovedveien på Raet, er dette en ganske bratt kneik. Den har fått navn etter husmannsplassen Gunnerød som den passerer og kalles Gunnerødbrekka. I 1939 ble den lagt noe om. Et urørt parti av den gamle Gunnerødbrekka går derfor parallellt i skogen, rett øst for dagen vei.

Gunnerød

Husmannsplassen Gunnerød lå på vestsida av Gunnerødbrekka, mellom denne og "raveien" gjennom skogen. Bebyggelsen har stått til noe ut på 1900-tallet, og grunnmurer etter hus vises fortsatt rett vest for dagens hovedvei. Tunområdet er i dag ellers ganske ødelagt. Trolig kan restene av en humlehage ved den gamle Gunnerødbrekka, tilskrives plassen. I nærheten av de registrerte tuftene finnes en markert terrasse med store, nokså flate røysar. Disse røysene er mest sannsynlig fra nyere tid, og kan stamme fra rydding av for eksempel en potetåker.

middelaldergård?

i forbindelse med anlegget av ny trasè for riksvei 19 i 1937 ble det gjort funn som kunne dateres til middelalder. Det dreide seg om fragment av en bakstehelle, fragment av en "kornkvern" og tre fragmenter av "steinfat". I veitraseèn ble det også registrert 3 røyser. Ved en av disse ble det funnet aske og forkullet ved nede i jorden. Trolig er dette levninger etter middelaldergården Gunnerød, som da kan ha ligget på forsiden av Raet, litt nedenfor toppen, med jordveien nedenfor og med utsikt over fjorden.

fossile dyrkingsspor

Arkeologiske undersøkelser og faste fornminner i området har vist at det ble drevet åkerbruk her lenge før middelaldergården ble etablert. De eldste dyrkingssporene i området er fra eldre jernalder, og tyder på at det da ble drevet et mobilt jordbruk her uten permanente åkre. Omkring 6-700 e. Kr. skjedde det så en endring av jordbruket i denne delen av Borre og deler av det fossile åkersystemet med terrassene og rydningsrøysene ved Gunnerød er fra yngre jernalder. Dyrkingen i yngre jernalder og middelalder har ført til at de opprinnelige strandterrassene i dette området er omformet og jevnet ut, og de har vokst med mellom en halv og en meter i høyden.

Bakken, og skogteigen ved Bakken

Bakken var en husmannsplass under prestegården. Den lå ved en skogteig til prestegården som kilte seg inn mellom Vestmannrøds og Fjugstads eiendommer (i dag Fagerlund). Den siste husmannen flyttet med det gamle huset til Hallingstad, da kontrakten opphørte. Huset som står her i dag er fra ca 1914. Det er mye om- og påbygd. Skogteigen ved Bakken kan godt ha sin opprinnelse i del av gammel ødegård. Det er dette arealet som er tatt i bruk av høgskolesenteret *Bakkenteigen*.

Vestmannrød, Fagerlund og Fjugstad

Vestmannrød og Fjugstad er storgårdene i området, med gårdstuna lokalisert i Raets østskråning ned mot fjorden. Bebyggelsen, hageanlegg, lange steingjerder, stakittgjerder, alléer og trerekker understreker storgårdspreget. Begge har verdifulle eldre bebyggelse og et kulturlandskap med mange verdifulle elementer, påpekt i Fylkesmannens registrering av verdifulle kulturlandskap.

eierbakgrunn

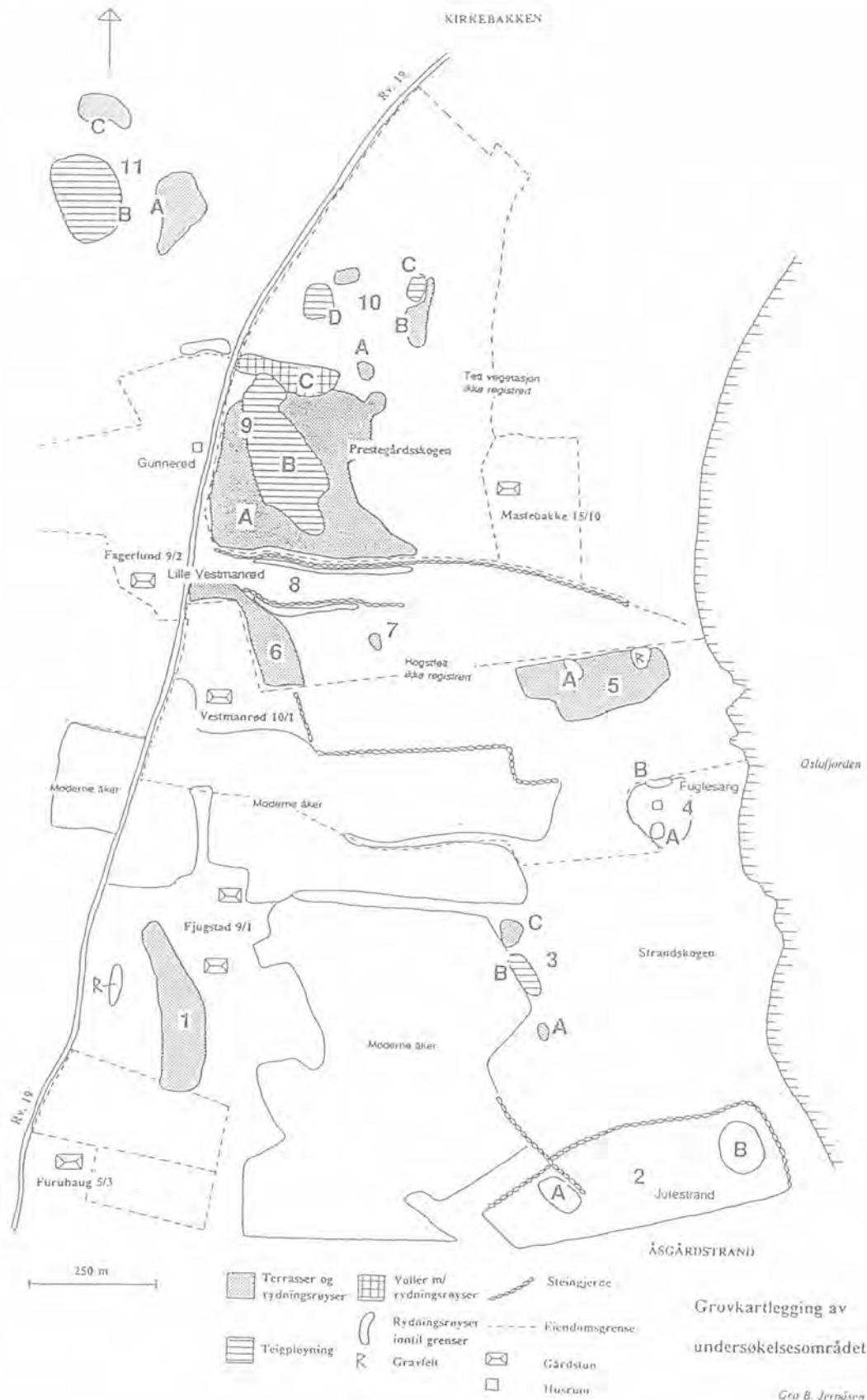
"Omkring Åsgårdstrand og storgårdene i søndre Borre - Åsgården, Nygård, Fjugstad, Vestmannrød og Dal - grupperer det seg i slutten av 1700- og begynnelsen av 1800-årene en krets av handels- og skipsrederpatrisiat som dengang spilte en framtreddende rolle." Dette sitatet fra E. LilleVold i Borre Bygdebok gir bakgrunn for det fysiske miljøet vi fortsatt møter på disse gårdene.

Vestmannrød

Bebyggelsen på Vestmannrød framstår i hovedtrekk som et sveitserstilstun fra århundreskiftet. Men som så ofte ellers har bolighuset en langt eldre opprinnelse, noe som også vises. Husa er organisert i et relativt lukket firkantun. Selv om det er store hus, er dette vanlige gårdshus som ligger sammen i et tradisjonelt gårdstun. En stor allé med ask og lønn fører fra Raveien til tunet. Fra midten av 1800-tallet har flere av eierne drevet gården stort opp, med mye nyridding av jordvei. Lange steingjerder på eiendommer er bl.a. minner etter dette.

fornminner

Som på Fjugstad er det også på Vestmannrød registrert gravhauger fra jernalderen. Disse er på samme måte som gravhaugene i nasjonalparkén lokalisert nedenfor raryggen, på en strandterrasse i østskråningen ned mot fjorden. Den største av disse (18 m i diameter) må tidligere, før

Kart som viser fossile dyrkningspor og gravhauger, hovedsakelig øst for Rv 310 (Rv19) ved Vestmannrød. Hentet fra G. B. Jerpåsens magistergradsavhandling i nordisk arkeologi; "Gunnerød - en arkeologisk landskapsanalyse" fra 1993.

skogen vokste igjen, ha vært godt synlig fra sjøsiden. I samme område som de 5 gravhaugene ligger også et lite felt med høyryggede åkre fra middelalderen, en hulvei og et steingjerde som følger en moderne eiendomsgrense. Den høyryggede åkeren indikerer at det har vært drevet et energikrevende og intensivt jordbruk her i middelalderen, og denne typen kulturminner er svært sjeldne i Norge. Også før gravfeltet ble anlagt er det drevet jordbruk i dette området. Analyser av jordprøver tatt under en av gravhaugene viser at denne opprinnelig ble lagt i åker eller i beitemark.

gravfunn fra jernalderen?

Et funn fra Vestmannrød, et enegget sverd av jern fra vikingtiden, tyder på at det kan ha ligget flere gravhauger på denne gården tidligere. Slike fornminner kan, sammen med andre typer forhistoriske bosettingsspor, ha blitt fjernet ved f.eks. jordbruksaktivitet i nyere tid. Sjaktinger i dyrka mark vil kunne klarlegge om dette er tilfelle.

løsfunn fra steinalder og bronsealder

At det også kan ha vært bosetting i disse områdene i steinbrukende tid tyder funnet av en steinøkse uten skafthull og en stor skafthulløks av stein på. Skafthulløkse er funnet på eiendommen Myra under Vestmannrød (gnr/bnr 10/21).

Fjugstad

Tradisjonell gårdsbebyggelse finner man ikke på Fjugstad, hvor hovedbygning, driftsbygninger og administrasjonsbygninger ligger spredt i egne soner. Det har trolig vært standsmessig storgårdsbebyggelse på Fjugstad siden midten av 1700-tallet. Hovedbygningens kjerne skal være fra den tid, men det er blitt ombygd flere ganger. Den skal fortsatt ha den hovedform den fikk midt på 1800-tallet, og den har i stor grad beholdt alderspreget. I skogen mot Raveien ligger administrasjonbygningen fra 1940-tallet, utført i nyklassisistisk stil.

Gårdstunet på Fagerlund sett mot nord med Fogdeskogen i bakgrunnen. Fagerlund er en av de yngre gårdsbruka på Raet. Bebyggelsen har i hovedsak preg fra 1930 og 1940-tall.

gravfelt fra jernalderen

På østsiden av dagens E 18 på Fjugstad er det registrert to gravhauger. Haugene ligger på hver sin side av gårdsveien inn til gården, den ene delvis ødelagt av denne. Et større masseuttak på stedet kan ha ført til at gravhauger er blitt fjernet gjennom årenes løp, uten at vi vet dette med sikkerhet. Gravfeltet ligger på toppen av Raet der dette flater ut og man mister utsynet til fjorden. Det er et av få forhistoriske gravfeltet i Borre som fremdeles ligger i tilknytning til den gamle ferdselsåren oppe på Raet, slik man kan se det svært mange andre steder i Vestfold. På grunn av inngjerdingen, vegetasjonen og haugenes størrelse er det imidlertid ikke mulig å få øye på gravene fra dagens hovedvei.

fossile dyrkingsspor

Øst for gravfeltet, i østskråningen ned mot fjorden, finnes det tydelige terrasser med stein i overflaten. Steinene er noen steder samlet i røyser. Flatene mellom terrassekantene er fri for stein i overflaten. Dette kan tyde på at de har vært utnyttet til dyrking og at stein er kastet ut på terrassene. Datering av disse dyrkingssporene er ikke kjent.

Fagerlund

Fagerlund, som ble etablert rundt 1900, er i hovedsak skilt ut fra Fjugstad. Også Fagerlund har tilknytning til skipsredermiljøet nevnt over. Her er et tradisjonelt gårdstun. Framhuset har et noe uvanlig preg av sveitser/jugendstil, som det fikk ved påbygging ca. 1930, og har relativ høy opprinnelighet. Låven ble bygd ny i 1944. Her står et tradisjonelt stabbur. Veien gjennom Fogdeskogen, som følger Raet til Glenne, går langs Fagerlunds grenser. Her står bl.a. flere store eiketrær på rad.

Lille Vestmannrød

Lille Vestmannrød ble skilt ut fra Vestmannrød i 1804. Jordveien ble brukt sammen med Fagerlund til 1905. Bebyggelsen lå på østsida av Raveien, rett overfor Fagerlund og er i dag borte. Den tidligere innmarka er plantet til med grantrær.

Framhuset på Katrineberg er et av de eldste husene som ligger til Raveien.

Østre Adals områder ved Raveien

Matrikelgården Østre Adals område strekker seg fra Adalsbekken til Raet. Hoveddelen av gårdens bebyggelse er samlet i et tunområde som ligger langt vest i dette området. En langstrakt, skogkledt høyderugg skiller gårdsbebyggelsen fra jordene oppe ved Raet.

jernaldergravfelt

På dette langstrakte, skogkledde høydedraget finner man i dag et av Borre kommunes største gravfelt. Langs en gammel ferdselsvei fra Læret mot Østre Adal, (7/1), ligger et 20-talls gravhauger fra jernalderen, stedvis skjult av dagens vegetasjon. De registrerte gravhaugene ligger i mindre felt, i hovedsak på vestsiden av høyderyggen med utsikt mot Adal. Gravhaugenes lokalisering har vært tatt til inntekt for at de "tilhører" en samtidig jernalderbosetting, ikke på Raet, men i Adal.

Fredbo er en av de eldre, boligeiendommene på Øste Adalas del av Raet. Det er et lite svitserstilshus som tross mindre endringer har bevart preg og karakter. I hagen står gamle epletrær, hvor også en misteltein har slått rot.

Katrineberg

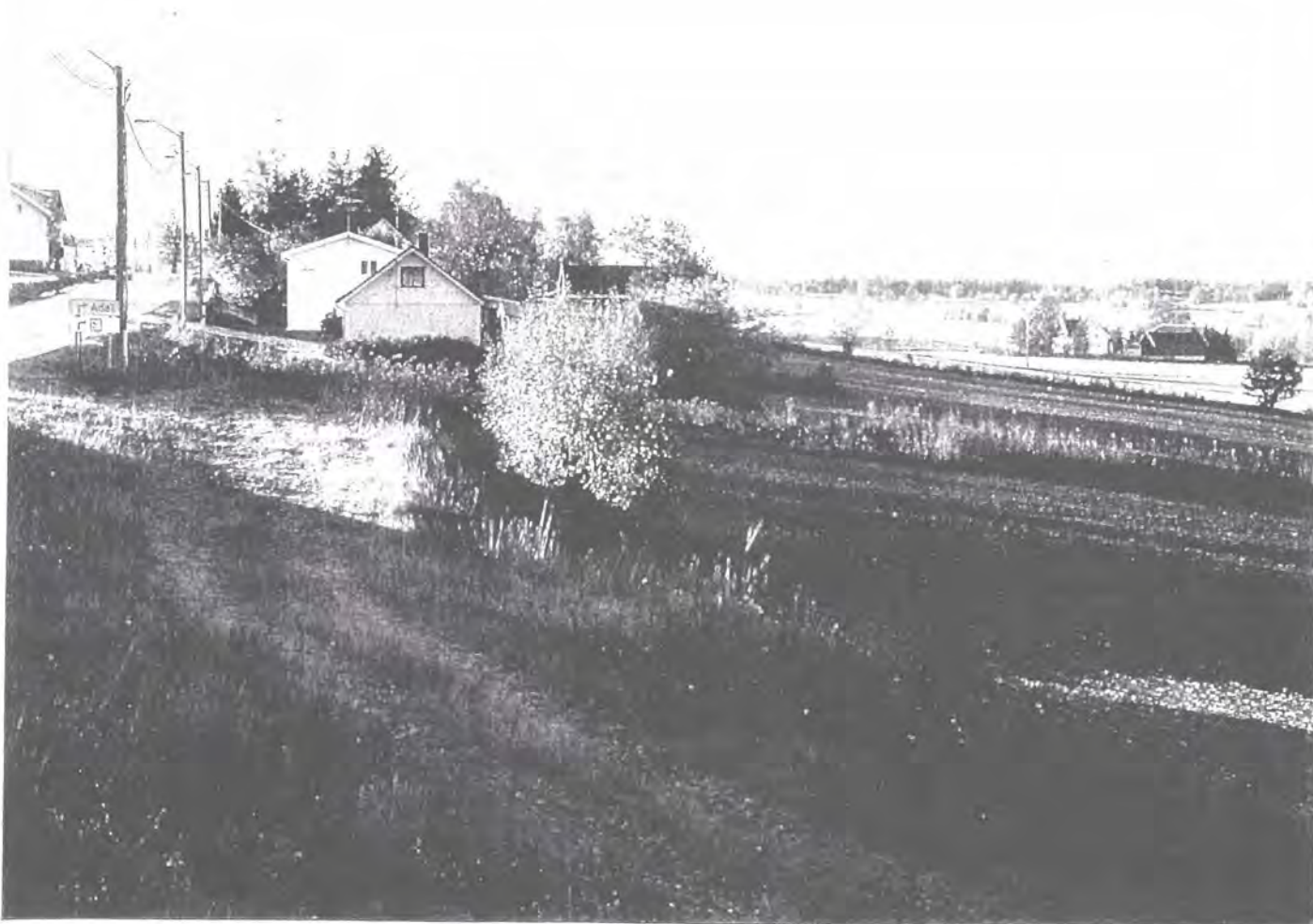
Også på Østre Adal er det eldre bosetting oppe ved Raet. Katrineberg (7/3, 4) heter et eldre gårdsbruk som har bebyggelsen helt inn til Raveien. Bruket ble skilt ut i 1810, men er nok eldre enn det. Trolig har stedet fått navn etter en Katarina som døde i 1796. Iflg. bygdeboka var det standsmessige boforhold her, så stedet har neppe bakgrunn som husmannsplass. Navnet hører nok til samme kategori som *Friberg*, som ble skilt ut fra Østre Adal av en tidligere eier i 1759. Framhuset på Katrineberg skal være fra 1843, har klassisistiske trekk og er et av de best bevarte i området. Driftsbygningene er revet, og stedet framstår ikke lenger som gårdstun.

Fredbo og Sole

På deler av de østligste jordene til Østre Adal, i skillet mot Vestmannrød og langs gårdsveien til Østre Adal og Kimestad (Kimestadveien), ligger det et mindre belte av boligbebyggelse. Det aller meste av dette er bygd opp etter siste krig, fra de første etterkrigsår fram til i dag. Dette gjelder også boligeiendommene ved Raveien sør og nord for Katrineberg. Et par små hus langs Kimestadveien er eldre, etter tradisjonen fra slutten av 1800-tallet. De ligger på en liten åkerholme langs veien. Deres bakgrunn er uklar, men etter det en vet i dag har dette ikke vært småbruk eller husmannsplasser. Bare litt jord til frukthage og poteter hørte til. Folk har livnært seg ved annet arbeid, bl.a. skogsarbeide. Huset på Sole er sterkt ombygd i nyere tid, mens det på Fredbo i større grad har bevart karakter og alderspreg.

Læret

På Læret ligger gårdsbebyggelse til tre bruk samlet på en mindre bergrabbe midt i jordveien, på innsida av Raet. Tunstrukturen er svært tett og symmetrisk, med de tre våningshusa gruppert rundt et firkanttun og driftsbygningene omkring. Liksom fordelingen av tunarealet virker svært planlagt, har fordelingen av gårdsarealet vært likelig fordelt mellom de tre bruksenheterne. Alle framhus skal være "gamle", dvs. godt

Kanten av Raet sørvestover mot Adalgrenda. Bildet er tatt i delet mellom gårdene Ra og Læret. Raveien og bebyggelsen ved krysset for Adalsveien er til venstre. Tunet som ligger litt ned til høyre, midt i bildet, er "Enger-Ra", og bebyggelsen til høyre sagbruket på Læret. Myre ligger lenger inn, til venstre for sagbruket. Gården Huseklepp (se "Adalgrenda") ses på høyden i skogbrynet lengst inn i bildet.

før 1900. Strukturen i tunet er intakt, selv om enkelte hus er ombygd og en av driftsbygningene erstattet med et mindre uthus. Særlig det midterste tunet har hus som i stor grad har bevart alderspreget. Jordveien mellom tunområdet og Raveien skal ikke være planert, men gamle navn på deler av området er Myra, og flere åpne grøfter forteller om tidlig grøfting. Mindre bekkefar og grøfter skiller fortsatt mellom brukenes teiger. De er markert med buskvegetasjon og gir åkerlandskapet et variert preg.

ingen spor etter teglverk

Teglverket på Læret skal ha ligget nær "Læretknipa", bakken i skillet mot Dal. Leirtaket var lenge synlig, men er nå fylt igjen ved bakkeplanering.

sagbruket

Sagbruket på Læret skriver seg fra 1960-tallet, og har ikke vært drevet i tilknytning til noen av gårdsbrukene. Den er en spesialsag for lauvtre og er i full drift.

bolighus i "Læretknipa"

Vest for sagbruket er det kommet opp enkelte bolighus. De fleste er fra 1950-60-tallet, men også en svært autentisk jugendvilla fra mellomkrigstida, bygd av gårdsbestyreren på nabogården Dal.

Ra, Ytre Kjær og Søndre Kjær
gårdsbebyggelsen

Gårdsbebyggelsen på Ra og Kjær ligger i den mer bebygde sonen av Raveien. På Ra ligger et tun oppe ved Raveien, mens bebyggelsen på "Enger-Ra" (4/3, 5) ligger nede på jordene på vestsida. På Kjær-gårdene er det flere gårdstun langs veien og ett nede på jordene på vestsida. Et enslig hus (bolighus?) står igjen på jordene og skal være rester etter et eldre tun. Kart fra 1825 indikerer at det ikke var bebyggelse her da.

Det er tradisjonell gårdsbebyggelse i alle tun. En stor del av husa er fra 1900-tallet, fra mellomkrigstid og etterkrigstid. Sveitserlåven ved veien på Ra (4/1) er fra 1904 og er den eldste driftsbygningen. Her er også en godt bevart sidebygning fra 1840. Hovedbygningen på skyssstasjonsgården Ytre Kjær (3/1, 4) er trolig det eldste huset i dette området. Den er en svært godt bevart sveitserstilbygning fra ca. 1880.

"Kongshaugen"

I følge skriftlige opplysninger skal det ha ligget en nå forsvunnet gravhaug kalt "Kongshaugen" 200 meter vest for gårdens hus på Ytre Kjær (3/1).

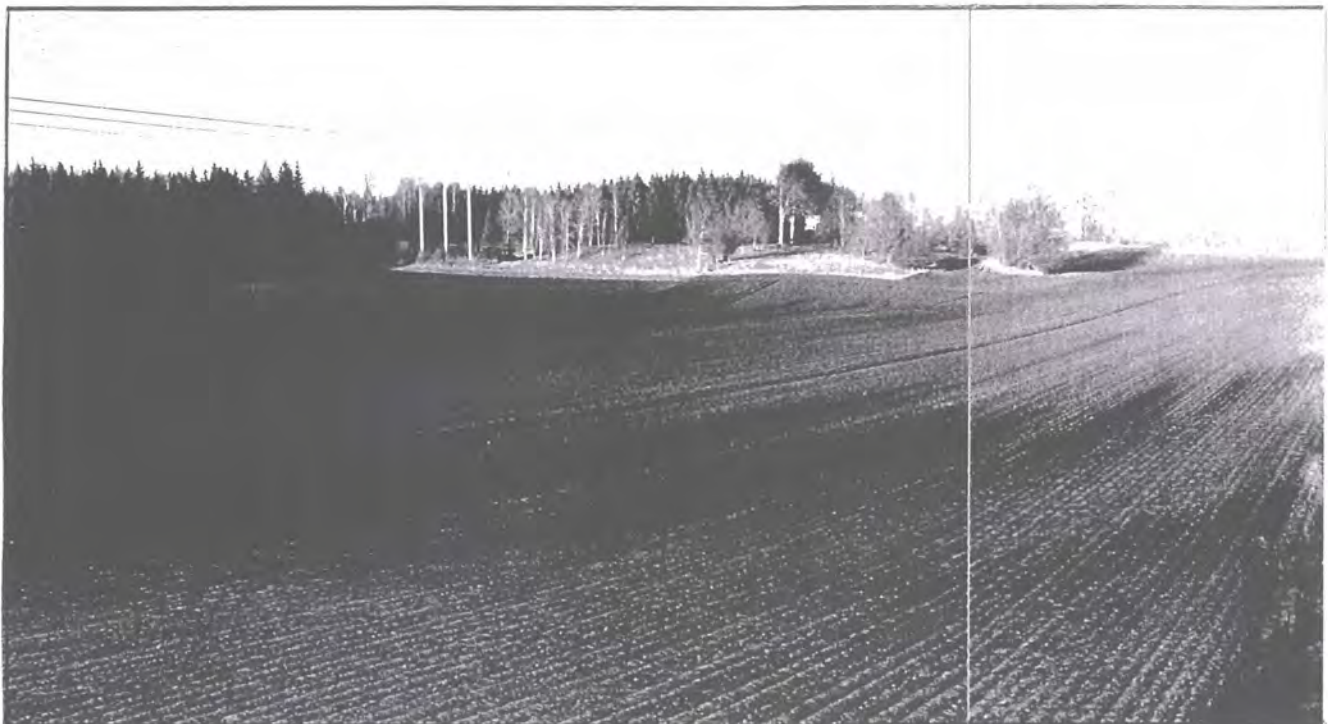
"Enger-Ra"

"Enger-Ra" (4/3, 5) skriver seg trolig fra en yngre bruksetablering. Bygningene ligger i et stramt firkanttun, og gir enkeltvis et moderne inntrykk. Men framhuset skal etter tradisjonen være over 100 år, og er sterkt modernisert og påbygd. Driftsbygningen er fra de siste 10-år. På "Enger-Ra's" eiendom opp under Raveien ligger en stor, gammel gråsteinsmurt potetkjeller. Jordveien ved Ra er mye endret ved bakkeplanering midt på 1970-tallet. Den gamle skillebekken mot Læret er lukket og det er bygd ny dam.

Raveien ved krysset mot Åsgårdstrand og den gamle gjestgivergården på Kjær som ses til venstre. Partier med rekker av store løvtrær er karakteristisk for Raveien gjennom Borre og Tønsberg.

Nordre Jareteigen sett fra overgangen sør for tunet. Driftsbygningen med et av distriktes få steinfjøs ligger nærmest linja. Den framstikkende høyden i skogbrynet til venstre markerer nordsida av Huseklepp. I de lyse partiene mot jordekanten er det beitehage. Alternativ H5 vil krysse dagens jernbane i dette området.

Jareteigen

Jareteigen består av to matrikkelgårder og mange bruk. Dets gårdsområde strekker seg fra Raet og langt opp mot skogen i vest, noe som skulle sikre gården et rikt utvalg av naturressurser. Ved Jareteigen flater Raet noe ut og deler seg i to armer sørover et stykke. Det er mye sand i jordsmonnet på Jareteigen. Sanduttak har siden Jarlsbergbanenens anleggstid endret en del av terrenget i området. I dag er uttakene dels plantet til med skog, dels utbedret til jordbruksland og dels bebyggt. Når det var ekserserplass på Jareteigen rundt 1800, så har nok de store feltene med sandjord vært med å bestemme lokaliseringen.

Gårdsbebyggelsen på Jareteigen ligger spredt over hele området mellom jernbanen og Raveien. I store trekk er den preget av yngre hus, eller sterkt endrede hus. Det gamle tunet til Nordre Jareteigen 67/3 ligger kloss i dagens bane. Det mest interessante huset her er driftsbygningen med et av områdets få steinfjøs. Ellers er bygningene preget av nybygg og endringer i vår tid, likevel ikke mer enn at gammel tunstruktur er beholdt. Tunet er skilt fra jordveien og brukes i dag som boligeiendom. Tett ved ligger et utskilt småbruk fra 1900-tallet med framhus intakt.

Fra Jareteigen går det skogsveier vestover som skal ha lange tradisjoner som ferdselsårer. En vei går til Søndre Tangsrød og én litt mer vestover til Nordre Brekke. Særlig veien mot Tangsrød er i dag utbedret til modere, kjørbar skogsvei.

Tunet til bruk 1 på gården Ra ligger til Raveien, i krysset for veien mot Sollerød gjennom Adalgrenda. Husene er fra forskjellige tidsepoker. De har bevart alderpreget godt og viser en kontinuerlig bygningsmessig fornyelse på en fin måte. Ved siden av det gamle gårdtunet ligger hus for servicefunksjoner knyttet til ferdselen, som bensinstasjonene til venstre og spisestedet til høyre.

Annen bebyggelse ved Raveien

Fra Læret til Kjær er det relativt tett bebyggd langs Rv 310. Det gir et blandet bilde mht. opprinnelse, alder og funksjoner - typisk for deler av Raveiens kulturlandskap. De gamle gårdstuna har vi nevnt over. Det meste er boligeiendommer, bebyggd fra mellomkrigstida av, og særlig på 1950- og 60-tallet. Noen er langt eldre.

Høgenhall

Høgenhall er et slik gammelt sted som har tradisjoner som husmannsplass under Læret. Den har imidlertid tidlig kommet på Vestmannrøds hender og har vært drevet som plass under denne. Stuebygningen, som står tett inntil Raveien, er eldre og udatert. I hvertfall deler av den er bygd i reisverk, noe som skulle tilsi at den ikke er så svært gammel. Den er en del ombygd og driftsbygningen er revet.

Furuhaug

Forsamlingslokalet *Furuhaug*, som ligger ved Raveien på Læret, ble bygd av Ra sanglag ca 1925. Sanglaget hadde da vært i drift i ca 10 år, og grunneieren på Læret, som var ivrig sanger, gav fri tomt. Før var dette et skogstykke med særs store furuer. Huset har fungert som samfunnshus for bygdelaget og er fortsatt i sanglagets eie.

Ra og Jarêteigen skoler

Ra og Jarêteigen var noen av de stedene som fikk fast skole i forbindelse med den nye skoleloven av 1860. Skolene, som ble bygd i 1858 og 1862, lå ved Raveien på hver sin side av kommunedelet, men ikke så langt fra hverandre. I dag er begge skolestuene borte, bare grunnmurene vises på Ra-skolen.

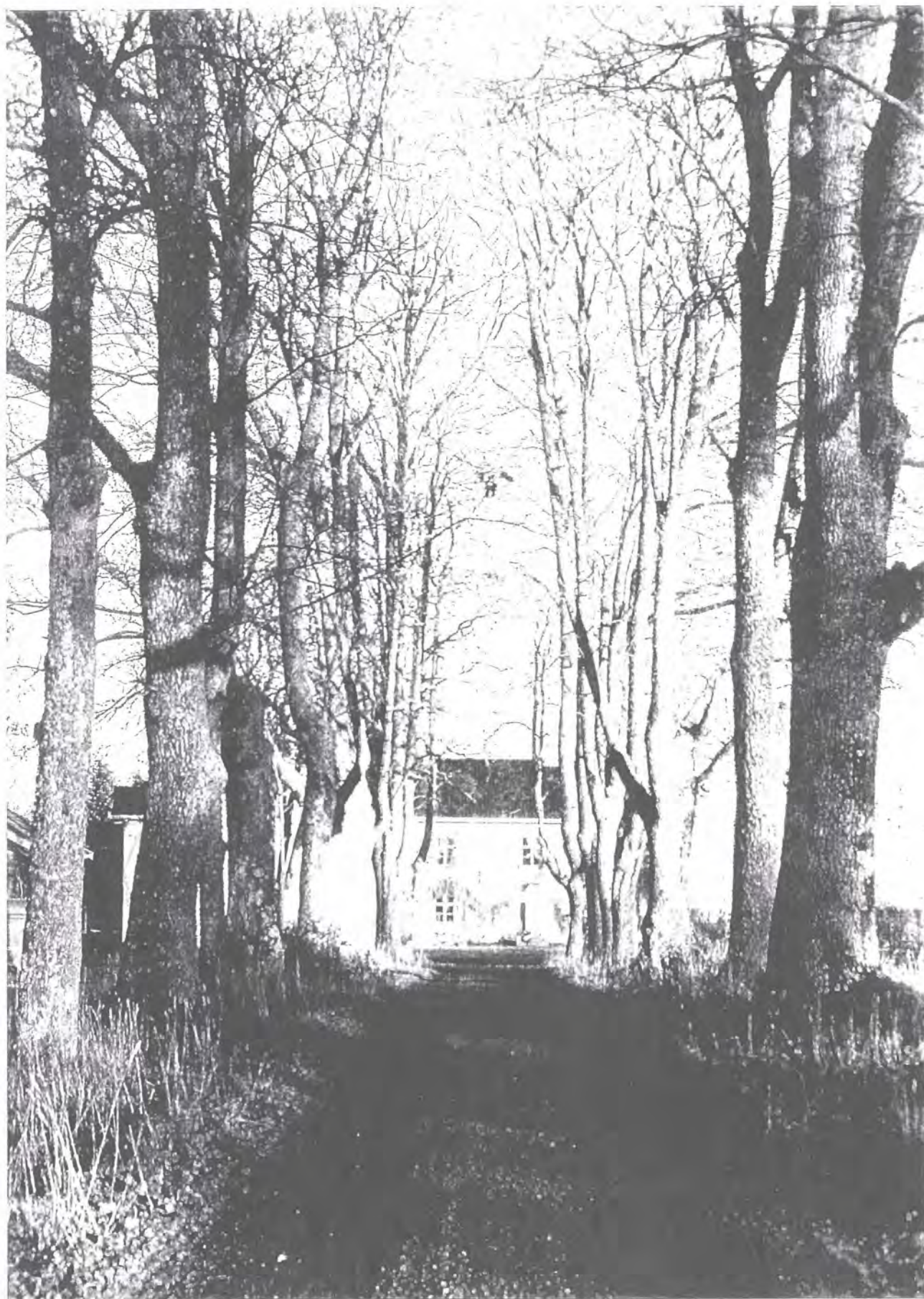
handel ved Ra

Ved gården Ra i krysset for Sollerødveien har det vært handel fra tidlig 1900-tall. I dag er det bensinstasjon og spisested i dette området.

Jernbaneundergangen for Hortensporet over Sandeveien. Før gikk hovedveien til Kirkebakken her, idag er Rv 306 lagt i ny trasé fra undergangen og østover. Jernbanen ligger omtrent i eiendoms skillet Sande (tidl. Toen?) og Glenne. Fra undergangen og vestover er Sandegata lokal betegnelse på veien. Østover mot Kirkebakken kunne før betegnelsen "Glennesletta" bli brukt.

Alleén som fører fra Raveien til tunet å Vestmannrød er blant de mest markante i sitt slag.

OPPSUMMERING OG VURDERING

Raet som natur- og kulturmiljø

Raet kan ses som en egen type kulturmiljø som går på tvers av kommunegrenser og binder ulike områder sammen både i geografisk og kulturhistorisk forstand. Kulturminner og kulturmiljøer som knyttes til naturformasjonen Raet gjennom Vestfold har derfor stor regional interesse og verdi.

Naturformasjonen Raet blir særlig godt eksponert flere steder i dette kulturmiljøet. Gjennom Borre følger Raet kystlinja. Særlig i nord, omkring Kirkebakken og Nasjonalparken kan man oppleve en stor åpenhet mot sjøen. Ved Borreskåla og Adalgrenda får man dessuten en stor grad av eksponering innover landet mot vest.

kulturlandskap med lange tradisjoner

Gjennom flere tusen år har Raet gitt gode forutsetninger for en jordbruksbosetting og dette preger fortsatt arealbruken. Et annet viktig kulturhistorisk aspekt ved Raet er dets sentrale stilling som ferdselsåre; en arealbruk som antagelig har like lange tradisjoner som de eldste sporene etter den forhistoriske bosettingen.

rik kulturminnearv

Det utvalgte området som omtales her har en rik kulturminnearv med elementer som er karakteristiske for bosetting og næringsutnyttelse på Raet gjennom historien. Kulturminnene viser stor bredde og tidsdybde.

nasjonalparken

Fra forhistorisk tid utgjør nasjonalparken, med Nordens største samling av monumentale gravhauger, et viktig historisk tyngdepunkt med mange aspekter, og med særdeles stor formidlings- og opplevelsesverdi.

middelalderkirke

Borre middelalderkirke på toppen av Raet oppleves i dag i sammenheng med dette store gravfeltet. Kirken må antas å representere en kultkontinuitet fra norrøn til kristen tid, samtidig som den er et sentralpunkt i dagens tettsted på Raet - Kirkebakken.

Kirkebakken

Trolig kan utviklingen av tettstedet og administrasjonsstedet Kirkebakken i forrige århundre ses som en videreføring av eldre sentrumsfunksjoner. Tettstedet har et bygningsmiljø og en infrastruktur hvor stedets vekst og utviklingshistorie er lett forståelig. Samtidig er her mange enkelthus med høy alder, autenticitet og stor bygningshistorisk verdi.

Raet og Raveien synes og ha hatt stor betydning for dagens strukturer når det gjelder gårdsgrenser og lokalisering av gårdstun.

storgårdsmiljø

Flere storgårder preger jordbruksbebyggelsen i området. Prestegården representerer de gamle embetsgårdene, mens Fjugstad og Vestmannrød har bakgrunn i en overklasse knyttet til handels- og skipsredervirksomhet helt tilbake til 1700-tallet.

tradisjonell gårdsbebyggelse

De øvrige gårdene gir et tverrsnitt av tradisjonell gårdsbebyggelse fra ulike tidsperioder, og viser variasjon mht. bruksstørrelse og struktur. På Glenne og Læret finner vi tette bygningsmiljøer med flere bruk samlet. Andre steder ligger tunene mer spredt langs Raveien. Nedre Glenne utmerker seg med et enhetlig bygningsmiljø der alderpreget er godt bevart, mens det f.eks på Ra bruksnr. 1 er tidsdybden representert ved hus fra ulike perioder, som er interessant.

randbebyggelsen langs Raveien

Raveien karakteriseres av rand bebyggelse som gir inntrykk av forsiktig, men kontinuerlig utbygging over et langt tidsrom. Blandingen av gamle gårdstun, eldre småhus og nyere boligbebyggelse, samt hus for fellesfunksjoner og servicenæringer gir uttrykk for veiens betydning som kommunikasjonsåre i historisk tid. De få bevarte gravhaugene som fremdeles ligger til veien, som f.eks gravfeltet på Fjugstad, tyder på at dette veifaret også har vært viktig i forhistorisk tid. En regner med at et viktig element ved hauglegging, har vært synlighet og markering ovenfor allmenn ferdsel.

friluftsområder med kunnskaps- og formidlingsverdi

Deler av kulturmiljøet er preget av større skogs- og utmarksområder. Dels finner vi her partier av Raet som er blitt liggende uberørt av nyere tids utbygging. Her finner man spor etter tidligere tiders jordbruksvirksomhet. Disse representerer et stort tidsspekter og forteller om teknikker og metoder som i dag er forlatt. Sett i relasjon til Raets betydning som tidlig bosettingområde, har disse kulturminnene stor verdi i forskingssammenheng. Nærheten til turveinett og verdifulle naturområder, som brukes aktivt i friluftssammenheng, gir disse kulturminnene høy formidlingsverdi.

hovedtrekk

Raet utgjør et kulturmiljø av stor verdi, der Raveien oppleves som et samlende og strukturerende hovedelement som enkeltminner og mindre miljøet forholder seg til. Innenfor dette kulturmiljøet finnes kulturminner av regional og nasjonal betydning, der den nære sammenhengen mellom kulturminner og naturgrunnlaget eksponeres på en særlig tydelig måte. Dette gjør kulturmiljøet særlig sårbart ovenfor nye landskapsinngrep og utbygging.

Virkning og konfliktvurdering

TRASÉALTERNATIVENE

Traséalternativ H5 er det eneste som passerer gjennom kulturmiljøet. Hovedhensikten med alternativet er en nærmere tilknytning av Borre og Horten til banen. I det foreliggende planforslaget gjenstår det én aktuell stasjonslokalisering, nemlig i området mellom Glenne og høgskolesenteret ved Bakkenteigen (Fagerlund).

Traséen skrår inn i Raet ved Glenne og følger Raets høyde helt til den skrår ned i Raets vestside for å krysse Adalsgrenda ved gårdene Ra, Kjær, Myre, Jareteigen og Huseklepp. Skjæringene i ra-formasjonen er dels betydelige.

Nøisom, Nedre Glenne

Fra tunnelåpningen ved Sande er traséen foreslått lagt i skjæring som øker i dybde mot Nøisom. Skjæringen vil tangere tunet på Nøisom. Lenger sør ved boplassen/småbruket Nedre Glenne (12/6) når skjæringen sin største dybde, og det er her foreslått å legge en nedgravd betongkulvert på 250 meter. Anlegget vil berøre bebyggelse direkte.

Glenne

Inngrepet i Glenneområdet berører flere aspekter ved kulturvern hensynet. Glenne er en gammel gård med strategisk beliggenhet i møtet med flere landskapstyper. Gården er både en del av Raets og Borreskålas kulturlandskap. Bebyggelsen i det gamle Glenne-tunet 12/1 og 12/2 har dessuten stor verdi både som enkeltbygninger og struktur. Småhusbebyggelsen på Nedre Glenne (12/6) har typisk lokalisering i skogbrynet og er en del av gårdslandskapet. Dets verdi er mer knyttet til dette aspektet, enn til enkeltbus. Stedet kan imidlertid inneholde interessant bygningshistorie og bør dokumenteres om det blir berørt.

forhistoriske bosettingsspor?

Områdets beliggenhet, gårdens navn og arkeologiske funn antyder at det kan ha vært en kontinuerlig bosetting i dette området fra eldre steinalder og frem til i dag. Det er derfor rimelig å anta at det finnes forhistoriske bosettingsspor i området. For å avklare en eventuell konflikt med automatisk fredete kulturminner bør det sjaktes i dyrka mark innenfor de berørte områder.

Kirkebakken

Kirkestedet og tettstedet Kirkebakken utgjør i seg selv et verdifullt kulturmiljø med stor historisk dybde. Dets verdi er bl.a. knyttet til bevart infrastruktur, som det gamle veinettet og en klar avgrensning til de omkringliggende kulturlandskap. Glenne representerer en side av dette landskapet. Gården med hus og innmark utgjør en verdifull sone og avgrensning av tettstedet mot sørvest, et grønt belte som får både tettstedet og Fogdeskogen til å framstå klart. Glenneveien har stor verdi som en del av det gamle veinettet.

Store skjæringer i Raets og Borreskålas sider vil være et stort inngrep i dette landskapet. Tiltak som den foreslåtte kulverten og omsorgsfull utforming og beplantning av skjæringen vil virke avbøtende på mange av de nevnte forholdene, også fordi selve linja ligger relativt gunstig i forhold til landskapsformene.

Fogdeskogen

Også Fogdeskogen har som Glenne et tosidig verdiaspekt. Det er et interessant område i seg selv, og det er en del av tettstedet Kirkebakkens

fysiske og kulturhistoriske omgivelser. Fogdeskogen er i dag et skogsområde som har ligget relativt urørt for bosetting og dyrking i langt tid. Området er derfor spesielt rikt på kulturminner som er knyttet til eldre jordbruksbosetting, også middelaldersk og forhistorisk. Planlagt trasè vil komme i direkte konflikt med flere av de før-reformatoriske kulturminnene her, i særlig grad fossile dyrkingsspor.

Med sin gunstige beliggenhet i forhold til Raet og gammel ferdsel må man kunne si at området innehar et stort potensiale for kunnskap om og formidling av forhistorien, spesielt tidlig jordbruksbosetting i Borre.

Trolig har veien som følger Raets topp gjennom skogen lange tradisjoner. Her er også et nettverk av skogsveier og forgreninger til flere gamle bygdeveier. Disse, sammen med store naturverdier i nærheten gjør området spesielt verdifullt i mht. rekreasjon og kulturformidling for befolkningen på Kirkebakken og i Horten. Det er i kulturvernets interesse at de gamle veiene i skogen kan holdes i hevd. Tiltak som den foreslåtte kulverten som opprettholder forbindelsen til disse veiene vil i stor grad avbøte disse konfliktene. De direkte konfliktene med forhistoriske bosettingsspor vil derimot ikke kunne la seg avbøte.

I skogbunnen inne i Fogdeskogen finnes levninger som forteller at området har vært aktivt brukt til åkerbruk langt tilbake i forhistorisk tid. Bildet viser en av de mange overgrodde rydningsrøysene.

Stasjonslokaliseringen, Fagerlund, Bakkenteigen

Skjæringen minker gradvis fram til det foreslåtte stasjonsområdet og møtet med Raveien, Rv 310. Her blir banen akkurat i stasjonsområdet liggende på framsiden av raet, og skjæringsdybden er minimal før den igjen øker videre mot Bakkenteigen. Høgskolesenter parallelt med Raveien.

Stasjonsplasseringen vil kreve en egen avkjørsel fra Raveien og det trekantformete området mellom veien og banen vil i stor grad måtte bli nedbygget av parkering og bussterminal.

Fogdeskogen og Gunnerød

I dette området kan ulike kulturspor som forteller om tidligere bruk av området bli direkte berørt. Ruinene etter husmannsplassen Gunnerød ligger midt i området, det samme gjør fossile dyrkningsspor hvor de eldste trolig kan dateres til forhistorisk tid.. Lenger sør på den samme terrassen som jernbanestasjonen er planlagt, er det ved prøvestikking funnet flintavslag. Disse funnene forteller om en bosetning i området som kanskje kan strekkes tilbake til steinalderen.

Samtidig kan noen av de gamle veifarene i Fogdeskogen bli berørt, disse har stor historisk verdi og stor verdi i friluft- og formidlings-sammenheng. Stasjonsanlegget både med side- og midtplattform-løsning, den siste mindre aktuell, gir imidlertid mulighet for en gangbru ut i friluftsområdet og kompensere for tap av veiforbindelsen i dette området.

Fagerlund og Bakken

Sør for stasjonen vil jernbanen komme nært tunet på Fagerlund, men ikke berøre tunet direkte. Huset på plassen Bakken vil bli direkte berørt. Det store anlegget til Høgskolesenteret har redusert opplevelsesverdien av kulturminnene i dette området som helhet. Bebyggelsen på Fagerlund er interessant, men ikke av de mest sentrale i området, i kulturvernperspektiv. Plassen Bakken er svært ombygd, og området ved ruinene etter Gunnerød endel ødelagt. Lokalt sett er derfor konfliktene med hensynet til kulturminner fra nyere tid ikke større enn at de kan avbøtes med dokumentasjon av bebyggelsen, (event. med nyere tids arkeologi på husmannsplassene?) og opprettholdelse av tilgjengeligheten til veien gjennom skogen.

Bortsett fra de fossile dyrkningssporene som er registrert på nordsiden av høgskolesenteret og funn av flint, er det ikke påvist konflikt med automatisk fredete kulturminner her. Områdene har imidlertid vært utnyttet i bosettingssammenheng i flere tusen år og potensialet for nye funn og bosettingsspor regnes derfor som meget stort.

Den foreslåtte stasjonslokaliseringen vil føre til økt arealbruk med tilknytningsveier, parkering og andre terminalfunksjoner. Som nevnt over er dette i utkanten av et område med mange kulturvernaspekter av stor verdi. Sjakting i dyrka mark vil kunne avklare muligheter for konflikt med førreformatoriske bosettingsspor, som f.eks. stolpehull og ildsteder. De indirekte konsekvensene på sikt vil føre til foretting av hele området mellom Kirkebakken, Glenne og Nøisom. Muligheter for en slik utvikling må sies å være i stor konflikt med kulturverninteressene. Dette er imidlertid forhold som samsvarer med kommuneplanens intensjoner for området,

Ved passering av Bakkenteigen Høgskolesenter er skjæringsdybden på sitt største med ca. 12 meters dybde. Det er foreslått omfattende

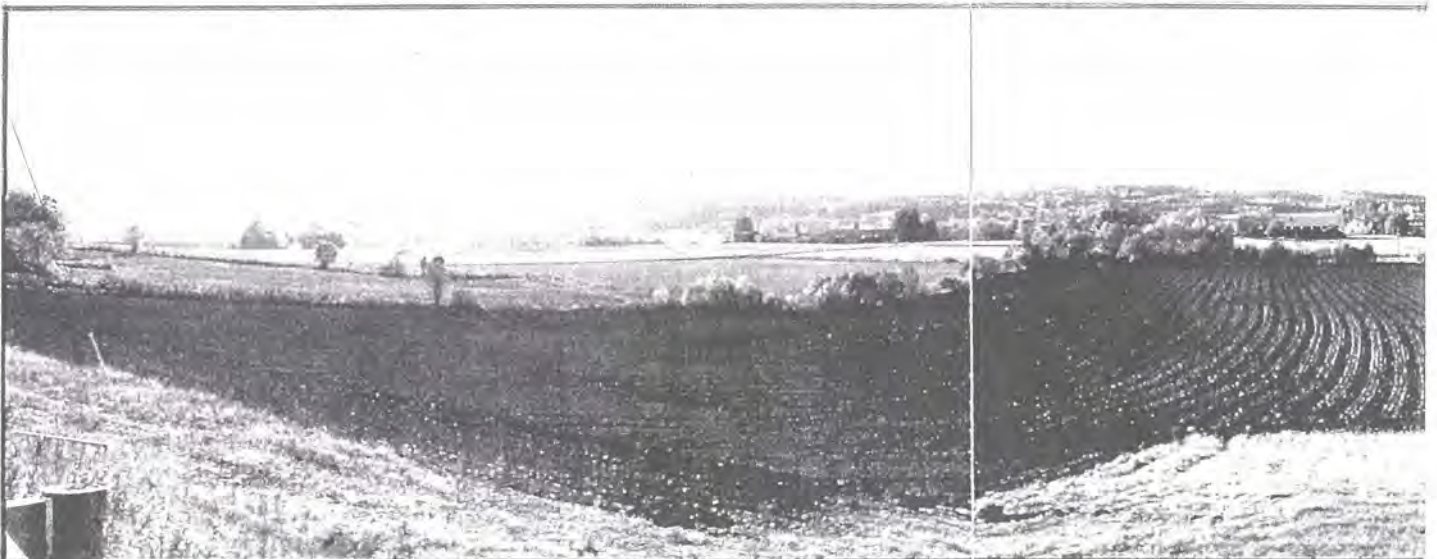
støttemurer i dette området for å minke skjæringsutslagene, samt en ca 100 meter kulvert ved overkjøringen til høgskolesenteret. Kimestadveien, er foreslått opprettholdt i bru over sporene. Etter passeringen av denne veien kommer traséen igjen på innsiden av raet, og sporet kommer snart ut på terrengnivå.

Området ligger på toppen av Raet der dette flater ut og man mister utsikten til fjorden, og det er dels preget av skog, dels av jorder. Langs Raveien og ved Kimestadveien (den gamle veien til Østre Adal og Kimestad) er det spredt boligbebyggelse, noen av eldre dato, men med hovedtyngden fra 1950-tallet. Det verneverdige framhuset på Katrineberg ligger til Raveien i området. På østsida av Raveien er den gamle innkjørselen til Fjugstadanlegget med administrasjonsbygningen nærmest. Ellers er det skog på denne siden av veien.

Vestfoldraet representerer et kulturlandskap av regional og nasjonal stor verdi. Med unntak av Bakkenteigen har Raet gjennom Borre har hittil vært spart for store utbygginger og terrengdrende inngrep. Utbyggingen har skjedd suksessivt, og yngre og eldre bebyggelse ligger som lesbare elementer i en utviklingshistorie. Som elementer i Raets kulturlandskap er de ubebygde og tynt bebygde områdene vi finner i Fogdeskogen av stor verdi. Det inngrep som en stasjonslokalisering innebærer, med utbygging og fortetningspress som sannsynlige ringvirkninger, kommer i konflikt med dette hensynet. De foreslåtte forstøtningsmurene vil gjøre jernbaneanlegget til en trang sjakt og vil i noen grad avbøte terrenginngrepet isolert sett.

I lys av forhistorisk bosettings- og jordbrukshistorie har Raet spesiell verdi. Sandjorden her ga nemlig gode betingelser for det tidligste jordbruket. Tar man i betraktning at det er registrert et mindre gravfelt på Fjugstad og at det har kommet inn flere arkeologiske funn fra dette området, vil de ubebygde skogpartiene og åkerjordene omkring Fjugstad og Vestmannrød ha et stort potensiale for bosettingsspor fra forhistorisk tid og middelalder.

Jordene ved Læret sett fra Raveien ved Høyehall. Tunet på Læret ligger midt i bildet. Åsryggen på østre Adal ses lengst inn til høyre og Adalsgrenda åpner seg til venstre

Evt framtidig Hortenspor med avgrening fra Glenne-området

Det er i forbindelse med planarbeidet illustrert en mulighet for en framtidig tilknytning av Horten til dobbeltsporet. Et slikt anlegg kan være aktuelt ved en framtidig lokaltogdrift mellom Vestfold-byene. Sporet går i en kurve vest for bebyggelsen på Kirkebakken med utgangspunkt i kulverten ved Glenne. Etter en skjæring vil denne passere rett vest for den gamle tunklyngen på Nedre Glenne gnr 12/1 og 2 og dirkete berøre yngre boligbebyggelse, samt jordvanningsdam fra etterkrigstid.

Sporet går nær bebyggelsen på det gamle tunet på Nedre Glenne og kan få negative konsekvenser for forholdet mellom landskap og bebyggelse. Indirekte konsekvenser kan, isolert sett, bli en fortetning av de åpne landbruksarealene mellom jernbanen og Kirkebakken. Det som imidlertid vil være avgjørende for vurderingen av jernbaneplanenes konflikt med kulturminneverdiene på Glenne, er kommuneplanens intensjoner om utbygging av området og ny Rv 310 over Glenne.

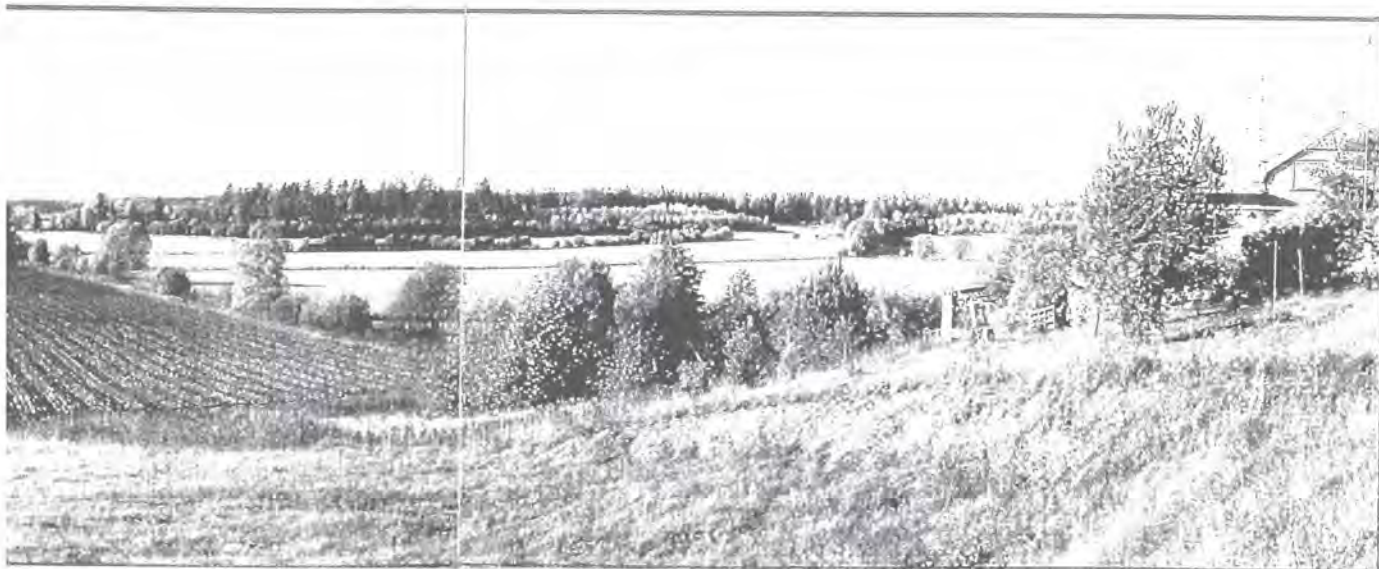
Arealene med dyrka mark i dette området bør sjaktes med maskin for å avklare en eventuell konflikt med bosettingsspor fra forhistorisk tid og middelalder.

Strekningen Læret, Ra og Kjær

Sør for Bakkenteigen når alternativ H5 sitt høyeste punkt ved passeringen av Raet og skrår ned for å krysse det store dalføret i Adalsgrenda. Traséen følger her terrenget. Fv 665 er foreslått lagt i bru over sporet.

Læret

Det er fra denne delen av Raet at landskapet åpner seg mot det vidstrakte jordbrukslandskapet i Adalsgrenda. Jorda er dyrket helt opp til Raveien. Over Læretjordene ligger traseen på en liten "sidedal" i tilknytning til det store landskapsrommet. Jordveien til Læret-bruka (og Vestmannrød) er markert med åpne bekker og kantvegetasjon. Dette, som er et relativt sjeldent trekk i området, er sammen med virkningen av den tette tunklyngen på Læret, verdifulle kulturelementer i landskapet. Selv om jernbanen ligger godt i terrenget på denne strekningen, vil overskjæringen av de gamle eiendomsstrukturene i landskapet kunne redusere disse verdiene. Parallellføringen av jernbanen og Raveien vil indirekte skape muligheter for utbygging mellom banen og Raveien, noe som vil være konfliktfullt.

Gården Ra har fått sitt navn etter sin beliggenhet på Raet og hører trolig med til den eldste gårdsetableringen i Borre. Det eldste tunet er det som ligger til venstre i bildet. Bruket til høyre, Enger-Ra, som ligger i skråningen på innsiden av Raet, skriver seg fra en seinere bruksdeling. Bildet er tatt fra Fv 665 mot Adal. Planene til alt. H5 vil skrå sørvestover fra Raet og passere like foran bebyggelsen på Enger-Ra.

Selv om de åpne bekkene i området forteller om drenering, kjenner en ikke til at det har vært foretatt bakkeplanering og store terrengendringer her. Dette gir området høyt potensiale mht. å finne spor etter en forhistorisk og middelaldersk bosetting. Det store jernaldergravfeltet på høyderyggen på vestsiden, samt gravfeltet på Fjugstad viser til en utstrakt aktivitet i dette området i jernalderen.

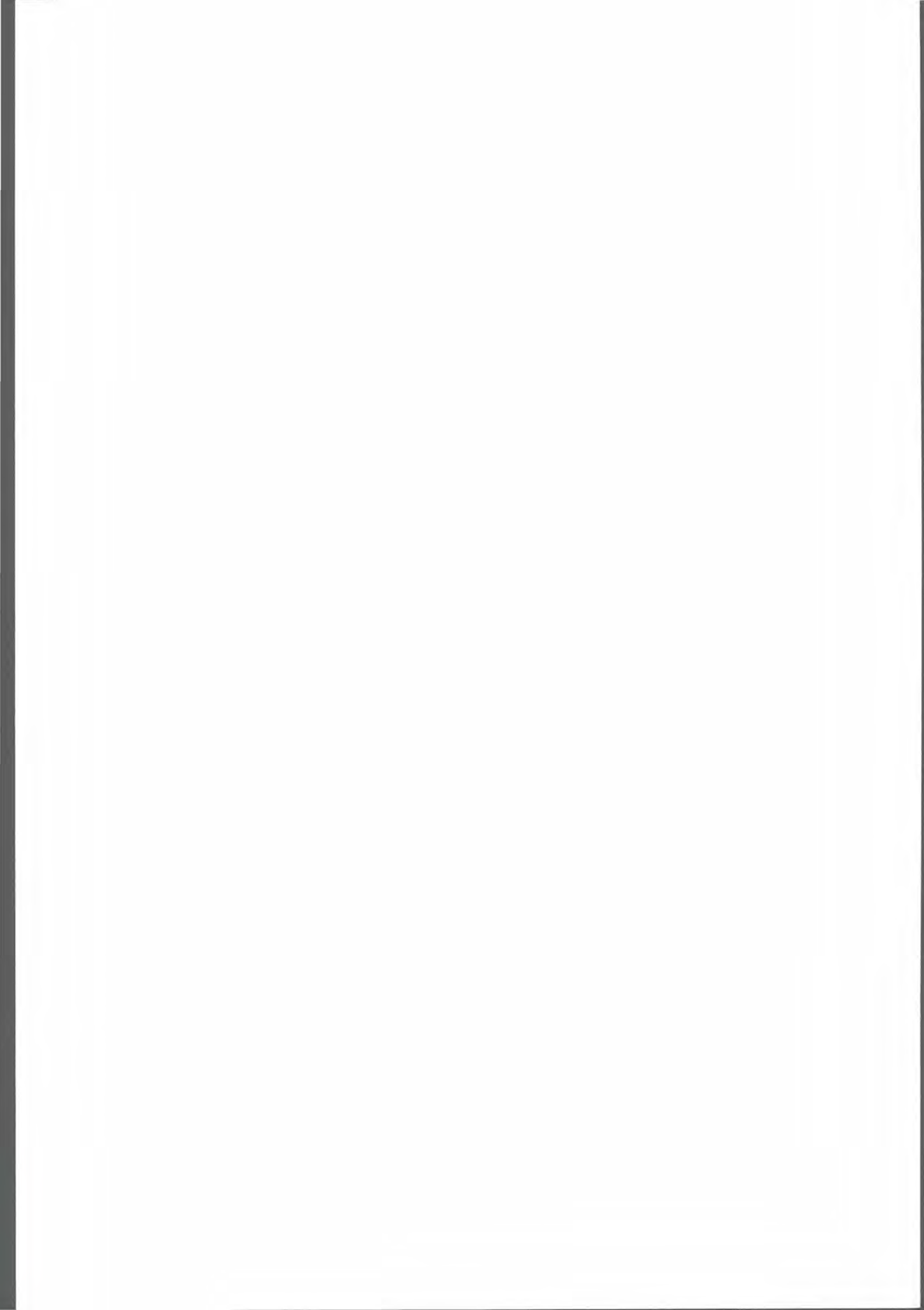
Ra og Kjær

Ved Ra og Kjær har traséen kommet helt ut i "Adal-dalen". Her gjelder konsekvensene like mye Adalsgrendas som Raets kulturlandskap. De direkte virkningene av kryssingen av jordene ved Enger-Ra kan ikke karakteriseres som store isolert sett. Jordveien er mye planert, og bebyggelsen har ved endringer og nybygg et moderne preg. Konfliktene vil først og fremst være knyttet til helhetsvirkningen, terrengtilpassingen og løsninger for kryssing av Fv 665, som representerer en gammel vei.

Framhuset på gården Glitre på Kirkebakken har bevart mye fin snekkerdekor fra sveitserstilen.

<p>Fogdeveien fra Kirkebakken leder inn i til et skogsområde med et nettverk av stier og skogsveier. I dag et fint turområde for Kirkebakkens befolkning. Skogen skjuler imidlertid spor som forteller at området tidligere var langt sterkere utnyttet i jordbrukssammenheng.</p>	<p>Utsikt fra Glenne-jordene mot Borrevannet og de lavere partier av Borreskåla. Semb hovedgård ligger til høyre for vannet. Bebyggelsen i forkant er Nøisom, med den gamle askealléen nedenfor huset (se kulturmiljø 0701-04 Borreskåla). Skråningen sør for Borrevannet er et godt jordbruksområdet som nok har vært attraktivt også i forhistorisk tid. Alternativ H5 vil komme fra Sande og skrå over disse jordene mot Bakkenteigen.</p>	
<p>Hovedtyngden av bebyggelsen i Kirkebakken ligger mellom Rv 306 og Raveien, Rv 310. Rv 306 som skrår innover til høyre fra rundkjøringen, og Hortensporet som ligger parallelt, følger Borreskålas krumning.</p> <p>Det åpne jordbruksområdet sør for Rv 306 og vest for bebyggelsen er Glenne. Sør for Glenne ses Fogdeskogen.</p> <p>Trærne i bildets venstre nedkant markerer Borre nasjonalpark. Prestegården og Borre middelalderkirke ligger til venstre for rundkjøringen og markerer det historiske tyngdepunktet i Kirkebakken.</p>	<p>En av dammene i Fogdeskogen. Anlagt som drikkevannskilde til det gamle pleiehjemmet på Gannestad i 1910. I dag brukes de to dammene her til jordevanning.</p>	<p>Vestmannrød ligger karakteristisk til på kanten av Raet med stor slått utsikt over Oslofjorden. Husenes dimensjoner og den markante alléen understreker storgårdspreget.</p>
	<p>Det lette snødekket på skogbunnen vest for Glennesenteret avslører lange parallelle furer som danner seg ved "teigpløyning" - en teknikk innen åkerdyrking som er gått ut av bruk. Teigpløyning er et av mange spor som forteller om tidligere jordbruksutnyttelse i områder hvor det i dag vokser skog.</p>	<p>Høyskolesenteret ligger på toppen av Raet, i et jordbrukslandskap med lange tradisjoner. Vi ser her sørover langs Raveien. Utmarksområdene til Østre Adal, med Adalstjern ligger til høyre bak skolen, innenfor ser vi den vidstrakte Adalgrenda. Bebyggelsen på storgårdene Vestmannrød og Fjugstad ses til venstre for Raveien.</p> <p>H5 vil ligge parallelt med Raveien til sør for høyskolesenteret, for så å ta av mot Adalgrenda i sørvestlig retning</p>
	<p>Glennaveien går rett gjennom tunområdet på Glenne bruk 1 og 2, der gårdsbebyggelsen ligger tett på hver side av veien. Flere av husene har høy alder, og har et autentisk preg. Steingjerder som innhegning rundt husene er andre verdifulle kulturelementer.</p>	
<p>Bildet er tatt fra Raveien mot øst og viser jordene på Læret, med gårdstunet rett fram. Den langstrakte, skogbevokste høyderyggen til høyre for bebyggelsen tilhører Østre Adal. Her finner vi et av de største gravfeltområdene i Borre. Til venstre i bildet skimtes sagbruket på Læret. H5 vil her passere parallelt med Raveien, omtrent midt på jordene.</p>		

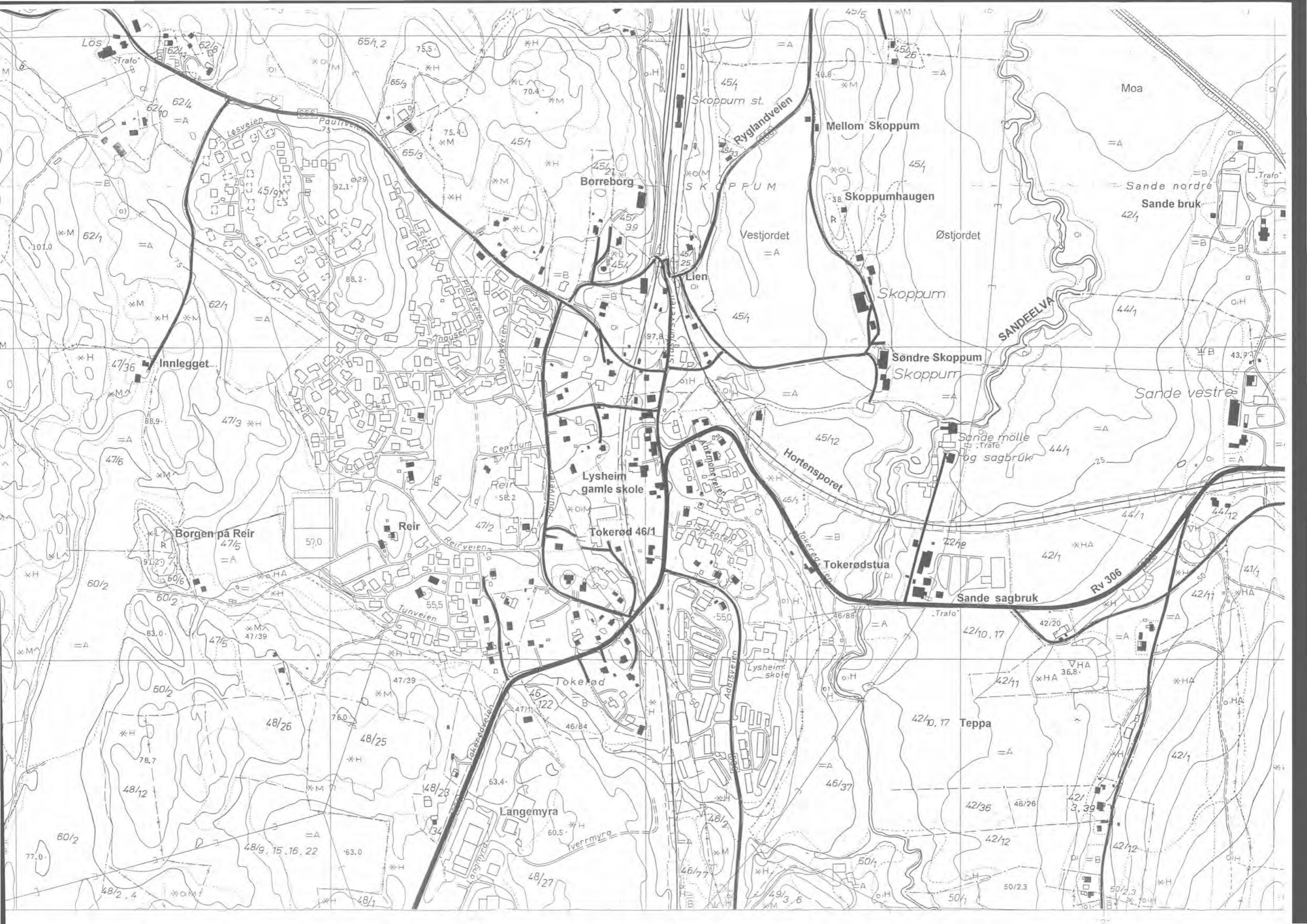

Kulturmiljø 0701-06

Skoppum tettsted

Innholdsoversikt	side
OVERSIKTSDATA	173
HISTORIKK OG BESKRIVELSE	175
GENERELLE TREKK	175
<i>Jernbanestasjonen</i>	175
<i>Stasjonsstedet</i>	176
<i>Gårdene</i>	176
<i>Ferdselen</i>	177
GÅRDER OG STEDER	179
<i>Skoppum stasjon</i>	179
<i>Det gamle stasjonsstedet</i>	181
<i>Jernbaneboliger</i>	183
<i>Tokerød</i>	184
<i>Reir</i>	185
<i>Tokerødstua</i>	185
OPPSUMMERING OG VURDERING	186
VIRKNING OG KONFLIKTVURDERING	187
<i>Traséalternativer</i>	187
<i>Alternativ H1</i>	188
<i>Alternativ H2</i>	190
<i>Alternativ H4</i>	192
<i>Avveining av alternativer</i>	192
BILDEMONTASJE	194

Utsnitt av økonomisk kartverk over Skoppum fra 1986, med bebyggelse og veier fra økonomisk kart 1964 markert sort.

Kulturmiljø 0701-06

Skoppum tettsted

Oversiktsdata

KOMMUNE

Borre

TRASÉALTERNATIVER

H1, H2, H4

KARTBLAD

Økonomisk kartverk: CL 033-5-3, CL 032-5-1

Prosjektkart NB 2, NB 3

GÅRDSNUMMER

45, 46, 47, 48

NYERE TIDS LOKALITETER

0701-06-01 Skoppum stasjon
 0701-06-02 Jernbaneboliger
 0701-06-03 Stasjonsstedet Skoppum
 0701-06-04 Lien 45/25
 0701-06-05 Skoppum 45/33
 0701-06-06 Tokerødstua 45/35
 0701-06-07 Tokerød gård
 0701-06-08 Boliger Tokerød

AVGRENSING

Utgangspunktet er tettstedsbebyggelsen i Skoppum. Området grenser mot Viulsrød og Pjonkerød i sør, og grensa følger så Hortensbanen og Adalsbekken i øst, i nord går grensa i skogsområdene nord for jernbanestasjonen, mens den i vest går i utkanten av de nye boligområdene.

stasjonsalternativer

Stasjonsalternativene som omtales i dette kulturmiljøet er Tvermyra/Tokerød under H1 og skråningen nedenfor Lysheim skole under H2. Dagens stasjon blir også vurdert som et stasjonsalternativ. De øvrige stasjonsalternativene omtales under tilgrensende kulturmiljøer.

VERNESTATUS OG PLANFORHOLD

automatisk fredete kulturminner

Automatisk fredete kulturminner på Reir (omtales under kulturmiljø 0701-08). Skoppum stasjonsbygning med uthus er foreslått fredet av Riksantikvaren.

Områdene rundt Skoppum stasjonsted rundt 1906 til 1908. Satt sammen av rektangelkart i 1:25 000 og 1:50 000. Statens Kartverk Hønefoss.

kommuneplanens arealdel

Kommuneplanens arealdel 1991-2002 viser et stort planlagt boligområde i Borreborgåsen nordvest for stasjonen, samt et mindre felt på Tokerød, nord for Tverrmyra. På Langmyra er det planlagt utvidelse av industriområdet inn mot jernbanelinja. I det nye sentrumsområdet vest for jernbanelinja er det planlagt flere forretninger. Senere utviklingsretning for boligområdene er mot sørvest og nord.

ny Rv 306

Vegkontoret i Vestfold har under planlegging ny Rv 306 fra Borre stasjon til E 18 utenom Skoppum tettsted.

prosjekt NAMIT

Borre kommune deltok i 1988-1991 i NIBR's (Norsk Institutt for By- og Regionforskning) prosjekt NAMIT (Natur- og miljøvennlig tettstedsutvikling), der tettstedet Skoppum var ett av evalueringsområdene. Prosjektet tok for seg de muligheter en har i Borre for fortsatt vekst og utvikling hvor natur- og miljøvern blir tilgodesett. Etter NAMIT's opplegg kan en grovt si at løsningen ligger i tiltetting av eksisterende tettsteder og videre ekspansjon av disse.

NATURGRUNNLAG OG AREALBRUK*landskap*

Tettstedet Skoppum ligger på et høydedrag som er en del av et stort skogsområde vest for Borrevannet. I øst er det bratt skråning ned mot Skoppumgårdene. Landskapet er sterkt kupert og oppdelt, med en blanding av fjellknauser og forvitningsmateriale. Mindre områder med leirmold, leire og grus. Blandingsskog.

bebyggelse

Tettstedet består hovedsaklig av boligbebyggelse, dominert av store nyanlagte boligområder med frittliggende boliger og rekkehus. Det gamle sentrum med eldre villaer og noe industri ligger langs Stasjonsveien og Tokerødveien. Nytt sentrum vest for jernbanelinja med service- og offentlige institusjoner; butikker, barnehage, arbeidskirke, post, bank og idrettsanlegg. Barne- og ungdomsskole ligger i Adalsveien, Fv 530. Et større industriområde er lagt ut på Langmyra. Jernbanestasjon ligger like nord for tettstedet og danner ytterpunktet. Rester av eldre gårdsbruk delvis integrert i tettstedet, delvis som lommer mellom tettstedsbebyggelsen og skogen.

tettstedet og veiene

I tettstedet Skoppum er det et sterkt innslag av kommunikasjon; fra jernbanestasjonen på Vestfoldbanen går det sidespor til Horten. Veier fra flere kanter kommer inn til Skoppum; Fra E 18 ved Knutstad i vest kommer Rv 306 - Tokerødveien - og fortsetter østover til Horten. Fra sør kommer Fv 530 - Adalsveien - fra Adalsgrenda. Fv 668 - Ryglandsveien - kommer fra Fv 670 i nordøst, mens Fv 666 - Pauliveien - kommer fra E 18 ved Pauli i nordvest. I tillegg er det et nettverk av småveier inne i boligområdene som delvis bygger på gamle gårdsveier.

Historikk og beskrivelse

GENERELLE TREKK

Jernbanestasjonen

sidespor til Horten

Området har fra gammelt av hørt til hovedkirken i Borre. Tettstedet Skoppum har sin forutsetning i jernbanestasjonen fra 1881. I forhold til Adal var Skoppum lenge mer perifer i diskusjonen om stasjoner. Hovedgrunnen til lokaliseringen av stasjonen var at stedet egnert seg som utgangspunkt for et sidespor til Horten. Sidesporet ble bygd samtidig med hovedlinja.

jernbanestasjonen

Jernbanestasjonen ble anlagt på en hylle i terrenget, i kanten av høydedraget ovenfor Skoppumgårdene, som ligger nede på sletta i øst. Stasjonsbygningene fra 1881 står fortsatt, og i området rundt er det mange fine forstøtningsmurer og underganger for veiene som kommer opp og ned til stasjonen gjennom hårnålssvinger.

møtested

Jernbanestasjonen var lenge et populært møtested, blant annet var restauranten et godt trekkplaster. Fram til omkring siste verdenskrig ble det arrangert fesjå på stasjonsområdet, og det fortelles også at i "stasjonsmesterens hage", som lå på vestsiden av jernbanesporene, ble det holdt sangerstevner.

Skoppum stasjon ligger på en midtplattform mellom hovedsporet og Hortensporet. Stasjonsbygningen og godshuset er forbundet med en lang overdekning. Anlegget er tegnet av jernbanens egen arkitekt Baltahazar Lange til åpningen av banen i 1881 og er utført i en utpreget sveiserstil, typisk for jernbanearkitekturen. Anlegget er godt bevart. Det representerer en stasjonsløsning som er enestående i Norge i dag og er foreslått fredet.

Stasjonsstedet*jernbanearbeiderne slår seg ned*

Vestfoldbanen ga arbeid til mange, både til den daglige drift og under ulike anleggsperioder. Flere jernbaneansatte slo seg ned her og utgjorde den første faste bosettingen utenom de gårdene som lå her fra før. Rallarne bodde i anleggsbrakker som sto flere steder i nærheten av jernbanesporene.

etablering av service og industri

Jernbanestasjonen trakk snart til seg ulike virksomheter; og rundt århundreskiftet hadde det utviklet seg et lite stasjonssted i området sør for stasjonen, med handel, småindustri, boligbebyggelse og folkeskole. Bebyggelsen fra den første tiden ligger hovedsaklig langs Stasjonsveien, Tokerødveien og jernbanelinjene, mens det fra siste verdenskrig begynte å komme opp villabebyggelse også på vestsiden av hovedsporet. Både arbeid på jernbanen og arbeidsplasser i steinindustri og trevarefabrikk, som ble etablert rundt 1950-tallet, samt på Sande Mølle og Sande Sag like øst for tettstedet, ga grunnlag for fast bosetting her. I den senere tid er Skoppum blitt et bosted for mange dagpendlere.

eksplosiv boligvekst

Fra 1970-tallet begynte det gamle stasjonsstedet å vokse kraftig, og etter 1980 har boligveksten vært eksplosiv. Det meste av dyrkamarka på de opprinnelige gårdene, og etterhvert også åsene i vest, er blitt utlagt til boligområder. Rundt 1980 ble ei slette vest for jernbanelinja regulert til det nye Skoppum sentrum, tilpasset befolkningsøkningen og privatbilismen.

nye Skoppum sentrum

Skoppums sentrum preges av lave forretnings- og servicebygg omgitt av store parkeringsflater, og store områder er brakkmark. Her ligger også arbeidskirke og barnehage, mens nye Lysheim skole, som ble bygd først på 1970-tallet ligger på østsida av jernbanelinja.

ny industrisatsing

I utkanten av tettstedet, på gården Viulsrøds grunn, ligger Langmyra industriområde, der flere bedrifter allerede er etablert. Her satses det på ytterligere etablering, idet hele området mot jernbanelinja er utlagt til dette formål.

forskyvning av tyngdepunkt

De nye etableringene har ført til en forskyvning av tettstedets tyngdepunkt fra den gamle sentrumsbebyggelsen langs Stasjonsveien - Tokerødveien til tidligere ubebygde områder på vestsiden av jernbanelinja. Oppførelsen av de store service- og forretningsbyggene innebærer dessuten en endring i karakter, i forhold til den eldre småskalabebyggelsen i det gamle sentrum.

Gårdene

Før stasjonsetableringen i 1881 var dagens tettsted et område med mindre gårdsbruk og skog litt utenom de store kommunikasjonsårene.

integrasjon gårdstun - tettstedsbebyggelse

Skoppum-gårdene ligger utenfor det egentlige Skoppum tettsted, som har fått navnet fordi stasjonen ble anlagt på Skoppum-gårdenes grunn. De opprinnelige gårdsbrukene i dagens tettsted var *Tokerød* og *Reir*, og det er hovedsaklig på disse gårdenes grunn tettstedet ligger. Noe av den eldre gårdsbebyggelsen kan gjenfinnes inne i tettstedet. Tokerøds jordvei er helt nedbygget av tettbebyggelse, jernbaner og veier. Likeså det meste av Reirjorda, men ett av brukene ligger fortsatt i utkanten. Gårdstuna ligger mer eller mindre integrert i tettstedsbebyggelsen, men husene har stort sett bevart alders- og funksjonspreg, og eksisterer i dag som relikter fra det opprinnelige gårdslandskapet. Gårdsbebyggelsen på *Viulsrød* ligger utenfor tettstedet.

Ferdselen*veikryss ved Tokerød*

Som tidligere nevnt var det ingen større ferdselsårer i dette området før stasjonsetableringen i 1881, men kart fra 1825 viser flere gårdsveier som møttes i et veikryss like nord for Tokerød. Forbindelsen til Kongeveien i vest og bygdeveien mellom Borre kirke og Nykirke i øst gikk i lang tid etter disse veiene. Deler av dagens veisystem bygger trolig på gårdsveiene som gikk mellom Tokerød, Reir, Viulsrød, Skoppum og Løs. Fra Viulsrød var det forbindelse sørøstover til Pjonkerød og Bergan og vestover mot Råen. I dag er det gårdsveiene som var knyttet til Viulsrød som er best bevart i forhold til nyere utbedringer.

søndre chaussée fra Horten

Da Vestfoldbanen med sidegrein til Horten ble anlagt i 1881, førte det til økt ferdsel og transport på det gamle veinettet, og det ble naturlig nok stilt krav til bedre veistandard. I 1895 ble den søndre chaussée fra Horten utbygd med kjørebredde 4,5 m og maksimumsstigning 1:20. Dagens Rv 306 følger i store trekk søndre chaussée. Fram til begynnelsen av 1950-tallet var det det gamle nettverket mellom gårdene som fungerete som forbindelse sørøstover, mot Pjonkerød, Bergan og Lørge. Da ble en helt ny vei, Fv 530, lagt gjennom Adalsgrenda til Skoppum gjennom den trange Trolldalen.

Omlegging av Rv 306

I dag møtes flere fylkesveier og riksvei i området, men økt biltrafikk gjennom det gamle stasjonstedet har skapt behov for omlegging av Rv 306 utenom tettstedsbebyggelsen. Hvor denne veien skal gå er ikke helt avklart.

Skoppum stasjon sett mot nord.

Ansicht von der Bahn.-

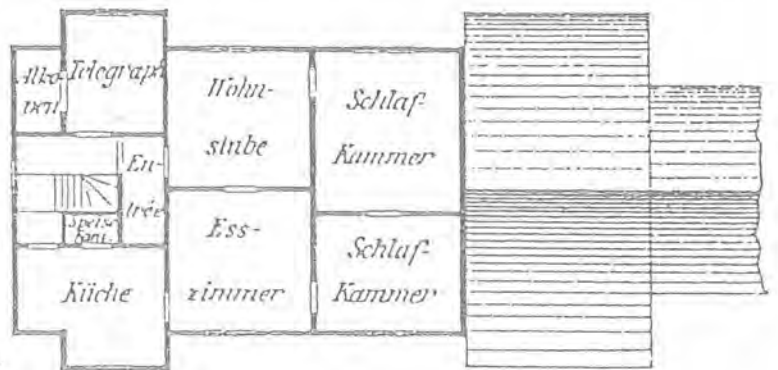
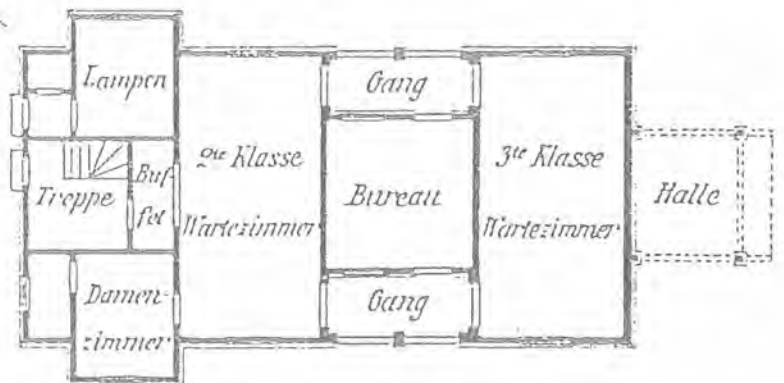
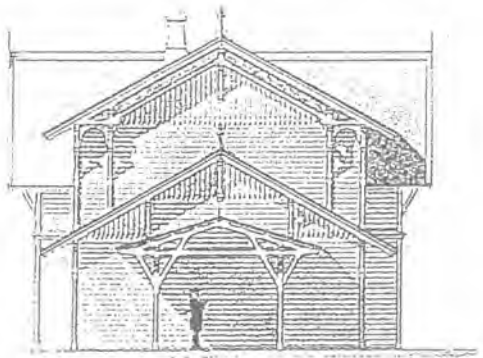

Fig. 3.
Station Skopum. 146 m.

Vestfoldbanens bebyggelse utgjorde et samlet program, utarbeidet av jernbananleggenes arkitekt Balthazar Lange. Programmet var så enhellig og vellykket at det ble presentert i det tyske fagtidsskriftet "Organ für die Fortschritte des Eisenbahnwesens". Disse plan- og fasadetegningene til Skoppum stasjon er hentet derfra.

GÅRDER OG STEDER

Skoppum stasjon

Jarlsbergbanen, eller Grevskapsbanen, ble åpnet til Larvik i 1881 med sidelinje til Horten. Til Skien åpnet banen i 1882.

byggeprogrammet

Som en av få jernbanearkitekter fikk Balthazar Lange på Vestfoldbanen arbeide med byggeprogrammet fra grunnen av. Enkelte vokterboliger ble riktignok hentet fra den foregående jernbanearkitekten P.A.Blix' katalog. Det samlede byggeprogrammet for banen ble av samtiden trukket fram som et forbilledlig og helhetlig program og presentert både i Norge og i det tyske tidsskriftet "Organ für die Fortschritte des Eisenbahnwesens".

Oppgaven var mangesidig, hele sju bystasjoner skulle finne sin form. Avgreningsstasjonen Skoppum krevde sin helt særegne form. I tillegg var det behov for justeringer og nyprosjektering av enkelte vokterboliger, vanntårn og godshus.

Skoppum stasjon

Skoppum stasjon var utgangspunkt for sidesporet ned til Horten og fikk en særegen og original utforming både som anlegg og i stasjonsbygningen. Stasjonen ble, antakelig som følge av det sterkt skrånende terrenget, anlagt mellom hovedsporet og sidesporet. Denne midtplattformsløsningen ble i de tyske mønsterbøkene betegnet som en "Insel-station".

I Norge var det ett tidligere eksempel på et slikt arrangement ved en avgreningsstasjon, nemlig på Lillestrøm stasjon som ble anlagt da Kongsvingerbanen ble anlagt (1862). Dette anlegget sto til dagens stasjonsanlegg ble oppført i mellomkrigstida.

hovedgrep

Hovedgrepet var å bygge opp et anlegg bestående av plattform-godshus og stasjonsbygning sammenbundet med en ca 27 meter lang overdekning, en såkalt "paraply". Hele komplekset er symmetrisk om sin egen lengdeakse. Atkomsten til stasjonen skjedde og skjer fortsatt på langs mellom sporene. For å unngå trafikk med hest og vogn på den sentrale delen av plattformen prioriterte man å legge godshuset nærmest atkomsten, slik at man som reisende til stasjonen først møter dette. Ved anlegget av banen var det knapt bebyggelse i stasjonens nærhet, foruten jernbanens egne boliger, slik at det er forståelig at man gjorde denne prioriteringen, nesten alle passasjerene på stasjonen var i mange tiår omstigningspassasjerer fra eller til Horten.

bygningene

Stasjonsbygningen fikk gjennom sin lengde-symmetri to likeverdige og identiske fasader mot de to sporene. Det er interessant at den store stasjonsbygningen som ble oppført i Horten (nå revet) hadde det samme grepet. De få reisende med utgangspunkt i stasjonen tillot at storparten av arealet i 1. etasje ble avsatt til publikum gjennom to romslige og jevnstore venterom. Mellom disse lå det lille stasjonskontoret bak en svalgang på hver side. Til 2. klasses venterom (det andre var 3. klasses) var det knyttet en buffet med atkomst fra trappen opp til stasjonsmesterleiligheten, slik at stasjonsmesterens frue kunne betjene denne.

Fasadene mot sporene ble foruten av den nevnte svalgangen poengtert med en smal tverrgavl med bratt tak. Bygningen ble utstyrt med snekerglede som overgikk det som var blitt vanlig på de øvrige

Detalj fra plattformoverdekningen mellom stasjonsbygningen og godshuset. Sveitserstilens konstruktive formspråk kommer fint til rette i jernbanearkitekturen.

mellomstasjonene, særlig iøyenfallende var de doble sperrebindene i hovedgavlene båret av konsollpar.

Plattformgodshuset og overdekningen med søyler, sperrer, skråstrevere og hanebjelke er godt bevart i sin opprinnelige form. Plattformoverdekningen er som del av en stasjonsbygning enestående i Norge. Godshuset ble tegnet spesielt for stasjonen.

Ved Skoppum ble det også, som den eneste stasjonen på Vestfoldbanen, oppført en vognremisse. Denne er forlenget revet. Lengst i nord mellom sporene står et reléhus oppført 1971.

På vestsiden av sporområdet var det tidligere lasterampe for vognlast. Dette området er i dag arrondert på nytt og grodd igjen.

jernbanehistorisk verdi

Bygningsanlegget på midt-plattformen vurderes til å være av stor bygningsmessig og særlig jernbanehistorisk verdi. Det foreligger fredningsforslag for alle de tre bygningene.

To boligeiendommer som ligger sentralt i det gamle stasjonsstedet. Bolighuset til venstre var lærerbolig for læreren på Lysheim skole. Både bolighus og uthus er bygd i sveitserstil og stilpreget er i hovedtrekk godt bevart. Funkisbungalowen til høyre ble bygd i 1947 og hadde postkontor i stua på 1950-tallet.

Stasjonsbygningen har gjennomgått en del endringer: Et mindre tilbygg for relèrom er oppført innunder overdekningen. Tegninger for et slikt relèrom er datert 1956. En rokkering mellom venterom og ekspedisjonslokaler fant sted relativt tidlig og samtidig ble svalgangene innlemmet i bygningen. I 1991 ble venterommet, som i hovedsak består av det tidligere 2. klasses venterommet samt det opprinnelige stasjonslokalet, pusset opp. Den gamle himlingen i venterommet ble avdekket og restaurert, og brystpanel ble satt opp igjen. Utvendig har en del av snekkgleden forsvunnet, det har dessuten vært nødvendig å redusere takutstikket på tverrgavlen mot hovedsporet.

Det opprinnelige vegsystemet som ble bygget opp i forbindelse med stasjonen er i dag fortsatt intakt og særegent. Her er det mange fine forstøtningsmurer og jernbaneunderganger, som har verdi som en del av stasjonsmiljøet.

Det gamle stasjonsstedet

Den første bebyggelsen etter 1881 kom opp i området sør for jernbanestasjonen. Allerede i 1881 ble det første landhandleriet etablert, og rundt århundreskiftet hadde området utviklet seg til et stasjonssted med handel, småindustri, boligbebyggelse og folkeskole.

Stasjonsstedets eldste bebyggelse finner vi i dag i området mellom Vestfoldbanen og Stasjonsveien - Tokerødveien.

Den følgende omtalen gjelder bebyggelse som blir direkte berørt av traséalternativer eller bygninger som hadde sentrale funksjoner i det gamle stasjonsstedet.

Skoppum landhandleri, Tokerødvn. 7

Skoppum landhandleri ble etablert i 1881, da med navnet *Olsens landhandleri*. Hovedbygningen med butikk og bolig ble bygd i to etapper, og noe av det opprinnelige sveitserpreget er i dag borte. Til landhandleriet hører også bryggerhus og kjølelager, og tidligere stod det bensinpumper på andre sida av veien. Landhandleriet var i drift fram til 1982 - "da var hundre og ett ute!"

Lysheim skole, Tokerødveien 5

Det eldste skolestedet i området var Viulsrød, men i 1895 ble Viulsrød og Ryglund skolekretser slått sammen til én krets, og ny skole ble bygd på gården Tokerøds grunn. Denne skolen fikk navnet Lysheim. Skolestua var bygd i tidens sveitserstil, men stadig økende elevantall krevde mer plass. Skolestua ble først bygd på i høyden, senere utbygd på baksiden mot jernbanelinja, slik at det opprinnelige preget er borte, men bygningen viser fortsatt at det har vært skole her. I begynnelsen av 1970-tallet ble den nye Lysheim skole bygd ved Adalsveien, og siden har en privatbedrift eid de gamle skolelokalene.

Lærerbolig, Tokerødveien 3

I Tokerødsvingen like øst for Lysheim skole ligger en liten bolig med uthus, som skal være bygd som lærerbolig etter at stasjonsstedet fikk skole. Husene er bygd i sveitserstil og det opprinnelige preget er godt ivaretatt.

Vermelids landhandleri

Ved veikrysset mellom Tokerødveien og Stasjonsveien ligger Vermelids landhandleri, som var i drift fram til 1982. I perioder var det også postkontor her. Huset var også bygd i sveitsestil av samme alder og type som Skoppum landhandleri, men flere påbygginger opp gjennom årene har ført til at det opprinnelige preget nesten er borte. Vermelid har i dag kolonialforretning i "Tunet" i nye Skoppum sentrum, og de gamle lokalene her blir brukt til utstillingslokaler for trevarefabrikken, som holder til i det gamle ysteriet nærmere stasjonen.

Vermelids landhandel ligger til Stasjonsveien ved Tokerødsvingen. Landhandleriet var i drift fram til 1982. Butikken var i huset til venstre, lager i fløyene til høyre. I perioder var det også postkontor her.

garveriet, lysverket

Ved en liten bekk på nordsiden av Vermelids landhandleri ligger en bygning, som i dag er restaurert og noe påbygd. Dette var opprinnelig et garveri som lå tett inntil bekken, slik at vannet derfra kunne nyttes i garveprosessen. Senere ble dette kontor- og lagerlokaler til Borre Elektrisitetsverk, eller "Lysverket" som det ble kalt. I dag er det salmakerverksted.

bolighus

På nordsiden av garveriet, ligger to boliger. Det sørligste har en blanding av jugend- og funkispreg og er bygd på 1930-40-tallet. Det nordligste, som ligger helt inntil Stasjonsveien, er et lite énetasjes hus. Tomta ble utskilt i 1902, men huset har et alderspreg som tilsier at det kan være eldre.

ysteri, bakeri, trevarefabrikk

Lengst nord i stasjonsstedet, like ved et kryss der flere veier møtes, ligger bygningene til det gamle ysteriet, som trolig begynte driften samtidig med jernbanen. Her var det også bakeri, og "Ysterisalen" var et sted for festlige aktiviteter. Fra omkring 1950 har det vært trevarefabrikk i lokalene, som er mye påbygd og endret siden ysteriets tid.

Borreborg forsamlingshus

På en hylle ovenfor stasjonen ligger forsamlingslokalet til Borres frilynte ungdomslag, Borreborg. Det er et stort, noe ombygd hus fra 1920-tallet med nyklassisistiske stiltrekk. Borreborg var et populært samlingssted for folk fra bygdene omkring, og i en lengre periode ble lokalene utleid til framhaldsskolen.

Evangeliehuset

Evangeliehuset ligger på østsiden av Tokerødveien mellom Tokerød gård og Skoppum Landhandleri. Det ble bygd rundt 1930.

Evangeliesalen i Tokerødveien er typisk for de enkle, folkelige forsamlingshusene fra mellomkrigstida. Funksjonen kommer til uttrykk ved de høye vinduene.

Jernbaneboliger

I et område like sør for stasjonen ligger flere små boliger langs Vestfoldbanen og Hortensporet. Dette var boliger for jernbanefolk, delvis bygd av NSB, delvis av jernbanefolka selv. Noen av husene lå opprinnelig innenfor gjerdet, på NSBs grunn, mens jernbanefolka som bygde egne hus fikk skilt ut tomter fra Skoppumgårdene.

Jarlsbergbanen var blant de siste anleggene som ble fullført før utbyggingen av det norske jernbanenettet stoppet helt opp fram til utpå 1890-tallet. Allerede på slutten av 1870-tallet hadde lavkonjunkturen satt inn og statsfinansene var elendige. Lokale informanter mener at en del av anleggsarbeiderne, rallarne, i denne situasjonen slo seg ned på stedet og tok seg fast arbeide på jernbanen. Noen av disse fikk overta tomter, kanskje også anleggsbrakker fra anlegget.

banevokterbolig (45/209)

Sør for stasjonen, rett ved jernbaneundergangen ligger det en opprinnelig vokterbolig som i mange år har vært i privat eie. Denne er en representant for en av de mange type-vokterboligene utviklet på slutten av 1870-tallet av arkitekt P.A. Blix. Typebetegnelsen er "normal Ø" og dette er en av de få gjenværende vokterboligene av denne typen langs Vestfoldbanen. Bygningen, som har gjennomgått få endringer, har en nøktern sveitserstil og vurderes som verdifull.

Hortensporet og Vestfoldbanen ligger i ulike nivåer i det bratte terrenget mot Skoppum stasjon. Bildet er tatt fra Ryglandsveien mot undergangen for Hortensporet. Banevokterboligen til Vestfoldbanen ses til venstre, en av undergangene til Vestfoldbanen lenger inn. Borreborg ses mot horisonten øverst til høyre.

Flere av jernbaneboligene fra denne tiden er bygd etter samme mønster som vokterboligene; på østsiden av Hortensporet finner vi to slike boliger. Den sørligste (45/208) har samme grunnplan som den nevnte vokterboligen, og i følge lokale informanter har også denne vært banevokterbolig. Ved Ryglandsveien like øst for stasjonen er det også to tomter (Lien 45/25 og Skoppum 45/33) med disse typiske sveitserboligene.

jernbanehistorisk verdi

Jernbaneboligene, som enkeltvis og samlet sett har bevart sitt opprinnelige preg, utgjør et viktig element i stasjonsmiljøet og har stor jernbanehistorisk verdi og sosialhistorisk verdi.

Tokerød

Den resterende bebyggelsen på de to opprinnelige Tokerodgårdene er etterhvert blitt integrert i tettstedet. Det var på Tokeroeds grunn den første tettstedsbebyggelsen på stasjonsstedet ble satt opp, og i dag er det meste av eiendommen oppe på høydredet utlagt til boligtomter.

Navnet Tokeroed er et *rud*-navn som forteller at det kan ha vært en mann som het Tóki som ryddet gården. Etter å ha vært grevegods ble den bondeselveie i 1738 og delt i to bruk i 1856.

Tokerød 46/1

Gårdstunet på "søndre" Tokeroed ligger ved Tokeroedveien, like nord for brua over jernbanelinja. Driftsbygningen er revet, og gårdstunet består i dag av framhuset som er bygd i 1920 og et eldre bryggerhus. Framhuset har mistet mye av det opprinnelige sveitserpreget, mens bryggerhuset med vognskjul og to kjellere har bevart sitt opprinnelige preg.

Tokerød 46/2

Det gamle framhuset på "nordre" Tokeroed ligger i dag midt i et yngre boligfelt sør for Tokeroedsvingen, og det er trolig lenge siden det har stått

noen driftsbygning her. Framhuset er nennsomt restaurert og har et hovedpreg som tyder på høy alder.

Reir

Reir-gårdene ligger på vestsiden av jernbanelinja og grenser opp mot store skogområder. Disse gårdene lå lenge litt i utkanten av stasjonsstedet, men den store utbyggingen fra 1980-tallet førte til at nytt tettsteds-sentrum ble etablert på Reir-gårdenes grunn.

Den gamle formen for gårdsnavnet Reir/Reier er *Reidr* eller *Hreidr*, som ganske enkelt betyr reir. Kanskje er det landskapet som har gitt navnet.

tre gårdstun ved det nye sentrum

Gården ble bondeselveie i 1723, og den opprinnelige eiendommen har etterhvert blitt delt i fem selvstendige bruk. Tre gårdstun ligger like vest for Skoppums nye sentrum, og flere hus er fra før år 1900. Av enkelthus har trolig hovedbygningen på Reir gnr 47/1 størst interesse, da den skal være bygd i 1745. Selv om den er noe ombygd har den i hovedtrekk bevart et gammelt preg.

to småbruk mot skogsgrensen

Helt i vest ligger to småbruk under Reir, det ene i østhellinga nedenfor Reir-borgen. Det andre, som blir kalt Innlaget, ligger litt lenger nord med utvei til Pauliveien ved Løs. Innlaget har blitt lagt til Løs og omtales, sammen med bygdeborgen under kulturmiljø 0701-08, Skogsgrendene. Framhuset og uthuset på småbruket under Reir-borgen er nøkterne og enkle hus bygd i 1940.

Tokerødstua

I en bratt østvendt skråning øst for tettstedet ligger en plass kalt Tokerødstua, med bebyggelsen helt inntil Rv 306, (her Tokerødveien). Denne plassen ble utskilt fra Skoppum i 1904, men kart fra 1865 viser at det var bebyggelse her allerede da. Beliggenheten helt i skogkanten sør for Skoppum-gårdene kan tyde på at dette har vært en plass under Skoppum. Bebyggelsen, som består av framhus, bryggerhus og uthus, er bygd i sveitserstil og har høy autentisitet.

OPPSUMMERING OG VURDERING

På grunn av en litt sammensatt topografi kan det være vanskelig å få øye på de store linjene i Skoppums struktur, det gjelder også de synlige sporene etter stedets historie. Det er likevel mange elementer som forteller om utviklingen av stedet.

stasjonsområdet

I en "stasjonsby" som Skoppum er det særlig miljøet rundt jernbanestasjonen som har interesse, det gjelder både stasjonsbebyggelsen, som det foreligger fredningsforslag for, veianleggene med forstøtningsmurer og underganger, samt jernbaneboligene langs linjene.

stasjonsstedet

Bebyggelsen langs Tokerødveien og Stasjonsveien representerer den første bebyggelsen på stasjonsstedet som vokste fram her etter 1881. Selv om mange av bygningene har gjennomgått store forandringer og fått nye funksjoner, er de viktige for forståelsen av stasjonsstedets struktur.

gårdsbebyggelsen

Den gjenværende bebyggelsen på gårdene i området er i dag mer eller mindre integrert i tettstedet, men de forteller allikevel noe om gårdsmiljøet som eksisterte før stasjonsstedet vokste fram.

veinettet

Deler av dagens veisystem bygger trolig på gårdsveier som gikk mellom Tokerød, Reir, Viulsrød, Skoppum og Løs. Enkelte gårdsveier er utbedret til fylkesveier, mens andre eksisterer som småveier i tettstedsbebyggelsen. Søndre Horten chaussé, som ble utbygd i 1895, kan vi fortsatt følge gjennom tettstedet når vi kjører på Rv 306. Mellom Viulsrød og Tokerød, ved Tverrmyra øst for Langmyra industriområde, er deler av det gamle veisystemet bevart som turveier i skogsområde.

kulturminnestrukturen

Stasjonsområdet, stasjonsstedet, gårdsbebyggelsen og veinettet danner kulturminnestrukturen i området, og har stor kulturhistorisk verdi som det er viktig å føre videre i et tettsted med så store vekstplaner som Skoppum.

Virkning og konfliktvurdering

TRASÉALTERNATIVENE

Tre traséalternativer - H1, H2 - og H4 representert ved sidesporet til Horten - berører kulturmiljøet. H1 representerer utretting av eksisterende linje og har tre stasjonsalternativer i Skoppumområdet. H2 utgjør en østlig parallell til H1, der særlig stasjonslokaliseringen vil berøre kulturmiljøet.

ALTERNATIV H1

hovedtrekk og bakgrunn

H1 har i det foreliggende materialet kun ett stasjonsalternativ, nemlig ved Tokerød/Tverrmyra og sørover til Viulsrød. Hortensportilknytningen vil skje som i dag ved dagens stasjon lenger nord. Et tidligere forslag om stasjonslokalisering ved nordre Pjonkerud er forlatt. I tillegg belyser vi nedenfor som et avbøtende tiltak bevaring av dagens stasjonsanlegg som et tredje alternativ.

Skoppum er et tettsted med stasjonslokaliseringen i 1881 som sin forutsetning. Her finnes kulturminner fra ulike tidsepoker som synliggjør stedets historie, representert ved gårdsbebyggelsen, jernbanemiljøet, stasjonsstedet og veinettet. Kulturminnene har betydning som historiske dokument og som identitetsskapende ankerfester i et så hurtigvoksende tettsted som Skoppum.

Parti av de fine oppmuringene ved jernbanen mot Ryglandsveien inn til Skoppum stasjon.

Traséen (H1)*stasjonsområdet*

Avgreningen av Hortensporet er foreslått beholdt ved dagens stasjon. Alternativ H1 vil imidlertid føre til at dobbeltsporet vil bli liggende lenger vest enn dagens sporområde og dermed skjære inn i terrenget vest for stasjonen helt inn mot Borreborg forsamlingshus. Den vil både i høyde og retning avvike noe fra dagens spor. Siden lokalveien som i dag går på stasjonens vestsida blir avskåret, er denne i det foreliggende forslaget foreslått lagt over på østsida av sporet. Dette betyr at denne kobles til dagens stasjonsankomst fram til midtplattformen. Siden dobbeltsporet er trukket unna plattformkanten vil det være plass til denne veien forbi stasjonsbebyggelsen. Hortensporet vil måtte krysses i plan.

Stasjonsbebyggelsen er foreslått fredet og stasjonsområdet er av stor kulturhistorisk betydning. Den foreslåtte løsningen vil i utgangspunktet opprettholde kontakten til jernbanetrafikken. Den spesielle funksjonen som en midtplattformsløsning vil imidlertid kunne forsvinne med det foreliggende forslaget. I tillegg vil den omlagte lokalveien ved å føre denne inn på plattformen gripe inn i stasjonsanlegget på en svært uheldig måte.

veiunderganger sør for stasjonen

Alternativ H1 ivaretar i stor grad kulturverninteressene knyttet til det særegne veianlegget med jernbaneundergangene umiddelbart sør for dagens stasjon. Undergangen ved Hortensporet kan i utgangspunktet beholdes, mens dobbeltsporet ligger i bakkant av dagens Vestfoldbane slik at det også som et avbøtende tiltak skulle være mulig å beholde oppmuringene på østsida av dagens undergang som en forblending.

stasjonsstedet

Sør for stasjonen skjer en nødvendig kurveutretting som vil komme i direkte konflikt med en del bebyggelse, se nedenfor. På mesteparten av denne strekningen vil banen ligge på en mindre fylling. Støyskjerming vil bli nødvendig.

stasjonsstedet

Sør for jernbaneområdet vil traséen berøre mange bygninger som utgjør stasjonsstedets første bebyggelse. Dette gjelder fra nord: Borreborg forsamlingshus, ysteriet/bakeriet, banevokterboligen med uthus, garveriet, Vermelids landhandleri, Lysheim gamle skole og Skoppum landhandleri. Denne bebyggelsen ligger nært opp til eksisterende trasé, og en utretting av linjen vil føre til at mesteparten av det opprinnelige stasjonsstedet blir utradert.

Området ligger i dag i en bakevje og husene er omfattet av mange ombygginger og bruksendringer. Det kan stilles spørsmål om prognosene for dette miljøet også uten jernbaneutbygging.

Vi vil likevel karakterisere dette som en stor konflikt med kulturminnestrukturen på stedet. Ingen avbøtende tiltak er aktuelle.

kryssing av Rv 306 sør for Tokerød

Rundt kryssingen av dagens Rv 306 ligger banen i en skjæring slik at en ny bru kan gjenoppbygges i dette området uten større omlegginger. Når den nye Rv 306 står ferdig vil dagens vei få karakter av lokal matevei.

rekkehusfeltet

Forbi rekkehusfeltet følger den foreslåtte traséen i stor grad dagens spor. Her vil støyskjermingstiltakene bli omfattende. Ny stasjon er foreslått fra rekkehusområdet og sørover.

Tokerød gård

Inngrepet kommer også i stor konflikt med gårdsbebyggelsen på Tokerød som en forlengelse av miljøet beskrevet ovenfor. Dette er en av de gamle gårdene i området. Dette er en stor konflikt. Avbøtende tiltak er neppe aktuelt.

Stasjonsalternativet (H1)*Stasjonslokalisering Tokerød/Tverrmyra*

Enkelthbygninger på Tokerød vil være utsatt. Ny Rv 306 er foreslått lagt over den sørligste delen av stasjonsområdet. Stasjonsløsningen er ikke vist i detalj, men det må forventes at de arealkrevende delene av stasjonsanlegget som veiatkomst, buss- og pendler-parkering blir liggende vest for sporet på Tverrmyra. Midtplattformløsningen vil kreve over- eller undergang fra denne atkomstsiden.

Alternativet gir altså ingen realistisk mulighet for å etablere en ny tilknytning til Hortensporet, dvs. at stasjonsalternativet må kombineres med avgrensning ved nåværende stasjon.

Bebyggelsen sør for brua mellom Rv 306 - Tokerødveien og Vestfoldbanen er boliger fra 1940-50-tallet. Området vest for stasjonsalternativet er Langmyra industriområde, som er regulert til dette formål helt bort til linja. I dag er dette ennå et skogsområde med bevarte partier av den gamle veistrukturen mellom Tokerød/Reir og Viulsrød/Pjonkerød. Isolert sett har disse stor verdi som kulturminner. I forhold til kommunens planer for området er disse allerede forutsatt slettet og det har dermed liten hensikt å karakterisere jernbanens konsekvenser for disse kulturminnene.

Stasjonslokalisering Tokerød/Tverrmyra skaper derfor ingen nye direkte konflikter med kulturminner fra nyere tid, men kan komme i konflikt med boligene fra 1940-50-tallet.

Den tilhørende Hortensporavgreiningen fra den nåværende stasjon gir mulighet til å beholde visse driftsmessige funksjoner på det fredningsaktuelle stasjonsanlegget på dagens stasjon, samt den spesielle midt-plattformssituasjonen.

Stasjonslokalisering dagens stasjon

Ingen av planene for H1 har vært basert på opprettholdelse av dagens stasjon. Siden mye av konflikten ved H1 ut fra kulturminnehensyn ligger i omforming og antakelig overflødiggjøring av dagens stasjon, vil vi likevel se på dette som et avbøtende tiltak. H1 innebærer mulighet for å opprettholde både stasjon og avgreningspunkt som i dag. Dette vil bety opprettholdelse av dagens funksjoner på stasjonen og vil være det beste grunnlaget for en vellykket bevaring. Anlegget vil i tilfelle vil måtte gjennomgå en del endringer som tilpasning til den nye situasjonen. Vi vil derfor som et avbøtende tiltak behandle dette noe nærmere.

For trafikk rettet sørover fra Hortensporet vil dette, som i dag, bety vending på fri linje nord for stasjonen, hvilket driftsmessig anses som lite gunstig.

Dersom denne stasjonen viser seg å kunne opprettholdes trass i at dette i dag ikke inngår i planene, har vi følgende vurdering:

Når det gjelder høydeforholdene vil en god tilpasning til dagens trasé være avgjørende, spesielt der stasjonsbebyggelsen passerer. Stasjonsbygning,

godshus og sammenbindende overdekning ligger med vannbordet få cm. over plattformen. Forholdet mellom bygninger og plattformnivå er av stor betydning og man har her svært små marginer for justering fram til plattformkant. Den kritiske plattformlengden utgjør ca. 70 meter.

Det vil ved bevaring av Skoppum stasjon være behov for å bedre tilgjengeligheten med bil og buss, samt øke parkeringsarealene. En nærmere utredning av dette alternativet hadde vært ønskelig ut fra kulturminne-interesser.

Lien ligger like øst for Hortensporet der det tar av fra Skoppum stasjon. Stedet er en av de mange små boligendommene som ligger i Vestfoldbanens nærhet. Kanskje har det eldre røtter, med huset er typisk for de enkle små sveitserhusene fra århundreskiftet. I bakgrunnen skimtes "vestjordet" på Skoppum og åsen med bebyggelsen på Søndre Skoppum. Alternativ H2 er tenkt lagt i denne området.

ALTERNATIV H2

Hovedtrekk og bakgrunn

H2 utgjør en østlig parallell til H1 og er sør for Skoppum sammenfallende med denne. Hovedhensikten med alternativet er å nytte deler av dagens trasé slik H1 gjør det, samtidig som konfliktene med tettbebyggelsen i Skoppum gjøres mindre.

Traséen går over jordene vest for Skoppumgårdene og kommer inn i dette kulturmiljø svært nær plassen Tokerødstua. Banen ligger her omtrent på terrengnivå.

I det bratte terrenget under Lysheim skole og rekkehusbebyggelsen vil det imidlertid pga. anleggets bredde likevel skapes store skjærings- og fyllingsutslag. Fv 530 Adalsveien naturlig kunne føres over i bru.

Stasjonslokalisering

Stasjonslokalisering er foreslått fra dette området og inn i steinbruddet lenger sør. med avgrening av Hortensporet direkte fra stasjonen.

Lien 45/25 og Skoppum 45/33

I østskråningen nedenfor tettstedet ligger noen tomter utskilt fra Skoppum-gårdene. Ved Ryglanndveien nedenfor stasjonen er det to tomter

(Lien 45/25 og Skoppum 45/33) med sveitserboliger som viser påvirkningen fra jernbanearkitekturen. Traséen vil gå 100-200 m øst for disse tomtene, og det er ingen direkte konflikt.

Tokerødstua 45/35

Traséalternativ H2 vil berøre plassen Tokerødstua, med bebyggelse i sveitserstil som er godt ivaretatt. Plassen, som ble utskilt fra Skoppum i 1904, har en beliggenhet som kan tyde på at det har vært en plass under Skoppum før den tid.

Forøvrig antas det at en stasjonsutbygging her vil kreve areal til parkering og veiatkomst mellom sporene og Adalsbekken som renner her. Selve sporumrådet virker optimalisert i forhold til terrenginngrepene her, slik at tilleggsinngrepene som terminalfunksjonene vil medføre samt støyskjermingen på oversiden antakelig vil dominere. Dette er imidlertid i en lite sårbar del av Borrelandskapet og konflikten vurderes som liten, også fordi forslaget til ny Rv 306 har en høy rampe opp til brua over sporene som uansett vil dominere.

Inngrepet rammer imidlertid Tokerødstua, noe som må karakteriseres som en viktig konflikt. Ingen avbøtende tiltak foruten dokumentasjonstiltak er aktuelle.

Tokerødstua ligger for seg selv, noe utenfor tettstedet, til Tokerudveien. Dette er en av de eldre boplassen i området, kanskje opprinnelig en plass under Skoppum? Stedet har typisk småhusbebyggelse i godt bevart sveitserstil.

ALTERNATIV H4

Hovedtrekk og bakgrunn

H4 utgjør et vestlig alternativ som går gjennom skogsgrendene vest for tettstedet utenfor kulturmiljøet. Hortensporavgreiningen fra H4 vil imidlertid tangere kulturmiljøet i sør.

Fra området ved Viulsrødgårdene antas sporet lagt i en skjæring ned mot Trolldalen (bekkedalen fra Pjonkerød) og i skråningen nedenfor Lysheim skole fram til dagens Hortenspor.

Hortensporavgreiningen fra H4 går i skråningen like nedenfor Tokerødstua, som blir indirekte berørt. Det kan være behov for støyskjerming. Forøvrig er det ikke registrert konflikter, vel og merke innenfor det aktuelle kulturmiljøet.

AVVEINING AV ALTERNATIVER

Alternativ H1

Alternativ H1 vil i stor grad utradere det opprinnelige stasjonsstedet langs Tokerødveien og Stasjonsveien, og viderefører på denne måten forskyvningen av stedsstrukturen, som imidlertid allerede er kommet langt. Alternativet kan føre til en deling av tettstedet langs jernbanelinja.

H1 vil som det eneste alternativet kunne opprettholde den fredningsaktuelle bebyggelsen på Skoppum stasjon i en meningsfull sammenheng. Dagens stasjonslokalisering vil være langt å foretrekke, selv om dagens avgreining til Horten også vil måtte opprettholdes ved det foreslåtte alternativet på Tokerud/Tverrmyra. Hortensporavgreining fra nåværende stasjon vil kunne gi bygningene en viss driftsmessig bruk, men situasjonen vil bli sterkt endret, især sett i lys av forslaget om en lokalvei over dagens perrongområde. Selve stasjonslokaliseringen på Tokerød/Tverrmyra innebærer, i lys av kommunens planer om industrifelt, ingen nye konflikter med kulturminner.

Alternativ H1 med stasjonslokalisering på Tokerød/Tverrmyra kan på mange måter falle inn i den gamle stasjonsstedstrukturen. Stasjonsplasseringen vil ligge sentralt, og mulighetene for å arrangere terminalfunksjonene med pendlertrafikken fra Horten på en måte som ikke rammer boligbebyggelsen er til stede. Det vil viderføre tradisjonen med Skoppum som et stasjonssted, selv om H1 i seg selv rammer den eldste bebyggelsen på stasjonsstedet meget hardt.

Vurderingen av dagens stasjon som en fortsatt mulig stasjonslokalisering bygger på at det kan være mulig å bedre tilgjengeligheten til dagens stasjon gjennom tiltak der dagens hovedatkomst til stasjonen erstattes med andre løsninger.

Alternativ H2

Alternativ H2 berører kulturmiljøet som helhet indirekte, men kommer i direkte konflikt med Tokerødstua, som er et gammelt bosted. Ny stasjonslokalisering og nedleggelse av jernbanesporet gjennom tettstedet har både positive og negative sider. Den eldste bebyggelsen på stasjonsstedet blir bevart, men sporet som skapte stedet vil forsvinne, evt. med unntak av et evt. spor langs plattformen ved stasjonsbebyggelsen, dersom fredningsforslaget blir opprettholdt. Husene vil måtte fylles med andre virksomheter.

Alternativ H4

Alternativ H4 kommer ikke i konflikt med kulturminner fra nyere tid innenfor dette kulturmiljøet, men berører på samme måte som H2 kulturmiljøet som helhet indirekte.

konklusjon

Ingen av alternativene med de ulike stasjonslokaliseringene tar vare på alle elementene i kulturmiljøet. Det blir i første rekke et spørsmål om det gjennom detaljplanlegging, evt å opprettholde dagens stasjonslokalisering, er mulig å bevare nåværende stasjon på en meningsfull måte. Dersom dette er tilfelle vil vi under tvil prioritere H1 som ivaretar stasjonsanlegget og de tilhørende jernbaneminnene som f.eks. undergangen lenger sør, til tross for at dette sletter ut den eldste tettstedsbebyggelsen. Dette tar også utgangspunkt i en vurdering av at kvalitetene i det opprinnelige stasjonsstedet i dag ikke er store nok til å veie opp de dårlige prognosene denne bebyggelsen har ved en videreutvikling av Skoppum i forhold til dagens planer.

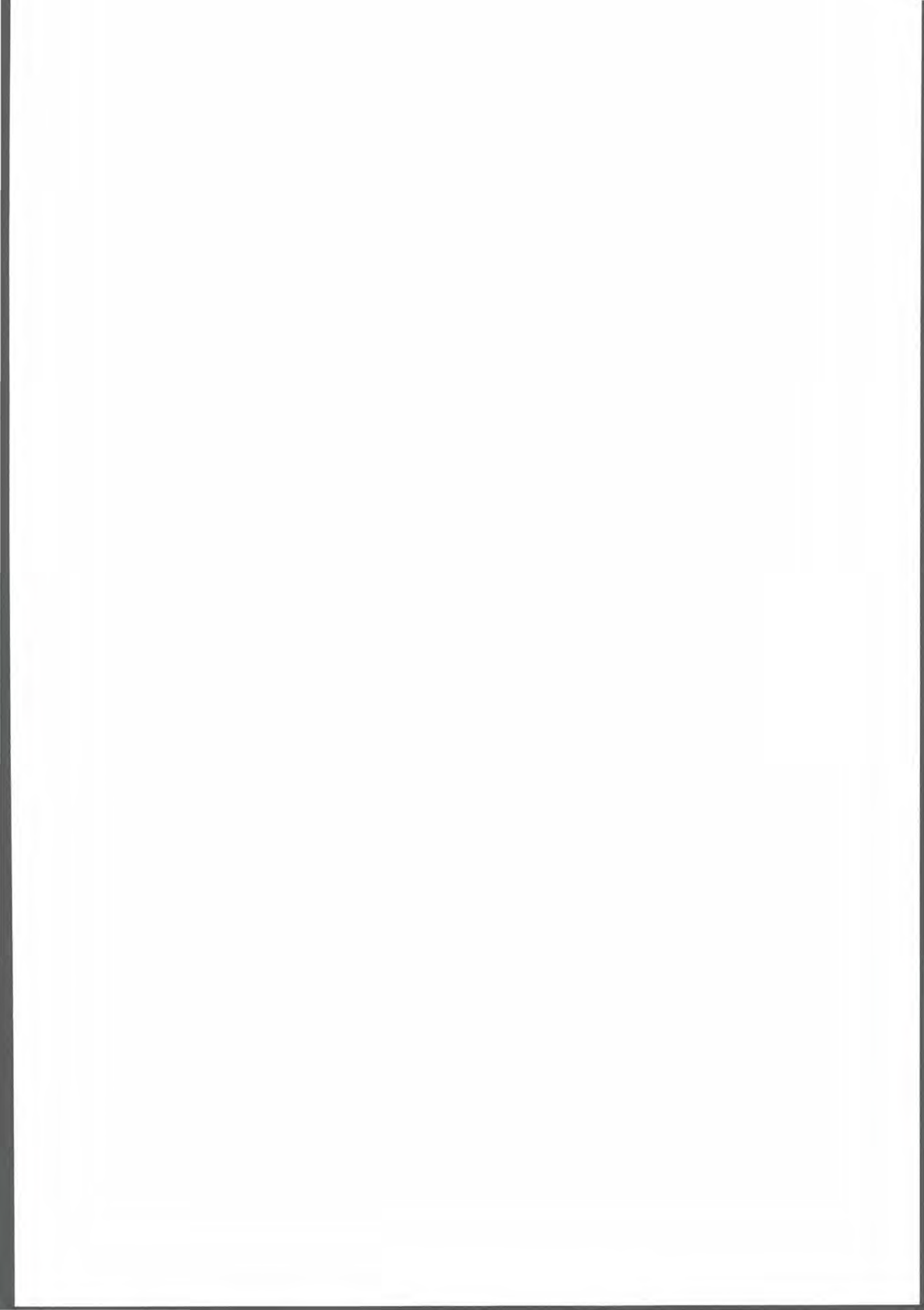
Dersom bebyggelsen på Skoppum stasjon ikke vil kunne få bedre rammer for fortsatt bevaring enn det de foreliggende planene viser, vil vi isolert for dette kulturmiljøet likevel prioritere H2. H2 (og H4) ivaretar den eldste stasjonstilknyttede tettstedsbebyggelsen.

For å vurdere alternativene helhetlig på tvers av kulturmiljøene, vises det til sammendraget av konfliktene.

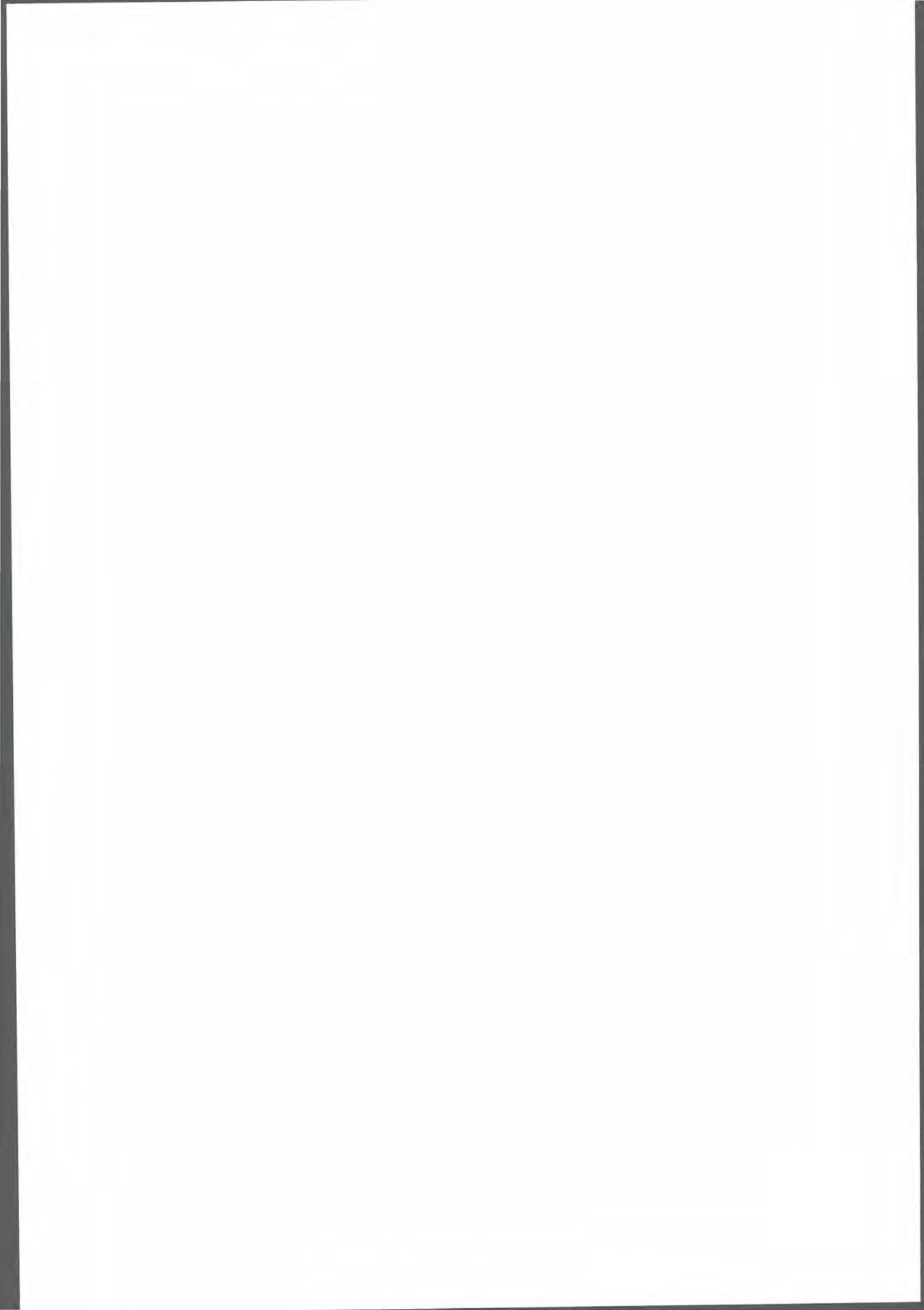

<p>Skoppum stasjonsområde sett fra tunet på Søndre Skoppum. Skoppum hadde store utmarksområder innover skogene i vest, og stasjonsområdet ble lagt i gårdens nære utmark, i høyderyggen som avgrensner åkerslettene mot vest. Stasjonsbygningene skimtes litt opp i åsen til høyre. De ligger på en smal hylle i åssiden, som er bratt her.</p> <p>På grunn av de topografiske forholdene kom det ikke noe tettstedsbebyggelse med sentrumsfunksjoner i nær tilknytning til stasjonen, men spredt boligbebyggelse. De enkle, små sveitserhusene som ligger langs linja er karakteristiske. Her bodde det i hovedsak jernbanefolk. Et par hus var banevokterboliger. De dokumenterer også jernbanehistorie, på linje med stasjonsbygningene og forstøtningsmurene for bane og vei. I åsen, på et platå over jernbanen, troner Borreborg, Borre frilynte ungdomslag store forsamlingslokale fra 1920-tallet.</p>		<p>Bygningene på Skoppum stasjon er foreslått fredet iflg. verneplan for jernbanebygninger av 1991. Den er tegnet av Balthazar Lange som var hovedarkitekten for Vestfoldbanen, og sto ferdig da "Grevskapsbanen" åpnet i 1881.</p>
<p>Skoppum tettsted sett østover med Borrevannet og Horten i bakgrunnen. Tettstedet ligger i skillet mellom det åpne jordbrukslandskapet ved Borrevannet og det småkuperte, skogklede høydedraget som strekker seg vestover, og som tettstedet utgjør en topografisk del av. Viulsrød-gårdene ses til høyre i bildet, i grensa mot Adalgrenda i sør. Gårdsgrenda som ses nederst til venstre er Løs og bakenfor ligger Snapsrød. Tettstedets nye boligfelt strekker seg mot skogsgrendene i vest, bort fra det gamle tyngdepunktet ved stasjonsveien øst i tettstedet. H4 har to stasjonsforslag vest for tettstedet som bryter med det gamle stasjonsstedets struktur - et ved Løs og et noe lenger sør mot Viulsrød.</p>	<p>Tunet på "søndre" Tokerød (46/1) ligger tett ved Tokerødveien (Rv 306). Her ser vi framhuset fra 1920-tallet og et eldre bryggerhus.</p>	<p>Bygningene på de gamle gårdsbrukene i området framstår i dag i hovedsak som boligeiendommer i tettstedet. På "nordre" Tokerød (46/2) står i dag bare framhuset, som skal ha "høy" alder. Alderspreget er godt tatt vare på ved oppussing.</p>
<p>I bakgrunnen ses Raet med Kirkebakken til høyre og tettbebyggelsen rundt Horten på høyden til venstre. Vi ser godt den karakteristiske skålformen som understrekes av de langstrakte teigene fra Raet mot Borrevannet og som forklarer hvorfor området betegnes Borresksåla.</p>	<p>Skoppum stasjonsområde sett fra det gamle ysteriet og nordover. Stasjonen ligger på en midtplattform med Vestfoldbanen til venstre og Hortensporet til høyre. Til høyre i bildet ser vi den skogklede Skoppumhaugen, med tunet på Mellom-Skoppum i jordekanten vendt mot stasjonsområdet.</p> <p>I sørenden av dette høydedraget ligger det et fint gårdsgravfelt fra jernalderen. Skoppumhaugen og gårdsbebyggelsen utgjør en øy i det flate elveslettelandskapet vest for Borrevannet, og skaper samtidig en avgrenset "lomme" mot tettstedet. H2 legger seg helt inntil foten av Skoppumhaugen mot vest.</p>	<p>Stasjonsstedet fikk skole i 1895, da Lysheim skole ble bygd i Tokerødsvingen sør for stasjonen. Som en følge av tettstedsutviklingen ble den bygd på flere ganger, fram til det nye skoleanlegget i Adalsveien tok over på 1970-tallet. Selv om huset er noe endret, og har annen funksjon i dag, er huset fortsatt viktig som referansepunkt til tettstedets historie.</p>
<p>Den lille stua som ligger i Stasjonsveien kan høre med til tettstedets eldste, og understreker noe det småskalapreget bebyggelsen i stasjonsområdet har.</p>	<p>Lokaliseringen av stasjonen på Skoppum i den bratte knausen vest for Skoppumgårdene har gitt oss en rekke fine forstøtningsmurer og underganger, som i dag har stor samferdselshistorisk verdi, samt er med på å gi tettstedet et særpreg i forhold til andre stasjonssteder. Til høyre ses hovedbanens undergang for forbindelsen til Pauliveien. Muren med stabbesteinene markerer Stasjonsveien som fører fra stasjonen til Tokerødsvingen. Det røde huset var banevokterbolig. Bildet er tatt fra Hortensporet som skimtes nederst til venstre. Ryglandveien går i undergang under denne rett til venstre for bildekanten.</p>	

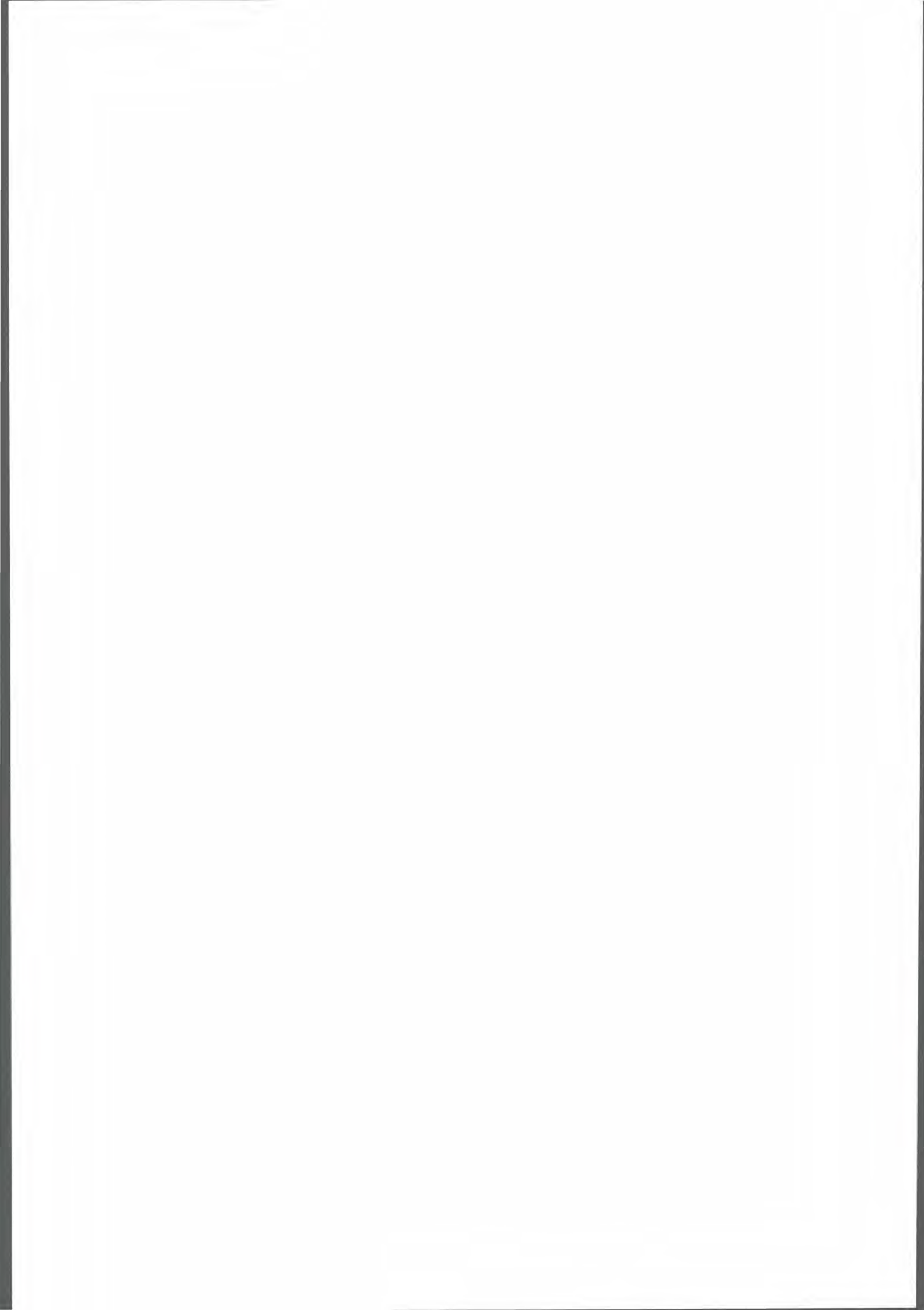

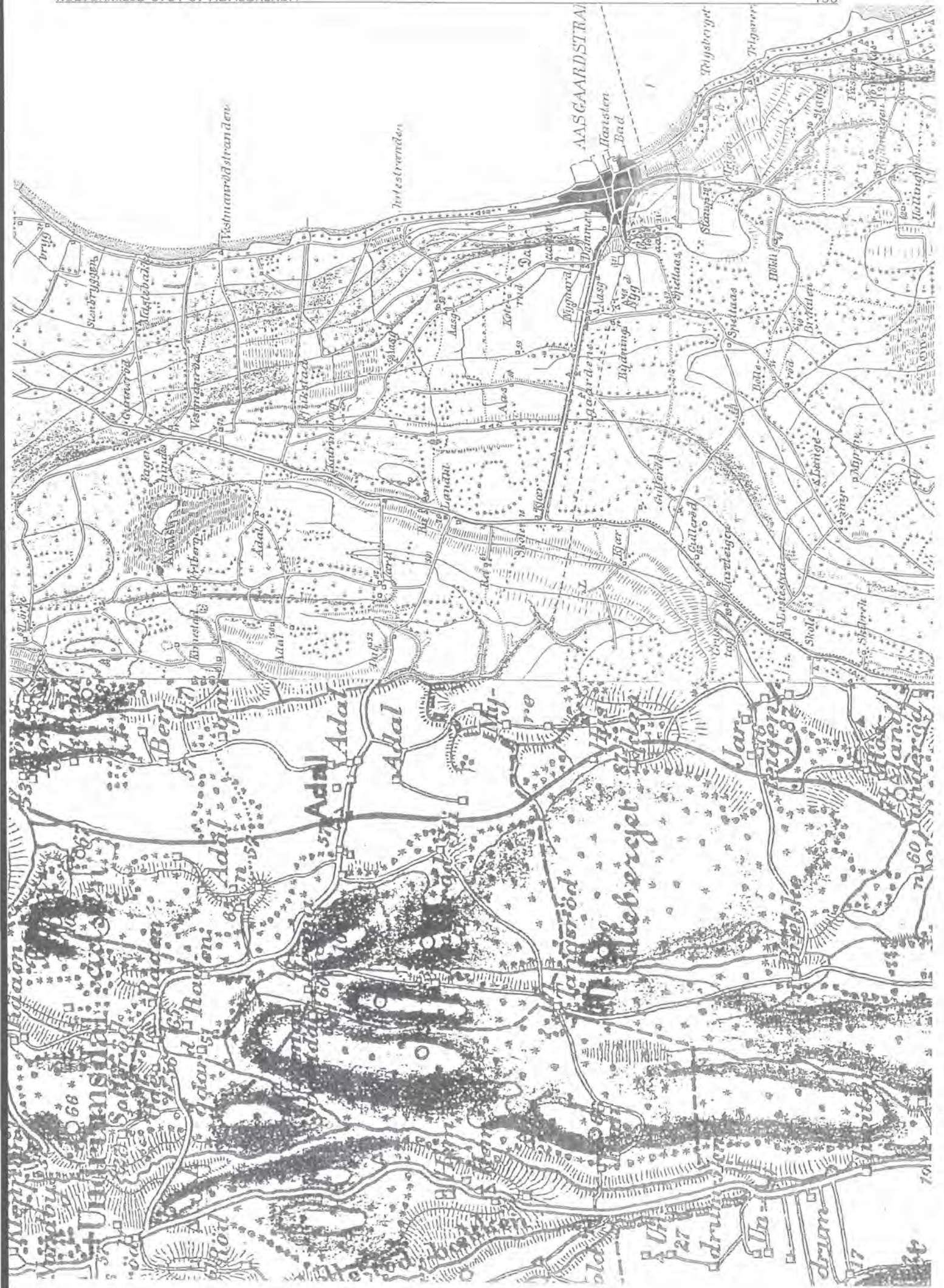

Kulturmiljø 0701-07

Adalgrenda

Innholdsoversikt	<i>side</i>
OVERSIKTSDATA	197
HISTORIKK OG BESKRIVELSE	201
GENERELLE TREKK	201
<i>Gårdsnavnene</i>	201
<i>Funn og fornminner</i>	202
<i>Eiendomsforhold og gårdsdelinger</i>	202
<i>Gårdsbebyggelsens struktur</i>	203
<i>Husmannsplasser</i>	204
<i>Ferdselen</i>	204
<i>Industri og annen næringsutnyttelse</i>	205
GÅRDER OG STEDER	206
<i>Viulsrød</i>	206
<i>Pjonkerød</i>	208
<i>Bergan</i>	208
<i>Adal</i>	208
<i>Adal stasjonsområde</i>	210
<i>Dal gård</i>	211
<i>Sti</i>	212
<i>Myre og Myrvang</i>	213
<i>Huseklepp</i>	213
<i>Skogsområdene, Huseklepp, Jareteigen</i>	214
OPPSUMMERING OG VURDERING	215
VIRKNING OG KONFLIKTVURDERING	217
ALTERNATIVENE	217
<i>Alternativ H1</i>	217
<i>Alternativ H2</i>	219
<i>Alternativ H5</i>	220
<i>Hortensspor ved alternativ H4</i>	221
<i>Avveining av alternativer</i>	221
BILDEMONTASJE	222

Kulturmiljø 0701-07 Adalgrenda

Oversiktsdata

KOMMUNER

Borre og Tønsberg

TRASÉALTERNATIVER

H, lenke H1, H2, H5

KARTBLAD

Økonomisk kartverk: CL 032-5-1, CL 032-5-3, CL 033-5-3

Prosjektkart NB 3 og NB 4

GÅRDSNUMMER

Borre

48 *Vuulsrød*
49 *Pjonkerød*
52 *Bergan*
53 *Adal Mellom*
54 *Adal Søndre*
55 *Sti*
57 *Adal Vestre*
58 *Adal Nordre*

Tønsberg

64 *Rosland (utmark)*
66 *Søndre Jareteigen (utmark)*
67 *Nordre Jareteigen (utmark)*
68 *Huseklepp*
70 *Myre*

FØR-REFORMATORISKE LOKALITETER

0701/07/CL 033-5-3/6	Steinalderlokalitet
0701/07/CL 033-5-3/7	Steinalderlokalitet
0701/07/CL 033-5-3/8	Funnsted
0701/07/CL 032-5-1/12	Steinalderlokalitet
0701/07/CL 032-5-1/1	Bygdeborg
0701/07/CL 032-5-1/2	2 gravhauger
0701/07/CL 032-5-1/10	Fossile dyrkingsspor
0701/07/CL 032-5-1/12	Steinalderlokalitet
0701/07/CL 032-5-1/13	Steinalderlokalitet
0701/07/CL 032-5-1/14	Steinalderlokalitet
0701/07/CL 032-5-1/15	Steinalderlokalitet
0701/07/CL 032-5-1/16	Steinalderlokalitet
0701/07/CL 032-5-1/19	Steinalderlokalitet
0701/07/CL 032-5-1/20	Steinalderlokalitet
0701/07/CL 032-5-1/21	Steinalderlokalitet
0716/07/CL 032-5-1/25	Steinalderlokalitet
0701/07/CL 032-5-1/28	Steinalderlokalitet
0701/07/CL 032-5-3/1	Gravhaug

Adalgrenda mellom Åsgårdstrand og Undrumsdal på kart fra 1905. Utsnitt satt sammen av to rektangelkart med opprinnelig målestokk 1:50 000 og 1:25 000. Statens kartverk Hønefoss.

0704/07/CL 032-5-3/2	4 gravrøyser
0704/07/CL 032-5-3/3	1 steinlegning, 1 gravhaug
0704/07/CL 032-5-3/4	Haug
0704/07/CL 032-5-3/5	Grøp
0704/07/CL 032-5-3/6	4 grøper
0704/07/CL 032-5-3/7	11 grøper
0704/07/CL 032-5-3/10	Funnsted
0704/07/CL 032-5-3/12	Steinalderlokalitet
0704/07/CL 032-5-3/13	Steinalderlokalitet

NYERE TIDS LOKALITETER

0701-07-01	Viulsrød
0701-07-02	Pjonkerød
0701-07-03	Adal Nordre, Adal Vestre
0701-07-04	Adal Mellom, Adal Søndre
0701-07-05	Adal stasjonsområde
0701-07-06	Sti
0701-07-07	Huseklepp
0701-07-08	Myrvang

AVGRENSING

Tettstedbebyggelsen på Skoppum med Langmyra industriområde avgrensar området mot nord. Adalsbekken er østre grense fram til Dal, som er tatt med i kulturmiljøet. I sør-øst følges bekkedraget mot raggårdene Læret, Ra, Søndre Kjær og Gullerød. I sør grenser miljøet mot Jareteigens innmarksområde, mens utmarka til Jareteigen vest for jernbanelinja er tatt med her fordi de utgjør et felles utmarksområde med Huseklepp og Sti. Den vestre grensen er trukket langs høyderyggene Gråmunken og Borgåsen, slik at Borgåsen omtales i dette kulturmiljøet.

En kombinasjon av hensyn til inngrepets influensområde, opplevelse av landskapsenheter og områdets historie har vært bestemmende for avgrensingen. Den minst opplagte del av avgrensingen er mot Raet i øst, hvor vi har trukket grensen ganske langt ned i dalen. Flere av gårdene i Raets østskråning hører med til Adalgrenda - samtidig som de er en del av Raets kulturmiljø, hvor vi altså har funnet det mest hensiktsmessig å behandle dem.

VERNESTATUS OG PLANFORHOLD

automatisk fredete kulturminner

Automatisk fredete kulturminner på Viulsrød, Adal Nordre, Adal Vestre, Bergan og Sti i Borre kommune og Søndre Jareteigen, Nordre Jareteigen og Huseklepp i Tønsberg.

Borre kommuneplans arealdel

Borre kommuneplan, arealdelen 1991 - 2002: I hovedsak LNF-område. Planlagt ny trasé for Rv 306 over Viulsrød. Planlagt utvidet industriområde nord for Viulsrød. Planlagt godsterminal på Viulsrød i tilknytning til ny stasjonslokalisering for Vestfoldbanen og ny Rv 306. Foreløpige planer om turveisystem for Borre trekker veiene over Bergan, Pjonkerød og Borgåsen inn i et slikt nett.

Tønsberg kommuneplans arealdel

Tønsberg kommuneplans arealdel 1991 - 2003: Hovedkartet: Innmarksområdene ved Myre, Huseklepp og Jareteigen er vist som LNF område med landbruk som dominerende næringsinteresse. Området mellom Huseklepp, Tangsrød og Nordre Brekke er markert som et område hvor landbruk er dominerende næringsinteresse, men som samtidig har spesielt stor verdi ut fra natur-, landskaps- og friluftsinnteresser. Skogområdene ved Tangsrød, Huseklepp, Nordre Brekke er dessuten pekt på som verdifulle ved temakart 02 (Landskapsvurdering), temakart 04 (Friluftsområder) og temakart 05 (Viltforvaltning)

NATURGRUNNLAG OG AREALBRUK

Området utgjør hoveddelen av Adalgrenda, som er en stor nord-sør orientert, skålførm dal avgrenset i øst og sørøst av raet og i nord og vest av sammenhengende høydedrag. Adalsbekken renner midt i dalen, nordover fra vannskillet på Jareteigen. Den er Borrevannets viktigste tilsig. Høydene i vest er sammenhengende skogkledte åser, med Borgåsen som den høyeste; 108 m.o.h. Bergan-åsen er et mindre høydedrag som ligger midt i hoveddalen, og avgrenser et mindre landskapsrom i den nordre delen av området. I sør åpner landskapet seg med dyrkede flater helt opp mot raet og får karakter av storskala jordbrukslandskap.

Jordsmonnet er leirmoldig slette med store sammenhengende flater. Adalsbekken og bekketilsig har gravd mindre raviner som i noen grad deler opp leirflatene. I hovedtrekk følger vassdragene sine naturlige løp, men er noen steder lukket i forbindelse med bakkeplanering.

Mindre nord-sør orienterte høydedrag og åkerholmer ligger som øyer i åkerviddene. Dette er særlig markert i den nordre delen av området.

Fjellgrunnen i åsene og åkerholmene er rombeporfyr og består av mye forvittringsmateriale. Dette gir godt jordsmonn for skogvekst. I skogen er det et stort innslag av løvtrær. Innslaget av rand- og kantvegetasjon langs bekkedrag, på åkerholmer og i tunområdene beriker særlig den nordre delen av området.

Eksisterende jernbane deler jordbrukslettene i dalbunnen i to. Området krysses av to gjennomfartsveier; Fv 665 øst-vest, Fv 530 nord-sør. I området for den tidligere jernbanestasjonen på Adal er det et mindre felt med bolighus og noe småindustri.

Nordre del av Adal-dalen mot Viulsrød og Skoppum. Pjonkerød ligger til høyre i bildet, med tunet litt ut i leirjordssletta.

Historikk og beskrivelse

GENERELLE TREKK

Gårdsnavnene

Adal - dalen og gården

Adal er den dominerende gården i området. De mange enhetene som hører til Adal legger beslag på et areale som strekker seg fra skogsåsene i vest og tvers over dalen til Raet i øst. I de eldste skriftlige kilder (Rødeboka ca 1400) skrives navnet *Adaldale*. Den opprinnelige formen i gml. no. har vært *Adaldalr*, hvor det første leddet er den forsterkende betegnelsen *adal*. Navnet betyr altså hoveddalen, eller dalen framfor noen. Iflg. E. Lillevold i Borre Bygdebok, er det et spørsmål om det er gårdene som har gitt navn til grenda, eller om det er dalen som har tatt navn av gårdene. Han heller til det siste, at dette primært har vært navnet på selve dalen, som siden har gått over på gårdene. Det klassifiserer navnet som et naturnavn blant de eldre navnelagene, på linje med Dal og Bergan (og Ra og Læret).

Dal

Dal, som er et enstavelses naturnavn i ubestemt form, regnes til de aller eldste navnelag. I skriftlige kilder er ikke gården nevnt før 1593, men det sier ingen ting om gårdens alder. Gården, slik vi kjenner den fra etterreformatorisk tid, er en langt mindre gård i utstrekning enn Adal. Den ligger sentralt i dalen, til Adalsbekken. Dens areale ligger som en kile mellom matrikelgården Østre Adal og de andre Adal-enhetene vest for bekken. Dette, sammen med navnelikheten, indikerer kanskje at Dal og Adal en gang har utgjort en enhet?

Bergan

Bergan ligger på en framskutt høyderugg midt i Adalgrenda. Både navnet, som er avledet av Bergar (Berg i flertall bestemt form), og beliggenheten peker stedet ut for tidlig gårdsetablering.

ynge navnegrupper

Gårdene Stj, Jareteigen, Huseklepp, Viulsrød og Pjonkerød har kulturelt betingende navne-elementer og regnes som noe yngre navnegrupper. *Myre* kan være senere navn. Opprinnelig kan det i jordbrukssammenheng ha betegnet mindreverdige områder, områder det kreves en viss teknologi og kunnskap om drenering for å gjøre til godt jordbruksland?

Huseklepp

Huseklepp er en gård med interessant navn og beliggenhet som vi finner helt i sør. Den framstikkende høyden med gårdsbebyggelse er synlig fra store deler av Adalgrenda og Raveien. Slik lever gården fortsatt opp til navnet sitt, som nettopp betyr fjellknausen med hus på. Selv om gården hører til en annen kommune og et annet kirkesogn enn Adal, er den sammen med nabogården her en naturlig del av Adalgrenda.

Sti

Gårdsnavnet *Sti* er iflg. Rygh knyttet til ferdsel, kanskje til en bratt kneik nær gården. Det finnes tradisjoner om en tømmervei, en gammel østvest-forbindelse over bygda som skal ha gått over gården. Kanskje er det denne som har gitt gården navn?

Ltn. Grimseths kart over Adal, Undrumsdal og Åsgårdstrand i 1825. Nedfotografert utsnitt av to rektangelkart i opprinnelig målestokk 1:20 000. Dagen Fv 665 kjennes igjen som "Kjørevei til Aasgårdstrand". Flere av stedene og navnene bærer preg av å være tilføyd i etterhånd. Skriften viser hvilke, feks. "Rad" og "Kjær" ved Raveien og "Rad" og "Kjær" noe vest for Raveien.

Viulsrød og Pjonkerød

Viulsrød og *Pjonkerød* regnes til de yngre navnelag. De ligger helt nord i Adalgrenda. Sammen med *Tokerød*, *Hengsrød* og *Tangsrød* i kulturmiljøets tilgrensede områder, gir de et bilde av et navnelandskap med de eldste gårdene i sentrale posisjoner i dalen og yngre gårdsetableringer i områdene rundt. *Viulsrød* er kjent i skriftlige kilder fra 1329 som *Vighildsrud*. Det første leddet er nok avledet av mannsnavnet *Vifil* eller *Vigjul* og kan vise til navnet på han som ryddet gården. *Pjonkerød* skrives *Pionkerud* i 1400. Rygh mener at forstavelsen kan være avledet av *Pjanka*, som navn på en liten, ubetydelig bekk. Det må i så fall være bekken som renner i skillet mellom *Viulsrød* og *Pjonkerød*.

Funn og fornminner

Navnene tyder på at flere av disse gårdene ble ryddet i løpet av jernalderen, noe som også bekreftes av funn og fornminner fra området. Både på *Bergan*, *Sti* og *Huseklepp* finnes det fremdeles bevarte gravhauger og på *Bergan* er det funnet oldsaker som trolig stammer fra ødelagte graver fra jernalderen. Det mest markante faste fornminnet og det som vekker størst interesse innenfor dette kulturmiljøet er imidlertid bygdeborgen på *Borgåsen*. Dateringen av slike forsvarsanlegg er usikker så lenge de ikke er arkeologisk undersøkt, men det er en vanlig oppfatning at slike anlegg her til lands hovedsakelig var i bruk i folkevandringstid (400-600 e. Kr). De ble bygd til forsvar mot angrep utenfra, på steder som fra naturens hånd var lette å forsvare, og de ble gjerne lagt nær datidens veifar hvor fienden kunne tenkes å komme.

Foruten de registrerte fornminnene fra jernalderen finnes det også klare spor etter en eldre bosetting som hører hjemme i den lange perioden som kalles steinalderen. På flere av gårdene her har vi bl. a kjennskap til at det ved dyrking i nyere tid er funnet økser av ulike typer. Dette gjelder f.eks. på *Viulsrød*, *Bergan*, *Sti* og *Huseklepp*. Før registreringene for prosjektet "Modernisering av Vestfoldbanen" var det ikke kjent "urørte" steinalderboplasser innenfor dette kulturmiljøet. Våre undersøkelser har imidlertid vist at slike boplasser ligger tett langs de nord-syd-gående høydedragene på vestsiden av dette kulturmiljøet.

Eiendomsforhold og gårdsdelinger

Adal Søndre, *Viulsrød*, *Huseklepp* og deler av *Dal* var gammelt grevegods. Ellers forteller historien om kirkegods og tidlig bondegods i området. De fleste oppsitterne var blitt selveiere i første halvdel av 1700-tallet. *Sti* var leilendingsbruk under *Borre kirke* til 1825. *Adal Vestre* var leilendingsbruk under *Anders Madsens legat* til 1904.

Østre Adal og de andre Adal gårdene

Som nevnt tidligere er navnegården *Adal* en stor gård. Den består av fem matrikkelgårder og mange bruk. Det er uvanlig at en navnegård er delt i så mange matrikkegårder, (dvs. så mange gårdsnr. i tillegg til bruksnr.). Det at en navnegård er delt i flere matrikkelgårder, indikerer vanligvis stabil bosetting gjennom middelalderens nedgangstider med Svartedauden og avfolkning. Om det er dette som er forklaringen på at det er så mange matrikkelgårder her er kanskje mere usikkert. Matrikkelgården *Adal Østre* ligger som sagt noe for seg selv øst for *Adalsbekken*, og kalles av bygdefolket for "Østre Adal". Når det gjelder *Adal Søndre*, *Nordre*, *Vestre* og *Mellom*, som ligger i "vårt" område vest for *Adalsbekken*, er det i dagligtale ingen konsekvent navnebruk som følger den offisielle matrikelbetegnelsen.. I de fleste sammenhenger benevnes de kun som "Adal". Dette viser trolig at de mange *Adalgårder* og bruk i kulturmiljøet oppfattes som en enhet.

oppdeling i flere bruk

Som vanlig viser gårdshistorien at det har variert hvor mange underbruk og driftssenheter det har vært i bygda. De første videredelingene har kommet på 1700-tallet, de fleste utover 1800-tallet. Gårdslandskapet slik det framstår i dag gir inntrykk av en særlig oppdelt struktur på Adal, Jareteigen og Viulsrød. Huseklepp er udelt.

Hovedbygningen på Dal gård ligger på vestsiden av Adalsbekken med fasaden mot Adalgrenda. Den stramme, nyklassisistiske bygningen utgjør sammen med hage og allé langs oppkjørselen et herskabelig anlegg.

eiendomskonsentrasjon om "Dal gård"

I 1918 kjøpte fabrikkeier Aksel Marthinsen bruksnr. 1 på Dal og ganske snart utvidet han bruksarealet ved å kjøpe resten av Dal, to bruk av Adal Søndre, Bergan (52/2) og Tangsrød. Dette er en utvikling som på mange måter kan sammenlignes med Sam Eydes oppkjøp rundt Borrevannet på samme tid. Med dette fikk bygda en eiendomskonsentrasjon av stor betydning og som har holdt seg til våre dager. Dal, som til da hadde vært en mindre gård arealmessig, ble sentralen i en stor bruksenhet som de oppkjøpte gårdene ble lagt under. De gamle gårdstuna ble boligområder for ansatte ved "Dal gård". Med Tangsrød og utmarksressursene til de to Adalbruka ble Marthinsen også en stor skogeier. På slutten av 1920-tallet ble det, trolig som en følge av dette, holdt utskifting i "Sameia", den gamle sameieskogen vest for stasjonen.

Gårdsbebyggelsens struktur

Kart fra 1825 indikerer at strukturen mht. gårdenes beliggenhet i store trekk er som i dag. Gårdsbebyggelsen er lokalisert til de oppstikkende nord-sør-strukne høydedragene. Tuna på Dal, Adal og Myre er på et par unntak omgitt av innmark på alle kanter, men med små knatter av beitehager nær bebyggelsen. Gårdstuna på de øvrige gårdene ligger i hovedsak i overgangen mellom inn- og utmark.

Det er Viulsrød og Adalbrukene som kan by på de tetteste bygningsmiljøene. På Adal er bebyggelsen samlet i to tunområder. Adal Søndre og Adal Mellom ligger relativt samlet midt i bygda, og bebyggelsen på Adal Vestre og Adal Nordre for seg i skogkanten i nordvest. På Bergan, Myre og Jareteigen ligger de enkelte tunene mer spredt.

Bebyggelsen på Adal Mellom sett fra Dal. Tunene ligger samlet på en slak høyde midt i "dalen". Framhus og driftsbygninger er orientert nordsør etter landskapet, på typisk Vestfoldvis.

Det langstrukne "åkerholmtunet" som er så typisk for Vestfold, hvor enkelthus i stor grad er underlagt landskapets nord-sør orientering, preger flere av gårdstunene. Først og fremst på Adal og Dal, men også i enkelttun på Viulsrød, Sti og Pjonkerød. Firkanttunprinsippet ligger også mer eller mindre strengt til grunn for flere tun.

Husmannsplasser

Det er få opplysninger om husmannsplasser. Det har vært plassbebyggelse i nærområdet til Huseklepp, og trolig har et småbruk her slik bakgrunn. Det er kjent tufter etter hus i skogkantene på Adal og Viulsrød, men bakgrunnen er uviss. Det kan og tenkes at en gammel stue i stasjonsområdet opprinnelig har hørt til dette skiktet. Noen av de omkringliggende ødegårdene kan ha vært brukt som plasser under gårdene i Adalgrenda, som Hegna (av Hegnsrød) under Adal Søndre og trolig en del av Tangsrød som lå til Nordre Bergan.

Det har hørt ganske store utmarksressurser til gårdene i Adalgrenda. Med unntak av Myre har gårdene parter i de skogene de grenser til, og for Adal og Dal var det som nevnt skogsameie til 1920-tallet. Andre utmarksressurser har vært ravinedalene i bekkefarene. De største har vært heimebeite, slik man fortsatt finner det på Myre langs Adalselva.

Ferdselen

i krysningspunktet for ferdsel øst-vest

Adalgrenda ligger litt til side for den gamle hovedferdselsåren gjennom regionen, Raveien. Likevel var det ikke tilfeldig at Adal stasjon ble anlagt som største type mellomstasjoner da Vestfoldbanen ble bygd i 1881. Her var det etablert allmenn forbindelse både til Raveien og Kongeveien gjennom Undrumsdal, samt Åsgårdstrand. Fv 665 som i dag krysser bygda, er en videreføring av en gammel øst-vest forbindelse mellom de indre bygdene i Vestfold og kysten. En av dens viktigste funksjoner var tømmerkjøring for utskiping i ladestedet Åsgårdstrand. Det var samtidig en viktig forbindelse mellom Raveien og Kongeveien. Det var gjestgiveri og skyss-stasjon på Sollerød, der veien kom fram til Kongeveien i Undrumsdal. Kart fra 1825 angir samme trasé dengang som i dag.

eldre forbindelseslinjer

Før den tid gikk veien videre til Åsgårdstrand lenger sør, i kommunedelet mot Tønsberg. Iflg. tradisjoner i bygda kan veien ha hatt et sørligere forløp gjennom vårt område også. I alle fall har det vært flere veier. Bl.a. fra Hem i Undrumssdal over Tangsrød Sti, Adal Søndre og med en sørligere kryssing av Adalsbekken. At Sti kan ha inngått i et slikt system understøttes som nevnt før av navnet. Det er også en mulig forbindelse over Gullerød, Jareteigen, Huseklepp og Søndre Tangsrød til Hem. Kartet fra 1825 viser en vei mellom Brekke (ved Barkåker), Tangsrød og Sti som en sammenbindende forbindelse i skogsområdene vest for Raet, men ikke som noen øst-vest forbindelse. På kart fra 1906 er forbindelsen Hem-Tangsrød-Sti godt markert.

Det er flere skogsveier i området som kan være videreføring av de nevnte veier.

Forbindelsen over Sti skal ha opphørt i mellomkrigstida da Marthinsen på Dal bygde ny tømmervei vest for dagens Tangsrødvei.

den nye "Adalsveien"

Ellers er dagens vegstrukturer i området av nyere dato. Fram til 1950 var det den nevnte Fv 665 som var "Adalsveien", og det blir den fremdeles kalt av bygdefolket. Mellom gårdene gikk det kun mindre veier som ikke var beregnet på allmenn ferdsel. Skulle man til Skoppum stasjon, eller Sande Mølle fra Adal var det å reise innom Bergan og Pjonkerød gårdene, en smal bygdevei med minst 7 grunder fram til ca. 1950. Fv 530 mellom Jareteigen og Skoppum ble bygd i 1949-55.

"søndre chaussé fra Horten"

Ved Viulsrød berøres området så vidt av en annen av hovedforbindelsene øst-vest i regionen. Det er Rv 306, anlagt på 1890-tallet som "søndre chaussé fra Horten". Også her var det kun mindre gårdsveier før.

gamle bygdeveier bevart

Fortsatt er deler av de gamle bygdeveiene som går fra "fra tun til tun" sporbare i området. Dette gjelder særlig den som går over Bergan/Pjonkerød, og som har forbindelse til Østre Adal og Læret, og det gjelder veien gjennom Viulsrød-tuna. Disse veiene er i stor grad markert med lange steingjerder. De er i dag verdifulle elementer i kulturlandskap som har bevart mange gamle trekk.

**Industri og annen næringsutnyttelse
vannsager**

Det har vært sparsomt med eldre industri i området. Til Nordre Bergan har det vært knyttet sag så langt tilbake gården kan følges. Det var Adalsbekken som gav kraft. Siden 1879 har damrettighetene fulgt Sande Mølle. Også Viulsrød og Pjonkerød hadde sagrettigheter. Den viktigste vannsaga, og den som var lengst i drift, lå til Lørge.

klokkestøperi

På Nordre Adal har det vært Klokkestøperi, visstnok sist på 1800-tallet. Tradisjonene om dette lever videre i jordenavnet "Støyparhagen", hvor stedet også kan påvises som en flekk i bakken hvor ingen ting vil gro.

virksomheter ved Adal stasjon

Etter Jarlsbergbanens åpning i 1881, grodde det opp en del typisk virksomhet og bebyggelse tilknyttet stasjonen på Adal. Det ble etablert flere mindre sagbruk, landhandel og smie. Det er forøvrig interessant at en planlagt stor stasjon som Adal, ikke førte til noen markert tettstedsdannelse utover dette.

GÅRDER OG STEDER

Parti fra den gamle veien som går over tuna på Viulsrød. Lave steingjerder og åpne beithager skaper et variert og fint kulturlandskap. Husene i det vestligste tunet (48/9 m.fl.) ses til høyre. Den skogklede åsen i bakgrunnen er Borgåsen.

Viulsrød

bebyggelse og landskap

Viulsrød og Pjonkerød ligger helt nord i området og grenser til Skoppum tettsted. *Viulsrød* er den største gården og delt i flere bruk. Vi finner i dag bebyggelse etter fem gårdsbruk, hvorav det står tradisjonelle gårdshus igjen i fire. Tunene ligger relativt tett samlet på de lave høydene som avgrensner Adals-dalen mot nord. De ligger i skogbrynet med jordveien i slake, fine sørvendte lier og sletter. Dette er en gammel bebyggelsesstruktur, etter kart fra 1825 å dømme. Før den søndre chaussé fra Horten (Rv 306) ble bygd på 1890-tallet, var dette et mer avsides sted, forbundet til nabogårdene med en smal bygdevei.

Skog og åser på tre kanter skaper et fint landskapsrom som mykes opp av løvtrær i randsonene, åkerholmer, kantvegetasjon i de mindre ravinene og store løvtrær i tunområdet. Her er mange verdifulle kulturelementer. Flere av framhusa har en høy alder. I mest alle tun står det hus som i hoveduttrykk har bevart alderspreget, dels med høy autentisitet. Flere steder er det bevart store steingjerder langs eiendomsskillene. Den gamle veien fra før omleggingen i 1890-åra er svært godt bevart mellom tunene og i et godt stykke forbi på hver side.

Skolestua på Viulsrød.

gammelt skolested

Spesielt for Viulsrød er at dette var områdetets første *skolested* etter ny kretsinnndeling som følge av skoleloven fra 1860. Her står to hus som det knytter seg skolehistorie til. Selve skolestua ligger på nordsida av veien og er et mindre sveitserhus bygd i 1870 (48/14). Det er også tradisjoner på stedet om at det har vært holdt skole i framhuset på et av brukene (48/2, 4). Seinere overtok tettstedet Skoppum med Lysheim skole i 1895.

tufter etter småplasser

I skogbrynet mot vest, ved foten av "Børjern", har det ligget flere småplasser og stuebebyggelse. Om de hadde status som husmenn vites ikke. Lokale informanter vil kunne påvise grunnmurene etter Kuskestua, Susingstua og Nils Børjern-stua. I det samme området finnes også fossile dyrkningsspor som nok har sammenheng med den nevnte bosettingen i nyere tid.

fjernede gravhauger?

I boken Vestfolds Oldtidsminner fra 1943 beskrives 4 små gravhauger som skulle ligge i en myrlendt forsenkning i terrenget 300 m nordøst for husene på Viulsrød (48/7). Slik vi oppfatter denne stedsangivelsen siktes det til det området som i dag betegnes som Langmyr industriområde. På dette stedet er det ingen registrerte gravhauger i dag.

Tunområdet på Viulsrød ligger fint til i sørvendte lier mot Adalgrenda. Her sett fra Pjunkerød, med bruknr. 1 til høyre.

steinalderlokaliteter

Skogsområdene nord, syd og vest for Viulsrød har et stort potensiale for funn av steinalderlokaliteter. I forbindelse med registreringene for prosjektet ble det funnet 8 urørte steinalderlokaliteter her. Samtidig ble det også påvist ett funnsted for næstvetøksler i dyrka mark. De registrerte steinalderlokalitetene ligger i dag i åpen bøkeskog fra 50-65 m.o.h. på naturlige terrasser i åssidene.

Pjonkerød

Jarlsbergbanen av 1881 skiller Viulsrød og Pjonkerød. Den følger her en bekkedal som markerer grensene mellom gårdene. Det har inntil nylig vært to gårdstun på Pjonkerød, men i dag er det bare ett hvor det står gårdsbebyggelse. Både driftsbygning og framhus på Pjonkerød er nye etter branner på 1900-tallet. Men den langstrakte tunstrukturen følger trolig eldre tradisjoner.

Bergan

De fire Bergan-bruka ligger helt inn under og opp i Berganåsen, med dels store tun og interessant gårdsbebyggelse som godt kan være gammel. Særlig må framhuset på Søndre Bergan framheves. På Bergan er alle tuna tilnærmet firkantet. Kulturlandskapet på Bergan berikes av beitehage under store løvtrær og som fortsatt er i hevd, spor etter eldre gårdsvei og mange, dels sammenhengende steingjerder.

jernalderbosetting, graver og løsfunn

På Bergangårdene har man flere spor etter en jernalderbosetting. Under ploying ble det på bnr 1, 100 meter sørvest for gården, på slutten av forrige århundre funnet en doppsko til en sverdslire og deler av en forrustet spore. På bruksnr. 5 er det funnet en spydspiss av jern fra vikingtiden. Nøyaktig funnsted for dette funnet er ikke kjent. Trolig stammer alle disse funnene fra graver, enten ødelagte flatmarksgraver eller overpløyde gravhauger. Fremdeles skal det ligge det 2 registrerte forhistoriske graver igjen i dette området. Disse skal være lokalisert på en liten skogkledd bergrygg omgitt av dyrka mark, på sletta øst for jernbanelinja og vest for Fv 530. I følge registreringsbeskrivelsene fra 1976 er haugene bygget av stein, formen på den ene er rund den andre er avlang. I midtpartiet av den avlange haugen er det et åpent kammer som er noe sammenrast og nedgrodd. På jordene omkring dette feltet vil det være et stort potensiale for funn av forhistoriske bosettingsspor.

løsfunn fra steinalderen

I følge arkeologiske registreringsbeskrivelser fra 1933 hadde eieren på bruksnr. 5 i tidens løp funnet flere steinøkser som etter beskrivelsen har vært tynnakkede. Øksene var ikke blitt tatt vare på, og det kunne ikke gis noen opplysninger om funnsteder.

Adal
gårdslandskapet

Adal er som nevnt den dominerende gården i området. I hovedsak framstår gården i dag med to tunområder, en åpen klynge midt i dalen for Adal Mellom og Adal Søndre, og et langstrakt område mot skogen i nordvest for Adal Nordre og Adal Vestre. Tunområdene er lave nord-sør-orienterte knauser, som selv om de er lave, gir tunene en markert posisjon i det åpne, flate landskapet. Mellom hus og knauser er det spredte løvtrær, bl.a enkelte stuvede trær på Adal Mellom.

På Adal Mellom var det langt flere og mindre bruk før, her har det vært en del endringer utover på 1900-tallet med sammenslåinger og flytting av hus.

Samlet sett er tre, fire tun på Adal skilt fra jordveien og blitt boligeiendommer.

bebyggelsen

Det står tradisjonelle gårdshus i de fleste tun, men bebyggelsen er jevnt over noe uensartet mht. til preg og alder. De fleste av framhusa kan ha høy alder, men har i ulik grad blitt bygd om i nyere tid. Flere har bevart alderspreget i bygningenes hovedform. Her står store driftsbygninger fra mellomkrigstida som er svært godt bevart, sveitserlåver som er sterkt endret, samt helt nye driftsbygninger.

Nær jernbanen, lengst nord og noe for seg selv, ligger bebyggelsen etter et småbruk under Adal Nordre som trolig skriver seg fra de første 10-år av 1900-tallet. Framhuset kan være fra denne tida, men er ombygd. Driftsbygningen er noe yngre.

forsvarsanlegg fra jernalderen

På den mektige åsryggen Borgåsen, lokalt kalt "*Børjefjellet*" eller "*Børjern*" i ytterkant av Adal, ligger i dag levningene etter en bygdeborg fra jernalderen. Bygdeborgen er den sydligste av de 3 bygdeborgene i Borre, og en av de største og fineste i Vestfold. De steile fjellveggene her, restene etter de mange forsvarsmurer og de store og bortgjemte borgplataene gjør det lett å tenke seg at dette kan ha vært et sikkert tilfluktssted for en større befolkning i jernalderen. At det også har foregått aktivitet her i nyere tid viser restene etter et større steinbrudd i østkanten av fjellet. Her brøt bl.a. tyskerene stein under krigen til sperringer som skulle settes opp langs Borrekysten. Det er i sammenheng med dette bruddstedet at dagens stier gjennom den fine bøkeskogen ble opparbeidet, dengang som kjøreveier.

Deler av de utraste forsvarsmurene på vestsiden av "Børjern". Fra denne siden er bygdeborgen mest tilgjengelig, og det har vært nødvendig å stenge den av med høye murer.

steinalderbosetting

Den største konsentrasjonen av steinalderlokaliteter langs trasèstrekningen fra Nykirke til Barkåker ligger ved kryssingspunktet mellom en rekke nor-syd-gående og øst-vest-gående dalganger; området rundt Borgåsen. Den høye funnfrekvensen her tyder på at disse smale sundene har utgjort attraktive fangst- og fiskeplasser i datidens skjærgårdslandskap, under en lang periode av steinalderen. Både på vestsiden og på nordsiden av "Børjefjellet" ligger det lokaliteter på naturlige terrasser i åssidene fra 50-80 m.o.h.

Adal stasjonsområde

Adal jernbanestasjon ble lagt like vest for den største tunklynga på Adal, ved den gamle rodelagte veien til Åsgårdstrand. Adal jernbanestasjon ble planlagt som en stasjon med stor passasjertrafikk og utført etter tegninger for stasjoner av 2. klasse. Det betydde at det var rommelige forhold på stasjonen. Venteværelset ble brukt til forsamlingslokale for bygda. Før Adal misjonshus ble bygd på Adal Søndre i 1960 var det ikke noe annet forsamlingshus her.

Planovergangen ved Adal sett fra vest. Tett ved overgangen ligger bygningen hvor det var landhandel fra 1890 til ca. 1960. Lengst til høyre i bildet ses et av tunene på Søndre Adal.

Det var stor trafikk på stasjonen de første årene. Også bøndene i Undrumsdal brukte Adal stasjon når de skulle sende melk til melkekondenseringsfabrikken i Holmestrand. Vognmenn og hestedrosjer dro i jevnlig fart på Fv 665 mellom Åsgårdstrand og Adal. Trafikkgrunnlaget for disse var særlig sommergjestene i Åsgårdstrand. Den videre utviklingen på Adal kan nok ikke ha svart til forventningene for jernbanepanleggerne. Noe stort jernbanetettsted kom det ikke her. I 1978 ble stasjonen nedlagt og stasjonsbygningene revet. Grunnmurene vises fortsatt nordøst for planovergangen.

De første årene etter anlegget tiltrakk likevel stasjonsområdet seg virksomheter og bebyggelse typisk for stasjonene. I en periode var det tre sagbruk i drift her. Fortsatt står bebyggelse etter to i området nordvest for planovergangen. I samme området var det også smie. Fra 1890-tallet til

Gulbrandhuset ligger like vest for dagens jernbane ved planovergangen i Adal. Huset er udatert, men er trolig gammelt.

ca. 1960 var det landhandel i huset sørøst for overgangen (54/18). Et tidstypisk sveitserhus som i beliggenhet og form ennå uttrykker sin opprinnelige funksjon. Både før og etter 1900 kom det opp boligbebyggelse og småbruk. Her bodde flere som var knyttet til jernbanen, bl.a. i "Eugenihuset" nordøst for planovergangen (53/5).

Eldre kart viser at det kan ha ligget en liten plass i stasjonsområdet før, slik at den klynga av småbruk og bolighus vi finner i dag kan ha sin rot i eldre bebyggelse. Den lille stua som står ved linja nordvest for planovergangen, "Gulbrandhuset", har preg av høy alder og kan ha en slik bakgrunn.

Bygningsmiljøet i stasjonsområdet er i dag blandet - med hus og småbruk fra århundreskiftet, mellomkrigstida, 1950-tallet og enkelte som er ganske nye. Noen er svært ombygde, men her er også eksempler på bygninger som har bevart sitt opprinnelige stilpreg. I sum er stedets alderspreg tatt vare på.

Dal gård

Fabrikkeier Axel Marthinsen fra Tønsberg kjøpte som nevnt Øvre Dal i 1918 og gjorde den til driftssenteret i en større eiendomsenhet med flere tilkjøpte bruk. Hovedbruket ble etter det betegnet som "Dal gård". Marthinsen, eller "Gullsmen" som han ennå kalles i bygda, bygde opp et herskabelig anlegg på Dal, med hus i nyklassisistisk stilpreg og tilhørende stort hageanlegg. Hovedbygning og sidebygninger står fortsatt med rester av hageanlegget og bl.a. en lindeallé langs oppkjørselen. Driftsbygningene er mye endret. Anlegget har en sentral plassering midt i

bygda. Selv om bygningene skiller seg svært fra vanlig gårdsbebyggelse, har de en nord-sør orientering etter terrenget som følger tradisjonell byggeskikk.

Jordveien til Nedre Dal ble lagt til hovedgården noe seinere. Gårdstunet er i dag fraskilt som boligeiendom og ligger like til Fv 665. Framhuset er en særlig intakt sveitserstilsbygning.

Sti

De to bruka på Sti ligger på hver sin side av jernbanen, like under utmarksområdene i vest. De har en fin beliggenhet i overgangssonen mellom innmark og utmark. Det er trolig tunet på Øvre Sti som har lengst tradisjoner, tolker vi påtegningene på kartet fra 1825 rett. Jordskiftekart fra 1880 viser at begge tun eksisterte da, og at gårdenes hus ligger omtrent som nå. Det er tradisjonell gårdsbebyggelse i begge tun. I dag finner vi det eldste bygningsmiljøet på Nedre Sti. Framhuset her kan være fra 1840, men er ombygd i sveitserstil. Driftsbygningen kan være fra 1885. Begge hus bærer preg av endringer i detaljer, men har bevart alderspreget i hovedtrekk. På Øvre Sti har det skjedd mange bygningsmessige endringer i de siste 10-år, men deler av framhuset skal etter tradisjonen være svært gammelt.

forhistoriske bosettingsspor

Nord for dagens gårdsbebyggelse på Nedre Sti, (55/3), er det registrert en gravhaug fra jernalderen. I likhet med de andre gravhaugene innenfor dette kulturmiljøet er også gravhaugen på Sti lagt på berggrunn, og kan i dag ses som en åkerholme i dyrka mark. Basert på kjennskapet til eldre ferdselslinjer i dette området er det rimelig å anta at gravhaugen på Sti har ligget ved et gammelt veifar. Forløpig er det ikke funnet andre bosettingsspor i dette området som kan dateres til jernalderen, men rester kan være bevart under åkerjorda. Vest for den registrerte gravhaugen er det imidlertid funnet flint som trolig er restene etter en enda eldre bosetting i det samme området nærmere bestemt fra steinalderen. Også på Øvre Sti har man funnet bosettingsspor fra denne perioden i dyrka mark; en nøstvetøks som oppbevares privat.

Nedre og Øvre Sti ligger i dag skilt av jernbanen. Like ved tunet på Nedre Sti, bak garasjen ligger en gravhaug fra jernalderen. H1/H2 vil her følge dagens trasé forbi Sti.

Myre og Myrvang

Myre har en sentral beliggenhet midt i det mest åpne åkerbrukslandskapet i søndre del av Adals-dalen. Gårdsbebyggelsen til hovedbruka ligger på rad på slake høyder i leirjordsbeltet. I dag er det to gårdstun her. Det var flere før. Særlig er den store driftsbygningen fra mellomkrigstida på det nordligste bruket et viktig element i landskapet. Bebyggelsen på Søndre Myre har et gjennomført moderne preg. Landskapet i det nære tunområdet på Myre er mye endret etter at den nye veien til Skoppum ble anlagt ca 1950. Den gamle veien slynget seg innom tunene. Et mindre bekkedrag like vest for bebyggelsen har blitt lukket og jordvei planert, men langs vassdragene som avgrenser gården mot øst og nord skjærer markante ravinedaler seg ned i åkerviddene. De beites fortsatt og er viktige elementer for å opprettholde et variert og levende kulturlandskap.

For seg selv, ved et lite skogholt sør for hovedtuna på Myre, ligger et småbruk kalt Myrvang. Det er et nybrottsbruk fra mellomkrigstida, ryddet av en mindre skauteig som lå her. Framhuset er et enkelt lite hus med hovedpreg intakt, men uthuset er mer ombygd eller yngre.

Tunet på Huseklepp sett fra Adalveien.

Huseklepp

tunområde med tradisjoner

Som nevnt har Huseklepp en markant beliggenhet både i forhold til Adalgrenda og Raet. Med unntak av et småbruk, Nedre Huseklepp, er Huseklepp udelt, men det har variert gjennom historien hvor mange driftsenheter det har vært her. Hovedtunet ligger på toppen av den karakteristiske kollen som avgrenser Adalgrenda mot sørvest. Kart fra 1825 viser samme lokalisering. Sett i sammenheng med navnet og forhistoriske funn er det rimelig å tro at dette er et tunområde med lange tradisjoner.

hjemmebeiter i bakkene

Tunområdet har mange verdifulle kulturlandskapselementer utenom bebyggelsen. Tunet ligger i ytterkant av store skogområder. I overgangssonen mellom innmark og skog, i liene nedenfor, er det fine beitehager som holdes i hevd. I tunområdet er det store løvtrær. Et kraftig steingjerde i bakkene øst for framhuset skiller mellom pløyd innmark og uryddede, steinrike beitebakker. Dagens jernbane krummer seg fint rundt Huseklepp-høyden og understreker terrengformasjonen mer enn avskjærer den.

husmannsplasser og småbruk

Det har ligget husmannsplasser under Huseklepp, kartet fra 1825 markerer to. Eier av gården kan lokalisere to tufter på hver side av tunet som kan være fra plassbosetting. Den ene ligger 150 til 200 m sør for småbruket Nedre (eller Lille) Huseklepp. Det er også mulig at Nedre Huseklepp har bakgrunn som plass. Bebyggelsen ligger ved foten av Huseklepp-høyden, like inntil og øst for jernbanen. Her er et lite vinkeltun med framhus og driftsbygning, og i hvert fall framhuset er eldre enn Jarlsbergbanen. Bygningene er noe ombygde, men har i hovedtrekk beholdt alderspreget.

jernaldergravfelt

Nord for dagens bebyggelse på Huseklepp er det registrert et mindre gravfelt med 4 røyser beliggende på en løvskogkledd bergknaus omgitt av dyrka mark. Trolig har et samtidig gårdsbosettingsområde vært lokalisert i nær tilknytning til dette gravfeltet, og man bør kunne forvente å finne forhistoriske bosettingsspor i områdene rundt dagens tunområde. Vest for tunområdet langs utmarksveien fra gården er det registrert en gravhaug og en steinlegning. Sett på bakgrunn av at disse registreringene ble ansett som tvilsomme da de første gang ble registrert i 1974 bør det gjøres en mer detaljert undersøkelse/kartlegging i dette området for å få avklart dette spørsmålet.

løsfunn fra steinalderen

I dyrka mark sør for tunområdet på Huseklepp er det funnet en prikkhogd trinnøk med slipt egg og overflate. Funnstedet ligger i dag ca 70 m.o.h. og utgjør et aktuelt bosettingsområde for steinalderboplasser som ligger mellom Nøstvet- og Fosna-fasen i tid (fase 2), ca 4300-6300 f.Kr.

flytta stue

En liten stue ved Fv 530, i eiendomskillet mellom Jareteigen og Huseklepp, sto opprinnelig på Søndre Tangsrød. Den ble flytta hit og satt opp på bygselstomt under Huseklepp ca. 1920, etter at Søndre Tangsrød var fraflyttet. Alderspreget vises i bygningskropp og hovedpreg, selv om grunnmurer og detaljer er 1900-tallets.

**Skogsområdene Huseklepp,
Jareteigen**

Utmarka bak tunområdet til Huseklepp henger sammen med store skogsområder. Veien fra Huseklepp til Adal stasjon gikk før nordover skogen over Sti. Innenfor eiendommen brukes den fortsatt som skogsvei og er utbedret.

Fra jernbaneovergangen ved Jareteigen går det skogsveier vestover som skal ha lange tradisjoner som ferdselsårer. En vei går til Søndre Tangsrød og en litt mer vestover, gjennom utmarksområdene til Røsland, til Nordre Brekke. Særlig veien mot Tangsrød er i dag utbedret til moderne, kjørbare skogsveier. I dette skogsområdet er det foruten flere steinalderlokalteter registrert mange udefinerbare gropes. Enkelte av gropene har kull i bunnen og kan kanskje betraktes som kullgropes.

OPPSUMMERING OG VURDERING

landskapet

Adalgrenda er bygda som ligger i det store landskapsrommet bak Raet. Landskapet karakteriseres av stor åpenhet der Raet inngår som et viktig natur- og kulturelement og danner grensene mot øst. Sammenhengende, skogklede åsrygger lukker bygda mot vest.

Adalgrenda er en jordbruksdal med store rolige landskapsdrag der størstedelen av arealene er preget av et intensivt åkerbruk. Her er store sammenhengende åkervidder. Randsoner og ravedaler med beitebakker som holdes i hevd skaper allikevel en viss variasjon i kulturlandskapet.

eiendomsstruktur

Arealmessig dominerer de mange Adalgårdene dette kulturmiljøet der eiendomsgrensene strekker seg fra skogen i vest til Raet i øst. Kulturmiljøet kan derfor ikke vurderes isolert bare ut i fra de grensene som den foregående beskrivelsen er bygget opp om. Adalgrenda har stor verdi fordi det oppleves som et enhetlig kulturmiljø, der nærheten til Raet utgjør et viktig aspekt i den kulturhistoriske vurderingen.

mange lag av kulturminner

Selv om Adalgrenda i hovedsak gir inntrykk av en moderne jordbruksbygd finnes det her også bevart kulturminner som viser eldre lag av bosetting og virke i dette landskapet.

steinalderens fangst- og fiskeboplasser

De eldste lagene representerer fangst- og fiske boplasser fra steinalderen og er i hovedsak lokalisert til de nordvestligste delene av kulturmiljøet. Disse steinalderboplassene ligger slik i terrenget at de gir et godt bilde av hvordan havnivå påvirket boplasslokaliseringen og har derfor en stor formidlingsverdi.

jernalderens forsvaranlegg og graver

Stor formidlingsverdi har også bygdeborgen "Børjer'n" i det samme området. Den representerer en annen tidsperiode og har fungert som et forsvaranlegg for bondebefolkningen her i jernalderen. Borgens størrelse og forsvarsmurenes kvalitet gjør den til en av Vestfolds fineste. Andre spor etter jernalderens bondebefolkning er gravhauger og løsfunn på Huseklepp, Bergan og Stå.

marginale bosettingsspor

Fossile dyrkingsspor og hustufter som er registrert på østsiden av Borgåsen "Børjer'n" representerer trolig mer marginale lag av jordbruksbosettingen i nyere tid.

gårdsstruktur og dagens bebyggelse

Gårdenes eiendoms- og bebyggelsesstrukturer har trolig lange tradisjoner. Gårdsbebyggelsen er tradisjonell og ligger dels i mindre "grender" eller som enkelttun. Det typiske vestfoldske åkerholmtunet er representert ved Adalgårdene og Myre. Mange enkeltthus, særlig bolighus, har høy alder, men er preget av moderniseringer de senere år. Samlet sett er det i bygningsmiljøene på Bergan og Viulsrød at alderspreget kommer best til uttrykk. Anlegget på Dal gård har også enkeltbygninger som er godt bevart, og som med sitt herregårdspreget kan oppleves i kontrast til den tradisjonelle gårdsbebyggelsen i bygda.

ferdselen

Raveien, regionens viktigste ferdselsårer gjennom historien, går utenom Adalgrenda, men kulturmiljøet knyttes allikevel til det allmenne ferdselsnett ved Fv 665 som er en videreføring av en av de eldste og viktigste øst-vest-forbindelsene i distriktet. Nord ved Viulsrød kommer en annen øst-vest-veiforbindelse, Rv 306, som i sin nåværende form representerer veinbygging sist på 1800-tallet. Begge veier er preget av

kontinuerlig, men moderate veiutbedringer. Rester av et gammelt veinett av mere lokal karakter mellom gårdene er særlig godt bevart ved Bergan og stykkevis ved Viulsrød.

variert kulturlandskap

Variert kulturlandskap med elementer som gammel bebyggelse, beitehager, steingjerder, gravhauger og veier finner vi særlig på Viulsrød, Bergan og Huseklepp.

Adal stasjonsområde

Dagens jernbane følger Adalgrenda fra nord til sør, og der den krysser FV 665 ble det planlagt og bygd en større stasjon ved jernbanens åpning i 1881. I dag er denne stasjonen nedlagt. Selv om det aldri ble noe stasjonssted her er bebyggelse bevart som er karakteristisk for næringsliv og boligreising i kjølevannet av jernbaneutbyggingen.

Adal stasjonsområde sett mot nordvest. Stasjonen lå på de åpne tomtene til høyre for linja. Til venstre for plankrysset ses det gamle landhandleriet, til høyre "Eugeniehuset". Det lille huset som ligger som nr. to til høyre etter overgangen er Gulbrandhuset. Husklyngen videre innover har sin bakgrunn i en blanding av boligeiendommer, handtverk og småbruk. Det lange, smale bygningsved jernbanen litt nord for husklyngen er en av de eldre sagene. Både alternativ H1 og H2 legger seg på eksisterende linje nord for bebyggelsen og vil gå i en moderat skjæring gjennom det gamle stasjonsområdet. Fv 665 er foreslått å krysse jernbanen i undergang.

Virkning og konfliktvurdering

Alternativene

Kulturmiljøet blir direkte berørt av tre traséalternativer, H1, H2 og H5 samt indirekte av traséalternativ H4 ved tilknytningsspor til Hortenslinja over Viulsrød. H1 og H2 går sentralt gjennom kulturmiljøet. For det meste er de sammenfallende, med unntak av mindre variasjoner i nord over Viulsrød og Pjonkerød. Sør i området kommer H5, Bakkenteigen-varianten inn fra øst. Det var tidligere foreslått en stasjonslokalisering i miljøet, nemlig ved Pjonkerød (H1), men denne er forlatt.

TRASÉALTERNATIV H1

hovedtrekk

Dette er traséalternativet som i stor grad tilpasser seg dagens linje mellom Nykirke og Adal. Sør for Adal, mot Barkåker blir traséen liggende vest for dagens linje.

Viulsrød/Pjonkerød

Traséen vil i dette området bli liggende på dyrket mark noe øst for dagens jernbane. Det er også fra kommunalt hold reist forslag om godsterminal i dette området

Området er en del av det godt bevarte og rikt varierte kulturlandskapet nord i Adals-dalen. Viktige elementer her er bygdeborgen på "Børjefjell", alle steinalderlokalitetene, tunområdet på Viulsrød, selve åkerdyrkingsområdet med ravedaler og åkerholmer og den fine randsonen under "Børjefjell" med tufter etter småkårsfolks boplasser. Ved Viulsrød og Pjonkerød (foruten i Børjefjell) er det bevart gamle veifar som gjør området interessant i formidlings- og friluftssammenheng for tettstedbebyggelsen i Skoppum.

En detalj fra en av de mange sammenraste forsvarsmurene på "Børjern". Tegning av Hege S. Iversen.

Traséen vil i den første delen av denne strekningen ligge nokså tungt i slettelandskapet. Anlegget vil derfor i noen grad kunne gripe inn i helheten som disse kulturminnestrukturene utgjør på en uheldig måte. I en slik vurdering må selvsagt denne konfliktanalysen ses i lys av kommuneplanens signaler om ny RV 306 over Viulsjød og planlagt utvidelse av industriområdet på Langemyr. Dette er inngrep som isolert sett vil redusere kulturminneverdiene i området.

Strekningen Pjonkerød/Adal

Traséforslaget ligger øst for dagens spor helt ned til Adalovergangen. Traséen skjærer gjennom en av åkerholmene. Sporet kan justeres noe østover, men dette vil få konsekvenser for bebyggelsen øst for tidligere Adal stasjon.

Alternativet berører her et åpent, flatt åkerlandskap, rikt variert med kulturlandskapselementer. Det berører ikke bebyggelse. Alternativet betyr kun en justering av eksisterende bane. Dagens jernbane ligger landskapsmessig bedre, i det den i større grad følger utmarksskillet på vestsida av dalen mens H1 går mer midt i dalen. Dette får imidlertid ingen store konsekvenser for kulturvern hensynet. Basert på kunnskapen om funn og fornminner på Bergan bør det sjaktes i dyrka mark langs deler av trasèstrekningen for og avklare om det her finnes bevart strukturer fra forhistorisk tid under dagens åkermark.

Adal stasjonsområde

Traséforslaget gir kryssing med Fv 665 i samme trasé som dagens spor. Fv 665 er foreslått lagt i undergang med tilhørende omlegginger av atkomster fra boligene.

Bebyggelsen i området har jernbanen og Fv 665 som sine historiske forutsetninger. Det er veien og jernbanen som har vært de strukturerende elementene for bebyggelsen. Inngrep i disse elementene vil redusere det historiske innholdet vi kan lese av bebyggelsen i dag. Hus fra stasjonsstedets første tid, som ennå er bevart, kan være utsatt. Landhandelen (54/18), baneformannsboligen (53/5) og det gamle "Gulbrannhuset" har stor lokal verdi. I en større sammenheng har Adal som historisk dokument over "stasjonsstedene" imidlertid en noe redusert verdi, i og med at stasjonsbygningene er revet og sporene etter andre tilknyttede virksomheter er svekket. Et avbøtende tiltak vil være dokumentasjon av eldre bygninger som må rives.

Det er viktig for de store sammenhengene i kulturmiljøet at det gamle veiløpet opprettholdes mest mulig uendret.

Adal - Sti

Fra Adal og til litt sør for Sti følger alternativet eksisterende jernbanetrasé. Den vil her ligge på moderat fylling. Fyllingen kan tilpasses med kort bru over bekkedar.

Alternativet vil medføre en noe større barriere mellom de to Sti-bruka enn eksisterende jernbane. Dette berører kulturverninteresser, men først og fremst på et lokalt plan. Størst interesse knytter det seg til gårdsveien mellom tuna, som representerer et gammelt veifar gjennom bygda og som er viktig for gårdenes driftsforhold. Om forbindelsen kan opprettholdes med undergang ses ingen store konflikter med kulturverninteresser.

I områdene vest for gravhaugen på Nedre Sti er det registrert funn av flint i dyrka mark. Områdene her må derfor påregnes å ha et stort potensiale for funn av bosettingsspor fra både steinalder og jernalder.

Huseklepp - Jareteigen - Brekke

Der dagens spor danner en kurve østover går traséforslaget for det nye dobbeltsporet tvers gjennom høyden vest for Huseklepp og Jareteigen. Resultatet blir en omfattende skjæring. Skjæringen går imidlertid i stor grad i fjell, noe som vil kunne begrense inngrepets bredde. Lokalvei fra Huseklepp og vestover er foreslått ført over banen på en kort kulvert for viltkryssing. Øvrige utmarksveier er opprettholdt med bruer over jernbanen som går i skjæring.

Området rommer fra langt tilbake utmarksressursene for flere av de større skogsgårdene i distriktet. Tre skogsveier berøres av inngrepet. De har alle tradisjoner som eldre veifar - som forbindelse mellom gårder og av mer allmenn karakter.

Dels har de idag karakter av utbedrede skogsbilveier, men som videreføring av gamle forbindelser har de likevel kulturverninteresse. De er også viktige for tilgjengeligheten til et stort utmarksområde og formidling av de kulturverdier som ligger her. Inngrepet innebærer under forutsetning av den foreslåtte kulverten ved Huseklepp en middels konflikt.

Sørover mot Barkåker

Sporet følger en minkende skjæring sørover til Skotte. Skjæringen økes så igjen til området der dagens bane tangeres ved overgangen nord for Søndre Brekke. Lokalveien her foreslås ført over sporet i bru i terrengnivå. Sør for overgangen går sporet ut på en fylling i dalen vest for dagens spor inn mot Barkåker sentrum. Dette er behandlet i rapporten "Barkåker-Tønsberg-Stokke", "Skinner og Minner" fase 2.

**TRASÉALTERNATIV H2
hovedtrekk**

H2 utgjør en østlig parallell til H1 og er i sør sammenfallende med denne. Hovedhensikten med alternativet er å nytte deler av dagens trasé slik H1 gjør det, samtidig som konfliktene med tettbebyggelsen i Skoppum gjøres mindre.

Pjonkerød

Fra steinbruddet i den søndre enden av den foreslåtte Skoppum stasjon er traséforslaget lagt i fjelltunnel fram til Nordre Pjonkerud. Utslaget vil direkte berøre de søndre bygningene i tunet. Ved utslaget ligger banen meget dypt med tilhørende store skjæringsutslag. Videre sørover mot Adal faller forslag H2 sammen med H1.

Nordre Pjonkerud har, ved beliggenhet og tunstruktur, først og fremst interesse som del av et helhetlig kulturlandskap. Bebyggelsen bærer preg av endringer i nyere tid og er av mindre interesse. Alternativet må derfor først og fremst ses som et inngrep i det verdifulle kulturlandskapet mellom Pjonkerød og Vuilsrød. Det må imidlertid sies at det er en mer perifer del av dette landskapet som her vil bli berørt.

Adal - Barkåker

Sørover til Adal stasjonsområde og videre er alternativene H1 og H2 sammenfallende. Det henvises til beskrivelse og vurdering under H1.

Nordre del av Adalgrenda. Til venstre ligger den stua som ble flyttet fra Søndre Tangsrud. Huseklepp skimtes på høyden bakenfor. Traséalternativ H5 vil krysse over de åpne jordene fra høyre bildekant og legge seg mellom "Tangsrudstua" og Huseklepp-høyden.

TRASÉALTERNATIV H5

Hovedhensikten med traséalternativet er en nærmere tilknytning av Borre og Horten til banen.

Myre - Huseklepp

Traséen følger ra-skråningen på terreng over vidstrakte åkerlandskaper. Den følger terrenget videre fram forbi Adalsbekken og opp til kryssingen av Fv 530. FV 530 er foreslått lagt i undergang. Gårdsveien til Huseklepp vil måtte legges om slik at denne møter fylkesveien nord for undergangen.

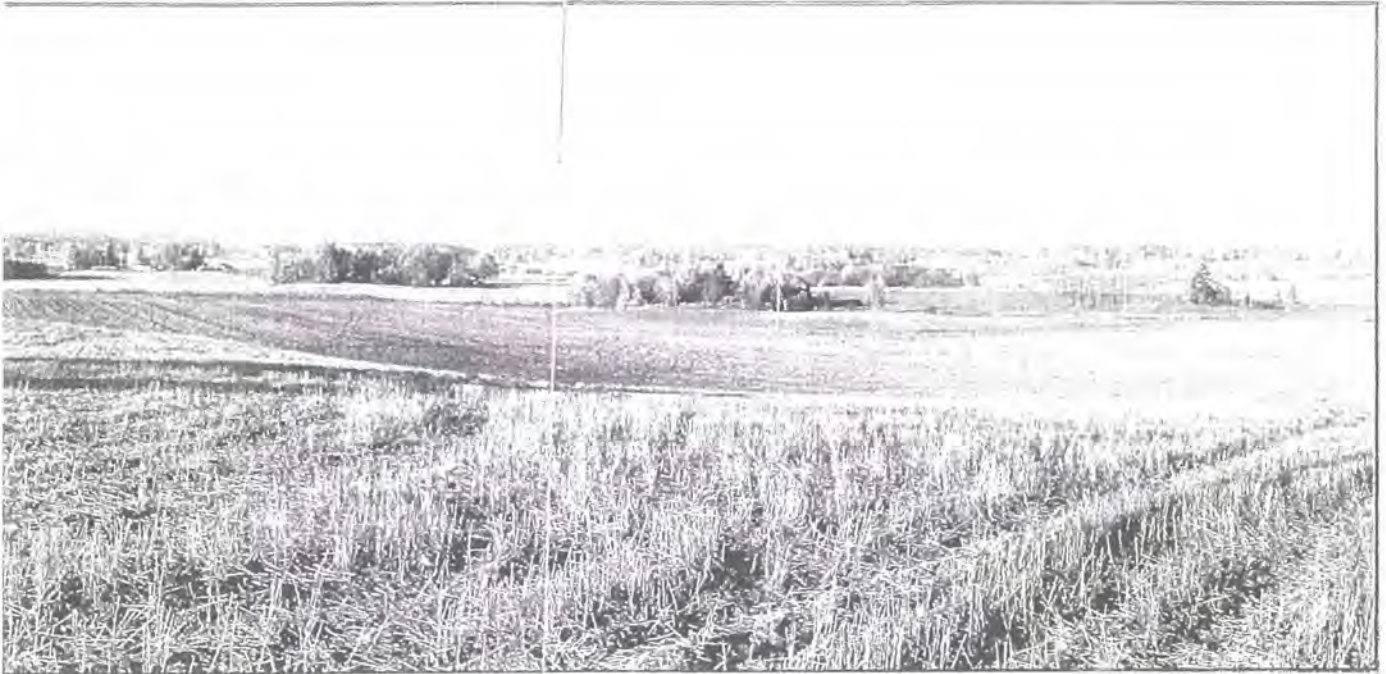
Banen skjærer inn i foten av Huseklepp-høyden noe sør for oppkjørselen. Her vil det bli en moderat skjæring. Her krysses forøvrig dagens jernbane.

Huseklepp-høyden utgjør et sentralt natur og kulturhistorisk element i kulturmiljøet. Den avgrenser dalen mot sør. Forminner, navnet, gårdsbebyggelsens beliggenhet og dagens kulturlandskap gir området stor historisk dybde og verdi. Et inngrep som bryter med landskapsformene her vil lett få negative konsekvenser for landskapets kulturhistoriske innhold. En justering av linja noe østover, sammen med landskapsmessige tiltak vil kunne avbøte konflikten.

Dyrka mark omkring Huseklepp bør registreres nøyere for å avklare om det her finnes bevart bosettingsspor fra forhistorisk tid under dagens åkerjord.

Huseklepp - Nordre Brekke

Fra Jareteigen går alternativet videre sørover i terrengnivå fram til den i utmarksområdene til Røsland faller sammen med alternativ H1.

Konsekvensene for skogområdene bli dels som ved H1 i dette området. To av de gamle forbindelseslinjene krysser sporet, men disse er foreslått opprettholdt. Det henvises til omtale under H1

Hortensspor ved alternativ H4

I sammenheng med begge de to stasjonsforslagene Råen og Løs ved alternativ H4 er det foreslått tilknytningsspor til Hortensbanen som går gjennom Viulsrød. De to alternativene løper sammen et stykke vest for bebyggelsen på Viulsrød slik at de i praksis utgjør ett alternativ gjennom miljøet. Hortenssporet er foreslått lagt parallelt med og nord for Rv 306, gjennom bebyggelsen som ligger til Rv 306. Det skrår videre østover gjennom skogen bak Viulsrød 48/1 og krysser Fv 530 omtrent midt i Trolldalen.

Tunområdet på Viulsrød er et sentralt element i det verdifulle kulturlandskapet nord i Adalgrenda. (Se vurdering av H1's stasjonsalternativ Viulsrød/Pjonkerød.) Tilknytningssporet berører direkte gårdstun og eldre skolestue som ligger i et samlet bygningsmiljø av stor verdi. Her er en sjeldent godt bevart vei gjennom tunområdet med forgreninger til andre skogs- og turveier. Andre elementer som kan bli direkte berørt er steingjerder som eiendomsgrenser og innhegninger. Veiene gir området stort potensiale i formidlingsammenheng. Dette tilknytningssporet fører til svært store konflikter med kulturverninteressene.

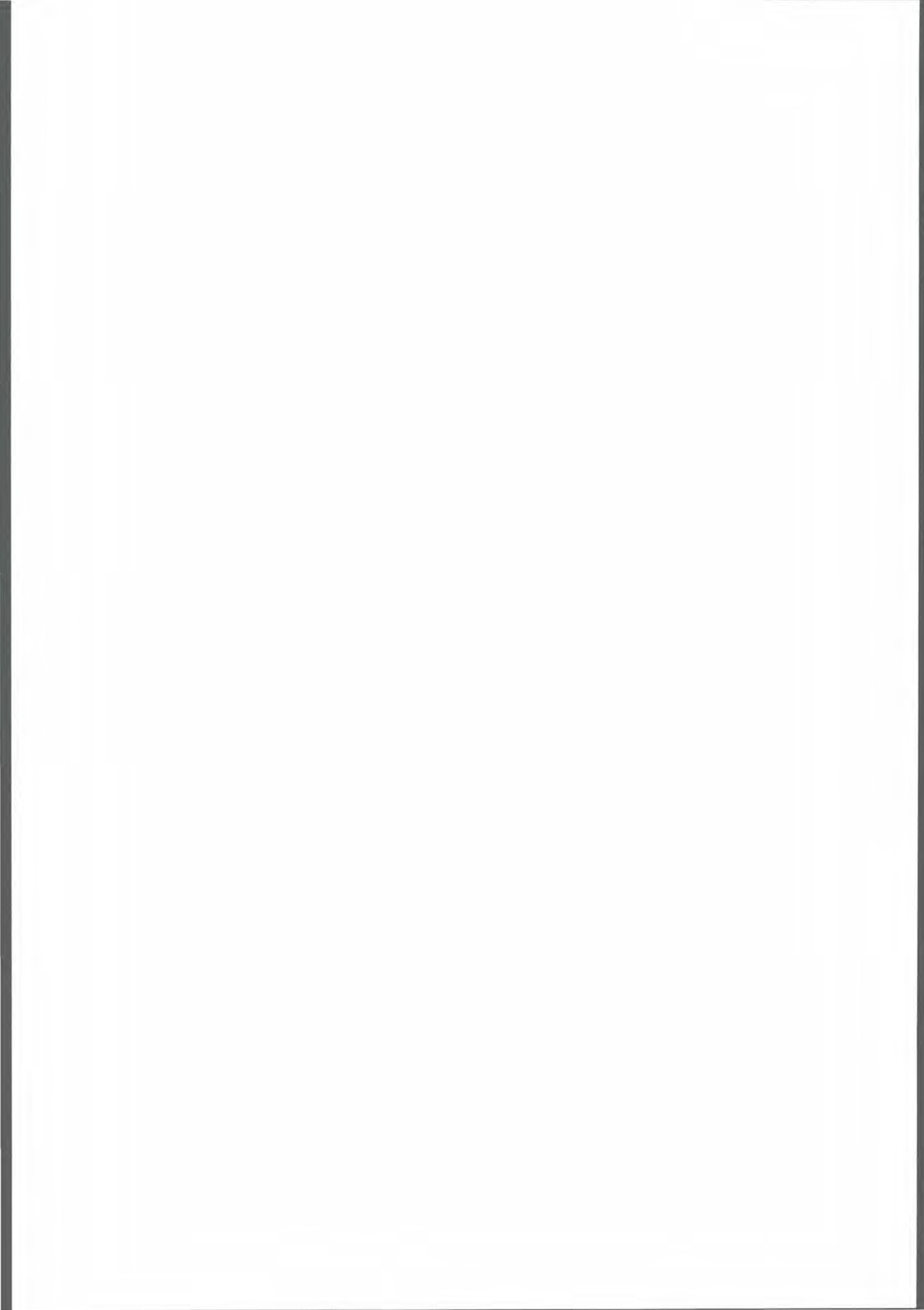
Dette er en vurdering ut fra dagens situasjon. En endelig vurderingen vil som nevnt ved alt. H1, være avhengige av planer for ny Rv 306, og andre planer for området vist på kommuneplanen.

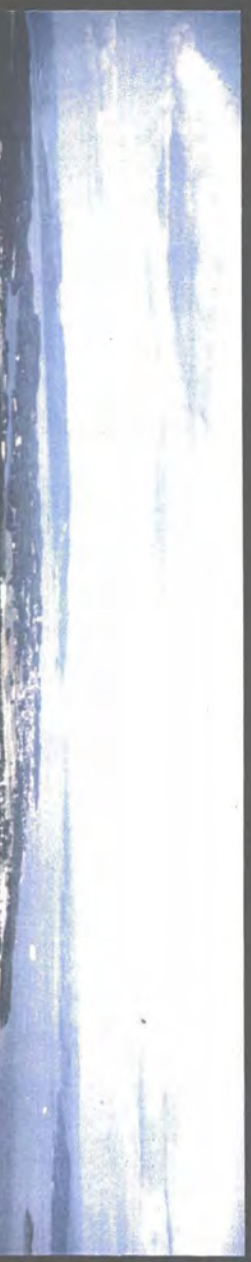
AVVEINING AV ALTERNATIVER

En avveining av de berørte alternativer på dette nivå har liten hensikt mht. til det totale konfliktbildet, da alternativ H5 berører bare en mindre del av kulturmiljøet. Om linjeføringen til H1, H2 kan det sies at den bør være mulig å gjennomføre uten for store negative konsekvenser for kulturminnene. Det vises til sammendrag av konflikter.

Adalgrenda sett fra Raveien mot nordvest. Den vidstrakte jordbruksbygda ligger med stor åpenhet til Raet. De slake dalsidene på innsida gir gode vilkår for dagens åkerbruk. Huseklepp ligger til venstre i bildet. De to gårdstunene til høyre er Søndre Kjær. H5 vil ligge lavt i dalen, før den går inn i høyden ved Huseklepp.

<p><i>Raet med gårder og bebyggelse avgrensar Adalgrenda mot øst. Her et parti av Raet sett fra Myre.</i></p>	<p><i>Funn av flint-avslag i skogen ved Borgåsen dokumenterer at området var tatt i bruk allerede i steinalderen. Bildet viser funnstedet for en boplass på østsiden av åsen.</i></p>	<p><i>Beitehage med hest sør for Bergan. I skogbrynet går den gamle veien nordover til Skoppum, med fine, sammenhengende steingjerder på sidene.</i></p>	<p><i>Oppstigningen i "Børjern" til det søndre borgplatået illustrerer det bratte terrenget - og dermed de naturbestemte forutsetningene for den forhistoriske bygdeborgen.</i></p>	<p><i>Nordre Bergan sett fra Nordre Adal. Dagens jernbane ligger i terrenget på den flate jordveien mellom høydene med bebyggelse.</i></p>
<p><i>Huseklepp avgrensar Adalgrenda mot sørvest. Gårdstunet ses her i bildets venstre nedkant. Et mindre jernaldergravfelt ligger i skogholtet rett nord for bebyggelsen. Dagens jernbane følger høydens formasjon og går i slake svinger nordover gjennom Adalgrenda mot Skoppum. Midt i bildet ligger tunene på Myre, på hver side av Adalveien. Alternativ H1 og H2 passerer Huseklepp på østsiden og gjennom skogen.</i></p>	<p><i>Bildet er tatt fra Skoppum og sørøver Adalgrenda. De nye boligfeltene og Langemyra industriområde ses nederst til venstre. Bebyggelsen på Viulsrød ligger på rad langs Rv 306 som en nordre avgrensing av den store jordbruksbygda. På oversiden av Rv 306, i høyre ytterkant av bildet, ligger Borgåsen med den flotte bygdeborgen.</i></p>	<p><i>Adal stasjonsområde er den lille husklyngen midt i bildet. Bebyggelsen på Adal søndre og Adal mellom ligger til høyre for jernbanen. Gårdstunklyngen til venstre for banen, bak skogholtet er Adal nordre og Adal mellom. Lenger inn skimtes Bergan og Kimestad.</i></p>		
<p><i>Borgåsen eller "Børjern" som den kalles av bygdefolket, er navnet på åsen som avgrensar Adalgrenda mot nordvest. Navnet sitt har den fått etter en bygdeborg fra jernalderen - en av Vestfolds fineste. På naturlige terrasser i østskråningen av denne åsen er det også registrert mange boplasser fra steinalderen.</i></p> <p><i>"Børjern" ligger mellom bebyggelsen på Adal og Viulsrød. Det er deler av gårdsbebyggelsen på Viulsrød som vises i høyre bildekant. Et bredt og variert belte av løvskog og beitemark følger foten av åsen. Navn som Kuskestua, Susingstua, Nils Børjernstua knyttets til denne sonen. Her lå det før stuebebyggelse for småkårsfolk. Husene er revet for lenge siden, men tufter kan påvises.</i></p>				

Kulturmiljø 0701-08

Skogsgrendene

Innholdsoversikt

side

OVERSIKTSDATA

225

HISTORIKK OG BESKRIVELSE

227

GENERELLE TREKK

227

Forminner

227

Gårdenes navn

228

Eiendomsforhold og gårdsdelinger

229

Gårdsstruktur

229

Ferdselen

229

GÅRDER OG STEDER

230

Føske

230

Støkke

231

Snapsrød

232

Løs

233

Råen

235

Hengsrød, Solheim og Ødegården

236

Svartdal og Hegna

237

Tangsrød

237

OPPSUMMERING OG VURDERING

238

VIRKNING OG KONFLIKTVURDERING

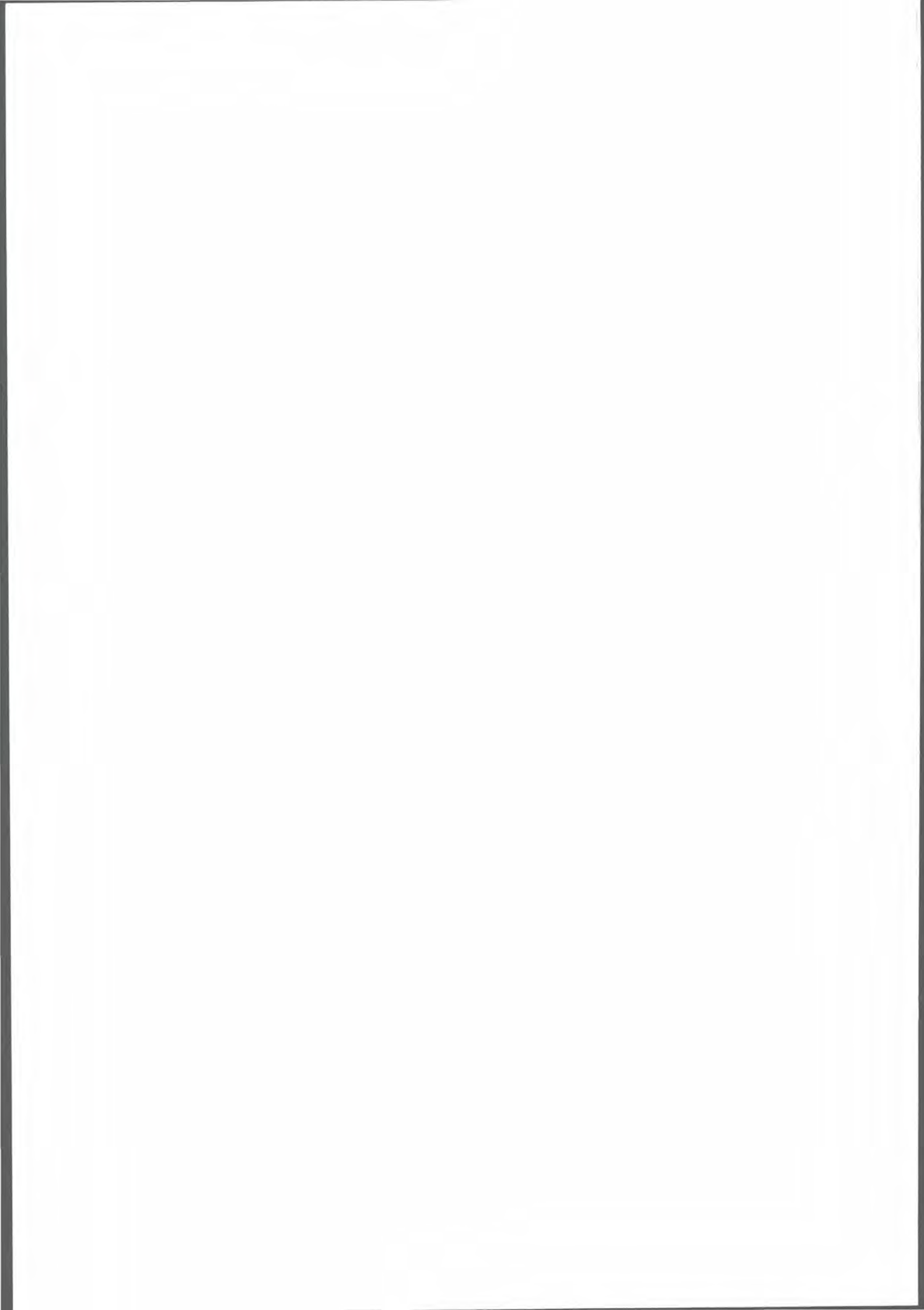
240

Alternativ H4

240

BILDEMONTASJE

244

Kulturmiljø 0701-08

Skogsgrendene

Oversiktsdata

KOMMUNE

Borre, Tønsberg, Våle

TRASÉALTERNATIVER

H, lenke H4

KARTBLAD

Økonomisk kartverk: CL 033-5-1, CL 033-5-3, CL 032-5-1,
CL 032-5-3
Prosjektkart NB 2, NB 3 og NB 4

GÅRDSNUMMER

Borre	Våle
39 <i>Søndre Ryglund (utkant)</i>	139 <i>Råen</i>
45 <i>Stokke av Skoppum</i>	
47 <i>Reir (utkant)</i>	
53 <i>Mellom-Adal (utkant)</i>	
56 <i>Tangsrød</i>	
59 <i>Ødegården</i>	
60 <i>Råen</i>	
62 <i>Løs</i>	
65 <i>Snapsrød</i>	
66 <i>Føske</i>	

FØR-REFORMATORISKE
LOKALITETER

0701/08/CL 033-5-1/5	Fossile dyrkingsspor
0701/08/CL 033-5-1/7	Dyrkingsspor
0701/08/CL 033-5-1/8	Rydningsspor
0701/08/CL 033-5-1/9	Fossile dyrkingsspor
0701/08/CL 033-5-1/17	Funnsted
0701/08/CL 033-5-3/2	Bygdeborg
0701/08/CL 033-5-3/4	Fossile dyrkingsspor
0701/08/CL 033-5-3/5	Steinalderlokalitet
0701/08/CL 033-5-3/9	Fossile dyrkingsspor
0701/08/CL 033-5-3/10	Gravhaug
0701/08/CL 033-5-3/11	Røys
0701/08/CL 033-5-3/13	Steinalderlokalitet
0701/08/CL 033-5-3/14	Steinalderlokalitet
0701/08/CL 033-5-3/15	Steinalderlokalitet
0701/08/CL 033-5-3/16	Steinalderlokalitet
0701/08/CL 033-5-3/17	Steinalderlokalitet
0716/08/CL 032-5-1/17	Steinalderlokalitet
0716/08/CL 032-5-1/18	Steinalderlokalitet
0716/08/CL 032-5-1/22	Funnsted
0701/08/CL 032-5-1/23	Fossile dyrkingsspor
0716/08/CL 032-5-1/26	Steinalderlokalitet
0716/08/CL 032-5-1/27	Steinalderlokalitet
0716/08/CL 032-5-1/29	Steinalderlokalitet

De vestligste deler av Borre sør for Nykirke med Undrumsdal i Våle, kart fra 1905. Utsnitt satt sammen av to rektangelkart med opprinnelig målestokk 1:50 000 og 1:25 000. Statens Kartverk Hønefoss.

AVGRENSING

Korridoren til alternativ H4 har vært bestemmende for kulturmiljøets grenser. Sør for Nykirke-området går traséforslaget gjennom flere avgrensede, mindre miljøer det ikke har vært hensiktsmessig å dele inn videre. Området strekker seg fra gården Føske i nord til Tangsrød og kommunegrensa mot Tønsberg i sør. Den østre grense følger kulturmiljøene Borreskåla, Skoppum tettsted og Adalgrenda. Den vestre grensa er trukket skjønsmessig om de nærmeste berørte gårdsmiljøene, for det meste parallelt med traséforslaget.

VERNESTATUS OG PLANFORHOLD

automatisk fredete kulturminner

Automatisk fredete kulturminner på Føske, Reir, Snapsrød, Innlaget, Løs og Søndre Rygland i Borre kommune og på Råen gnr 139 i Våle kommune.

kommuneplanens arealdel

Borre kommuneplans arealdel 1991 - 2002: LNF-område. Planer for utbedring av Rv 306 i eksisterende trasé. Ellers ingen særskilte planer vist.

NATURGRUNNLAG OG AREALBRUK

Kollet og oppbrutt landskap. Porfyrhøyder med bart fjell og mye forvittringsmateriale. Høyderyggene har i hovedsak en nord-sør struktur. Mellom dem er det mindre daler hvor jordsmonnet er havavsetninger med leirholdig jord. Skogen dominerer landskapsbildet. Jordbruksarealene har karakter av små lommer med enkelte bruk og mindre avgrensende grender.

Tre veier krysser området øst-vest: Fv 665 (Sollerødveien fra Adal), Rv 306 (fra Skoppum til Knutstad) og Fv 666 (fra Skoppum til Kjettorp).

I området vest for Skoppum og sør for Nykirke dominerer skogen landskapsbildet, som brytes av mindre, langstrakte åkerbrukslommer. Bildet er tatt over Føske mot sør.

Historikk og beskrivelse

GENERELLE TREKK

Selv om området ikke utgjør noen opplagt enhet mht. til landskapsrom eller kulturhistorie, har det mange fellestrekk i kulturlandskapstype, fornminnekategorier og bebyggelsens karakter. Småbruk omkranset av større utmarksområder preger dette kulturmiljøet i dag. Jordbruksarealet ligger i bunnen av smale, ofte nord-sørorienterte daldrag. Ved de tre veiene som krysser området øst-vest er det noe åpnere grender med flere bruk.

Området ligger naturlig nok i utkanten av de etablerte kulturhistoriske tyngdepunktene i kommunene. Deler av arealet er utmark til større gårder som har sine sentre i de store jordbrugsgrendene rundt Borrevannet og Adalgrenda. Skoppum stasjonssted fra 1881 ligger i relativ nærhet for deler av området. Med unntak av Søndre Råen, som lå til Undrumsdal sogn, har gårdene i området hørt til Borre sogn.

Forminner

Resultatene fra de arkeologiske registreringene innenfor dette kulturmiljøet viser at det er to typer faste forminner som dominerer her, nemlig fossile dyrkingsspor og steinalderlokaliteter.

fossile dyrkingsspor

Som bevarte lommer i skogsområdene mellom dagens oppdyrkede jordbruksarealer ligger det fossile dyrkingsspor som har en stor kunnskapsverdi knyttet til tidligere tiders jordbruksaktivitet og bosetting, innenfor dette marginale området. De fossile formene vi finner her er alle resultatet av et samspill mellom teknologi, driftsform, naturlige forutsetninger og eiendomsforhold over tid. Både på Føske, Snapsrød, Råen og Tangsrød er det registrert ulike typer fossile dyrkingsspor, som rydningsrøyser, steinstrenger, ryddete åkerflater og teigpløying. Tidfestingen av disse kulturminnene er uklar og det bør derfor gjøres ytterligere undersøkelser i de aktuelle områdene for å avklare dette.

pollenanalyse

I forbindelse med de arkeologiske undersøkelsene i 1993 ble det tatt ut pollenprøver fra et vann på sydsiden av Solheim, kalt Hengsrudvannet eller Hegnavannet. Analysene herfra viser bl.a. at det har vært et tilnærmet sammenhengende jordbruk her fra ca 3400 f.Kr. Det tidligste jordbruket var basert på beitedyr, korndyrkingen har begynt senere ca 100 f.Kr.

steinalderlokaliteter

De langstrakte nord-syd-gående høydedragene innenfor dette kulturmiljøet har i perioder av steinalderen vært del av et kystlandskap med skjærgård og langstrakte fjorder. Her har boplassene ligget relatert til utnyttelsen av marine ressurser. Særlig omkring nordenden av Borgåsen på Råen er dette tydelig. På begge sider av de trange sundene som har vært her da vannet stod 60 meter over dagens nivå, er det registrert et stort antall lokaliteter som nok forteller om spesielt gode forutsetninger for fangst og fiske akkurat her.

Andre steder ved Borgåsen, på Løs og Føske er det registrert steinalderlokaliteter som er betydelig eldre enn de ovenfor nevnte.

Pollenanalytikeren Helge Høeg samler pollenprøver ved Hegnavannet.

Lokalitetene det her er snakk om er funnet på terrasser som ligger 80-90 m.o.h. og slik bosetting tilhører trolig Fosna tid, og kan godt være over 9000 år gamle.

Gårdenes navn

Føske er avledet av Fauskum, som kan betegne forvitret, råttent tre. Kanskje kan det tolkes som om det har vært gammel skog her tidlig i gårdens historie? *Støkke* er ikke noen egen navnegård, men en utskilt part av Skoppums skogsområder. Trolig betyr det det som sies, et "stykke" av gården.

Tolkninger av gårdsnavnet *Løs* åpner for spennende spekulasjoner om dette områdets betydning i det gamle samfunn. *Løs* ble skrevet *Liodhusum* ca. 1400. Navnet betyr et sted hvor folk jevnlig samles, og kan settes i sammenheng med at området kanskje i tidligere tider har vært brukt som tingsted eller markeds plass.

Den areal- og bruksmessig dominerende gården er *Råen*, som består av mange underbruk og ligger både i Våle og Borre kommuner. Navnet er

første gang kjent fra skriftlige kilder som Rudnum. Opprinnelsen kan være Roda, hvis betydning man iflg. Rygh ikke kjenner.

"-rød-gårder"

Det er kjent flere -rødgårder i området, Snapsrød, Tangsrød og Hengsrød (også kalt Ødegården). Førsteleddet i Tangsrød og Hengsrød er trolig mannsnavnene Tannr og Heidinn. Førsteleddet i Snapsrød kan iflg. Rygh være avledet av Snaald som betyr snute eller tryne. Det kan her være brukt som et tilnavn, mannsnavn.

ødegårder

Både Snapsrød og Hengsrød var ødegårder etter Svartedauden. Siden Tangsrød fra gammelt av er kjent som underbruk under Bergan i Adalsgrenda er det trolig at det var tilfelle med denne gården også. En del av Tangsrød ligger i gamle Sem kommune. Det er typisk å finne mange av -rød-gårdene som ødegårder. Det understreker deres marginale lokalisering i forhold til gårdsnavn som tilhører eldre navneklasser.

Eiendomsforhold og gårdsdelinger

De fleste gårdene var kommet på oppsitterenes hender på 1700-tallet. Deler av Råen har trolig alltid vært bondegods. Føske var kirkegods som først ble solgt oppsitterene midt på 1800-tallet. Deler av Tangsrød var grevegods til 1883.

godsdannelse i nyere tid

Deler av området ble i mellomkrigstida lagt under "Dalgodset". Med utgangspunkt i Dal gård i Adalsgrenda kjøpte fabrikkeier Marthinsen i mellomkrigstida opp flere Adalbruk, samt Tangsrød. Dette førte bl.a. til utskifting av "Sameia" i Adalsskogen

Oppdelingen i mange mindre bruk preger gårdslandskapet. Råen var delt i to alt i 1445. Ellers har det vært en vanlig utviklingshistorie med ganske stor variasjon i gårdsdelinger og sammenslåinger, både på 1700- og 1800-tallet.

Gårdsstruktur

inmark og tunområder

Eiendomsstruktur, bebyggelsens lokalisering i landskapet og tunformer gir et svært variert bilde. Noe som vel først og fremst gjenspeiler variert topografi. På Råen utgjør gårdstuna ganske tette bygningsmiljøer. Ellers er det spredte gårdstun som karakteriserer området.

Ferdselen

øst-vest-forbindelser

Veien fra Åsgårdstrand til Raveien ved Kjær, og videre fra Ra over Adal til Kongeveien ved Sollerød i Undrumsdal, er en av de gamle forbindelsene mellom innlandet og kysten i Vestfold. Dette var en viktig vei for frakt av tømmer til ladestedet Åsgårdstrand. Iflg. kartet fra 1825 ser den i hovedtrekk ut til å følge traséen til dagens Fv 665.

Rv 306 fra Skoppum til E 18 ved Knutstad er del av den søndre chaussé fra Horten som ble bygd på 1890-tallet.

Selv om Sollerødveien, Fv 665, nok har vært den viktigste veien i lang tid, finnes det tradisjoner og spor etter andre øst-vest-forbindelser. Kart fra 1906 dokumenterer at det har gått en vei fra Hem i Undrumsdal, over Tangsrød til Sti. Etter tradisjonen er også dette en gammel tømmervei. Den skal ha gått videre fra Sti over Søndre Adal til Raveien. På kartet fra 1825 ses denne veien ikke som en ren øst-vest-linje, men går fra Sti til Tangsrød og kan følges sørover til Nordre Brekke i gamle Sem kommune. I mellomkrigstida bygde Axel Marthinsen på Dal ny tømmervei til

erstatning for denne. Den gikk vest for dagens Tangsrødvei opp til Sollerødveien.

Andre tverrforbindelser har hatt utgangspunkt i Jareteigen og gått nordover til Søndre Tangsrød eller mot Nordre Brekke i Sem. Også her er det vært forbindelse til Raveien.

Rv 306 over Skoppum ble bygd på 1890-tallet og har jernbanestasjonen på Skoppum som forutsetning. Før gikk det mindre gårdsveier mellom gårdene i området. Fra Råen til Viulsrød og fra Råen til Reir iflg kartet fra 1825. Fv 666 er en mindre brukt bygdevei som også tar utgangspunkt i gamle gårdsveier.

nord-sør-forbindelser

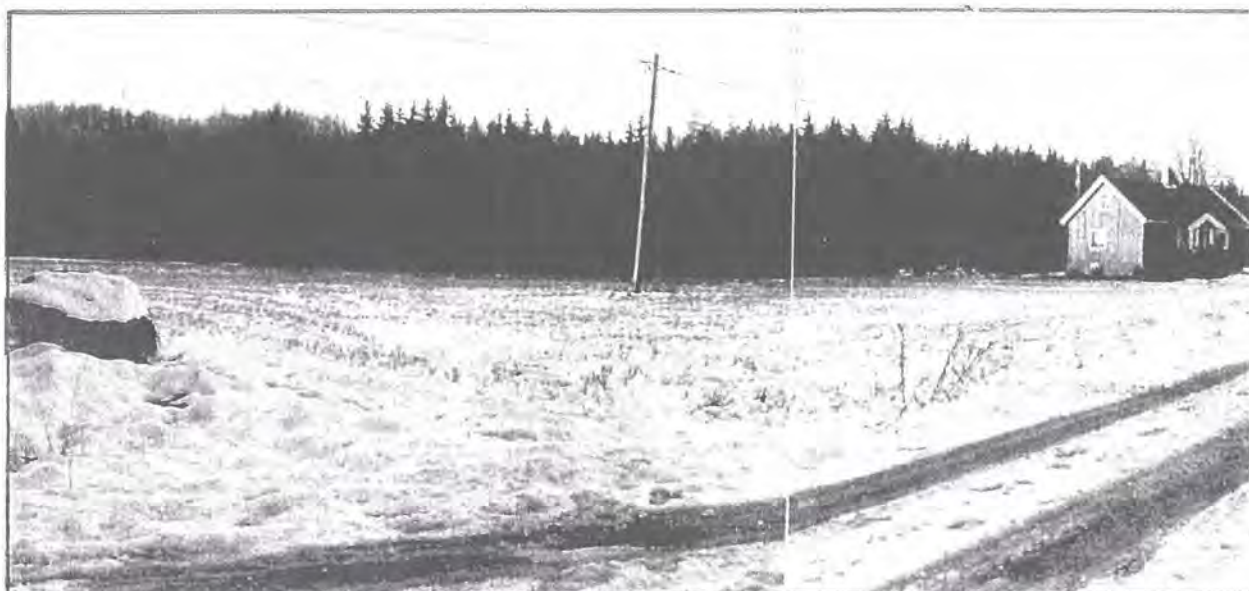
Det finnes et nord-sør-gående veiløp gjennom det meste av området. Det går fra gårdsområde til gårdsområde, vises på gamle kart og er etter tradisjonen gammelt. For det meste har nok dette vært lokale forbindelser mellom gårdene. I dag er det mer eller mindre intakt. Føskeveien lengst nord har karakter av mindre gårdsvei som holdes i hevd. Mellom Løs og Nordre Råen er store partier intakt som kjerrevei, men forbindelsen er likevel brutt da den stykkevis er pløyd bort ved nyridding av jorder. Det finnes også kjerrevei bevart mellom Søndre Råen og Ødegarden, og skogsvei fra Ødegarden til Tangsrød og noe videre.

GÅRDER OG STEDER

Føske

Føskeveien er en av de små lokale veiene i området som ganske sikkert har lange tradisjoner. Den vises på kartet fra 1825 slik den går i dag fra Knatten i Nykirke til Løs. Spredt langs veien er det spor etter tre Føskebruk, Øvre Føske (Lindhjem) lengst sør, Mellom Føske og Nedre Føske. Jordveien ligger i mindre lommer mellom skogen og små skogholt langs veien.

Bebyggelsen på Nedre Føske ligger på hver sida av Føskeveien, her sett fra sør. Alternativ H4 er foreslått å passere husene på skrått over jordene til venstre i bildet og trolig vil enkelte av husene bli direkte berørt.

Det står i dag bare hus på Nedre Føske og Mellom-Føske. På Øvre Føske vises kraftige gråsteinsgrunnmurere etter uthuset. Driftsbygningene er borte også på de andre to bruka, slik at ingen framstår som komplette gårdstun lenger. Begge framhus har alderspreg, det på Mellom-Føske er trolig eldst. På Nedre Føske står også en liten sidebygning (opprinnelig hønseshus) og et nytt bolighus. Ved veien sør for Øvre Føske står et lite sagbruk fra midten av 1900-tallet. Selv om gårdstuna på Føske har noe amputert bygningsmiljø, forteller likevel beliggenhet og hustyper fortsatt mye om opprinnelig funksjon og historisk sammenheng.

Over jordene til Øvre Føske er det spor etter en eldre vei som kom fra nabogårdene i vest og gikk bak Olsrød til undergangen her. Den er pløyd opp over jordene, men vises i skogen lenger øst og ved undergangen ved den gamle Ryglandskolen.

fossile dyrkingsspor

På Føskegårdene er det flere steder registrert fossile dyrkingsspor i form av teigpløying, ryddete åkerflater og røyser. Dateringen av disse kulturminnene er usikker og de representerer trolig ulike dyrkningsfaser innenfor området. Felles for de registrerte kulturminnene er imidlertid at de i dag ligger i skogsområder, noen i plantet granskog, andre i løvskog.

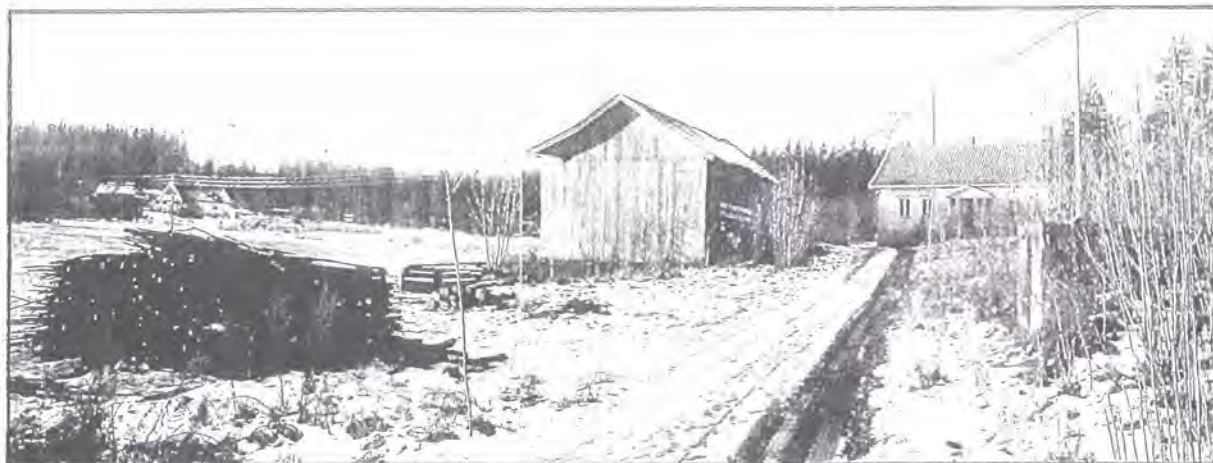
skjørbrent stein i åker

Skjørbrent stein (stein som er oppsprukket p.g.a. varme) er ofte viktige indikatorer på en tidlig bosetting i et område. Denne typen boplassindikatorer kan man finne på boplasser fra alle de førreformatoriske periodene. Ved registreringene i 1994 ble det funnet skjørbrente steiner i åkermark ca 250 meter øst for Mellom Føske. Funnstedet ligger ca 90 m.o.h. i et småkollete skogbevokst landskap. Nærmere undersøkelser på stedet er nødvendig for å avklare boplassens karakter og alder.

Støkke

På Støkke har det vært to småbruk. Særlig ett av disse er svært intakt, med typisk eldre småkårsbebyggelse. Det er kommet en del yngre bolighus opp i tunområdet på Støkke.

Mellom Snapsrød sett fra sør. Her er i dag de eldste bygningene på Snapsrød og trolig er dette også det eldste tunet. I skogbrynet til venstre ses tunet på Vestre Snapsrød. H4 er foreslått å gå i skogbrynet bak dette tunet.

Snapsrød

Snapsrød ligger i en bred liten lomme i skogen. Bebyggelsen ligger langs en gårdsvei som går rundt innmarka. Det er tre bruk på Snapsrød, en tredeling som kan gå tilbake til 1840-tallet. I dag er bygningene på Mellom Snapsrød fraskilt jordveien. Bebyggelsen i alle tre tun framstår som gårdstun, med uthus bevart. Alle har eldre bygninger, men graden av opprinnelighet varierer. Minst endret er bygningene på Mellom-Snapsrød. Det er også dette tunet som har tradisjoner for å være det eldste. På Østre Snapsrød er det bevart et sommerfjøs i grensa mot utmarka i sør. Dette er et sjeldent trekk i dagens gårdslandskap. Bygningene på Vestre Snapsrød har et i hovedtrekk moderne preg. Bygningsmiljøet, sammen med kulturlandskapselementer som steingjerder, askestuvinger, gammel frukthage og tilknytningen til et nettverk av skogsveier i egnen gjør Snapsrød interessant i kulturvernssammenheng.

fossile dyrkingsspor

I skogsområdet nord for Vestre Snapsrød er det registrert fossile dyrkingsspor i form av teigpløying og rydningsrøyser. Områdene som er ryddet for stein ligger på hver sin side av en øst-vest-gående åsrygg. Åkerflatene ligger i østvendt helling og er i dag bevoskt med høyreist bøkeskog som gir en god åpenhet, hemmer undervegetasjonen og gjør at det er lett å se disse kulturminnene. Rett vest for dette feltet på andre siden av kraftlinjetraséen som går gjennom området, ligger et annet felt med fossile dyrkingsspor på 39/2,3, 45/5. I tett granskog er det her registrert teigpløying, steinstrenger og små rydningsrøyser.

steinalderlokaliteter

I det samme skogsområdet hvor vi har registrert de fossile dyrkingssporene ble det også funnet 2 steinalderlokaliteter. Den ene lokaliteten ligger på det sydøst-gående høydedraget som faller av ned mot Snapsrød, ca 200 m nordvest for tunet på bnr 1 og 2. Lokaliteten ligger på et fremstikkende nes der flaten er bevoskt med små lave svaberg, i dag ca 90 m.o.h. Antatt boplassareal er på over 2500 m². Det ble funnet flint ved prøvestikking.

I det samme skogspartiet som boplassen på Snapsrød ble funnet, men videre nordvestover, på eiendommen til gnr/bnr 39/2,3, 45/5, ble det også registrert en steinalderlokalitet som synes noe diffus. Ved prøvestikking her ble det funnet kun ett flintavslag, nærmere bestemt et flekkefragment. Lokalitetens høyde over havet er i dag ca 95 m.o.h.

Den registrerte gravhaugen på Løs ligger i dag inne i hagen til bruk 62/4 - der personen står i bildet. Gravhaugen og gårdsnavnet gir indikasjoner på at Løs kan ha vært et sentralt sted i jernalderen. I dagens gårdslandskap er tunet på bildet det yngste, etablert på 1800-tallet, med bebyggelse fra midten av 1900-tall.

Løs

De to gårdsbruka på Løs ligger på et høydedrag rett utenfor feltbebyggelsen i Skoppum. Delingen skriver seg fra midten av 1800-tallet. Her er tradisjonell gårdsbebyggelse. Mye av bygningsmiljøet skriver seg fra ombygninger og endringer midt på 1900-tallet og har bevart et preg fra denne perioden. Framhuset på 62/1 kan være fra tidlig 1700-tall, men er sterkt endret i de senere år. Tunene ligger fint til med mye av jordveien i slake skråninger i en liten dal på sørsida.

slakteri

Til bruksnr. 62/4 ble det drevet slakteri fra 1930-tallet til 1959. Bygningen som står i dag, tvers over veien, er fra 1955. Den står tett ved en liten gruppe bolighus, hvor enkelte hus kan være fra samme periode.

gravhaug fra jernalderen?

Dersom områdene ved Løs i eldre tid har vært brukt som tingsted eller markeds plass, et samlingssted hvor folk jevnlig møttes, burde man i dag kunne finne rester etter de aktiviteter som da kan ha foregått her. Området peker seg imidlertid ikke ut som spesielt verken med tanke på antall fornminner eller arkeologiske funn. I Bygdeboken for Borre antydes det at tolkningen av omkringliggende gårds- og stedsnavn, Gusland og Hovet, indikerer at det kan ha ligget et kultsentrum her. Denne antagelsen er meget usikker. Ved registreringene i 1994 ble det imidlertid på gården Løs oppdaget en mulig gravhaug fra jernalderen. Haugen ligger sør for driftsbygningen på gården og er i dag opparbeidet som en del av hageanlegget med flaggstang på toppen. Haugen måler 12 meter i diameter og er ca 1,5 meter høy. Grunneier kunne fortelle at det tidligere hadde vært et større søkk i toppen av haugen, som i dag er gjenfylt og planert ut.

Tunet på bruksnr. 1 på Løs ligger fint til på en knause, ovenfor jordveien som følger det trange daldraget mot sør. Tunet grenser til tettstedsbebyggelsen på Skoppum som så vidt skimtes til høyre i bildet.

Innlaget

Sør for Løs ligger Innlaget, et småbruk opprinnelig fra Reir, kjøpt til Løs på 1960-tallet. I dag står det et noe ombygd bolighus fra ca 1910 igjen. Stedet har ikke lenger karakter av gårdsbruk.

Sør for Innlaget er det et langstrakt dalsøkk mot Nordre Råen - en for området typisk liten åkerbruksdal mellom skogkledte høyder. Den ligger uten kontakt med gårdsbebyggelse. Her går en gammel veiforbindelse fra Råen til Reir.

bygdeborg

Veien passerer like under en markert nord-sør orientert kolle mot øst. Her er det tidligere registrert en bygdeborg. Sett fra Skoppum tettsted ligger bygdeborgen rett vest for idrettsbanen. Dette fornminnet kalles Reirborgen og er den minste av de tre bygdeborgene i Borre. Borgmurene på denne bergkollen er nå lite markante og svært utrase, og det kan derfor være vanskelig å forestille seg at dette har vært et sikkert og passende tilfluktssted for folk i jernalderen. Bygdeborger behøver nødvendigvis ikke å ha hatt en slik funksjon, og det har ofte vært hevdet at denne typen kulturminner også kan ha hatt viktige funksjoner som utkikksposter eller ledd i varslingskjeder.

åsrøys

Før registreringene for prosjektet "Modernisering av Vestfoldbanen" var det ikke kjent andre fornminner i nærheten av Reirborgen. Registeringene i 1993 og 1994 har imidlertid vist at det også finnes andre typer kulturminner i dette området. Foruten de steinalderlokalitetene som omtales under, ble det også funnet en røys. Røysa er bygget av stein og ligger på det høyeste punktet av en nord-syd-gående åsrygg nord for bygdeborgen. Røysa med slik beliggenhet omtales ofte som åsrøysa og kan i enkelte tilfeller være gravminner fra bronsealder eller jernalder. Røysa er meget tilrotet og har i dag en diameter på ca 6,5 meter, høyden er 0,3 meter.

steinalderlokaliteter

Rett nord for bygdeborgen på Reir ligger 4 steinalderlokaliteter i åkermark. Dette aktuelle området dannet i steinalderen en liten vik på litt over 75 m.o.h. som var beskyttet av et nes og noen små øyer i sydlig og østlig retning. Sett på bakgrunn av hva som ble funnet her, (flekker, kjerner (bl.a. en bipolar) og noe retusjert materiale - alt av flint), synes disse lokalitetene å være svært interessante.

Utsikten fra Innlaget og sørover daldraget mot Nordre Råen. Bygdeborge på Reir ligger på høyden til venstre i bildet. Den trange langstrakte jordbruksdalen vi finner her i dag dannet i steinalderen en liten vik i et kystlandskap. Langs datidens strandsone kan vi fremdeles finne spor etter steinaldermenneskene.

Råen

Navnegården Råen er som sagt den største av gårdene i området og består av to matrikkelgårder, Nordre Råen med gnr. 60 i Borre og Søndre Råen gnr. 139 i Våle. Det er flere bruk på hver av de to gårdene. Det eldste tunområdet ligger likevel ganske samlet for Nordre og Søndre Råen, på hver side av Rv 306. De utgjør en grend for seg vest for Viulsrød. Løs og Råen var før forbundet med en gårdsvei. Over innmarka nord for Nordre Råen er denne nå borte ved planering, men er ellers intakt.

Nordre Råen

På Nordre Råen ligger tre bruk samlet, to svært tett. De ligger på rad ved siden av hverandre, orientert øst-vest. Det er tradisjonell gårdsbebyggelse i alle tun. Mye av bebyggelsen er fra århundreskiftet, men er preget av nyere ombygginger. Et framhus er bygd ca. 1940. Det ligger en godt bevart sveitservilla fra 1920-tallet ved det ene tunet. Det er en del moderne eneboliger i tunområdet, bl.a. på teiger der de to Råen-gårdene (og Våle/Borre kommunegrenser) flettes i hverandre.

Søndre Råen

Også på Søndre Råen ligger bebyggelse til tre bruk samlet, her på mer tradisjonelt vis, orientert nord-sør etter en høyderugg i landskapet. I tunene er det tradisjonell gårdsbebyggelse. Sveitserstilen og senere endringer preger bygningsmiljøet, men to av framhusa har tradisjon for å være fra 1700-tallet.

Høyden med tunområdet har en markant plassering midt i gårdens innmark. Jordveien som omgir tunet er lett bølgende. Det er frodige

belter av løvtrær, med mye bøk i kantsonene mot skogen og i tunområdet. I grensa mellom Råen og nabogården Steinbjørnsrød i vest er det en dyp ravine som beites.

steinalderlokaliteter

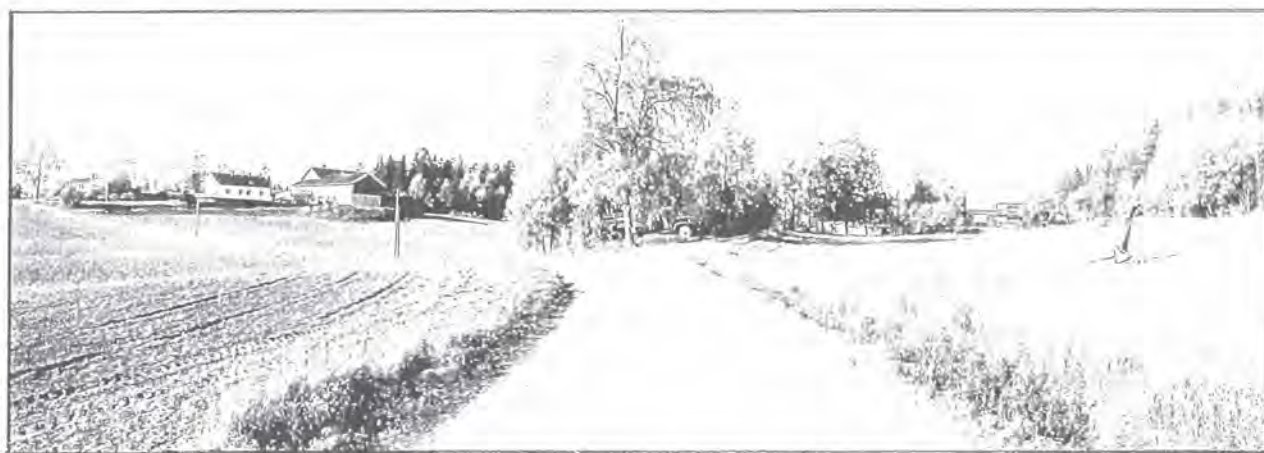
Allerede i steinalderen har det vært bosetting i områdene som i dag tilhører Råen, gnr. 139 i Våle kommune. 6 nye steinalderlokaliteter har vi funnet på naturlige terrasser i landskapet nordvest for og langs vestkanten av det langstrakte høydedraget der bygdeborgen i Adal er lokalisert. De registrerte steinalderlokalitetene ligger i dag fra 60-70 m.o.h. På alle lokalitetene ble det funnet flint i prøvestikkene.

jernalderbosetting?

I et av de positive prøvestikkene på nordsiden av Rv 306 ble det også funnet keramikkskår sammen med flint. Det kan ofte være vanskelig å datere denne typen uornert keramikk, og foreløpig vet vi ikke om denne hører hjemme på en steinalderlokalitet, eller om vi har truffet på bosettingsspor fra jernalderen. I det samme området som keramikken ble funnet er det også spor etter fossil dyrking i form av diffuse røyser, lave steingjerder og ryddete åkerflater hvor det nå vokser løvskog. Vegetasjonen gjør detaljregistreringene vanskelige og ytterligere undersøkelser bør foretas her.

skjørbrent stein

Ved åkerregistreringer for prosjektet ble det oppdaget skjorbrent stein i dyrka mark nord for Råen gnr/bnr 139/4 på vestsiden av "Børjer'n". Det bør avklares om dette kan være spor etter en forhistorisk bosetting, og om det kan finnes bevarte strukturer i form av stolpehull, ildsteder og kokegroper under dagens åkerjord.

Deler av Råen ved Ødegården i Våle. Tunet på bruk 139/4 ligger til høyre og ble flyttet hit ved en utskifning i 1927. Bebyggelsen på 139/11 som vi ser til venstre er nyere.

Hengsrød, Solheim og Ødegården

Gårdsbrukene ved Fv 665 utgjør også en egen grend, bestående av matrikkelgården Ødegården (gnr. 59 i Borre) og deler av Råen. Trolig er dette området til ødegården Hengsrød. Deler av denne ble matrikulert som Ødegården, deler lagt til Råen. Det var utskifning på Råen i 1927. Da ble bygningene på bruk 139/4 flyttet fra et sted midt mellom Rv 310 og Fv 665 til nåværende sted under Borgåsen.

Gårdstuna i området ligger mer spredt enn hovedtuna på Råen. Det er i hovedsak få eldre hus her. Mest intakt er bygningsmiljøet på Solheim, 139/5, et lite sveitserstilstun i rekkeform som ligger helt i den østre utkanten av området, under skogbrynet og langs Fv 665. Bygningene er

fra 1900 til 1930-tallet. Tunet har en fin beliggenhet, både i forhold til veien og jordbruksbygda vestenfor.

Svartdal og Hegna

Svartdal og Hegna er småbruk lagt til Adal, men har trolig kommet fra det samme Ødegårdsområdet. Tunområde og bebyggelse virker yngre eller sterkt endret.

Tangsrød

Det har i hvertfall vært to Tangsrød-bruk. I 1924 ble Tangsrød lagt til fabrikkene Marthinsens Dal-gods. Gårdsbrukene opphørte som driftsenheter og tunene ble boligsteder for ansatte. Søndre Tangsrød skal imidlertid ha blitt husløst før den tid. Et bolighus herfra ble flyttet på 1920-tallet og står i dag på Huseklepp. Marthinsen hadde Søndre Tangsrød til beite og bygde sommerfjøs her. Det står ikke lenger.

Søndre Tangsrød har vært et interessant område for ferdselen gjennom området, med forbindelse fra Nordre Brekke, Jareteigen, Huseklepp og Sti mot Hem i Undrumsdal.

Mye av de gamle beitene er siden dyrket opp til åker, og spor etter plasshus og gamle skogsveier i dette området har blitt borte. Skytterlagshuset, som lenge lå her, er erstattet med ny hytte. På Nordre Tangsrød står det et forfallent framhus, trolig bygd på 1900-tallet. Det er ruiner etter andre hus. Jordveien ligger i en smal dal ved Nordre Tangsrød og vier seg ut ved Søndre. Her drives moderne åkerbruk. Det er mye bøk og andre løvtrær i kantonene mot skogen.

fossile dyrkingsspor

I en sterkt hellende vestskråning ned mot dagens dyrka mark på Nordre Tangsrød ble det registrert 4 mindre rydningsrøyser. Røysene ligger i dag i et felt med storvokste grantrær.

løsfunn fra steinalderen

På Nordre Tangsrød bnr 1,2 fant gullsmed Martinsen på Dal gård i 1920-årene en stenøks med skafthull. Nøyaktig funnsted er ikke kjent. I følge de gamle funnopplysningene skal øksen ha blitt sendt inn til et museum, muligens "Slottstårnet" i Tønsberg.

OPPSUMMERING OG VURDERING

kulturlandskapet

I forhold til de brede jordbruksbygdene øst i Borre er områdene som vi her har avgrenset som et kulturmiljø marginale. Store deler av dette området har vært utmarksområder til de mere sentrale gårdene i bygda, og det er fremdeles skogen som dominerer landskapsbildet. Mye av bosettingen i dette området er i dag knyttet til småbruk, der dagens åkre og bebyggelse ligger som avgrensede lommer. Men slike områder som i dag betraktes å være marginale vil ofte inneholde kulturminner som gir et mer sammensatt og utfyllende bilde av ressursutnyttelse, bosetning og samferdsel gjennom historien. Også deler av dette kulturmiljøet har en kulturminnearv som viser dette.

steinalderboplasser

Den eldste bosettingen i dette området var ikke knyttet til jordbruk, men ernærte seg i hovedsak på fangst og fiske dangang disse skogene og dalene var et skjærgårdslandskap. På naturlige terrasser i åssidene kan vi fremdeles finne spor etter deres redskapsproduksjon.

jordbrukshistorie

Fossile dyrkningsspor, som rydningsrøyser, teigpøyning, steinstrenger og ryddete åkerflater, er kulturminner som vi har registrert mange av innenfor dette kulturmiljøet. De kan ha hatt en lang bruksperiode og er derfor vanskelige å datere uten nærmere forundersøkelser. Dette er kulturminnene av stor verdi. De eldste forteller om driftsmåter og teknikker som er gått ut av bruk og som i liten grad finnes bevart i mer sentrale jordbruksstrøk. De yngre dyrkningssporene kan ses i sammenheng med et større press på ressurser i ulike perioder av historisk tid. Både disse og de forhistoriske vil være viktige som kilder til en jordbrukshistorie, som ikke er så godt belagt i skriftlige kilder. Særlig omkring Snapsrød og Løs finnes konsentrasjoner av denne typen kulturminner.

småbruksbebyggelse

En del av dagens bosetning er knyttet til småbruk der det ikke har vært muligheter for spesialisering og utvikling i takt med et moderne jordbruk. Flere av disse har derfor unngått endringer og her finnes derfor eksempler på bygningsmiljøer som har bevart alderspreg og karakter, f.eks. Snapsrød og Føske.

tunområde med mange bruk

Råen som er den største gården i området faller litt utenfor dette generelle mønsteret. Kulturverninteressene her knytter seg ikke så mye til enkelthus som til bruks- og bebyggelsesstruktur, og det dette kan fortelle om eiendomshistorie med vekt på bruksdelinger.

ferdsel

Selv om området ligger lite sentralt i forhold til hovedferdselsårene i regionen er det flere veier som har vært viktige og har lange tradisjoner. Fv 665 som fortsatt er i bruk er en slik vei. Mange av dagens gårdsveier og skogsveier forteller om lokal og allmenn ferdsel i eldre tid.

større sammenhenger

For å forstå betydningen av dette kulturmiljøet er det viktig å fokusere på sammenhengen til de nærliggende landskapsområder, i hovedsak de sentrale jordbruksområdene i Borre. Et aspekt er nære i bruks og eiendomsforhold. Et annet er at kulturminneinnhold og landskap her står i kontrast til de østlige bygdens store skala og dels herregårdspregede kulturlandskap og bebyggelse. Denne dimensjonen er viktig i et helhetlig perspektiv. Flere mindre gamle veier forbinder fremdeles områdene og gir fine muligheter for å oppleve de ulike landskap og kulturminneområdene i sammenheng.

nærområder til Skoppum tettsted.

Deler av kulturmiljøet utgjør også nærområdet til Skoppum tettsted, og har derfor en ekstra betydning i rekreasjon og formidlingssammenheng.

forhistorisk bygdeborg

Trolig må også bygdeborgen på Reir ses i en større sammenheng enn det kulturmiljø vi har plassert den innenfor. Dens betydning som forsvarsanlegg kan være knyttet til et annet geografisk område, kanskje basert på en administrativ inndeling vi ikke kjenner i dag.

Virkning og konfliktvurdering

TRASÉALTERNATIVENE

TRASÉALTERNATIV H4

Eneste alternativ i området er H4. H4 utgjør et vestlig traséalternativ som går i tynt befolkede områder ved å legge seg i det skogklede området fra vest for Skoppum sørover til Barkåker. H4 er ikke utredet i detalj slik de andre alternativene er og dette gir større usikkerhet rundt beskrivelsene av virkning og konflikter.

Det foreligger to stasjonslokaliseringalternativer for H4, et nordre alternativ midtveis mellom Løs og Råen og et søndre alternativ rett vest for Borgåsen.

Sporet fra Horten legges sør for Skoppum opp til Viulsrødgårdene og kan vendes henholdsvis nordover til nordre stasjonsalternativ eller sørover til søndre stasjonsalternativ.

Hortensporet behandles til slutt under H4.

Åserud - Løs Føske

Framhuset på Nedre Føske vil måtte rives ved valg av den viste traséen. Føskeveien antas å måtte opprettholdes. Fra den nevnte bebyggelsen vil banen ligge i en moderat skjæring en kilometers vei sørover før den i småkupert terreng fortsetter til Løs

Føskeveien, med bebyggelsen etter de gamle småbruka er karakteristisk for området og framstår som et helhetlig miljø. Inngrepet innebærer konflikt. Det må likevel sies at konflikten er av en mer lokal karakter, at den ikke berører overordnende strukturer av betydning for et større område.

Kryssingen av Føskeveien og mulig kryssing av eldre vei fra Mellom Føske til Olsrød kan skape konflikt. Forbindelsene bør opprettholdes.

De registrerte fossile dyrkingssporene mellom Nedre Føske og Mellom Føske vil kunne komme i konflikt med traséen. Dateringen av disse kulturminnene er usikker og det kreves mindre undersøkelser på stedet for å klarlegge dette.

Snapsrød

Ved kryssing av veg til Snapsrud vil bebyggelse på det vestre tunet måtte rives slik traséen er foreslått.

Snapsrødbruka utgjør en enhetlig liten grend med mange verdifulle kulturlandskapselementer. Som nærområde til Skoppum tettsted og med tilknytting til et nettverk av eldre skogsveier har stedet potensiale i formidlings og friluftssammenheng. Selv om det er det minst viktige tunet som blir direkte berørt, kan inngrepet få alvorlige konsekvenser for helhet og opplevelse. Graden av konflikt vil være avhengig av utformingen.

Nord for Vestre Snapsrød er det registrert flere felt med fossile dyrkingsspor. Det vestligste av disse feltene har et stort potensiale i formidlingssammenheng. Kulturminnene her har stor synlighet der de

ligger i åpen bøkeskog. Traseen vil komme i direkte konflikt med disse registreringene. Graden av konflikt vil være avhengig av kulturminnens alder. Nærmere undersøkelser bør gjøres på stedet.

I løvskogen nord for Vestre Snaresrød kommer traseen i direkte konflikt med et automatisk fredet kulturminne, en steinalderboplass.

Løs

Både ved veien ved Løs-tunet og ved tunet like sør for Løs vil noe bebyggelse med stor sannsynlighet måtte rives.

Løsgården og jordveien rundt tunet ligger i fin avgrensning til den eksisterende tettstedbebyggelsen. Selv om bygningsmiljøet i tunene har et yngre preg, viser beliggenhet og gårdslandskap, sammen med navnet og den nyregistrerte gravhaugen her, at det er en gammel gård. Inngrepet er konfliktfylt.

Løs - Råen

Fra Løs og sørover går sporet igjen inn i en skjæring og fortsetter relativt tungt i terrenget fram til Råentunene.

stasjonslokalisering Løs

I dette området, midtveis mellom Løs og Råen, rett sør for Innlegget, ligger nordre stasjonsalternativ for H4.

Stasjonen vil kreve et helt nytt veisystem med atkomst fra RV 306 og FV 666. En mer direkte tilknytning til Horten i form av en direkte forbindelse til RV 306 ved Tokerød er også mulig.

Alternativet berører en for området typisk liten åkerbruksdal, med 4 registrerte steinalderlokalteter, en åsrøys, en bygdeborg og gammel vei. Området har verdi som tur- og rekreasjonsområde for tettstedsbefolkningen på Skoppum. Traseen i seg selv og særlig stasjonslokaliseringen vil skape konflikter med kulturvern hensyn. Konflikten vurderes i hovedsak å være av lokalt karakter.

En gjennomføring av denne planen innebærer frigivning av fornminner og omfattende undersøkelser.

Mulige ringvirkninger ved veiføring og fortettinger over Viulsrød vil få store negative konsekvenser for kulturvern hensynet. Viulsrød er omtalt i kulturmiljø Adalsgrenda nr. 0701-07.

hovedtunområdet på Råen

Ved hovedtunområdet for Søndre og Nordre Råen krysses dagens RV 306 uten at bebyggelse blir direkte berørt. Sporet går i dette området på en mindre fylling, og veggen vil således naturlig legges i undergang.

Både på sørsiden og nordsiden av RV 306, ved trasèens kryssing av denne vest for Viulsrød, vil det oppstå direkte konflikt med automatisk fredete kulturminner. Områdene her og de registrerte lokalitetene regnes å ha en spesielt stor kunnskapsverdi knyttet til forhistorisk bosetting.

Sporet går i kantsoner mellom innmark og utmark, langt fra bebyggelsen. Inngrepet vil likevel få negative konsekvenser for dagens jordbrukslandskapet rundt Råen-tunene. Det berører sammenhengen mellom gårdsbebyggelse, innmark og utmark. Denne konflikten vurderes å være av en mer lokal karakter.

Daldraget vest for bygdeborgen på Reir, der stasjonslokalisering alt. 1 på H4 er foreslått. Borgen ligger på åsen til høyre. I venstre del av bildet ligger flere steinalderlokaliteter, bl.a. på jordet som skrår sørøver fra stua på Innlaget.

Ødegården, Hengsrød, Solheim

Ved kryssningen av Fv 665 ligger bebyggelsen på 139/4 og småbruket Solheim 139/5 sterkt utsatt. Området passerer på en moderat fylling (ca 5 meter).

På samme måte som nevnt over berører traseen i dette området også sammenhengen mellom gårdsbebyggelse, innmark og utmark. I tillegg får inngrepet direkte konsekvenser for eldre bebyggelse. En direkte konflikt med bebyggelsen på Søndre Råen, 139/4, hvis lokalisering er av yngre dato og hus er mye ombygd, regnes ikke som stor. Småbruket Solheim er derimot et verdifullt element i kulturlandskapet. Her er det best bevarte eldre bygningsmiljøet i dette området, med fin beliggenhet i skille mellom innmark og utmark og etter gammelt veiløp. Inngrepet fører til konflikt med kulturvern hensynet

stasjonslokalisering Råen

I området rett vest for Borgåsen er søndre stasjonsalternativ plassert, mellom Søndre Råen og Hengsrød-området. Også her vil det evt. måtte opparbeides et nytt veisystem for å betjene stasjonen, selv om tilknytningen til RV 306 her er mer opplagt som hovedforbindelse både øst- og vestover.

Nærheten til bygdeborgen på Borgåsen gjør dette til den mest konfliktfylte stasjonslokaliserings-alternativ. Selv om borgen ikke blir direkte berørt vil en fortetting og økt trafikk redusere opplevelsen av en svær verdifullt kulturminne. Det er også konfliktfylt at alternativet ligger så nær tun og innmark og bebyggelse til både Råen og Ødegården. Slik sett berøres langt flere kulturelementer her enn ved alternativ Løs. Konflikter i forhold til Viulsrød blir som nevnt for nordre stasjonsalternativ.

Råen - Tangsrød - Brekke

Fra Solheim går traséen i det trange dalføre med Tangsrødbrukene. Traséen følger terrenget på hele denne strekningen.

Traséen gir et stort inngrep i den trange dalen ved *Nordre Tangsrød*. Inngrepet er mer en landskapskonflikt og kan ikke ses å påvirke opplevelsen av kulturminner, som forøvrig fra før av er noe redusert. Inngrepet vil være minst synlig og medføre minst potensiale for konflikter med automatisk fredete kulturminner når den legges tett under åsen i øst. Tidligere planering og oppdyrking av jordvei ved *Søndre Tangsrød* gjør at nye konflikter med veifar og tufter blir marginale. Det er likevel i kulturvernets interesser at de gamle veiene i skogen kan holdes i hevd.

Nordre Brekke i Tønsberg kommune

Fra Tangsrød går alternativet i skog fram til den passerer gårdstunet på Nordre Brekke like øst for tunet.

Gårdsbebyggelsen på Nordre Brekke ligger for seg i skogbrynet sør for de store utmarksområdene ved Tangsrød. Her er et ombygd sveitserstilshus og driftsbygning fra 1950- tallet. Alternativet avskjærer bebyggelsen fra jordveien, det kan få konsekvenser for sammenhenger i landskapet, samt for vilkårene for drift.

Gården er beskrevet i konsekvensutredning for strekningen Barkåker, Tønsberg, Stokke, kulturmiljø 0721-01, mai 94.

Hortensporene

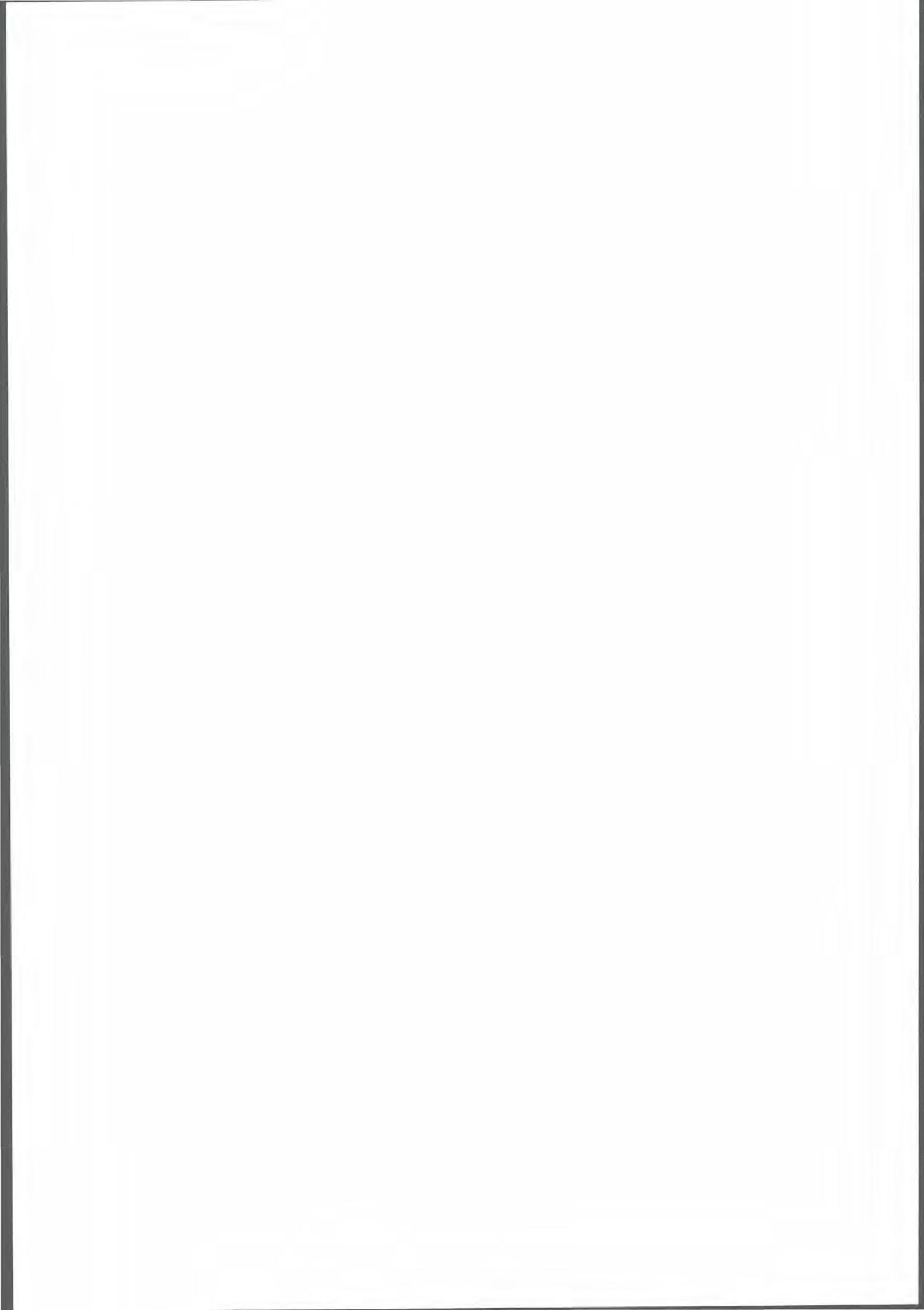
Fra Vestre(?) Viulsrød deler Hortensporet seg i to alternativer inn mot de to stasjonsalternativene i en nordvendt og en sørvendt kurve.

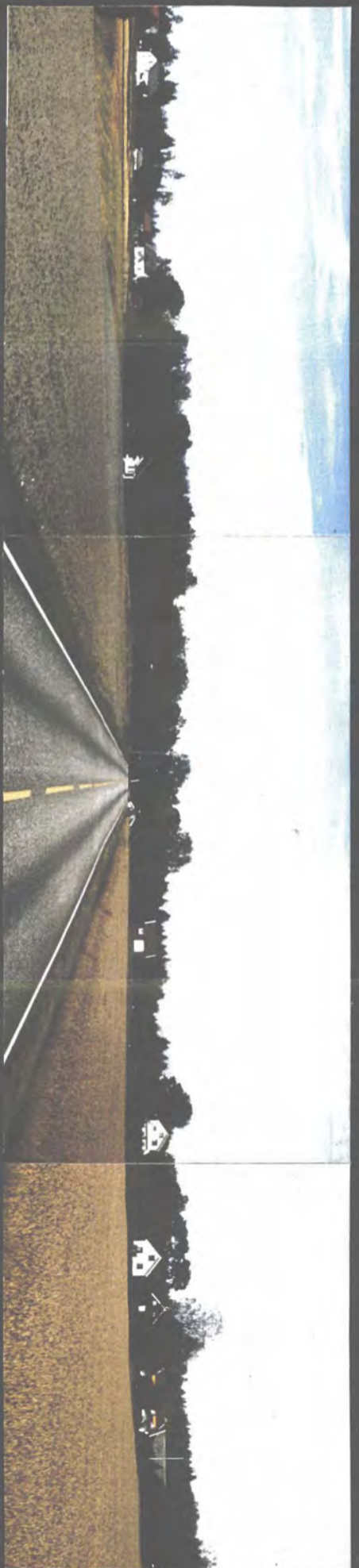
Isolert sett innebærer ikke dette store kulturvernkonflikter. Den største konflikten vil være konsekvensene for Viulsrød i Adalgrenda. Behandlet i kulturmiljø 0701-07 Adalgrenda.

Konklusjon

De største konfliktene vil være knyttet til automatisk fredete kulturminner. Konflikter med bygningsmiljøer og gårdslandskap er vesentlig av lokal karakter.

<p><i>Innmark og bebyggelse på Snapsrød ligger som en liten lomme i skogen nordvest for Skoppum tettsted. H4 passerer småbruksgrenda i skogbrynet vest for Vestre Snapsrød, tunet som ligger nærmest oss i bildet. I bildets bakgrunn ses elvesletta mellom Solberg og Sande. De to jordbruksområdene representerer i dimensjon, bebyggelse og historie, ulike kulturlandskapstyper.</i></p>	<p><i>Råen er en stor gård med mange bruk fordelt på Borre og Våle kommuner. Rv 306 deler tunområdet. Vi ser her mot øst; Søndre Råen i Våle til høyre, og Nordre Råen i Borre til venstre.</i></p>	
<p><i>Fy 665, den gamle veien fra Åsgårdstrand til Undrumsdal som går gjennom Adal, passerer like ved småbruket Solheim. På folkemunne ble Solheim før kalt "Tørjerstua" - etter Tørjer som på 1920-tallet hadde skomaker verksted i sidebygningen hvor han lagde sko med såle av trebunner. Her er typisk småbruksbebyggelse i sveitserstil fra de første 10-år av 1900-tallet.</i></p>	<p><i>Den smale Føskeveien passerer gårdstuna på Føske. Her ses framhuset på Mellom Føske. Det er etter tradisjonen "gammelt", trolig det eldste på Føske og har i stor grad bevart alderspreget. Slike hus, med stilpreg "eldre enn sveitserstilen" begynner i dag å bli sjeldne.</i></p>	<p><i>Gårdssag ved Føskeveien. Sagbruket var en del av næringsgrunnlaget på Øvre Føske, hvor den ble drevet i lag av av to brødre på gården. Selve saga ble trolig bygd i tidlig etterkrigstid.</i></p> <p><i>Bebyggelsen på Nordre Råen sett fra veien mot Steinbjørnsrød. Nærmest ses "dobbelttunet på bruknr. 1 og 2</i></p>
<p><i>Før Svartedauden lå det trolig en gård som her Hengsrød øst for Adal. Navnet lever i dag videre i småbruket Hegna og i Hegnavannet som vi ser her.</i></p>	<p><i>Deler av Adalskogen sett østover fra Råen og Ødegården. Småbruket Solheim (Tørjerstua) ligger i skogbrynet.</i></p>	

Anvendt litteratur

- Blindheim, C. 1954: Borre i lys av Borrefunnet og Nasjonalparken. *Borre bygdebok*. Borre kommune, Horten. s. 1-26.
- Blindheim, C. 1982: Det gåtefylte Borre. Noen jubileumsrefleksjoner om feltet og funnet. I *Nasjonalparken i Borre. Jubileumsskrift ved et 50-års minne. 1932-1982*. 13-17.
- Bjanes, O. T. m. fl. 1947. *Norske Gardsbruk. Vestfold fylke b II og II*. Oslo.
- Borreminne. red. 1992. Glassveiket ved Borrevannet var Norges første. *Borreminne*.
- Brendalsmo, J. 1994: Nye tider - nye skikker? I Hansen, J. I - Bjerva, K. G. (red) *Fra hammer til kors*. Oslo. s. 103-117.
- Brøgger, A. W. 1916: Borrefunnet og Vestfold-kongernes grav. *Videnskapsselskapets Skrifter. II Hist.-Filos. Klasse. No 1*. Kristiania.
- Brøgger, A. W. 1920: Borrefundet. *Oldtiden b.9.*, Christiania. s. 1-10.
- Bø, Liv Eide 1988. Semb Hovedgård. *Borreminne*.
- Christophersen, A. 1989: Kjøpe, selge, bytte, gi. Vareutveksling og byoppkomst i Norge ca 800-1100: En modell. I *Medeltidens fødsel*. Gyllenstiernska Kraaapperustiftelsen, Lund s. 109-145.
- Coldevin, Axel 1950. *Norske Storgårder b.II*, Oslo
- Eriksson, J. E. 1994: Borre i middelalderen - kirker i en jordbruksbygd. I Hansen, J. I - Bjerva, K. G. (red) *Fra hammer til kors*. Oslo s. 118-141.
- Grieg, S. 1943: *Vestfolds oldtidsminner*. Oslo.
- Hansen, Atle 1986. Borjestua, Susuingstua og Kustkestua. *Borreminne*.
- Hansen, Jan Ingar 1989. Vannmangel og Vannverk. *Borreminne*.
- Hatleskog, A-B 1991: Yngre jernalders busetnad i Sunnhordaland og Hardanger. *ARKEO nr 1 1991*. s. 23-28.
- Henningsmoen, K. 1979. En karbonatert strandforskyvningskurve fra søndre Vestfold. I: *Fortiden i søkelyset*. Trondheim.
- Helland, A. 1915. *Norges Land og Folk. Topografisk-statistisk beskrivelse over Jarlsberg og Larvik amt*. Kristiania.
- Helland, B. 1994: Sosiale og religiøse uttrykk i stadnamn. I *Fra hammer til kors*. Redaktører Hansen, J. I - Bjerva, K. G., Oslo. s. 205-214.
- Henriksen, Hans. 1985, Minner fra min barndoms dal, *Borreminne 1987*.
- Henriksen, Hans. 1986, Minner fra min barndoms dal, *Borreminne*.
- Holm, I. 1994: Trekk av Vardals agrare historie. *Avhandling til magistergrad i nordisk arkeologi ved Universitetet i Oslo*.
- Jakobsen, K. 1991: På historiske stier. *Borreminne 1991*. Horten. s. 24-27.
- Jacobsen, S. 1991: Hersker og smed. Smedarbeider i Tønsberg i tiden ca 1150-1350. *Arkeologiske rapporter fra Tønsberg nr. 8*. Tønsberg.
- Jerpåsen, G. B. 1993: Gunnerød - en arkeologisk landskapsanalyse. *Avhandling til magistergrad i nordisk arkeologi ved Universitetet i Oslo*.
- Jerpåsen, G. B. 1994: Arkeologiske landskapsrom i Borre. I Hansen, J. I - Bjerva, K. G. (red) *Fra hammer til kors*. Oslo s. 86-94.
- Keller, C. 1994: Noen tanker om Borre-haugenes beliggenhet. I Hansen, J. I - Bjerva, K. G. (red) *Fra hammer til kors*. Oslo s. 95-102.
- Kraft, J. 1845-48. *Historisk-topographisk Haandbog over Kongeriget Norge*. Christiania.
- Kraft, J. 1822. *Topografisk-statistisk beskrivelse over kongeriket Norge. Det Søndenfjeldske Norge*. Kristiania.
- Larsen, Ragnar 1990. En gammel gård med ukjent historie. *Borreminne*.
- Lillevoed, E. 1954: *Borre bygdebok*. Horten.
- Marstrand, S. 1982: Gravfeltet på Borre. I *Nasjonalparken i Borre. Jubileumsskrift ved et 50-års minne. 1932-1982*. s. 5-12.
- Mikkelsen, E. 1975. Frebergsvik. Et mesolittisk boplassområde ved Oslofjorden. I: *Universitetets Oldsaksamlings Skrifter. Ny rekke - Nr. 1*. Oslo
- Munch, J. S 1965: Borg og bygd. Studier i Telemarks eldre jernalder. *Universitetets Oldsaksamling Årbok 1962*. Oslo. s. 7-175.
- Myhre, B. 1992: Borre - et merovingertidssenter i Øst-Norge. I *Økonomiske og politiske sentra i Norden ca 400-1000 e. Kr. Åkerseminaret, Hamar 1990*. Redaktører E. Mikkelsen og J. H. Larsen. *Universitetets Oldsaksamlings Skrifter Ny rekke Nr. 13*. Oslo. s. 155-179.
- Myhre, B 1994a: Ynglingesæen i Vestfold. I Hansen, J. I - Bjerva, K. G. (red) *Fra hammer til kors*. Oslo s. 44-50.
- Myhre, B. 1994b: Arkeologiske kilder og ynglingesæen. I Hansen, J. I - Bjerva, K. G. (red) *Fra hammer til kors*. Oslo s. 51-56.
- Myhre, B. 1994c: Haugbrottet eller gravplyndring i tidlig kristningstid? I Hansen, J. I - Bjerva, K. G. (red) *Fra hammer til kors*. Oslo s. 68-85.
- Møller, V. red. 1980. *Bygd og by i Norge. Vestfold*. Oslo.
- Nicolaysen, N. 1854: Om Borrefundet i 1852. *Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring. Aarsberetning for 1853*. Christiania.
- Nicolaysen, N 1862-1866: *Norske fornlevninger*. Kristiania.
- Nielsen, Y. 1885: *Biskop Jens Nilssons visitasbøger og reiseoptegnelser 1574-1597*. Kristiania.
- Norsk Jernaneklubb, Forskningsgruppen/Stiftelsen Råstad stasjon, 1991. Fra Jarlsbergsvarten til InterCity. Faksimile av artikler trykket i "På sporet" Norks jernbaneklubbs tidsskrift.
- Oset, H.C 1967: *Nasjonalparken med kongegravene i Borre*. Horten.
- Opperud, Knut 1993, Tetstedsanalyse for Nykirke, foreløpig utg. NSB B.R.S 1993
- Petersen, J. 1920: De norske vikingsverd. I *Skrifter utgitt av Videnskapsselskapet i Kristiania 1919. II Historisk - Filosofisk klasse. s. 1-228*.
- Resi, H. G. 1986: Gravplassen Hunn i Østfold. *Norske Odfunn XII*. Oslo.
- Rian, Ø. 1980. *Vestfolds historie. Grevskapstiden 1671-1821*. Larvik
- Rian, Ø. 1980. Adelsvedle og grevskapstid. *Vestfold, Bygd og by i Norge*, Oslo 1980.
- Rygh, O. 1885. *Norske Oldsager*. Christiania.
- Rygh, O. 1907. *Norske Gaardnavne. Gaardnavne i Jarlsberg og Larviks amt. (b. VI)*. Kristiania.
- Schmidt, Trond 1989. Falkenstein Bruk. *Borreminne*.
- Sjøveld, T. 1944: Studier i Vestfolds vikingtid. *UO Årbok 1941-42*. Oslo. s 5-102.
- Saug, Trygve 1991. Min barndoms vei. *Borreminne*.
- Smestad, I. 1988: Etableringen av et organisert veihold i Midt-Norge i tidlig historisk tid. *VARIA 16*. Oslo.
- Smedstad, I. 1993: Bygdeborger. I Smedstad, I, Krüger, S. red. *Kulturminner i Sjørdal, Frostå, Levanger, Verdal, Inderøy, Steinkjer*. Trondheim. s. 61-65.
- Stokke, S. 1978: Vestfoldraet.
- Straume, E. 1986: Smeden i jernalderen, bofast - ikke bofast, høy eller lav status. *Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1984/85*. Oslo. s. 45-58.
- Syvertsen, A. 1985: Nyoppdagede boplasser fra steinalderen i Borre. *Borreminne*. Horten. s. 3-7.
- Thoresen, Per 1980. Noen særtrekk ved Vestfolds historie 1814-1914. *Vestfold, Bygd og By i Norge*. Oslo.
- Tornby, Kari 1986, Solberg Mellom - Fogdegården, *Borreminne*
- Tornby, Kari 1987, Sande bruk, *Borreminne*

Andre kilder

- Bardalen, Geir Erik F. & Terje Gansum. 1993. *Rapport fra registreringene i nord-fylket. Strækningen Bergsenga - Tomsbakken*. NSB - Prosjekt Modernisering av Vestfoldbanen. Vestfold Fylkeskommune.
- Bjørnstad, G. 1989: Innberetning om registrering og kartlegging av fossile dyrkingsspor 13/6-15/9 1989. *Rapport fra Borreprosjektet 1990*. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
- Borre kommune. 1991. *Kommuneplan for Borre 1991-2002. Arealdelen 1991-2002*.
- Fjellanger Widerøe AS. 1993. *Planutredning Vestfoldbanen. Trase-natur- og miljøkonsekvenser*. NSB Bane Region Sør.

- Fjellanger Widerøe AS. 1993. *Landskapsanalyse Vestfoldbanen*. Vedlegg 2 til Fjellanger Widerøe AS. *Planutredning Vestfoldbanen. Trase-, natur- og miljø-konsekvenser*. NSB Bane Region Sør.
- Fladby, Rolf og Johannessen red.: *Skattematrikkelen 1647, VI Vestfold fylke*. Norsk folketallhistorisk institutt.
- Gansum, T, Opdahl, S. 1994: . Registrering av kulturminner 30-05-07.06.1994. NSB-prosjekt, "Modernisering av Vestfoldbanen" Vestfold Fylkeskommune.
- Haraldsen, T. 1992: Rapport arkeologiske undersøkelser 1991. Utvidelse av kirkegård, Borre prestegård gnr. 15. bnr 1, Borre kommune, Vstfold. UO. top. ark.
- Moseng, B 1994: Kulturminneprosjektet Vestfoldbanen, registrering av steinalderlokalteter, vår - forsommer 1994. Vestfold Fylkeskommune.
- Norges matricul 1838, Norges matrikel 1886, Norges Matrikel 1904.
- NSB, 1983, registreringer av bygninger, kopier av kortarkiv.
- SEFRAK, kortarkiv og kart. Kopier fra Borre kommune og Fylkeskultursjefens kontor Vestfold fylkeskommune.
- Talleraas, Lise E. 1992: *Fredete bygninger og anlegg i Vestfold. handlingsplan for vern og vedlikehold*. Vestfold Fylkeskommune. Fylkeskultursjefen.
- Troim, Isa. 1992. *Skilt- og skjøtselsplan for forminner i Vestfold*. Vestfold Fylkeskommune Fylkeskultursjefen.
- Tønsberg kommune. 1991. *Kommuneplan 1991-2003*. Arealdelen, dok.2
- Våle kommune. 1991. *Kommuneplan for Våle 1992-2003*. Arealdelen 1992-2003.
- Økonomisk Kartverk. Arkeologiske registreringer for Borre, Våle og Tønsberg.

Kartografiske kilder

Statens Kartverk:

- Økonomisk kartverk* 1:5 000, 1964, 1986 og 1987.
- Statens Kartverk, Hønefoss, *Kart over Grevskabernes Amt*. 1:200 000. 1832.
- Rektangelmålinger* (Lt. Grimsæth) 1: 20 000. 1825.
- Rektangelmålinger*. (Lt. Heyerdahl) 1:20 000. 1822.
- Rektangelmålinger*. (Lt. Heyerdahl) 1:20 000. 1825.
- Rektangelkart*, Lt.n. Magnus 1865, 1864 1:20 000. 1825.
- "Stillingen ved Sande", Croquis 1874, 1:10 000, ltn. N.N.
- Rektangelmålinger*. 1:25 000 og 1:50 000. Kapt. Soelberg, 1907, Kapt. N. Ræder, 1907, Kapt. Abrahamsen 1906 , Pr.ltn. Hertzberg 1905, Kapt. Qvale 1905.
- Borre kommune 1940 1:20 000, avstresset 1978.
- Kart over Deel af Borre Prestegjeld., Vedlegg Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers Bevaring. 1852. (Privat kopi)
- Rektangelkart 1:100 000. 1869, 1875, 1891-1909, revisjoner 1934, 1958.
- Jordskifteverkets Kartarkiv:
- Divers utskiftingskart.
- NSB Kartarkiv, Banedivisjon sør, Drammen. Linjekart over Vestfoldbanen - datert 1881

Kart lokaliteter og konflikter

TEGNFORKLARING

Lokalitet automatisk fredete kulturminner

Lokalitet nyere tids kulturminner

Skille mellom kulturmiljøer

KONFLIKTOMRÅDER:

Direkte eller indirekte konflikt med kulturminner

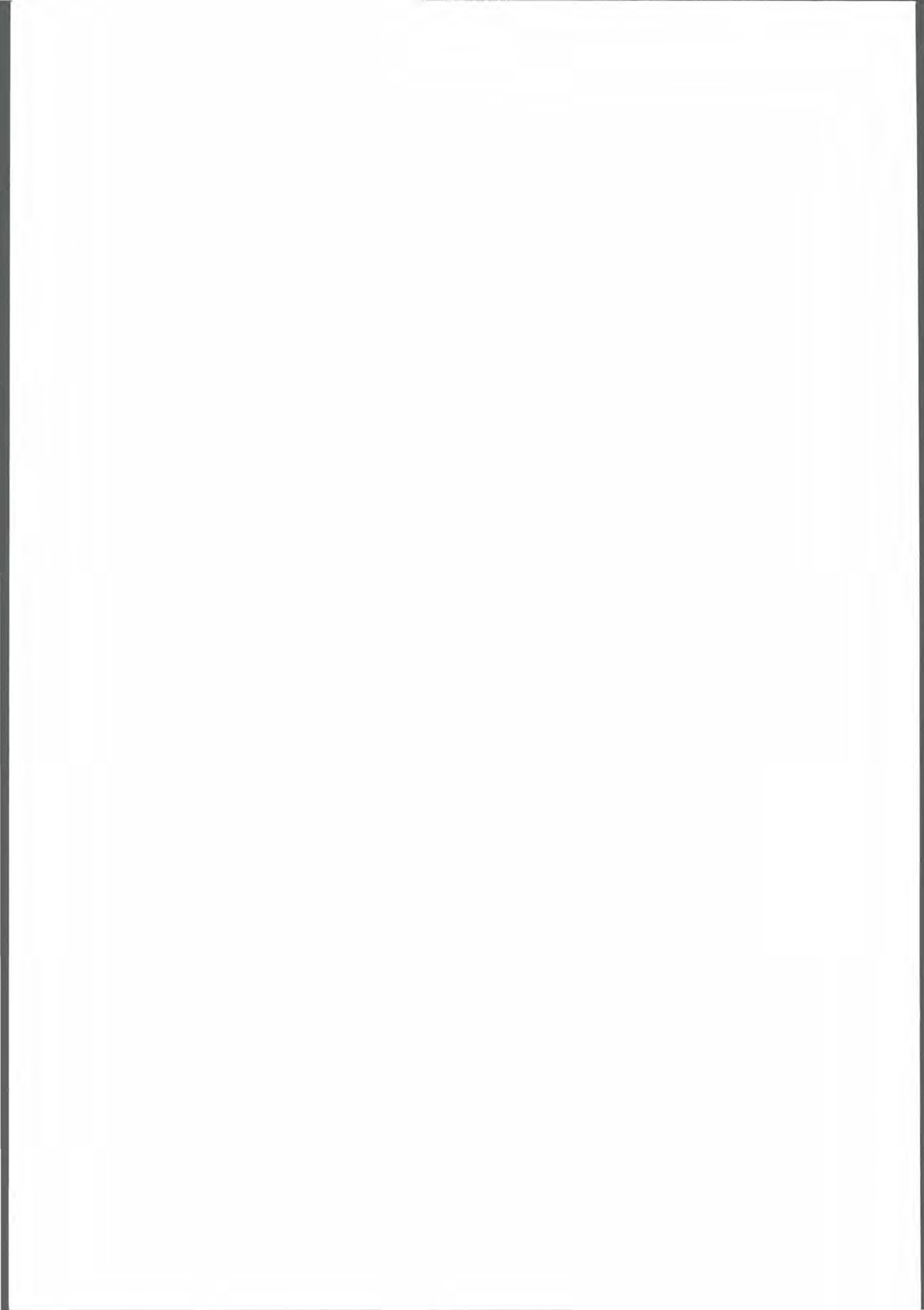
Konflikt med landskapets kulturhistoriske innhold

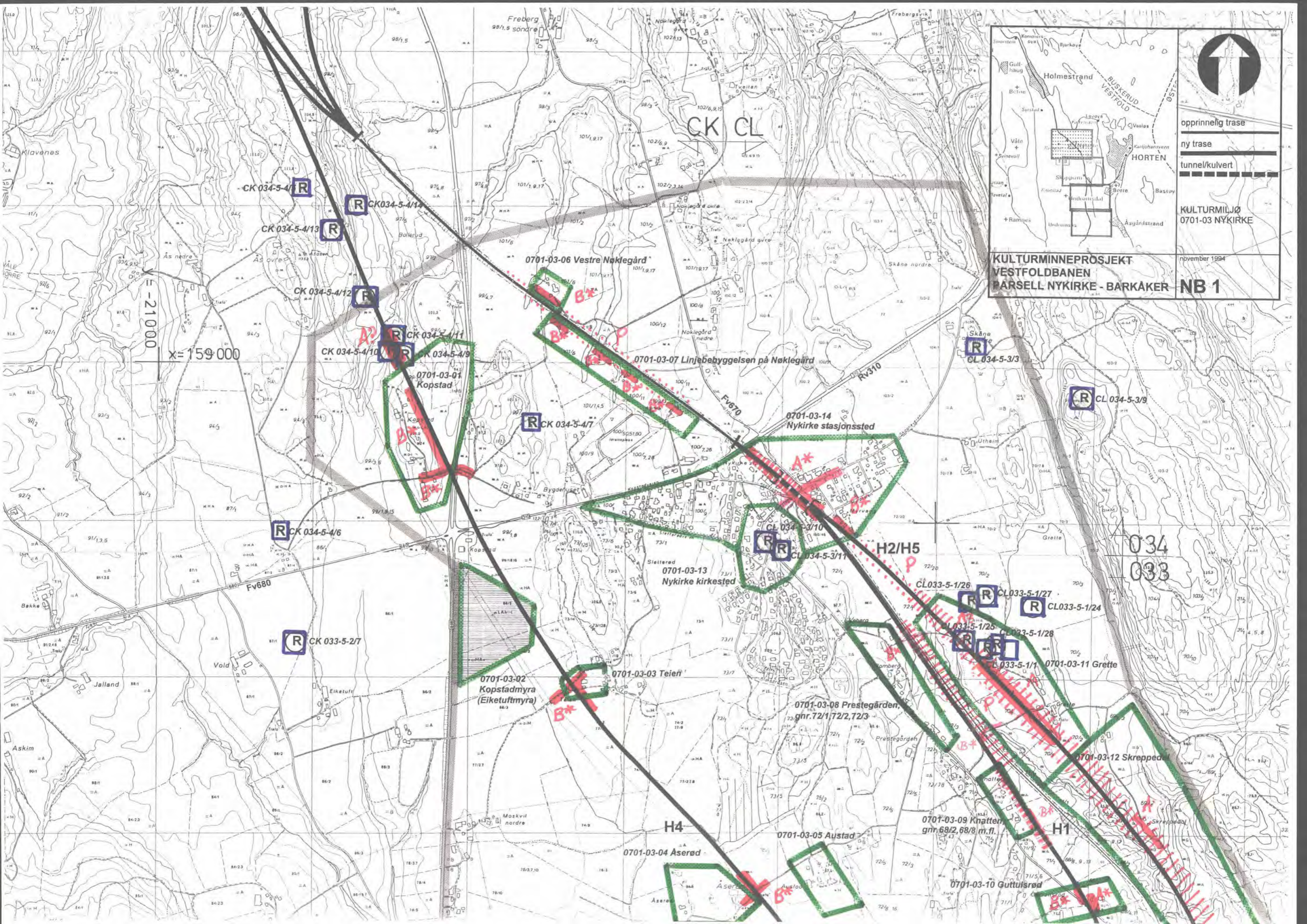
KLASSIFIKASJON AV KONFLIKTENE SOM ER BENYTTET PÅ KARTENE OG I SAMMENDRAGET AV KONFLIKTENE:

- A Meget stor konflikt
- B Viktig konflikt
- P Potensiale for funn av forhistoriske bosettingsspor

I tillegg er mulighet for avbøtende tiltak eller spesielle utforminger av traséen angitt med:

- * Traséens utforming/avbøtende tiltak kan minske konflikten

opprinnelig trase
 ny trase
 tunnel/kulvert
 KULTURMILJØ
 0701-03 NYKIRKE
 november 1994
NB 1

1:21000
 x=159 000

CK 034-5-4/11

CK 034-5-4/14

CK 034-5-4/13

CK 034-5-4/12

CK 034-5-4/10

CK 034-5-4/9

CK 034-5-4/6

CK 033-5-2/7

0701-03-06 Vestre Nøklegård

0701-03-01
Kopstad

CK 034-5-4/7

0701-03-07 Linjebebyggelsen på Nøklegård

0701-03-14
Nykirke stasjonssted

0701-03-13
Nykirke kirkested

0701-03-02
Kopstadmyra
(Eiketuftmyra)

0701-03-03 Teien

0701-03-08 Prestegården,
gnr. 72/1, 72/2, 72/3

0701-03-04 Aserød

0701-03-05 Austad

0701-03-09 Khatten,
gnr. 68/2, 68/8 m.fl.

0701-03-10 Guttulsrød

0701-03-11 Grette

0701-03-12 Skreppedal

034
033

CK CL

CL 034-5-3/3

CL 034-5-3/9

CL 034-5-3/10
CL 034-5-3/11

H2/H5

CL033-5-1/26

CL033-5-1/27

CL033-5-1/24

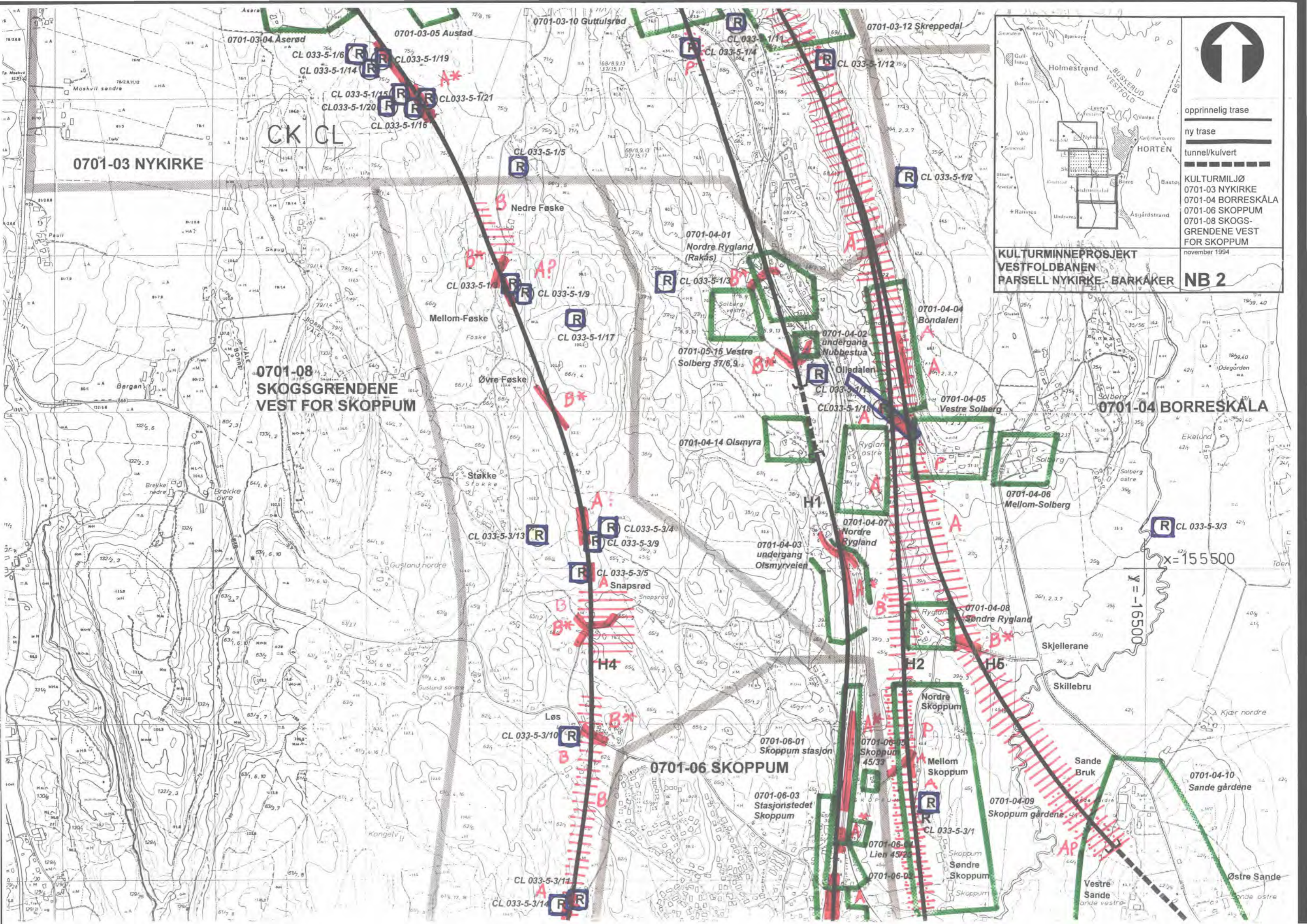
CL033-5-1/25

CL033-5-1/28

CL033-5-1/1

H4

H1

opprinnelig trase
 ny trase
 tunnel/kulvert

KULTURMILJØ
 0701-03 NYKIRKE
 0701-04 BORRESKÅLA
 0701-06 SKOPPUM
 0701-08 SKOGS-
 GRENDENE VEST
 FOR SKOPPUM
 november 1994

KULTURMINNEPROSJEKT
 VESTFOLDBANEN
 PARSELL NYKIRKE - BARKAKER NB 2

0701-03 NYKIRKE

0701-08
 SKOGSGRENDENE
 VEST FOR SKOPPUM

0701-06 SKOPPUM

0701-04 BORRESKÅLA

x = 155500

y = -16500

0701-03-10 Guttulsrød

0701-03-12 Skreppedal

0701-03-04 Aserød

0701-03-05 Austad

CL 033-5-1/6
 CL 033-5-1/14
 CL 033-5-1/19
 CL 033-5-1/15
 CL 033-5-1/20
 CL 033-5-1/21
 CL 033-5-1/16

CL 033-5-1/11
 CL 033-5-1/4

CL 033-5-1/12

CL 033-5-1/5

Nedre Føske

0701-04-01
 Nordre Rygland
 (Rakås)

CL 033-5-1/3

CL 033-5-1/8
 CL 033-5-1/9

CL 033-5-1/17

Mellom-Føske

0701-05-15 Vestre
 Solberg 37/6,9

0701-04-02
 undergang
 Nubbestua

0701-04-04
 Bøndalen

0701-08
 Øvre Føske

Øvre Føske

0701-04-05
 Vestre Solberg

0701-04-05
 Vestre Solberg

0701-04-14 Olsmyra

0701-04-06
 Mellom-Solberg

CL 033-5-3/13

CL 033-5-3/4
 CL 033-5-3/9

CL 033-5-3/5

0701-04-03
 undergang
 Olsmyrveien

0701-04-07
 Nordre
 Rygland

CL 033-5-3/3

CL 033-5-3/10

H4

0701-04-08
 Søndre Rygland

0701-04-08
 Søndre Rygland

CL 033-5-3/11

0701-06-01
 Skoppum stasjon

0701-06-02
 Skoppum
 45/33

0701-04-09
 Skoppum gårdene

0701-06-03
 Stasjonstedet
 Skoppum

0701-06-04
 Lien 45/2

0701-06-05
 Skoppum
 Søndre
 Skoppum

0701-06-06
 Skoppum

0701-06-07
 Skoppum

0701-06-08
 Skoppum

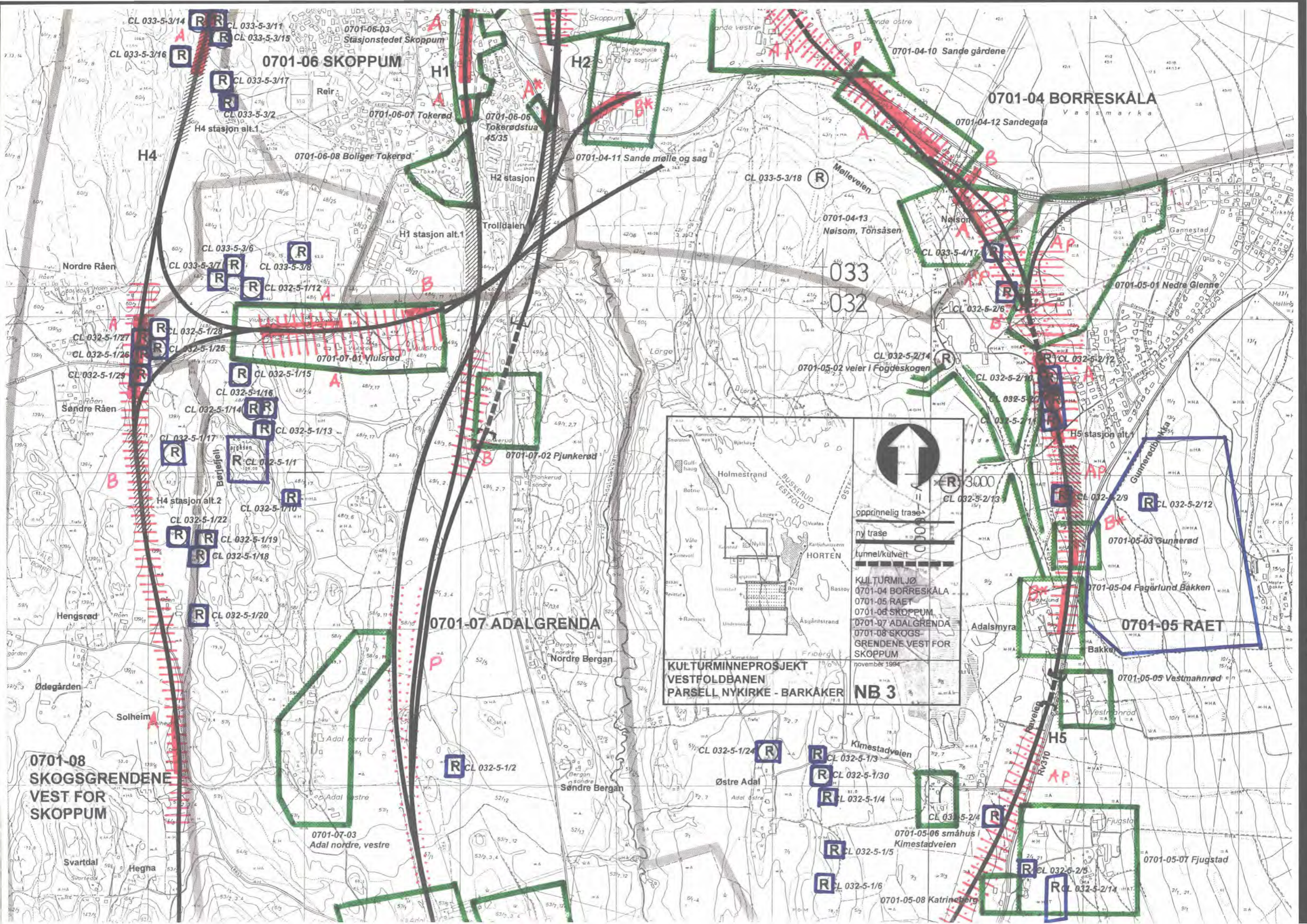
Sande
 Bruk

0701-04-10
 Sande gårdene

0701-04-09
 Skoppum gårdene

Vestre
 Sande
 ande vestre

Østre Sande

0701-06 SKOPPUM

0701-04 BORRESKÅLA

0701-07 ADALGRENDA

0701-08 SKOGSGRENDENE
VEST FOR
SKOPPUM

KULTURMINNEPROSJEKT
VESTFOLDBANEN
PARSELL NYKIRKE - BARKAKER NB 3

0701-05 RAET
0701-05-04 Fagerlund Bakken
0701-05-03 Gunnerød
0701-05-04 Fagerlund Bakken
0701-05-04 Fagerlund Bakken
0701-05-04 Fagerlund Bakken

KULTURMILJØ
0701-04 BORRESKÅLA
0701-05 RAET
0701-06 SKOPPUM
0701-07 ADALGRENDA
0701-08 SKOGS-
GRENDENE VEST FOR
SKOPPUM
november 1984

opprinnelig trase
ny trase
tunnel/kulvert

3000

CL 033-5-3/14

CL 033-5-3/11

0701-06-03

CL 033-5-3/15

CL 033-5-3/17

CL 033-5-3/2

CL 033-5-3/18

CL 033-5-4/17

CL 032-5-2/6

CL 033-5-3/16

CL 033-5-3/17

CL 033-5-3/2

CL 033-5-3/6

CL 033-5-3/7

CL 033-5-3/8

CL 032-5-1/12

CL 032-5-2/14

CL 032-5-2/10

CL 033-5-3/17

CL 033-5-3/2

CL 033-5-3/6

CL 033-5-3/7

CL 033-5-3/8

CL 032-5-1/12

CL 032-5-2/14

CL 032-5-2/10

CL 033-5-3/6

CL 033-5-3/7

CL 033-5-3/8

CL 032-5-1/12

CL 032-5-2/14

CL 032-5-2/10

CL 032-5-2/14

CL 032-5-2/10

CL 032-5-2/12

CL 033-5-3/6

CL 033-5-3/7

CL 033-5-3/8

CL 032-5-1/12

CL 032-5-2/14

CL 032-5-2/10

CL 032-5-2/14

CL 032-5-2/10

CL 032-5-2/12

CL 033-5-3/7

CL 033-5-3/8

CL 032-5-1/12

CL 032-5-2/14

CL 032-5-2/10

CL 032-5-2/14

CL 032-5-2/10

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-1/27

CL 032-5-1/25

CL 032-5-1/15

CL 032-5-1/16

CL 032-5-1/14

CL 032-5-1/13

CL 032-5-1/17

CL 032-5-1/1

CL 032-5-1/10

CL 032-5-1/26

CL 032-5-1/25

CL 032-5-1/15

CL 032-5-1/16

CL 032-5-1/14

CL 032-5-1/13

CL 032-5-1/17

CL 032-5-1/1

CL 032-5-1/10

CL 032-5-1/29

CL 032-5-1/15

CL 032-5-1/16

CL 032-5-1/14

CL 032-5-1/13

CL 032-5-1/17

CL 032-5-1/1

CL 032-5-1/10

CL 032-5-1/10

CL 032-5-1/29

CL 032-5-1/15

CL 032-5-1/16

CL 032-5-1/14

CL 032-5-1/13

CL 032-5-1/17

CL 032-5-1/1

CL 032-5-1/10

CL 032-5-1/10

CL 032-5-1/17

CL 032-5-1/1

CL 032-5-1/10

CL 032-5-1/22

CL 032-5-1/19

CL 032-5-1/18

CL 032-5-1/20

CL 032-5-1/10

CL 032-5-2/9

CL 032-5-1/17

CL 032-5-1/1

CL 032-5-1/10

CL 032-5-1/22

CL 032-5-1/19

CL 032-5-1/18

CL 032-5-1/20

CL 032-5-1/10

CL 032-5-2/9

CL 032-5-1/22

CL 032-5-1/19

CL 032-5-1/18

CL 032-5-1/20

CL 032-5-1/10

CL 032-5-2/9

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-1/22

CL 032-5-1/19

CL 032-5-1/18

CL 032-5-1/20

CL 032-5-1/10

CL 032-5-2/9

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-1/20

CL 032-5-1/10

CL 032-5-2/9

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-1/20

CL 032-5-1/10

CL 032-5-2/9

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-1/20

CL 032-5-1/10

CL 032-5-2/9

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-1/20

CL 032-5-1/10

CL 032-5-2/9

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-1/20

CL 032-5-1/10

CL 032-5-2/9

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-1/20

CL 032-5-1/10

CL 032-5-2/9

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-1/20

CL 032-5-1/10

CL 032-5-2/9

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-1/20

CL 032-5-1/10

CL 032-5-2/9

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-1/20

CL 032-5-1/10

CL 032-5-2/9

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

CL 032-5-2/12

**0701-08
SKOGSGRENDENE
VEST FOR
SKOPPUM**

R CL 032-5-1/21

R CL 032-5-1/23

0701-07-05 Adal stasjonsområde

R CL 032-5-3/1

0701-07-06 Stå

0701-07 ADALGRENDA

0701-07-08 Myrvang

0701-07-07
Huseklepp

R CL 032-5-3/2

R CL 032-5-3/3

R CL 032-5-3/13

R CL 032-5-3/12

R CL 032-5-3/5

R CL 032-5-3/6

R CL 032-5-3/7

R CL 032-5-3/14

R CL 032-5-3/9

R CL 032-5-3/10

R CL 032-5-3/4

0701-05-13 Jareteigen

R CL 032-5-1/7

0701-05-09 Læret

0701-05-12 Enger Ra

0701-05-11 Ra

0701-05 RAET

0701-05-10 Høgenhall
Furuhaug

0701-05-08 Katrineberg

R CL 032-5-2/5

R CL 032-5-2/14

0701-05-07 Fjugstad

x = 151 000

y = 155 000

**KULTURMINNEPROSJEKT
VESTFOLDBANEN
PARSELL NYKIRKE - BARKAKER NB 4**

opprinnelig trase
ny trase
tunnel/kulvert

KULTURMILJØ
0701-05 RAET
0701-07 ADALGRENDA
0701-08 SKOGS-
GRENDENE VEST FOR
SKOPPUM

november 1994